

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

17. évfolyam

2022

4. szám

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
17. évfolyam (2022) 4. szám

Tanulmány

Prugberger Tamás – Nádas György – Jakab Nóra: <i>Az érvénytelenség szabályozásának és gyakorlati megállapításának munkajogi problémái</i>	7
Heka László – Szondi Ildikó: <i>Drávaszög (és Bácska) elcsatolása a népszámlálás(ok) tükrében</i>	22
Jakab Nóra: <i>Minden a feje tetejére áll? – Avagy a munkavégzés és védelem régi-új megközelítése</i>	44
Olajos István: <i>Át kell-e alakítani a mezőgazdasági cégeket? Avagy a családi gazdaságokra vonatkozó jogalkotás hatása a mezőgazdasági termelőszervezetekre</i>	56
Rácz Orsolya – Rácz Zoltán: <i>A munkavégzési viszonyok egyes kérdései veszélyhelyzet idején</i>	76
Dominek Dalma Lilla: <i>A közérdekű munka és a munkaviszony összehasonlító elemzése</i>	85
Marinkás György – Jecs Franciska: <i>A horvát-szlovén határvita a Pirani-öböl kapcsán nemzetközi és uniós jogi kontextusban</i>	96
Sipka Péter: <i>Az előreláthatósági elv megvalósulása a tíz éves bírói gyakorlat alapján</i>	118
Csizmadiáné Pető Tímea: <i>Az abszolút bírói kizárási okok néhány jelentősebb aspektusa</i>	126
Kiss Patrik: <i>Néhány gondolat a befolyással üzérkedésről</i>	141
Szinek Csütörtöki Hajnalka: <i>A szlovák mezőgazdasági föld tulajdonjogának megszerzésére irányuló törekvések, különös tekintettel a külföldi tőkét használó külföldi jogalanyokra</i>	156
Vígh Beáta: <i>Az európai uniós védjegy földrajzi jelzéseken alapuló abszolút kizáró lajstromozási kritériumai az Európai Bíróság joggyakorlatában</i>	172

Szemle

Szabó Patrik: <i>Gosztonyi Gergely Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig című könyvéről</i>	183
--	-----

Székely György László:
Recenzió a „Kriminalisztika” című tan- és kézikönyvről189

Nekrológ

Prugberger Tamás:
*Élet a halál után a felső szintű oktatásban és a tudományban – Requiem egy
Professzorért, Honoris causa Csécsy Györgyért*196

Az érvénytelenség szabályozásának és gyakorlati megállapításának munkajogi problémái

Prugberger Tamás* – Nádas György** – Jakab Nóra***

A gyakorlatban legtöbbször a semmisség megállapításával orvosolható a munkáltatói hatalom túlterjeszkedésének a munkaszerződésbe foglalása és alkalmazásának a lehetősége. A tanulmány a polgári és munkajogi szabályok összevetését helyezi középpontba, majd javaslatot tesz arra, hogy a munkajogon belül indokolt lenne a polgári jog érvénytelenségi szabályait alkalmazni. Optimális az lenne, ha erre az Mt.-ben a jelenlegi szabályozás helyébe csak egy utalás történne a Ptk. érvénytelenségi szabályaira. Amíg viszont ez nem történik meg jó lenne az analogia legist alkalmazni. Erre viszont jelenleg nincs lehetőség, mivel az Mt. kogens módon határozza meg az érvénytelenségre vonatkozó speciális előírásokat. Ezért addig, amíg ez megvalósítására sor nem kerül, meg kellene próbálni a bírói gyakorlatban kiterjesztő értelmezéssel az érvénytelenségre vonatkozó munkaügyi ítélkezési gyakorlatot a polgári jogihoz közelíteni.

Kulcsszavak: érvénytelenség, munkajog, polgári jog, jó erkölcs, színlelt megállapodás, versenytilalom

Problems of the regulation and practical determination of invalidity in labour law

In practice, in most cases, a declaration of nullity is the remedy for the possibility of including and applying an employer's overreach of power in an employment contract. The study focuses on a comparison of civil and labour law rules and then suggests that the application of civil law rules on invalidity in labour law could be justified. The optimal solution would be to replace the current rules in the Labour Code with a reference to the invalidity rules of the Civil Code. Until this happens, however, it would be a good idea to apply the rule of analogy. However, this is not possible at present, since the Mt. provides for specific rules on invalidity in a cognitive manner. Therefore, until such time as this is achieved, an attempt should be made to approximate labour jurisprudence on invalidity to civil law by means of an expansive interpretation in judicial practice.

Keywords: invalidity, labour law, civil law, good morals, sham agreement, non-competition

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2115>

* Professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

** Habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék.

*** Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

1. Polgári jogi gyökerek és az intézmény munkajogi adaptációja a jogi szabályozás és a jogalkalmazás területén

Az érvénytelenség a két és a több oldalú jogügyletekkel és azokon belül különösen a szerződésekkel áll összefüggésben. Kivételesen szóba jöhet egyoldalú jogügylet esetében is, mint amilyen a meghatalmazás, amelyet ha cselekvőképtelen személy gyámja vagy gondnoka nélkül ad, érvénytelen, de ha a cselekvőképes személy ad meghatalmazást cselekvőképtelen személynek, a meghatalmazás érvényes, mert az egyoldalú nyilatkozat az elfogadástól függetlenül érvényes joghatással bír. Más kérdés, hogy a meghatalmazott e meghatalmazást gyakorolni nem tudja, helyette azonban törvényes képviselője élhet vele a meghatalmazott nevében. Minden esetre a leggyakoribb a két és a többoldalú jogügylet, amely legtöbbször kölcsönös akarathatározás(ok)ban valósul meg. Minthogy az érvénytelenség a jogügylet a szerződés szereplőinek egyik, vagy több, esetleg valamennyi szereplőjének akarathatározása (kényszer) vagy hibája (fenyegetés, megtévesztés, tévedés, tévedésben tartás) miatt válik érvénytelenné, az érvénytelenség oka ilyenkor csak a felek akaratában, ismeretében erőszakos vagy megtévesztő befolyásolásával a másik, vagy külső jogalany részéről előidézett akarathatározás vagy hiba miatt válik érvénytelenné. Ebben az esetben, ha fizikai, vagy pszichikai kényszer, vagy pedig olyan bódító hatású kábítószer kényszerbevétele hatására veszíti el a nyilatkozó az akaratát, ez esetben a nyilatkozó részéről sem akarat, sem akarathatározat nem létezik. Ez esetben a nyilatkozat csak látszat, vagyis semmis. Ugyanígy semmisség esete áll fenn akkor is, amikor a felek részéről megvan a jogügylet-létesítési nyilatkozatban megnyilvánuló akarat, de azt nem fogadja el a tételes jog valamely előírása, vagyis az akarathatározat tételes jogi szabályba ütközik, azzal ellentétes és ezért semmis. Ugyanígy azonban semmis a magyar jog és több európai állam joga szerint az olyan jognyilatkozat, amely jó erkölcsbe ütközik.¹ Vannak viszont olyan államok, amelyek szintén érvénytelennek nyilvánítják a jó erkölcsbe ütköző jogügyletet, azonban enyhébben bírálják el és csak annak meghatározott elévülési időn belüli sikeres megtámadással deklarálja a jognyilatkozatot és így magát a jogügyletet is érvénytelennek.² Jogelméletileg

¹ A bírói gyakorlat szerint a szerződés a jogügylet tartalmánál, illetőleg joghatásainál fogva, vagy a felek által elérni kívánt közös cél miatt minősülhet nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközőnek (BH2001.473.). A jó erkölcs meghatározásánál a kiindulópont az általános elfogadott erkölcsi normák, a társadalom értékítélete. A bírói gyakorlat szerint jóerkölcsbe ütközőnek minősül az a szerződés, amelyet jogszabály nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat vagy szokásokat nyilvánvalóan sérti, és ezért azt az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősíti. (BH2000.260.) A szerződés nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző voltának megítélésénél nem a szerződő fél egyéni érdeksérelmét kell vizsgálni, hanem azt, hogy maga a jogügylet társadalmilag elítélendő-e, az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak tartja-e (BDT.2007.1585.)

² A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) 31. §-a alapján a munkaviszonyokban is alkalmazandó a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 6:4. §-a, amely 6 rendelkezik a jognyilatkozatokról. Eszerint a jognyilatkozat joghatás kiváltására irányuló akarathatározat, amelyet szóban, írásban, vagy ráutaló magatartással lehet megtenni.

azonban itt egy probléma újabban jelentkezik. Míg ugyanis a klasszikus és a ma is érvényes realista jogelmélet szerint az erkölcsi normarendszer történelmileg fejlődött ki hosszú idők során a közakaratból, addig a mai posztmodern frankfurti iskola Jürgen Habermas-al az élen ezt alsóbb rendű erkölcsnek minősíti, amit felülír a társadalmat vezető kiválasztott elit ún. „diskurzus” erkölcse,³ ami kihat a jó erkölcsbe ütközés érvénytelenné minősítésére is. Ez a kérdés főleg a munkajogi érvénytelenségnél lehet „in abstracto” és „in concreto” egyaránt jelentős, mert foglalkoztatáspolitikai színezete miatt határeset lehet a tekintetben, hogy semmisségről vagy megtámadási lehetőségről van szó.

Ha megtámadásról van szó, ami az érvénytelenség másik, enyhébb esete, akkor mind addig érvényes az akarati hibás szerződés, illetve jogügylet, amíg azt a jogosult, vagy a jogosultak köre meg nem támadja. Sikeres megtámadás esetén a jogügylet „ex tunc”, vagyis visszaható hatállyal érvénytelenné válik, kivéve a munkaszerződés, ahol az érvénytelenség jogkövetkezménye „ex nunc”, vagyis a megtámadás jogalapjának elismerésével, vagy bírósági kimondásával válik érvénytelenné. Ez azonban a kollektív szerződésre már nem vonatkozik. Az természetes, hogy sem azt, aki az akarati hibát fenyegetéssel, megtévesztéssel, tévedésben tartással, valamint a másik felet, aki amiatt került bizonytalan helyzetbe, mert az egyik fél, vagy a felek némelyike tévedésben van, nem lehet a másik felet, vagy több szereplős jogügyletnél azokat, akik nincsenek tévedésben a végtelenségig bizonytalanságban tartani. Ezért megfelelő tartalmú elévülési határidővel szükséges lezárni az ügyet záros határidőn belül. Ennek a klasszikus germán jogrendszerbeli, különösen a német BGB. szabályait vette át a 1928. évi Mjt alapján a magyar bírói gyakorlat. Ennek figyelembevételével a Mjt. 1018.-tól az 1018.-ig terjedő szakaszai a BGB-nek a megtámadásra vonatkozó 124. §-ának az elévülésre vonatkozó 203. és a 206. és a 207. §-ának az együtt alkalmazásához⁴ hasonlóan rendezte a szerződés (jogügylet) érvénytelenné nyilvánítására irányuló megtámadás szabályait ugyancsak az elévülés nyugvásának és megszakításának az alkalmazásával. Ennek értelmében az 1959 előtti kodifikálást megelőző, formálisan szokásjogon, ill. bírói gyakorlaton, tartalmilag azonban az Mjt. fent szakaszain alapuló polgári jogunk értelmében a megtámadó jognyilatkozatot tévedés és megtévesztés esetén e kettő felismerésekor, fenyegetés esetén a kényszerhelyzet megszűnésekor a megtámadó nyilatkozatot haladéktalanul meg kellett tennie a jogosultnak és a megtámadás el nem ismerése esetén egy éven belül keresettel lehetett érvényteleníteni a szerződést. Az viszont lényeges, hogy a megtámadási határidőre alkalmazni kellett az elévülés nyugvására vonatkozó előírásokat. Ennek figyelembe vételével az elévülés nyugvását előidéző ok megszűnését követően a kereset indítására lehetőség állott fenn a BGB.-hez hasonlóan.⁵

A szerződés, illetve a jogügylet semmissé nyilvánításának, valamint érvénytelenné tételére irányuló megtámadásának az akarati hiányosságán,

³ Pokol Béla: A jurisztokratikus állam. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017. 36-38. + 7. fejezet

⁴ Erman (Hrsg.): Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 4. Aufl. I. Band, 144-145. (Westermann: Willenersklahrung, § 124-125), 338. (Hefermhl: Verjahrung, § 205-206). 4. Aufl. Achendorf, Münster.

⁵ U. ott

valamint az akarat hiányában túlmenő másik oka korábban és ma is, az uzorsaszerződés. Hasonló a helyzet akkor is, ha a másik fél szorult helyzetének a kihasználásával függ össze a nagymértékben előnytelen szerződés, amely, ha uzsora jellegű, akkor „ex lege” érvénytelen, és úgyszintén érvénytelen akkor is, ha tisztességtelen jellege miatt erkölcsi normába ütközőnek minősül.⁶ Ha pedig nem ilyen, akkor a szolgáltatás és az ellen-szolgáltatás között feltűnően nagy a különbség, amely eredetileg szintén a német joghoz hasonlóan 30 %-os volt, most pedig 40 %-os, sőt közelít a frankofon-latin jogrendszerben alkalmazott felén túli sérelemhez, a „laesio enormis” esetéhez, amely esetben áll fenn csak a lehetőség a szerződés megtámadására. Érdekes, hogy az osztrák jog a germán jogrendszeren nyugszik, de e tekintetben a frankofon-latin laesio megoldást, nem pedig a németet követi.

Ezt a történeti jellegű jog-összehasonlítást azért volt indokolt megtenni, mert bár mind az 1959-ben hatályba lépett többszörösen átfogó jelleggel is módosított első Ptk. (1949: IV. tv.) és ugyanígy a 2012. évi második, ma hatályos Ptk. is lényegében a fent ismertetett előírások alapján szabályozza a semmisséget és a megtámadhatóságot. Ugyanakkor azonban kihagyja az elévülés szabályai megfelelő alkalmazásának a lehetőségét, valamint tévedés és különösen a megtévesztés, valamint a jogellenes fenyegetés esetében azt a német jogból, de a frankofon latin jogrendszer esetében is alkalmazott méltányos szabályt, hogy a megtámadásra az általában alkalmazott és a magyar Ptk.-ban is alkalmazott egy éves megtámadási határidő kezdete a korábban és a ma hatályos Ptk. 6: 89. § (3). §-a értelmében a megtámadási jog gyakorlására vonatkozó egy éves záros határidő minden esetben a szerződés megkötésének napjával kezdődik akkor is, ha kényszer vagy fenyegetés esete áll fenn, nem pedig a korábbi joghoz hasonlóan akkor, amikor az megszűnik. Ennek kihagyása komoly probléma és különösen a jogügylet gyengébb szereplőjére hátrányos és ez mindenekelőtt a munkajogban jelent visszaesést, mivel a munkáltató az erősebb fél. De ez a visszaesés a szűkebb értelemben vett polgárjogi szerződések esetében is fenn áll, ahol a termelő, a gyártó, mint eladó, vagy szállító él vissza a felhasználó-feldolgozó, vagy a forgalmazó kereskedő vevővel, mindkettő pedig a laikus fogyasztóval szemben. Ezért *indokolt lenne de lege ferenda ezt a hagyományos szabályt visszahelyezni a Ptk.-ba és ugyanígy indokolt volna a 6: 24. §-ra utalással az egy éves megtámadási határidő kényszernyugvása esetén a megtámadásra fennálló*

⁶ A Győri Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság¹⁰ előtt folyamatban volt perben a peres felek a munkavállalóra irányadó felmondási időt hat hónapban határozták meg. Mivel a munkavállaló felmondással szüntette meg munkaviszonyát, a munkaszerződésben rögzített felmondási időt azonban nem töltötte le, a munkáltató az Mt. 84. § (1) bekezdésére tekintettel hat havi felmondási időre járó bére megfizetésére kérte kötelezni volt munkavállalóját. A munkavállaló ellenkérelmében arra hivatkozott, hogy a hat hónap felmondási idő kikötése „uzsoras kikötés” volt, az jogszabályba ütközött, sértette a jóhiszeműség és tisztesség követelményét. A bíróság nem találta megalapozottnak a munkavállaló semmisség megállapítására irányuló kifogását figyelemmel arra, hogy az Mt. lehetőséget biztosít a felek számára arra, hogy a felmondási időt maximum hat hónapban határozzák meg, s a megállapodás nem sérti az Mt. általános jogelveit sem. ÉRVÉNYTELENSÉG A MUNKAVISZONYBAN Összefoglaló vélemény, https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/ervenytelenseg_a_munkaviszonyban_osszefoglalo_velemeney_a_m_0.pdf (letöltés dátuma: 2022.10.04.) 17. o.

egy éves határidő három hónappal történő meghosszabbításának a lehetőségét alkalmazni, amelyre a német jog alapulvételével a bíró alkotta magyar jog alapján a kodifikáció előtt 6 hónapi meghosszabbítással nyílt lehetőség. E két, de lege ferenda javaslatunk rendkívüli jelentőséggel bírna a munkaszerződéssel kapcsolatos fenyegetésen, megfélemlítésen, valamint megtévesztésen alapuló akarati hibás jognyilatkozatok esetében. A színlelt szerződés esetében a ma hatályos Ptk. 6: 92. §-a a minden jogrendszerben általánosan érvényesülő megoldással összhangban a színlelt szerződés semmisségét mondja ki azzal, hogy a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni. Ez a szabály a munkajog szempontjából különösen jelentős, mivel igen gyakori, hogy a foglalkoztatók munkaszerződés helyett annak munkaszerződési tartalma ellenére formális tartós vállalkozási, vagy megbízási szerződést kötnek, csak azért, hogy ne kelljen a foglalkoztatottak társadalombiztosítási járulékfizetéséhez hozzájárulniuk. Emiatt a 6: 92. § (1.) bekezdésének azt a megoldását, amely szerint a fél titkos fenntartása, vagy rejtett indoka a szerződés érvényességét nem érinti, fenntartással indokolt kezelni. Szinte valamennyi európai jog eme rejtett indokot nyilvánosságra hozva kialakította az ún. önfoglalkoztatás intézményét, amelyről tanulmányunk következő részében, ahol az érvénytelenség munkajogi előírásait a polgári jogi szabályokkal összehasonlítva tárgyaljuk, erről hangsúlyozottan beszélni fogunk.

2. Az érvénytelenségre vonatkozó munkajogi rendezés és gyakorlata a polgári jogi szabályozás tükrében

Az 1992. évi korábbi Mt. 7. §-ának (3)-ik bekezdése kialakította azt a megoldást, amely átkerült a 2012. évi ma hatályos Mt.-be is. Ennek értelmében a Ptk.-tól eltérve, csak igen rövid, maximum 6 hónapos, lényegében jogvesztő határidőn belül lehet a munkajogviszonyokkal kapcsolatos jognyilatkozatok érvénytelenségének a megállapítására irányuló megtámadást előterjeszteni. Bár e jogszabályhely formálisan szól arról, hogy a megtámadásra nyitva álló határidőre az elévülés szabályai vonatkoznak, annak gyakorlására azonban nem ad lehetőséget, mert nem határozza meg, hogy megtámadásnak kimenthető nem gyakorlása esetén a 6 hónapos határidő leteltét követően a megtámadás lehetősége még meddig áll fenn. Mivel a 2012. évi Mt. lényegében változatlan tartalommal, csak más megfogalmazásban e szabályt vette át, ez a probléma megjelenik az új szabályozásban is. Progresszív volt viszont az 1992. évi Mt.-ben, hogy 3. §-ának (6)-ik bekezdése szerint az u. n. „versenytilalmi”, vagy „versenykizárási megállapodás” esetében az annak megkötéséből eredő összes jogvitát, bele értve a semmisséget és a megtámadhatóságot is, a Ptk. rendelkezései szerint kellett elbírálni. Az 1992. évi munkakódexet hatályon kívül helyező 2012. évi I. tv. (új Mt.) viszont a versenykizárási megállapodás megkötéséből eredő vitákra is az érvénytelenségre irányulóakkal együtt az Mt. előírásait terjesztette ki, ami visszalépést jelent a korábbi megoldáshoz képest.

A Ptk.-nak a már tárgyalt 6: 89. §-ában megadott egy éves megtámadási határidejével szemben a ma hatályos 2012. évi Mt. 28. §-a két részre bontja és

jelentősen megrövidíti a megtámadás határidejét. tartalmaz egy 30 napos szubjektív határidőt, ami a (4)-ik bekezdés első fordulata alapján akkor kezdődik, amikor a megtámadásra jogosult a tévedést felismerte, kényszer és fenyegetés esetén pedig amikor a kényszerítő helyzet, vagy a jogellenes fenyegetés megszűnt. Bár a (4). bekezdés második fordulata előírja, hogy a megtámadási határidőre az elévülés szabályait kell megfelelően alkalmazni, arra viszont szinte nincs is lehetőség, mert e fordulat mindjárt korlátozza az objektív határidővel, amely csupán hat hónap, és azon túl már nem lehet a megtámadás lehetőségével élni. Arról pedig az ellenérdekű fél könnyen gondoskodni tud, hogy a tévedésben tartás, a kényszer és a jogellenes fenyegetés egy fél évig elhúzódjon. Több esetben fordult már elő, hogy a munkáltató különösen olyan esetben, amikor a munkavállalótól szabadulni akar fenyegetéssel olyan nyilatkozatot kényszerít ki, miszerint ő kíván távozni és nem a munkáltató távozásra kényszeríteni. A nyilatkozó személyét és/vagy családját érintő pszichikailag kényszerítő erejű fenyegetését a munkáltató eredményesen fenn tudja tartani nemcsak a szubjektív nemcsak a harminc napban meghatározott határidőig, hanem azon túl is a hat hónapos objektív határidőig, melynek letelte után a fenyegetést cinikus módon megszünteti. Minthogy a nyilatkozat megtételétől számított hat hónap letelte után nincs lehetőség a megtámadásra itt éppen úgy, mint a Ptk. egy éves határidejének a végével nem elévülési időről beszélhetünk, mint az a nyugat-európai jogok többségében fenn áll, hanem csak záros határidőről, ami a magyar munkajogban a munkavállalók hátrányára még feleződik is.

Ezen kívül van még egy másik probléma is a megtámadás munkajogi szabályozásával kapcsolatban. Elvileg a kollektív szerződés, valamint az üzemi megállapodás is megtámadható. Érvénytelen a kollektív szerződés akkor, ha az azt megkötő felek valamelyikének nincs meg a koalícióképessége. A koalícióképesség ugyanis mind szakszervezeti, mind munkáltatói érdekvédelmi szervezeti oldalon ugyanis a magyar jog szerint akkor áll fenn, ha független az ellenérdekű féltől. A nyugat-európai országok többségében ezen kívül a koalícióképességhez az is kívánalom, hogy a kollektív szerződést kötő érdekvédelmi szervezet független legyen harmadik hatalomtól, valamint az államtól is. Minthogy Magyarországon e két feltétel fennállása nincs az Mt.-ben előírva, minden további nélkül kollektív szerződést köthet az az érdekvédelmi szervezet, amelynek vezetője pártszínekben pártlistán került be a parlamentbe, nem pedig az állampolgárok szavazatával. Ennél fogva fennáll annak a veszélye, hogy olyan kollektív szerződést kezdeményez, vagy ír alá, amely csak az őt a parlamentbe delegáló politikai pártnak kedvez és ellentétben áll az általa képviselt szakszervezet és tagjai érdekeinek. A problémát még bonyolítja az is, hogy a kollektív szerződést a polgári jogi szabályozással egyezően az támadhatja meg, akit a saját jognyilatkozata megtételére jogellenes kényszerítéssel, fenyegetéssel vettek rá, vagy a jognyilatkozat megtételekor tévedésben, téves feltevésben volt. Ezen az alapon a kollektív szerződést az azt megkötő munkáltató, illetve munkáltatói érdekvédelmi szervezet, valamint szakszervezet az itt említett kritériumok esetén gond nélkül élhet a megtámadás jogával. Baj van viszont akkor, ha a magasabb szinten megkötött, pl. országos ágazati kollektív szerződés sérti valamely területi ágazat kollektív szerződés-kötésre

a maga területén jogosult tagjait, érdekvédelmi szervezeteit és ezen keresztül a vállalati szinten ugyancsak kollektív szerződéskötésre jogosult munkáltatót vagy a vállalatnál képvisellett rendelkező szakszervezetet. Ők ugyanis, minthogy nem tőlük származik a jognyilatkozat, a 28. § (3)-ik bekezdése értelmében nem támadhatják meg a kollektív szerződést. Ez különösen sérelmes a munkavállalókra nézve, főként azért, mert vállalati szinten az a szakszervezet, amely 10 százalékos reprezentativitással rendelkezik, a 80 százalékos többséget kitevő munkavállalóra is kötelező erővel firma (vállalati) kollektív szerződést köthet. Vagyis a (3). bekezdés lehetővé teszi, hogy egy reprezentativitással rendelkező kisebbséget képviselő szakszervezet olyan többséggel szemben érvényesíts akaratát, amely egy olyan másik, szintén az adott cégnél képvisellett rendelkezik, de nem ért egyet a kollektív szerződéskötéssel és hasonlóképpen a tagjai és azok a munkavállalók sem, akik szakszervezeten kívüliek. Ennek ellenére a kisebbség által megkötött kollektív szerződés rájuk is vonatkozik. Ilyen módon a kisebbség és az azt képviselő szakszervezet a többség sérelmére összejátszat a munkáltatóval, vagy a munkáltatótól indul el egy ilyen irányú tendencia.

Az ilyen kísérletek csak úgy védhetők ki a kollektív szerződéskötési jogosultság jelenlegi szabályai mellett, ha egy novellázás során kicserélésre kerülne a (3). bekezdés a Ptk. 6: 89. §-ának (2)-ik bekezdésével, miszerint megtámadásra nemcsak a nyilatkozatot tevő, hanem a megtámadásra a sérelmet szenvedő fél és az is jogosult, akinek a megtámadáshoz jogi érdeke fűződik. Kollektív szerződés esetében, mivel az kihat az azt meg nem kötő felekre, a közvetett diszkrimináció analógiájára, minden kollektív szerződés alá tartozó jogalany, szakszervezeti szövetségen belül a tagszakszervezet, cég-, illetve vállalati kollektív szerződés esetében pedig mindazok, akik a cégnél dolgoznak. Ez által biztosítva lenne a megtámadás lehetősége szakszervezetnek, és minden munkavállalónak, akit a megkötésre került kollektív szerződés sért és a kinek a megtámadáshoz jogi érdeke fűződik.

Jelenleg a munkajogi jognyilatkozatok megtámadásának a korlátai az Mt. 27. §-ában egállapított semmisségi szabályokkal védhetők ki. Így pl. az olyan színlelt megállapodás, amely más megállapodást leplez, „ex offo”, vagyis hivatalból semmis és a leplezett szerződés alapján kell elbírálni. Ilyen a munkavállalóhoz hasonló módon történő formális tartós vállalkozásként, vagy megbízásként történő foglalkoztatás, csak azért, hogy a munkáltatónak ne kelljen a munkavállaló kötelező szociális biztosításához hozzájárulnia, vagy a nem pénzben, hanem a termés egy részében történő haszonbérleti szerződés amely olyan jogellenes munkaszerződést leplez, ahol a munkabér egésze természetben kerül megállapításra, holott a természetbeni díjazás az ILO egyezmény szerint az 50 %-ot nem haladhatná meg. Azonban a munkajogi semmisség szabályozásánál is fenn állnak a Ptk-hoz viszonyítva olyan eltérések, amelyek gyengítik a munkavállalói oldal védelmét. Míg ugyanis a Ptk. 6: 88. § (4)-ik bekezdése alapján közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében, valamint uzsorás szerződés esetében az ügyész keresetet indíthat a semmisség megszüntetése és/vagy jogkövetkezményeinek alkalmazása iránt, a munkajogi semmisségi szabályozás ilyen lehetőséget nem ismer, holott uzsorás jellegű bérmegállapítás és közérdeket

sértő erkölcstelen, valamint tisztességtelen munkavégzést érintő megállapodás számos esetben fennáll. Míg a Ptk. a jó erkölcsbe ütköző szerződést semmisnek nyilvánítja, addig ilyenről az Mt.-ben nincsen szó.

Összegezve az eddigieket indokolt lenne a Ptk. semmisségi és megtámadási szabályainak egyes, általunk felvázolt elemeit beiktatni az Mt. hasonló előírásai közé.

3. Az érvénytelenség problémájának jelentkezése a munka világának különböző területein

3.1. Ezek után nézzük meg, hogy a munkajog mely területein jelentkeznek „még” az új munkajogi szabályozás alapján ezek a problémák. A gyakorlatban legtöbbször a semmisség megállapításával orvosolható a munkáltatói hatalom túlterjeszkedésének a munkaszerződésbe foglalása és alkalmazásának a lehetősége. Mivel a munkaszerződéssel létrejövő kötelmi jogviszony jellemző vonása, hogy a munkavállaló alá van rendelve a munkáltatónak és engedelmességgel tartozik neki, ezért *a munkavállalót, mint gyengébb felet kötelezően alkalmazandó szociális minimál- standardok védik*. Mivelhogy e minimál-standardok kötelező jogi előírások, azoknak a munkaszerződés megkötésénél, módosításánál, így az átirányításnál, kirendelésnél, másik belföldi, vagy külföldi munkáltatóhoz történő kiküldésénél, továbbá a munka-, és a pihenőidő, valamint a javadalmazás megállapításánál a munkavállalót védő szociális előírások mellőzése jogkövetkezményként semmisséghez vezetve a minimál-standardként megfogalmazott szociális előírás kötelező alkalmazását vonja maga után. Tipikusan ilyen orvosolható semmisség áll fenn akkor, ha a munkaszerződést írásbeliség mellőzésével, szóban kötik meg. Ebben az esetben a munkaszerződés érvénytelen, de érvényessé válik, ha utólag a szerződést, vagy a munkaviszonnyal összefüggő megállapodást írásba foglalják. Ha azonban erre nem kerül sor, akkor is 30 nap után érvényessé válik, vagyis konvaleszkálódik. Ha viszont erre nem kerül sor, és továbbra is érvénytelen marad, akkor sem következhet be „in integrum restitutio” vagyis az eredeti állapot helyreállítása, mivel a megdolgozott bért ki kell fizetni, ha pedig már kifizették, nem lehet visszakövetelni és ugyanígy a munkáltató által elvégzett munka eredménye a munkáltatónál marad. Semmisségként értékelendő eredménytelenség áll fenn európai unión kívüli állampolgárok hatósági munkavállalási engedély nélküli foglalkoztatása estében is, ami ha felfedésre kerül, a jogkövetkezmények az előbbi esethez hasonlóak abban is, hogy mind a két eset bírság kiszabásával, vagyis közigazgatási szankcióval jár.

3.2. Az életkorral összefüggő cselekvőképtelenség és korlátolt cselekvőképesség megdönthetetlenül vélemezett „ex lege” fennálló akarati hiányosság, vagy akarati hiba kiküszöbölésének a szükségessége polgári jogi szerződéskötéshez hasonlóan a munkaszerződésnél is fenn áll, éppen úgy, mint a Ptk. kötelmi joga különös részében szereplő szerződéseknél, csak egészen más részletszabályozással. A Ptk. 2: 11. §-a értelmében a gyermek 14 éves koráig (a contrario) cselekvőképtelen és helyette a nagyobb jelentőségű szerződéseket szülője vagy gyámja köti meg, ha pedig közvetlen hozzátartozójával köt ilyen szerződést, a gyámhatóság

közreműködése is szükséges. Ugyanez a helyzet a 14-18 év közötti kiskorúság időszakában akkor, ha a kiskorú belátási képességének hiánya miatt cselekvőképtelen, valamint a nagykorú cselekvőképtelensége esetében is azzal a különbséggel, hogy helyette a szerződést a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezési eljárás során kijelölt gondnok köti meg a szerződést. Meg nem dönthető vélelem szól amellett, hogy a 14-18 év közötti életkorú kiskorú korlátozottan cselekvőképes és ezért a nagyobb jelentőségű polgári jogi szerződések csak szülője vagy gyámja, a 18. életévét betöltött cselekvőképességében korlátozott nagykorú esetében pedig a cselekvőképességet korlátozó bírósági eljárás során a bíróság által kijelölt gondnok jóváhagyásával válik érvényessé a szerződés. Ha pedig a bíróság csak részleges gondnokság alá helyezést rendelt el a cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy abban az esetben, ha az általa megkötött szerződés nem esik a részleges gondnokság alá helyezési körbe, akkor a gondnok hozzájárulása nélkül is érvényes.⁷

Ami a munkajogi szerződéskötéssel kapcsolatos cselekvőképességi szabályokat illet, az Mt. 21. §-ának (5). bekezdése értelmében a cselekvőképtelen személy nevében a Ptk. már ismertetett előírásához hasonlóan a cselekvőképtelen munkavállaló esetében minden munkajogi jognyilatkozatot a törvényes képviselője, azaz szülője, gyámja vagy gondnoka teszi meg és ő is köti meg helyette a munkaszerződést. E tekintetben a két jogág szabályozása teljesen egyezik egymással. A korábbi Mt.-ben jelentős eltérés mutatkozott a két szabályozás között, mivel az akkori, vagyis az 1992. évi Mt. a 94/33. sz. irányelvet követve csak 14 és 16 évek kor közötti iskolarendszerű képzésben résztvevő kiskorúak esetében írta elő a szülő, vagy a gyám hozzájárulását az olyan határozott időre kötött munkaszerződéshez, amelyet csak az iskolai szünet idejére vonatkozik. 16 éves kortól felfelé viszont a cselekvőképtelen személyek kivételével a teljesen cselekvőképes és a korlátozottan cselekvőképes egyaránt szabadon, saját nevében köthetett munkaszerződést. A fiatalkorú viszont 14 éves kora alatt is köthet olyan munkaszerződést eseti jelleggel és a szülői/gyámi hozzájáruláson kívül gyámhatósági engedéllyel, amely testi és szellemi fejlődését nem károsítja. Ebbe a körbe olyan tevékenységek tartozhatnak, mint amilyen egy színházi fellépés manőkeni ruhabemutató koncertfellépés, gyermekruha, vagy játékreklámozás. Ez a szabályozás egyértelműen a 16 év alatti fiatalkorúakat jobban védi, mint az 1945 előtti szabályozás. Az 1945 előtti magyar szabályozás a szociális piacgazdasági, illetve a jóléti állami szabályozás előtti polgári liberális szabályozáshoz hasonlóan a munkaszerződést a 12 éves korától kezdve önállóan megköthette és a szülő csak a keresményét vehette a felhasználás tilalmával a kezelése alá, ha a fiatalkorú pazarlóan és nem ésszerűen gazdálkodott vele.//Ehhez viszonyítva a 94/33. sz. EK.

⁷ Semmisséget eredményez a munkaviszony (közalkalmazotti jogviszony) létesítésekor az a helyzet, ha a munkavállaló nem rendelkezik valamely, a munkaviszonyra vonatkozó szabályban előírt feltétellel, képességgel (életkor, képzettség, végzettség, egészségügyi alkalmasság, összeférhetetlenség). A Zalaegerszegi Törvényszék határozatában⁸ kifejtette, hogy erkölcsi bizonyítvány hiányában a közalkalmazotti kinevezés érvénytelen. E semmisségi okot a bíróság hivatalból köteles észlelni. Összefoglaló – Érvénytelenség a munkaviszonyban, 17. o.

irányelvvel összhangban a magyar szabályozás ezen a téren semmilyen korlátozást nem tartalmaz. Annyit mond csupán a 34. § (3). bekezdése, hogy a kiskorú a már említett gyámhatósági engedéllyel megerősített szülői hozzájárulással könnyű alkalmi munkát 14 éves kor alatt végezhet. Ez azt jelenti, hogy elvben egy filmjelenetben akár egy éves, vagy annál fiatalabb kiskorú gyermek is szerepelhet quasi munkavállalóként, ami abból a szempontból nem baj, ha pl. egy filmben egy anya ölében egy gyermekkel szerepel, a gázi a gyermek számlájára és ne a szülője, vagy a gyámja számlájára kerüljön, miként ez korábban gyakorlat volt. E korábbi gyakorlat alapján ugyanis az ilyen színész szülei fellépő 12 éves kor alatti kiskorú a római joghoz hasonlóan nem számított a munkajog alanyának, hanem csak „reus” volt. Kár azonban, hogy mind ezt az Mt. „expressis verbis” nem mondja ki. Abban is látunk egy bizonyos hiányosságot, hogy nem egészen világos, hogy az Mt. 20.§-ának (4). bekezdésénél a korlátozottan cselekvőképes személy képviselését miként kell figyelembe venni. Vagyis ha a Ptk. valakit olyan cselekvőképességet korlátozó gondokság alá helyez, amely a foglalkozását és a munkavilágában való szerepét nem érinti, köthet e gondnoki hozzájárulás nélküli munkaszerződést. Álláspontunk szerint igen. Abban az esetben viszont, ha a részleges munkaszerződés a munkavállaló cselekvőképesség-korlátozásának erre a területére is kihat, munkaszerződés-kötéséhez törvényes képviselőjének a hozzájárulása is szükséges. Ez már hasonló védelmet jelent a munkavállalók, midenekelőtt a csökkent munkavállalók részére, mint amit a nyugat-európai államok alkalmaznak. A legtöbb európai állam ugyanis az irányelv eme speciális munkajogi előírásait igyekszik összhangba hozni a polgári jog általános előírásaival, és ennek megfelelően 18 éves kor alatti kiskorú és korlátozottan cselekvőképességi gondokság alá helyezett nagykorú a legtöbb nyugat-európai országban csak törvényes képviselőjének a hozzájárulásával köthet munkaszerződést.⁸ Ezt a megoldás és az itt bemutatott új magyar megoldást azért tartjuk jónak és javasoljuk a magyar munkajogba történő átvételre, mivel igen gyakori, hogy fiatalokakkal és korlátozott belátási képességgel rendelkező személyekkel végeztetnek el fehér vagy kék gallérú bűnözők legálisnak látszó munkaszerződés keretében olyan munkákat, amelyek kimerítik a büntető törvénykönyv valamelyik tényállását (pl. drogfutár). Gyakori motiváció ilyen esetben az, hogy lebukás esetén az ilyen személyeket enyhébben vonják felelősségre.

3.3. Ide kapcsolódik még a már említett *jó erkölcsbe ütköző munkaszerződés*, és az olyan munkaszerződés érvénytelenségének a kérdése, amelyet a foglalkoztató a másik fél szorult helyzetének a kihasználásával köt meg úgy, hogy nemcsak a munkabért határozza meg aránytalanul alacsonyan, hanem a munkaidőt és a pihenőidőt is.⁹ Ezen a téren „ex lege” bizonyos fokú védelmet jelent az, hogy a

⁸ Ld. Prugberger: A korlátozottan cselekvőképes személy munkaszerződésének a problémája de lege lata és de lege ferenda. Jogtudományi Közöny, 2000/7-8. sz. 299-303.

⁹ Jogszabály a „jó erkölcs” tartalmi határait, kritériumait nem határozhatja meg, ha ugyanis az erkölcsi norma jogszabályi tartalmat kap és jogi normaként jelenik meg, a szerződés már nem „nyilvánvalóan jó erkölcsbe”, hanem a jogszabályba ütköző lesz. A jogalkalmazói – bírói gyakorlat hivatott tehát arra, hogy a társadalom közfelfogása szerinti erkölcsi normarendszert a szerződési jogban közvetítse. Az bizonyos, hogy a jó erkölcs sérelme nem másodlagos „szubszidiárius” érvénytelenségi ok, hanem

munkáltató nem mehet a minden évben törvényileg meghatározott minimálbér és garantált bérminimum alá, mert ha ezt megteszi, a szerződés e vonatkozásban semmis és helyette a törvényben meghatározott minimálbér és garantált bérminimum lép. Hasonló a helyzet abban az esetben is, ha a munkáltató a munkabért, a túlmunka és a rendkívüli munka után járó bérpótlékot, valamint a műszakpótlékot nem a törvényi előírások szerint állapítja meg, valamint, ha a munkaidő törvényileg meghatározott munkaidő korlátját átlépi. Ha viszont a munkáltató az Mt. 99. §-ának (3)-ik bekezdésében meghatározott azzal a lehetőséggel élve olyan megállapodást köt a munkavállalóval, aminek értelmében az Mt. 99. §-ának (2). bekezdésében lefixált munkaidőt meghaladó időtartamban is dolgozzon, ha ezt megtevésztéssel, tévedésbe ejtéssel, kényszerrel vagy fenyegetéssel teszi, ezt a megállapodást a munkavállaló akarati hibára hivatkozással megtámadhatja.¹⁰

3.4. A továbbiakban a munkavégzéssel kapcsolatos megállapodás, illetve munkavállalói nyilatkozat érvénytelenségének megállapítására irányuló munkavállalói megtámadásnak a gyakorlatban előforduló négy tipikus esetével kívánunk foglalkozni.

3.4.1. Az egyik az un. *önfoglalkoztatás*, amely lényegében kényszerből elfogadott olyan tartós vállalkozási és/vagy megbízási szerződés, ahol a foglalkoztatott tartalmilag teljes mértékben vagy függő munkát, vagy ha kötetlen jellegűt is végez, mint pl. amilyen a vezető alkalmazott munkajogviszonya, csak azért van tartós vállalkozóként és/vagy megbízottként, elkönyelve, hogy ne kelljen a munkavállaló, ill. a foglalkoztatott kötelező társadalombiztosításával összefüggő járulékát a munkavállalóval megosztva fizetnie.¹¹ Ezt a formálisan tartós vállalkozói és/vagy megbízási jogviszonyt a 86/613. sz. EKG irányelv munkavállalóhoz hasonló jogviszonyként kezelte és a munkavégzéssel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket a munkavállalóhoz hasonló jogviszonyként rendelte elbírálni, amit az EKG. valamennyi tagállama elfogadott, implementálta és ennek megfelelően az önfoglalkoztatók jogviszonyát a munkavállalókéhoz hasonlóan

egyenrangú más érvénytelenségi okokkal, másfelől viszont az erkölcsi norma megsértése jogi szempontból csak akkor releváns, ha nyilvánvaló, durva sérelmet okoz. Összefoglaló – Érvénytelenség a munkaviszonyban. 72. o.

¹⁰ A Kúria egyik ítéletében éppen azt hangsúlyozta, hogy a jóerkölsbe ütközést azért nem találta megalapozottnak, mert a felperes által sérelmezett egyes indokok fennállása a szerződés megkötésekor nem volt megállapítható (LB.Pfv.II.21.800/2016/10.). Itt ugyanis kifejtette, hogy a szerződés érvénytelenségi (semmisségi) okának a szerződés megkötésekor kell fennállnia. Összefoglaló – Érvénytelenség a munkaviszonyban. 123. o.

¹¹ Az Mt. 27. § (2) bekezdése a semmisség speciális eseteként rögzíti a színlelt megállapodást és megállapítja, hogy ha az más megállapodást leplez, azt a leplezett megállapodás alapján kell megítélni. A hatályos Mt. már nem tartalmazza a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény munkavégzésre irányuló jogviszony típusának meghatározására vonatkozó szabályait, a semmisség körében a színlelt megállapodásra vonatkozó rendelkezései alapján azonban a bíróságok a továbbiakban is felülvizsgálhatják a kifogásolt megállapodást. A feleket megilleti a szerződéses szabadság, ez azonban a szerződés tartalmának és nem elnevezésének meghatározására (minősítésére) terjed ki. A korábbi időszakhoz képest a vizsgált ügyek körében jóval kevesebb esetben fordult elő, hogy a munkavállalók a színlelt szerződés miatti érvénytelenségre hivatkoztak. Összefoglaló – Érvénytelenség a munkaviszonyban, 35. o.

kezelte. Ezt az irányelvet a 2010/41. sz. EK. irányelv hatályon kívül helyezte, csak azért, hogy az új tagállamoknál ne kelljen a munkavállalók érdekeit figyelembe véve munkajogi szabályokat alkalmazni. Ugyanakkor viszont a munkavállalók érdekeit figyelembe vevő szabályok a régi tagállamoknál semmit sem változtak. Azokat a nemzeti jogok most is hatályban tartja és a munkajogi szabályok szerint a foglalkoztatottat továbbra sem önálló vállalkozónak vagy ügyvivőnek, hanem munkavállalóhoz hasonló személyként kezelik és ennél fogva a foglalkoztatási jogviszony tartamát is a munkaviszonyhoz hasonló jellegűnek minősítik. Ezt a lehetőséget a ma hatályos Mt. 2011. évi kodifikációs munkálatai során Kiss György –mi a kodifikációs bizottságtagja volt—be akarta vezetni, ki is dolgozta ennek a megoldását, amely az első tervezetben szerepelt is. Azonban a munkáltatók heves ellenállása miatt végül nem került be az Mt-be. Ezért ma csak az a lehetőség áll fenn, hogy az így foglalkoztatottak érvénytelenségre hivatkozva megtámadják az ilyen tartós vállalkozási és/vagy megbízási szerződést. A tartós vállalkozási/megbízási szerződéssel, pontosabban az önfoglalkoztatással ugyanis a foglalkoztatók, különösen a külföldi biztosító társaságok itt Magyarországon vissza is élnek, amikor pótlék fizetése nélkül túlórában vagy munkaszüneti napokon ügyeletben foglalkoztatják vállalkozói, vagy megbízotti jogviszony formájában üzletkötőiket, kik a privatizálás előtt kötetlen munkaidőben munkaviszony keretében végezték munkájukat.¹² Az ilyen kárvallott foglalkoztatottaknak lehetőségük lenne megtámadni a foglalkoztatásnak ezt a munkaviszonyt álcázó kényszervállalkozói/megbízási szerződésüket. Ezt azonban nem merik megtenni. Viszont a munkavédelmi felügyeletnek kellene hivatalból semmissé nyilvánítani az ilyen munkaszerződést álcázó tartós vállalkozási/megbízási szerződést, a foglalkoztatást munkaszerződéssé minősítése mellett.

3.4.2. Hasonló ehhez még a haszonbérleti szerződésnek az un. „*feles bérleti*” szerződési formája, amikor a haszonbérbe adó és a haszonbérlető abban állapodnak meg, hogy a haszonbérleti díjat a haszonbérlető nem pénzben fizeti ki, hanem a termés meghatározott hányadát adja át a haszonbérbe adóknak. Ezt a Nemzetközi Munkaszervezet (ILO) által létrehozott egyezmény –amelyhez Magyarország is csatlakozott— jogellenesnek minősíti arra hivatkozással, hogy az ilyen feles-bérleti szerződés olyan munkaszerződést takar, amelynél a munkabér ugyancsak ILO egyezménnyel ellentétesen teljes mértékben, természetben kerül megállapításra, mivel az ILO egyezmény szerint a munkabér 50 %-a határozható meg természetbe, a másik 50 %-ot viszont pénzben kell minden esetben kifizetni.

3.4.3. Ilyen tipikus eset még az Mt. 228. §-ában szabályozott *versenykizárási megállapodás*, aminek értelmében a munkáltató a munkavállalóval olyan megállapodást köthet, hogy munkaviszonyának megszűnése esetén meghatározott ideig, de legfeljebb két évig nem helyezkedik el hasonló munkakörben, valamint nem folytat vállalkozóként olyan kereső tevékenységet, amelyet a munkáltatójánál

¹² Prugberger Tamás – Fabók András: A munkaszerződés, szolgálati szerződés, a vállalkozás, a megbízás és a díjkitűzés elhatárolásának problémái a biztosítási üzletkötői szerződések tükrében. Magyar Jog, 2000/12. 725-733.; Prugberger: A tartós kényszervállalkozási és megbízási szerződés. Cég és jog + Napi Jogász 2003/7-8.

munkaviszonya keretében ellátott. Ennek ellentételezése fejében Franciaország kivételével¹³ valamennyi államban a munkáltató a munkavállalónak a nála megkeresett átlag jövedelem arányában megfelelő térítést fizetni, amely ha nem áll arányban azzal a jövedelemmel, amit a munkavállalónál kapott, a konkurencia kizárási megállapodást megtámadhatja.¹⁴ Erre Franciaországban is lehetőség van, ha a munkavállaló bizonyítani tudja, hogy a munkáltató fenyegetéssel vagy azzal kényszerítette ki az ellenszolgáltatásról való lemondást, hogy nem járul hozzá a munkaviszony közös megegyezéssel történő megszüntetéséhez és a munkáltató csak végkielégítés (Abfindung) nélküli felmondással távozzon. Az ilyen helyzetet megelőzendő, a magyar Mt. 228. §-ának (2)-ik bekezdése kimondja, hogy a konkurencia kizárási megállapodás esetében a munkáltató a munkavállaló alaphérének legalább az egyharmadát köteles addig az ideig fizetni, amíg a megállapodás szerint a foglalkozását nem gyakorolhatja.¹⁵ Ha ennél kevesebb összegben állapodnak meg a felek, a megállapodás e vonatkozásban semmis és a különbözetet, vagy, ha ingyenesség áll fenn, korábbi havi alapmunkabére egyharmadának összegét felszorozva annyi hónapi időtartamra jogosult, amennyi időre a foglalkozás gyakorlásának a tilalma szól. Ha a munkáltató az alapmunkabér egyharmadának figyelembevételével a kompenzálást, vagy még azt túllépve biztosította, de ha az őt elhagyó munkavállaló úgy érzi, hogy munkájának értéke alapján többet érdemel, a többletösszegű kompenzálás érdekében a megállapodás megtámadására lehetősége van. Ezen kívül a munkáltatóját elhagyó munkáltató a megállapodás más pontjait is megtámadhatja, így pl. azt kifogásolva, hogy a versenykizárási tilalom a konkurencia lehetőségénél szélesebb területet fog át, valamint, hogy a foglalkozási kör is, túl szélesen lett meghatározva, amelynél nem mindenütt áll fenn a munkáltató versenyhelyzetének a veszélyeztetése. Mindezekhez viszonyítva nagyobb problémát jelent az, hogy a konkurencia kizárási megállapodást a legtöbb esetben nem akkor igyekszik megkötni a munkavállalóval a munkáltató, amikor a munkavállaló távozni készül tőle, hanem a felvétel, a munkaszerződés megkötése idején. Ennél fogva csak az alaphér egyharmadát nem biztosító kompenzálás semmisségének kimondását tudja a távozó munkavállaló perrel érvényesíteni, megtámadással történő egyéb érvénytelenség kimondását

¹³ Információ Prof. Dr. Dr. h.c. mult. Rolf Birkthól, a Trieri Egyetem keretében EU fenntartással működő Európai Munkajogi és Munkaügyi Intézet (IAAEU) volt igazgatójától kapott információ. DAAD kutatási ösztöndíj, 1993.

¹⁴ A Kúria határozatában kifejtette, hogy bár az Mt. 209. § (2) bekezdése nem sorolja fel a versenytilalmi megállapodást az eltérés lehetőségét kizáró rendelkezések körében, konkurenciatilalmat azonban nemcsak a munkaszerződés tartalmazhat. A tilalmi megállapodás érvényességének alapvető kelleke, hogy a munkavállaló – és ebbe a körbe a vezető állású munkavállaló is beleértendő – kötelezettsége teljesítése fejében a munkáltató ellenérték fizetésére kötelezze magát. Az ellenérték a munkavállaló lényeges joga korlátozásának kompenzálását szolgálja, mivel a megállapodás az új munkaviszony létesítésében gátolja. Mivel az Mt. kifejezetten előírja a versenytilalmi megállapodás esetén az ellenértéket, a felek attól nem térhetnek el olyan módon, hogy a megállapodás ingyenessé váljék. Összefoglaló – Érvénytelenség a munkaviszonyban. 15. o.

¹⁵ Az Mt. csupán a munkaviszonyhoz kapcsolódó egyes megállapodások esetén utal az értékarányosságnak a megállapodás érvényességét érintő szerepére, azonban a versenytilalmi megállapodásra és a tanulmányi szerződésre vonatkozó szabályozás nem a „feltűnő értékaránytalanság”, hanem a „megfelelő ellenérték”¹¹⁵, illetve a „támogatás mértékével arányos” fogalmat használja. Összefoglaló – Érvénytelenség a munkaviszonyban. 15. o.

azonban csak akkor, ha olyan rövid ideig állt fenn a munkaviszonya, amely mellett a már bírált és tarthatatlanul rövid ideig fennálló határidőn belül a konkurencia kizárási megállapodás megtámadását sikerrel érvényesíteni tudja.¹⁶ A legtöbb esetben ugyanis a helyzet az, hogy a munkavállalók a munkaszerződés megkötésével egyidejűleg a munkáltató által előre gyártott konkurencia kizárási megállapodást megtámadni nem merik a függő helyzetük miatt. Ezért indokolt lenne „de lege ferenda” a konkurencia kizárási megállapodás esetében a megtámadási határidő kezdőpontjaként a munkaviszony megszűnésének az időpontját megjelölni. Hasonló problémák áthidalására a német munkajog is lehetőséget ad.¹⁷

3.4.4. Tipikus eset, amikor *a munkáltató bármilyen okból szabadulni akar a munkavállalójától*, de tisztában van azzal, hogy az Mt. 65. §-ába foglalt munkavállaló-védelmi előírások miatt jogszabályszerűen semmilyen felmondással élni nem tud és ezért vagy a munkavállalót kényszeríti felmondásra, vagy pedig – és ez a gyakoribb – közös megegyezéses munkaviszony megszüntetésre szorítja rá. Az ilyen esetek mind a két formánál gyakran a munkáltatók részéről a legdurvább módon kerülnek kieszközlésre. Gyakori, hogy bezárják a munkavállalót és addig nem engedik el, míg alá nem írja az előre gyártott felmondást vagy közös megegyezésnek a munkáltató által elkészített szövegét. Sűrűn fordul elő a munkavállaló megölésével, vagy családja kiirtásával történő fenyegetés.¹⁸ Annak érdekében pedig, hogy a megfélemlített sem az egyhónapos rövid határidő alatt, sem pedig a 6 hónapig tartó objektív határidő alatt ne merjen lépni, fenyegetés alatt tartják, az objektív határidő letelte után pedig már lépni nem tud. Az ilyen alpári helyzetek elkerülése nyomatékosan emellett szól, hogy az érvénytelenségre irányuló megtámadására vonatkozó polgári jog szabályai a munkajogban is alkalmazásra kerüljenek.

3.4.5. A joggyakorlatban problémaként merült fel, hogy miként kell eljárnia a munkáltatónak abban az esetben, ha a felek érvényes szerződést kötöttek, azonban a munkavállalói képességét utóbb, a munkaviszony fennállta alatt veszíti el a munkavállaló. A tizennyolcadik életévét be nem töltött személy nevelését, felügyeletét, gondozását, gyógykezelését végző munkáltatók esetében az Mt. a jogviszony létesítését alanyi okból kizáró (alanyi) kellékeket határoz meg, azaz korlátozza azon munkavállalók körét, akikkel e munkáltatók munkaviszonyt létesíthetnek. A Kúria egyik ügyében kifejtette, hogy az érvénytelenség a szerződés keletkezési folyamatához 12 kapcsolódó jogintézmény, a szerződés megkötésénél felmerülő hiba. A szerződés érvényessége (érvénytelensége) csak egy meghatározott időpontban, a munkaviszony-létesítés (kinevezés) keletkezésének az időpontjában vizsgálható és értelmezhető. Amikor a munkavállaló (közalkalmazott,

¹⁶ Zaccaria Márton Leo—Prugberger Tamás: A versenytildalmi megállapodás elméleti és gyakorlati problémái. Jogtudományi Közlöny, 2015/5. sz. 244-255.

¹⁷ Müller-Göge/Preis/Schmidt (Hrsg.): Erfurter Kommentar zum Arbeitsrecht, BGB. 230. § 626. IV. 40-41. & 54. p. 1668. & 1672.

¹⁸ Kötetlen beszélgetés során munkavállalókat képviselő ügyvédektől kapott információ a IV. Magyar Munkajogi Konferencia (2007 okt. 16-17) ebédszünetében, amit szakszervezeti bizalmiak is megerősítettek.

kormánytisztviselő) alanyi képessége elvesztéséhez külön jogkövetkezményt fűz a jogszabály, nem a kinevezés érvénytelenné válása következik be, hanem (csupán) jogszabály kifejezett rendelkezése alapján az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni, s úgy kell eljárni, mintha a munkaszerződés (kinevezés) érvénytelen lett volna.¹⁹

4. Konklúzió

Mindezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a munkajogon belül is a polgári jog érvénytelenségi szabályait kellene alkalmazni. Optimális az lenne, ha erre az Mt.-ben a jelenlegi szabályozás helyébe csak egy utalás történne a Ptk. érvénytelenségi szabályaira. Amíg viszont ez nem történik meg jó lenne az analogia legist alkalmazni.²⁰ Erre viszont jelenleg nincs lehetőség, mivel az Mt. kogens módon határozza meg az érvénytelenségre vonatkozó speciális előírásokat. *Ezért addig, amíg e javaslatunk megvalósítására sor nem kerül, meg kellene próbálni a bírói gyakorlatban kiterjesztő értelmezéssel az érvénytelenségre vonatkozó munkaügyi ítélkezési gyakorlatot a polgári jogihoz közelíteni.*

Irodalomjegyzék

- Pokol Béla: A jurisztokratikus állam. Dialog Campus Kiadó, Budapest, 2017.
 - Erman (Hrsg.): Handkommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 4. Aufl. I. Band, 144-145. (Westermann: Willenersklahrung, § 124-125), 338. (Hefermhl: Verjahung, § 205-206). 4. Aufl. Achhendorf, Münster.
 - Prugberger: A korlátozottan cselekvőképes személy munkaszerződésének a problémája de lege lata és de lege ferenda. Jogtudományi Közöny, 2000/7-8. sz. 299-303.
 - Prugberger Tamás – Fabók András: A munkaszerződés, szolgálati szerződés, a vállalkozás, a megbízás és a díjkitűzés elhatárolásának problémái a biztosítási üzletkötői szerződések tükrében. Magyar Jog, 2000/12. 725-733.; Prugberger: A tartós kényszervállalkozási és megbízási szerződés. Cég és jog + Napi Jogász 2003/7-8.
 - Zaccaria Márton Leo – Prugberger Tamás: A versenytilalmi megállapodás elméleti és gyakorlati problémái. Jogtudományi Közöny, 2015/5. sz. 244-255.
-
-

¹⁹ Érvénytelenség a munkaviszonyban. Összefoglaló vélemény. https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/ervenytelenseg_a_munkaviszonyban_osszefoglalo_velemeney_a_m_0.pdf (Letöltés dátuma: 2022. december 02.) 11. 12. o. Vita alakult ki abban a kérdésben, hogy az érvénytelenségi oknak a jognyilatkozat megtételekor, a szerződés megkötésekor kell-e fennállnia, avagy az a jogviszony fennállta alatt is felmerülhet. A jogalkalmazás-elemző csoport többségi álláspontja szerint ha a munkaviszonyban a munkavállaló a munkaszerződés érvényes létrejöttét, illetve a jogviszony keletkezését követően, annak fennállta alatt elveszíti a munkaszerződéshez (munkaviszonyhoz) szükséges alanyi képességét, nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett „érvénytelenségről”, hiszen az csak a jognyilatkozat létrejöttéhez kapcsolódó kategória

²⁰ Eörsi Gyula helytállóan utal arra, hogy ahol két jogág alapelvei hasonlóak, az analogia legis alkalmazható. Ld. tőle: A szocialista polgári jog alapproblémái. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 13.

Drávaszög (és Bácska) elcsatolása a népszámlálás(ok) tükrében

Heka László* – Szondi Ildikó**

Jelen tanulmányban az 1910. évi állami népszámlálás és az 1919. évi szerb megszálló hatóságok által lebonyolított ún. szerb népszámlálás adatait elemezzük. A párizsi békekonferencián a belgrádi delegáció nem ismerte el az 1910. évi magyar népszámlálást, ezért megszálló hatóságként saját népszámlálást folytatott le. A népszámlálás célja az volt, hogy a Pécs-Baja-Szabadka térségben élő délszláv lakosság számát növelje, illetve a magyarság arányát csökkentse, majd a német lakosságot is megnyerje a saját oldalára. Mivel a békekonferencián az egyes területek etnikai viszonyait tekintették mérvadónak, ezért követelte a belgrádi delegáció a „szerb népszámlálás” alapján a Délvidék, illetve annak egyes részeinek elcsatolását Magyarországtól. Ez a cél Bácska és Baranya egyes területein sikerrel járt, így a trianoni békeszerződés kimondta azok délszláv államhoz való hozzácsatolását.

Kulcsszavak: az 1910. évi magyar népszámlálás, az ún. szerb népszámlálás, Trianoni békeszerződés, Drávaszög és Bácska.

The attachment of Drava Triangle (and Bácska) in the view of the Hungarian and Serbian census

In this study, we analyze data from the Hungarian state census of 1910. and the so-called Serbian census conducted by the Serbian occupation authorities in 1919. At the Paris Peace Conference, the Belgrade delegation did not recognize the Hungarian census of 1910, so as an occupying power it conducted its own census in southern Hungary. The purpose of the census was to increase the number of the South Slavic population living in the Pécs-Baja-Szabadka area, and to reduce the proportion of Hungarians, and then to win over the German population to its side. Since at the Peace Conference the nationality relations of certain areas were considered decisive with regard to the belonging of the areas, the Belgrade delegation demanded from Hungary the annexation of the southern region and some of its parts based on the „Serbian census”. This goal was achieved in some areas of Bácska and Baranya, so the Trianon Peace Treaty provided for the annexation of these areas to the South Slavic state.

Keywords: the 1910 Hungarian census, the so-called Serbian census, Trianon Peace Treaty, Drava Triangle (Baranya) and Bácska

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2110>

* Habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet.

** Egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet.

A délszláv historiográfiában már száz éve tart a vita az 1910. évi népszámlálásról, pontosabban annak hitelességéről. Aktuálissá vált már az első világháború végén, főként a párizsi békekonferencián. A szerbek mellett a románok is megkérdőjelezték a nemzetiségekre vonatkozó adatok valódiságát, ezért Belgrádban 1919 elején eldöntötték, hogy a megszállt területeken saját ún. szerb népszámlálást tartanak meg. Céljuk a Pécs-Baja-Szabadka térségében élő délszláv lakosság (szerb, horvát, bunyevác, sokác) számának növelése, illetve a magyarság arányának csökkentése volt. Mivel a békekonferencián az egyes területek etnikai viszonyait tekintették mérvadónak, ezért a „szerb népszámlálás” alapján követelte a belgrádi delegáció a Délvidék, illetve annak egyes részeinek elcsatolását Magyarországtól. Jóllehet manapság már az 1919. évi népszámlálást elismerik, mint politikai eszközt, az mégis a trianoni békeszerződéssel megvalósította kivitelezőinek szándékát. Jelen tanulmányban elemezzük az 1910. évi állami népszámlálás és az 1919. évi szerb megszálló hatóságok által lebonyolított népszámlálások adatait egyes településekre bontva, azok összehasonlításával pedig választ keresünk arra a kérdésre, hogyan történt meg az elcsatolás. A tanulmány terjedelmének határai indokoltá teszik, hogy csupán a Drávaszög térségét vegyük górcső alá, de részben kitérünk Bácska egyes településeire is. A trianoni békeszerződés az addigi államalkotó nemzethez tartozó magyarokat kisebbségi sorsra juttatta a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban. Azonban a monarchia felbomlása nemcsak a magyarok nemzeti tragédiája, hanem a monarchia délkeleti területén élő közel kétmillió német ajkúaké is, akik az addigi kiváltságos népből kisebbséggé váltak, 1945 után pedig „eltűntek” a délszláv államból.

Előszó

A délszláv állam keletkezése előtt az első világháborút a győztesek oldalán záró Szerbia jogot kapott megszállni azokat a területeket, melyekre igényt tartott (Pécs-Baja- Ujszeged-Szabadka-Temesvár térségét).¹ Ezután megszervezték az ún. Újvidéki Nagygyűlést (Novosadska skupština), amelyen Bácska, Bánát, Baranya (és küldöttség útján Szerémség) „lakossága” a Szerbiához való csatlakozásról döntött (november 25-én).² Hasonló módon hívták össze Podgoricán november 26-ára a „Nagygyűlést”, pedig Montenegró nemzetközi jogilag elismert független állam volt

¹ Janković, Dragoslav - Krizman, Bogdan: *Građa o stvaranju jugoslovenske države 1918*. Institut društvenih nauka-Odeljenje za istorijske nauke, II Beograd, 1964.

² Boarov, Dimitrije: *Politička istorija Vojvodine*, Novi Sad, 2001.; Gergely Ferenc-Kőhegyi Mihály: *Pécs-Baranya-Baja háromszög történelmi problémái 1918-1921 között*. Baja, 1974.; Horvat, Aleksandar: *Baranja u ratnim ciljevima i teritorijalnim koncepcijama srpske vlade (1914-1918)*. In: Taslidžić D. [ur.] *Trijanon - dodiri i približavanja - znanstveni kolokvijum s međunarodnim sudjelovanjem*, Beli Manastir: Društvo za baranjsku povjesnicu, 2012. str. 89-96; Judin, Ljubomirka: *O radu Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju 1918-1919. Zbornik Matice srpske za društvene nauke* br. 51. Novi Sad, 1968. 14-25.; Krkljuš, Ljubomirka – Rakić, Lazar: *Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji 1918*. Muzej Vojvodine. Novi Sad, 1992.; Mihaldžić, Stevan: *Baranja oslobođena*. In: *Spomenica oslobođenja Vojvodine - 1918*, Novi Sad, 1929.; Kosta Milutinović: *Vojvodina između Beograda i Zagreba*. Starine, knj. 53. Zagreb, 1966.; Njegovan, Drago: *Prisajedinjenje Srema, Banata, Bačke i Baranje Srbiji 1918*. Muzej Vojvodine. Novi Sad, 2001.; Pekić, Petar: *Povijest oslobođenja Vojvodine, Subotica, 1939.*; Vinaver, Vuk: *Jugoslavija i Mađarska 1918-1933*. Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1971.

parlamenttel, alkotmánnyal, uralkodóval és kormánnyal), melynek küldöttei kimondták a *Petrović-Njegoš* uralkodóház trónfosztását és a Szerbiával való egyesülést.³ Ennek köszönhetően Szerbia a mai Vajdasággal, Koszovóval, Macedóniával és Montenegróval kibővülve lépett 1918. december 1-jén az akkor megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyságba.

Mivel a Párizsi békekonferencián az etnikai viszonyok alapján történt a területek felosztása, ezért a belgrádi kormány belügyminisztériuma népszámlálást rendelt el a megszállt területeken azzal az indokkal, hogy az 1910. évi magyar népszámlálás hamis képet alakított ki a nemzetiségek valódi számáról. Az 1919 évi népszámlálást a megszálló szerb hatóságok hajtották végre, az összeírók szerbek voltak, akik gyakran a megkérdezettek helyet töltötték ki a népszámlálási lapokat, mégpedig cirill betűkkel, így az összeírtak nem is tudták, hogy mi is szerepel a számlálólapon.⁴ Nem ritkán megtagadták annak aláírását, mire a szerb hadsereg a parancsnoksághoz kísérte őket. Mindezek ellenére ez a szerb népszámlálás fontos szerepet töltött be a határok kijelölésénél.⁵

1. Az elcsatolás előzményei

A délszláv historiográfia már egy évszázada ismétlgeti, hogy Bácskától eltérően Baranya eredetileg nem szerepelt a szerb kormány által magának „kinézett” területek között, hanem erre csak az 1919. évi népszámlálás eredményei alapján került sor. Mégis számos tény éppen az ellenkezőre utal. A szerb királyi kormány 1918-ban végleg megnyerte az oldalára a horvátországi Horvát-Szerb Koalíciót és a szlovénok támogatását is, ezért 1918. október 29-én Zágrábban megalakult a monarchiabeli déli szlávok „országá”, a „Szlovén, Horvát és Szerb Állam” a Nemzeti Tanács elnevezésű kormánnyal együtt.⁶ Az „Állam” szerves része volt az egykori Szerb Vajdaság (1849-1860), amelyhez Belgrádban „hozzácsatolták” a magyarországi Baranya megyét, majd mielőtt megtörtént volna a formális egyesülés a „Szlovénok, Horvátok és Szerbek Állama” és a Szerb Királyság között, Belgrád igyekezett „*kijelölni a szerb földeket*”.⁷ Ezért 1918. november 25-ére összehívták az „*újvidéki nagygyűlést*”, amelyre a Bácska, Bánát, és Baranya „küldöttei” érkeztek (valójában

³ Heka László: Montenegróiak vagy szerbek? A montenegrói nemzet kérdése: az 1918. évi podgoricai skupština. In: *Jogelméleti Szemle* 2022. 1. sz. pp. 55-79.; Heka László: Crnogorsko nacionalno pitanje: pravne posljedice odluka Podgoričke skupštine 1918. godine. In: *Politička misao*. Časopis za političke nauke. Zagreb, 2022, br. 59. pp. 24-48.

⁴ Gorjanac, Radojka. Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában. *Baranyai helytörténetírás A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. 1981.* Pécs, 1982. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BARM_Evk_1981/?pg=546&layout=s Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1981. (Pécs, 1982) | Könyvtár | Hungaricana. Letöltve: 2021. augusztus 4.

⁵ Lásd Krizman, Bogdan: *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje nove jugoslavenske države*. Zagreb, 1977.

⁶ Bartulović, Željko-Randelović, Nebojša: *Osnovi ustavne istorije jugoslovenskih naroda*. Pravni fakultet. Niš, 2012. pp. 173-176.; Matijević, Zlatko: Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919). In: *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest*. Vol. 14. No. 1. 2008. pp. 35-66.

⁷ Koprivica-Oštrić, Stanislava: Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba 29. listopada 1918. godine. In: *Časopis za suvremenu povijest*, 25/1993, br. 1, Zagreb, 1993. pp. 45-71.

csak szlávok). Jóllehet a horvátok és a vajdasági szerbek kisebb része Vajdaság egyesülését Belgráddal a zágrábi Nemzeti Tanács keretében képzelték el, a vajdaságiak döntő többsége – a szerb kormány biztatására – ezen a napon közvetlenül csatlakozott a Szerb Királysághoz.⁸ A „Nagy Népgyűlésen” a 211 településen megválasztott 757 „küldött” közül 578 szerb, 62 szlovák, 39 bunyevác (horvát) volt és 21 rutén, vagyis pontban 700 szláv. Dimitrije Boarov megjegyzi, hogy a nagygyűlésen a választási szabályzat ellenére mégis jelen volt hat német és egy magyar nemzetiségű küldött (ez utóbbi magyarságát vitatják), de egyetlen román sem!⁹ Vagyis aki Bácska, Baranya, Bánát elcsatolása ellen szavazott volna azt kizárták a népgyűlésről.¹⁰ Nem meglepő ezek után, hogy a nagygyűlés ünnepélyes nyilatkozat keretében kimondta „Bánát, Bácska és Baranya elszakadását Magyarországtól és ezen területek egyesülését Szerbiával.”¹¹ Ezután Podgoricában is hasonló nemzetgyűlés tartottak, amelyen megszüntették Montenegró államiségát, így Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Szlovénia területei kivételével a délszláv állam többi része a Szerb Királysághoz tartozott.

Belgrád úgy érezhette, hogy már csak legalizálni kell a helyzetet. Ugyanis az 1918. november 13-án megkötött Belgrádi egyezmény meghúzta a demarkációs vonalat Beszterce-Maros-Baja-Pécs-Dráva vonalon, majd még aznap megkezdték a szerb csapatok a megszállást.¹² Pécs-Baja-Újszeged vonal elfoglalásával, de facto megszerezték a kívánt területeket.¹³ Habár a trianoni békeszerződést – jogosan – magyar nemzeti tragédiaként éljük meg, elfeledkezünk arról, hogy a monarchia felbomlásával a németek ugyanebben a sorsban osztoztak.¹⁴ Az addigi államalkotó és kiváltságos szerepet betöltő német nemzetiségűek kisebbséggé váltak, és 1922-ig tőlük is ugyanúgy megvonták a polgári jogokat, mint a magyaroktól. Emellett nemzeti kisebbségek lettek Romániában és Magyarországon is.¹⁵

8 Boarov, Dimitrije: *Vajdaság politikai története*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012. 107. p.

9 U. o. 107-108.

¹⁰ Lásd bővebben: Heka, Ladislav: *Trianonski mirovni ugovor i razgraničenje u Bačkoj (Nastanak i dokinuće 'Nove Subotice')*. Godišnjak za znanstvena istraživanja Subotica, 2021. 12. sz. pp. 59-86.

¹¹ Čulinović, Ferdo: *Jugoslavija između dva rata*. I. dio, Zagreb, 1961. 124-125. p.; Stojanović, Nikola: *Srbija i jugoslavensko ujedinjenje*, Beograd, 1939. 65-66. pp.; Sršan, Stjepan: *Baranja*, Matica hrvatska, Osijek 1993. 163. p.; Lachner, Višnja- Roškar, Jelena: *Pravni status Baranje/Belog Manastira nakon potpisivanja Trianonskog sporazuma*. In: *Beli Manastir (od osvita civilizacije do suvremenog doba)*. Gl. urednik: Taslidžić, Davorin. Zavod za baranjsku povjesnicu, Beli Manastir, 2015. (pp. 267-276), 269. p.

¹² Ormos, Mária: *A belgrádi katonai konvencióról. Történelmi Szemle*, 1979. 1. sz. 12-38.

¹³ Szűts, Emil: *Az elmerült sziget. A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság*. Pécs, 1991. 17. p.

¹⁴ Wehler, Hans-Ulrich: *Nationalitätenpolitik in Jugoslawien. Die deutsche Minderheit 1918–1978*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1980. 103. p.

¹⁵ Biber, Dušan: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933.-1941.*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1966. 29. p.; Geiger, Vladimir: *Nestanak Folksdojčera*. Nova stvarnost, Zagreb, 1997.16. p.; Geiger, Vladimir: *Njemačka manjina u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslaviji (1918.-1941.)*. In *Dijalog povjesničara - istoričara*, 2 / Fleck, Hans-Georg ; Graovac, Igor (szerk.). Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2000. pp. 429-445, 430. p.; Geiger, Vladimir; Jurković, Ivan: *Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji*. Njemačka narodnosna zajednica, Zagreb, 1993, 29-30. p.

2. Baranya és (Bácska) kérdése a párizsi békekonzferencián

Az 1918. december 1-jén létrejött Szerb-Horvát-Szlovén Királyság nem nyerte el azonnal a nemzetközi elismerését, hanem az antanthatalmak ezt a kérdést is a békekonzferencia pontjai közé iktatták. Úgy határoztak, hogy annak eldöntéséig a délszláv népek törvényes képviselője a Szerb Királyság marad.¹⁶ A plenáris ülés megtartása előtt a békekonzferencia csak két helyet biztosított Szerbiának, míg a belgrádi küldöttség elnöke a korábbi kormányfő Nikola Pašić összesen négy helyet kért (rajta kívül egy horvát, egy szerb és egy szlovén tag számára).¹⁷ Panaszára háromra növelték a delegációjuk létszámát, így Pašić és a horvát nemzetiségű külügyminiszter Ante Trumbić mellé harmadik tagként csatlakozott hozzájuk a párizsi szerb nagykövet Milenko Vesnić.¹⁸ Trumbić és honfitársa, Frano Supilo (a bizottság szakértőjeként vett részt a párizsi konzferencián) szülőföldjük, Dalmácia megszerzésére törekedett,¹⁹ amíg Belgrádnak Bácska és Bánát (majd Baran a) kellett.²⁰ Az új országot, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság néven (habár már akkor sokan Jugoszláviának szólították) – Olaszország tiltakozása ellenére – a nagyhatalmak elismerték 1919. júniusában.²¹

A belgrádi delegáción belül a szerbek Bácska, Bánát és Baranya megszerzésén fáradoztak, ami az etnikai alapon aligha volt kivitelezhető. Ezért azt állították, hogy az 1910. évi magyar népszámlálásban közölt adatok nem felelnek meg a valóságnak, amit Jovan Cvijić neves szerb geográfus és etnográfus kifejtette is a párizsi béketárgyalások 1919. február 25-én megtartott Román és Jugoszláv Ügyek Bizottságának első ülésén. Kijelentette, hogy Bácskában a szerbek és a bunyevácok többséget alkotnak, Szabadkán például hetvenezren vannak.²² A népszámlálási adatok viszont azt mutatták, hogy a városban a magyarok 58,6%-os többségét tettek ki. Utólag mégis kiderült, hogy a szerb etnográfus „tudta” a „pontos” számokat.²³ Ezek után a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság kormánya erős diplomáciai tevékenységbe kezdett, amelynek szerves részeként a megszálló hatóságok által megtartott népszámlálás eredményeinek közzététele is szerepelt. Ezek hatására újra összehívták a Román-Jugoszláv bizottságot, amely a július 17. és 26. közötti tanácskozásokon a délszláv államnak ítélte oda a Baranyai-háromszög területét.²⁴

¹⁶ Trumbić, Ante: *Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, München, 1959. 82. p.

¹⁷ Lásd bővebben: Mitrović, Andrej: *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919-1920*, Beograd, 1969.

¹⁸ Krizman, Bogdan: Međunarodno priznanje Jugoslavije 1919. godine, Istorija XX veka. In: *Zbornik radova III*, Beograd 1962, 346-347. p.

¹⁹ Trumbić, Ante: *Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija*, Zagreb, 1936, 29-30. p.; Šepić, Dragovan: Frano Supilo: *Politički spisi*. Znanje. Zagreb, 1970. 13. p.:

²⁰ Szondi Ildikó: *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban*. Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Szeged, 2007. 41. p.

²¹ Kardum, Lidija: Pitanje međunarodnog priznanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. In: *Politička misao*. Vol. XXIII/1986/, No. 3, Zagreb, 1986., pp. 119-130., 127. p.; Krizman, Bogdan i. m. 272-274. p.

²² L. Balogh Béni: A bácskai-baranyai-drávai határral kapcsolatos bizottsági viták. In: Gulyás László szerk. *A trianoni békediktátum története hét kötetben*. I/II. kötetSzeged, 2021. 178. p.

²³ U. o.

²⁴ U. o. 147. p.

3. Az utolsó magyar népszámlálás

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása az 1910:VIII. t.c. alapján történt.²⁵ Magyarországon a magyar központi, Horvátországban pedig a horvát országos Statisztikai Hivatal bonyolította le. Minden állampolgár egy 29 kérdésből és több alkérdésből álló számlálólapot töltött ki.²⁶ Az eredmények 1912. és 1920. között megjelent hat kötetben jelentették meg 5.186 oldalon.²⁷ Ezen a helyen közöljük az első kötetben Baranya lakosságának nemzeti és vallási összetételére, a magyar nyelv ismeretére, az írni-olvasni tudásra vonatkozó adatokat.

A népszámlálásban a kategorizálás az anyanyelv szerint történt, még pedig hét nyelvre felosztva: magyar, német, szlovák („tót”), román („oláh”), rutén, horvát, szerb és „egyéb”. Ez utóbbi kategóriába sorolták azokat a nemzeteket, etnikumokat, akik nem tartoztak a felsorolt népek egyikéhez sem. Baranya esetében leginkább a sokácokat és a bunyevácokat kell érteni alattuk.²⁸ A horvát-magyar kiegyezési törvénycikk (a magyar 1868-XXX. t. c. és a horvát 1868:I. t. c.) értelmében a horvátok politikai nemzetet alkottak, a horvát nyelv pedig a magyarral együtt az ország hivatalos nyelve volt, ezért a magyar népszámlálás különbséget tett a horvát és a szerb nyelv között. Viszont Ausztriában egy nemzetként kezelték a szerbet és a horvátot, az általuk beszélt nyelvet szerb-horvátként jegyezték fel a népszámlálásban. Vagyis az osztrák és a magyar népszámlálások eltérő metodológia szerint kerültek lebonyolításra, ami kihatott az etnikai kép kirajzolására is. Az összesen összeírt 72 területi egység (63 magyar vármegye, Fiume és a tenger mellék, valamint a nyolc horvát megye) a Duna jobb oldalának megyéivel kezdődik, elsőként Baranya megye került sorra.

A kisebbségek mivoltjuknak kifejezése nem ritkán belső gátakban ütközik, ezért olykor inkább a többségi nemzet tagjaként nyilatkoznak mintsem nemzetiséginek. Jó példa erre a Drávamenti horvát sokácok esete. Ugyanis Baranya megyében 1900-tól 1910-re a horvátok száma csökkent 14.662 főről (1900-ben) 9.471 lélekre (1910-ben). Habár a délszláv irodalomban ezt a csökkentést a magyarosítás eredményeként lehetne értelmezni valójában csupán átnevezésre került sor. Az addigi horvátok sokácok „lettek”, amik korábban is voltak, hiszen az észak Boszniából, főként Srebrenica, Tuzla, Srebrenik környékéről érkezett katolikus menekültek leszármazottai voltak. 1910-ben „jobbnak látták”, hogy sokác anyanyelvűekként deklarálják magukat. Hogy valójában erről volt szó, alátámasztják

²⁵ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Magyar Statisztikai Közlemények. 42. kötet. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912.

²⁶ Györe Zoltán - Pfeiffer Attila: Osnovne demografske odlike Ugarske prema popisu stanovništva iz 1910. godine. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Књига XLII-2 (2017) Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XLII-2 (2017), 94. p.

²⁷ Buday László (szerk.): *Az 1910-es népszámlálás. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal munkássága 1871-1911.* Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat, 36. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Atheneum. Budapest, 1911. 463-503. 465. p.

²⁸ Heka László - Szondi Ildikó: *Magyarok a Drávaszögben.* Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica Tom. 44. Fasc.5. Szeged, 1993.

a népszámlálási adatok. Az 1900. évi népszámlálás szerint Baranya megyében az „egyéb” kategóriában 10.686 főt (zömében sokácot) írtak össze, a számuk 1910-ben 16.036 fő lett.²⁹ nagyjából annyival növekedett, amennyi volt a horvát anyanyelvűek közötti kiesés. Ebben az időben már jelentősen megromlott a magyar-horvát viszony, így jobbnak tűnt sokácnak lenni. Annál is inkább, mert a bunyevácok és a sokácok „jó magyarnak” számítottak. A szerbek esetében nem került sor ilyen ingadozásra, számuk 1900-ben 12.743 fő, 1910-ben pedig 12.923 fő.

Az 1910. évi népszámlálás szerint Baranya megye területe 5.106 km², lakosainak száma 302.423 polgár és 233 katona volt. Pécs törvényjogú városnak 47.844 lakosa volt és 1.978 katonája. Anyanyelvi megoszlás szerint a megyében 158.031 magyar, 105.941 német, 230 szlovák, 24 román, 0 rutén, 9.471 horvát és 12.923 szerb mellett még 16.036 „egyéb” (zömében sokác) anyanyelvűt írtak össze.

Jelen táblázatban bemutatjuk az 1910. évi népszámlálás anyanyelvre vonatkozó baranyai adatait kiegészítve az írni-olvasni tudók és magyar nyelvet beszélők számával. Elsősorban azokat a településeket mutatjuk be, amelyeket a trianoni békeszerződés alapján elcsatoltak, illetve azokat, amelyek horvát többségük ellenére a határ magyarországi oldalán maradtak. A baranyavári (ma Pélmonostor, Beli Manastir, Horvátország) járás 37 községéből a Szerb, Horvát, Szlovén Királysághoz csatoltak 25 települést, a Mohácsi járásból hatot, a Siklósiból pedig harmat.

Baranya hét járásából a pécsi, pécsváradi, hegyháti és szentlőrinci járás egyes települései adatainak közlése (a táblázaton dőlt betűkkel) azt a célt szolgálja, hogy rávilágítson arra a tényre, mekkora különbségek vannak az 1919. évi szerb népszámláláshoz viszonyítva. Ennek ellenére az ottani délszláv lakosságú települések nem kerültek a délszláv államhoz.

1. táblázat BARANYA MEGYE (A táblázatban a Magyarországon maradt, horvát-sokác többségű települések dőlt betűvel, az elcsatolt települések pedig számozással szerepelnek.)

Vármegye, járás, község	magyar	német	tót	oláh	rutén	horvát	szerb	egyéb	latinkatol.	görögkatol.	reform.	evang.	ortodox	Unit.	Izrael.	egyéb	Tudmagyarul	Írásolvas
Baranya	158,031	105,941	230	24	-	9.471	12.923	16.036 (sokác)	230,813	141	39,028	13,444	13,880	59	4,802	489	223,094	204,816
Baranyavár járás	18,203	19,804	63	6	-	486	7,226	3,347	31,892	31	6,701	1,961	7,623	3	719	205	30,551	31,724
1. Baranya vár	220	209	10	-	-	4	40	1,013 (sokác)	1,367	6	29	26	35	-	27	6	686	946
2. Kisköszeg	1,854	256	1	1	-	11	10	613 (sokác)	2,691	4	11	5	7	-	28	-	2,529	1,746
3. Bellye	597	518	1	-	-	16	58	1	724	-	390	12	59	-	5	1	1,019	826

²⁹ A népszámlálás 22. p.

4. Benge	91	173	1	-	-	-	14	221 (so kác)	454	-	8	19	14	-	5	-	276	311
5. Bolmány	178	346	1	-	-	85	1.0 57	306	327	1	51	24 0	1.3 40	-	14	-	656	771
6. Laskafalu	238	1.2 84	-	-	-	17	24	2	1.4 91	-	12	13	36	-	13	-	771	1.1 18
7. Dárda	1.3 34	1.0 62	1	-	-	15	82 2	134	2.2 48	5	60	45	890	1	11 8	-	2.07 1	2.0 04
8. Albertfalu	176	992	-	-	-	37	67	22	1.1 64	-	14	12	82	-	22	-	615	702
9. Kácsfalu	196	1.1 55	-	-	-	6	1.1 27	5	836	-	20	47 9	1.1 09	-	45	-	840	1.4 16
10. Kő	327	18	1 4	-	-	-	10	-	80	-	26 1	5	12	-	11	-	361	317
11. Karancs	1.0 14	558	2	1	-	2	82	6	979	4	53 0	39	84	-	12	17	1.57 5	1.2 45
12. Sepse	1.0 34	11	1	-	-	1	-	-	484	-	53 8	3	2	-	5	15	1.04 678 3	
13. Keskend	42	587	-	-	-	-	9	-	623	-	2	-	9	-	4	-	349	466
14. Hercegsz öllős	1.4 92	220	3	-	-	22 9	81 8	43	1.3 66	-	54 3	9	834	-	48	5	2.28 8	1.6 22
15. Kopács	1.1 21	59	-	-	-	-	2	5	295	-	86 6	9	4	-	-	13	1.16 5	857
16. Lócs	107	276	1 8	-	-	1	6	730 (so kác)	1.1 15	-	4	-	6	-	13	-	283	447
17. Laskó	1.8 06	42	-	-	-	-	10	6	744	3	1.0 23	10	11	-	21	52	1.84 9	1.2 64
18. Pélmonos tor	443	1.4 96	-	-	-	6	47 8	24	1.8 71	2	21	40	478	1	34	-	1.30 3	1.6 46
19. Baranyas zentistván	28	927	-	-	-	-	4	3	944	-	3	-	5	-	10	-	306	700
20. Jenőfalva (ma Eszék)	13	347	2	-	-	8	5	-	369	-	1	-	5	-	-	-	100	304
21. Baranyab án	109	1.7 74	-	-	-	5	56 8	99 (ro mák)	1.9 03	-	7	6	617	-	20	2	896	1.6 73
22. Csúza	1.2 47	8	-	-	-	1	5	1	413	-	78 5	7	7	-	27	23	1.25 9	876
23. Kisdár da (ma Eszék)	22	267	-	-	-	-	13	-	280	3	6	4	9	-	-	-	51	196
24. Várdaróc	1.0 51	16	1	-	-	5	5	1	315	-	72 0	1	14	-	5	24 78 1	1.07 6	
25. Vörösmar t	2.0 72	154	1	-	-	4	14	1	1.5 45	2	62 1	10	4	-	17	47	2.16 0	1.6 77
Mohácsi járás	20. 699	21. 951	2 4	2	-	42 1	4.3 12	9.5 00 (so kác)	48. 028	32	2.3 38	57 7	4.5 35	3	1.3 19	83	35.1 95	36. 283
26. Baranyaki sfalud	60	741	-	-	-	32	67 4	2	866	-	-	1	639	-	3	-	474	754
27. Dályok	250	103	-	-	-	1	69	1.4 90 (so kác)	1.7 82	7	7	-	59	-	8	50	629	949
28. Darázs	781	33	-	-	-	-	3	1.4 42 (so kác)	2.1 92	-	19	-	39	-	9	-	1.20 5	1.1 14

29. Hercegmárok	262	9	-	-	-	-	-	995 (so kác)	1.2 48	1	5	-	-	-	12	-	533	570
30. Izsép	326	40	-	-	-	54	34	1.1 46 (so kác)	1.5 25	3	18	5	37	-	5	7	580	888
Mohács	10. 634	2.0 81	1 0	2	-	13 9	80 9	3.4 17 (so kác 3.2 78 rom a 94)	13. 701	13	1.4 18	85	911	-	96 3	1	15.0 55	11. 158
31. Nagyboldolya	892	114	-	-	-	-	11	298 (so kác)	1.2 58	-	8	2	11	-	12	24	1.12 9	754
Versend	267	700	-	-	-	-	6	502 (so kác)	1.4 45	-	1	-	6	-	23	-	701	840
Pécsi járás	24. 392	9.3 84	2 7	9	-	5.3 34	23 6	37. 416	37. 649	27	1.0 03	56 6	243	-	28 8	22	33.2 83	26. 806
Áta	40	149	-	-	-	22 2	-	9	317	-	6	80	-	-	2	15	291	260
Belvárd	452	32	-	-	-	22 3	5	-	404	-	28 9	1	6	-	10	2	662	510
Birján	269	81	-	-	-	26 7	-	8	616	-	2	-	-	-	7	-	551	434
Kökény	109	4	-	-	-	62 2	-	-	733	-	2	-	-	-	-	-	489	375
Lothárd	325	6	-	-	-	28 9	-	7	605	-	9	4	-	-	9	-	544	404
Nagykozár	99	423	1	-	-	50 0	-	-	1.0 08	-	1	11	-	-	3	-	731	584
Németi	49	6	-	-	-	35 0	-	1	403	-	2	1	-	-	-	-	325	262
Pécsudvard	45	80	-	-	-	56 1	-	-	680	1	1	-	-	-	4	-	426	443
Pogány	87	295	-	-	-	58 6	-	-	671	-	19	26 9	-	-	5	4	532	585
Püspökbgád	603	40	2	-	-	3	-	-	643	-	-	-	-	-	5	-	647	
Szalánta	218	7	-	-	-	56 1	-	1	769	-	14	3	-	-	1	-	527	315
Szemely	191	25	-	-	-	32 8	-	-	505	-	33	1	-	-	5	-	438	383
Szőkéd	90	251	1	-	-	28 5	-	-	619	-	2	-	-	-	6	-	470	380
Pécsvárad i járás	9.3 81	24. 108	7	-	-	82 1	37 5	301	29. 753	5	1.6 50	2.6 99	404	-	45 7	25	18.7 32	25. 365
Kátoly	54	347	-	-	-	40 7	-	-	800	-	-	-	-	-	8	-	448	533
Monyoród	125	416	-	-	-	13 6	1	-	673	1	-	-	-	-	3	1	167	444
Püspökmarók	74	390	-	-	-	12 9	4	-	581	-	4	3	4	-	5	-	312	363
Siklósi járás	27. 782	5.4 90	6 5	4	-	22 21	75 6	1.3 59 (so kác)	18. 465	34	16. 65 0	33 1	1.0 47	29	1.0 11	11 0	32.0 66	26. 063
Alsószentmárton	54	102	-	-	-	5	-	854 (so kác és rom a)	798	1	1	-	215	-	-	-	498	363
Adorjás	303	3	-	-	-	-	-	-	58	-	24 5	3	-	-	-	-	304	234
32. Petárda	108	62	-	-	-	79 0	21	26	963	-	8	-	23	-	6	7	253	464
Beremen d	726	1.1 22	7	-	-	15 2	50 9	59	1.6 97	-	25 5	34	509	-	66	14	1.62 5	1.5 92
Drávacséhi	354	-	-	-	-	-	-	-	86	-	26 3	1	-	-	4	-	354	253

<i>Drávacsce pely</i>	393	1	18	-	-	2	-	-	73	-	332	1	-	1	5	2	411	302
<i>Drávasza bolcs</i>	558	51	6	2	-	14	8	3	263	2	343	8	11	-	5	10	591	458
<i>Harkány</i>	772	18	2	-	-	-	4	1	307	-	429	10	4	-	47	-	793	604
<i>Kásád</i>	110	70	-	-	-	577	-	-	739	-	8	2	-	-	8	-	327	312
33. Újbezdnán	585	11	-	-	-	-	-	-	575	-	-	-	-	-	5	16	594	333
<i>Ipacsfá</i>	416	1	-	-	-	-	-	-	-	-	81	-	336	-	-	-	417	297
34. Torjánc	58	76	-	-	-	563	-	72	743	2	11	6	7	-	-	-	294	338
<i>Szentőrin ci járás</i>	34.318	2.232	19	-	-	116	9	568	26.077	3	10.518	129	13	19	480	23	738	463
<i>Baksa</i>	736	4	-	-	-	-	-	48	755	-	19	1	-	-	-	-	36.638	26.312
<i>Bogdása</i>	886	3	1	-	-	5	-	-	373	-	510	-	1	-	11	-	893	654
<i>Drávaiván yi</i>	487	-	-	-	-	-	-	-	56	-	429	1	-	-	-	1	487	411
<i>Pécs tiv.</i>	41.628	6.356	162	30	5	688	125	828	42.053	98	2.173	1.173	234	30	4.026	35	47.649	37.983

A baranyavári járás 37 településének 49.135 lakosa volt: 19.804 német, 18.203 magyar, 7.226 szerb, 486 horvát és 3.347 egyéb (főként sokác) anyanyelvű.

A magyar többségű települések közül kiemelkedő szerepe volt Laskónak, amely a magyar nemzeti kultúra és a reformáció pillére. A források már 1212-ben említik a szekszárdi apátság birtokaként. A 15. században mezőváros (oppidum) volt, a következő században pedig Mohácsnál is nagyobb település.³⁰ Az 1544. évi török adóösszeírás szerint Laskón 256 ház volt Mohácson 239, míg Siklóson csak 73.³¹ 1544-től Laskón működött Sztárai Mihály protestáns lelkész és költő, aki hét év alatt 120 protestáns egyházközösséget hozott létre Baranyában és Szlavóniában.³² Munkáját Szegedi Kis István folytatta. A falu szülötte Laskai Demeter, a Liber Demetrii de Laskoi című latin nyelvű kódexben megjelent első magyar nyelvű verses imádság alkotója (1433–1435).³³ A szomszéd Kopácson az 1.187 lakosból 1.121 magyar volt, akik Laskóhoz és szintén a magyar ajkú Várdaróchoz hasonlóan többségben református vallásúak voltak. Csúza (1.262 lakosból 1.247 magyar), Sepse (1.047 főből 1.034 magyar), Vörösmart (2.244 főből 2.072 magyar), valamint Kiskőszeg nagyobb magyar falvak voltak, Karancson a magyarok kétszer annyian voltak, mint a másik legnépesebb nemzet, a német (1.014:558), Kő pedig kisebb magyar református lakosságú település volt. Hercegszöllősen a magyarok alkották a relatív többséget a szerbekkel szemben (1.492:818), ahogy a járás legnépesebb településén, Dárdán is, ahol három nemzet élt egymás mellett: 1.334 magyar, 1.062 német és 822 szerb. A 3.362 lakosból csak 2.071 beszélt a magyar nyelvet, vagyis

³⁰ Vass Előd: Mohács város hódoltságkori történetének török forrásai. In: Szita László szerk. *Baranyai helytörténetírás. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1976.* pp. 15–49.

³¹ Lábadi Károly: *Reformátusok Laskón; Horvátországi Református Keresztyén Kálvini Egyház, Laskói Püspöki Hivatal, Laskó, 2013*

³² Lábadi Károly: *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában.* HunCro Médiaközpont Kft. Eszék, 2012. 213. p.

³³ Máta Mária: Első magyar nyelvű verses imádságunk: a Laskai Sorok (1433). Universitas Kiadó, Budapest, 1997. V. ö. Lábadi Károly: Laskó. In: *Száz Magyar Falu Könyvesháza, 2001.* 127.p.

a lakosság több mint egy harmada nem is értette az állam hivatalos nyelvét. Bellyén is relatív többsége volt a magyarságnak (597 fő az 1.191-ből).

A baranyavári járás legnépesebb nemzete, a német többséggel rendelkező Jenőfalván (ma Eszék baranyai oldalán lévő városnegyed), amely 1910-ben német katolikus falu volt (a 375 lakosából 347 német), akik közül csak százan beszéltek magyarul. Német faluként jött létre a szomszéd Kisdárda (ma ez is Eszék városnegyede) is 1770-ben a német telepesek érkezésével. Keskendről a korabeli feljegyzések megemlítik, hogy „katolikus német falu fél órára a község központjától” (három kilométerre) vagyis Laskafalutól. Ez utóbbiban 1.284 német és 238 magyar mellett 24 szerbet és 17 horvátot írtak össze. Más itteni német településekhez hasonlóan az itteni németiség is a második világháború után munkatáborokba vagy kitelepítésre került.³⁴ Mégis talán a laskafalui németek jártak a legrosszabbul, vélhetően egyikük sem maradhatott itt, amíg más falvakban elmagyarosodással a németek mégis maradtak otthonaiban. Pélmonostor (az elcsatolást követő központtá vált település) is abszolút többségű német falu volt jelentős szerb és magyar kisebbséggel (1.496 német, 478 szerb, 443 magyar, 6 horvát és 24 egyéb nemzetiségű lakossal), ahogyan Albertfalva (1.294 főből 992 német), Baranyabán (2.555 főből 1.774 német), valamint Baranyaszentistván (962 főből 927 német) is.

Sokác települések voltak a járási székhely Baranyavár (1.496. lakosából 1.013 fő), valamint Benge (500 főből 221 sokác) és Lócs (1.138 főből 730 sokác). Számottevő sokác közösség volt az egyébként magyar többségű Kiskőszegen (1.864 magyar, 613 sokác és 256 német).

A szerb falvak közül immár egy évszázada Bolmány (1.057 szerb, 346 német, 178 magyar, 306 egyéb – roma, 85 horvát) és Kácsfalu számítanak központnak, pedig ez utóbbi 1910-ben még német többségű falu volt (1.155 német, 1.127 szerb, 196 magyar). Mellettük szerb többségű volt még Sárok, amely a magyarországi Baranya megye része.

A Mohácsi járásban is az 56.852 lakosból a németek alkották a legnagyobb nemzeti közösséget (21.951), valamint a magyarok (20.699), a szerbek (4.312) és a horvátok (421), illetve sokácok (az egyebek között írták őket össze, de a 9.500 főből le kell vonni a nem kis számú roma lakosságot, amely szintén az egyéb kategóriában lett feltüntetve). A trianoni békeszerződésben elcsatolt települések lakosai java részben sokácok voltak. Dályokban az 1.913 lakosból 1.490 sokác, 250 magyar, 103 német és 69 szerb volt, Darázson a 2.259 lakosból 1.442 fő sokác nyelvet jelölte meg anyanyelvnek, éppúgy, mint Hercegmárokon és Izsépen. Baranyakisfaludon a 741 német mellett a szerbek (674) alkották a legnagyobb etnikumot (a faluban volt még 60 magyar, 32 horvát és 2 egyéb) és ennek apropóján került a délszláv államhoz, amíg a magyar ajkú Nagybodolya (1.315 lakosából 892 magyar, 298 egyéb és 114 német) a sokác falvak (Izsép, Hercegmárok, Darázs) gyűrtjében lévén került e sorsra. Ez vesztét is okozta, hiszen jelenleg szinte teljesen elnéptelenedett (140 maradt a faluban). A járási székhelyt Belgrádban nagyon

³⁴ Wildmann, Georg–Sonnleitner, Hans–Weber, Karl etc.: *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944–1948: die Stationen des Völkermords*. Verfaßt vom Arbeitskreis Dokumentation in der Donauschwäbischen Kulturstiftung (München) und im Bundesverband der Landsmannschaft der Donauschwaben (Sindelfingen). München 1998.

szerették volna „látni” országuk határain belül, mivel Mohács a mai napig is viseli a sokác multjának jellegét.³⁵ A népszámlálás adatai azonban nem erősítették meg ezt az állítást: a város 17.072 lakosából 10.634 magyar, 2.081 német, 809 szerb és 3.417 egyéb (sokác) volt.

Amíg a délszláv katolikus lakosság az említett két délbaranyai járásban sokác anyanyelvűként deklarálta magát, addig a pécsi és a pécsváradi járásban horvát nemzetiségűnek tartotta magát. Áta, Kozár, Kökény, Németi (1976-tól Szalánta), Pécsudvard, Pogány, Szemely, Magyarsarlós településen többségben voltak, illetve a pécsváradi járásban Kátolyban, a siklósi járásban pedig Kásádon, valamint a két elcsatolt településen, Petárdán és Torjáncon.

4. Az 1989. évi szerb népszámlálás

Mint említettük a fenti számok tükrében aligha lehetett számolni arra, hogy Párizsban odaítélik Baranya megyét a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak, mégis a szerb kormány ezt reális célnak találta. Belgrád stratégiája az volt – mint a románoké –, hogy a konferencia keretében cáfolja a magyar népszámlálás valóságát, és emellett a megszálló hatóságok közreműködésével „saját” népszámlálást szervez. Ennek eredményei pedig igazolhatták a tervezett annektálást. Ennek fejében tömegfelvonulásokat szerveztek, még a bácskai bunyevác papság is támogatta ezt az elképzelést, ekkor még mit sem sejtve, hogy csakhamar szerb-horvát konfliktust fog eredményezni Bácska és a Drávaszög elcsatolása.³⁶ Ugyanis Belgrádban azokat Szerbiához kívánták csatolni. Baranya megyében különösen Stevan Mihaldžić ortodox pap, a szerb Nemzeti Radikális Párt későbbi politikusa és Párizsban a baranyai lakosság képviselője buzgolkodott bizonyítani, hogy Baranya „ősi szerb föld”.

Mielőtt rátérnénk az ún. szerb népszámlálásra fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a horvátok (sokácok, dalmaták, bunyevácok) mindig is a katolikus vallásukra és a nemzeti nyelvükre voltak a legbüszkébbek és a legérzékenyebbek. Amikor a török hódítás keretében őket is az iszlám vallásra próbálták áttéríteni, akkor inkább elhagyták hazájukat (Bosznia, Hercegovina, Dalmácia) és Magyarországra (Szlavónia, Baranya, Bácska) menekültek. Számos vita és konfliktus bontakozott ki a 816 éves állami közösség keretében, amikor a magyar kormány nem értette meg, hogy a nyelv ráerőszakolása (az államigazgatásban, a vasutakon stb.) tulajdonképpen eltávolítja a horvátokat Magyarországtól, és az asszimiláció helyet a délszláv közeledést eredményezi, ami a végén meg is történt. Ezért nagyon ritkán fordul elő a népszámlálásokban, hogy a horvát, sokác, bunyevác, dalmata „náción” mellett ne szerepeljen a katolikus vallási identitás. Hercegszántó eklatáns példa az elmondottakra.³⁷ Ez a sokác falu az 1890. évi népszámlálás adatai szerint 3.357 lelket számlált 582 háztartásban. Közülük 1915 sokác, 1336 magyar, 41 szlovák („tót”) és

³⁵ Csókáné Prakatur Mária: *A mohácsi sokác nyelv szótára - Rječnik govora mohačkih Šokaca*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2013. doktori disszertáció 11. p.

³⁶ Bušić, Krešimir i. m. 268. p.

³⁷ A falu ugyanannak a szekcsői Herceg családnak volt a birtoka, mint a baranyai Hercegszöllős.

35 német élt. 1899. március 12-én a település 1.177 lakosa áttért az ortodox vallásra. Ezt megelőzően a lakosság többször kérvényezte, hogy ne magyar papot küldjenek a faluba, hanem olyat, aki az ő nyelvükön prédikál és gyóntat. Egy évvel az ominózus eset előtt Jaša Prodanov, Šandor Andrin és Živko Velin helyi sokácok küldöttjei kérték a kalocsai püspöktől, hogy meghallgatáson fogadja őket, majd ott a sokác nyelvű misézést kérték. Mivel a kérvényük nem valósult meg, ezt a szerb papok kihasználták és szorgalmazták a konvertálásukat.³⁸ Az ortodox hitre való áttéréssel a sokácok elszerbesedtek, így a faluban az egy részük szerb lett, a többség pedig hűséges maradt a katolikus hithez és sokác (horvát) maradt. Később a lakosság egy része visszatért a Katolikus Egyházhoz (1910-ben 747 görögkeleti vallását írtak össze).³⁹ A magyarosítás kisebb sikert mégis elért. 1910-ben a 3.706 lakosból 1.778 magyart írtak össze, valamint 1.296 sokácot, 531 szerbet, 80 németet, 17 szlovákot, három horvátot és egy románt.

Mindezeket azért emeltük ki, mert az 1919. évi népszámlálásban református horvátok és szerbek szerepelnek, katolikus szerbek stb., ami erősen megkérdőjelezi az összeírás hitelességét. A népszámlálást a megszállt területeken belgrádi Belügyminisztérium rendelte el, viszont az újvidéki városi tanács már azt megelőzően, januárban elkészítette a számlálólapokat, amelyeket cirill (és latin) betűkkel írtak, de magyar, német és szlovák nyelvű fordításokkal ellátva. Azokat február 1-jén kinyomtatták az újvidéki Đorđe Ivković nyomdájában. Ez természetesen arra utal, hogy korábban kitervelt akcióról volt szó. Március 15-én a sziváci születésű Svetislav Rajić főispán saját kezűleg írt táviratban felhívta a járási előljárókat arra, hogy a lakosság összeírásakor a szerb helyőrség katonáit is számolják össze.⁴⁰ Az adatok kitöltése szerb nyelven történt cirill betűkkel. Egyéb személyi adatok mellett a kérdések között szerepel az is, hogy milyen nemzetiségű és vallású; hogy a család szláv eredetű-e, illetve, hogy a családfő szülei közt van-e szláv eredetű. Az adatokat Gorjanac Radojka kutatása alapján közöljük, aki megjegyzi, hogy az íveket általában az összeírók töltötték ki, és gyakran maguk írták alá az adatszolgáltató nevében.⁴¹ Megjegyzi, hogy a nemzetiség és a vallásfelekezet rovatban gyakran meglepő válaszok szerepelnek, valamint, hogy szlávósítottak egyes vezetékneveket. Így Wagnerből Vagnerović, Schmidtből Šmitović, Nagyból pedig Veljković lett. A helyi újságok eleinte igyekeztek megnyugtatni a lakosságot, hogy a népszámlálás csupán a délszláv lakosság pontos számát akarja megállapítani. A *Pécsi Napló* közölte, hogy Pécssett magyarok laknak, és a népszámlálás is ezt fogja igazolni.⁴² A *Dunántúl* viszont figyelmeztetett, hogy az összeírást szerbek végzik, akik

³⁸ Dujmov, Dragomir: Santovačka buna i prelazak u pravoslavlje 1899. In: *Srpske narodne novine* 6. p. Wayback Machine (archive.org); Dujmov, Dragomir: Santovački letopis sa dopunom. Budapest, 2010.

³⁹ Pekić, Petar: *Povijest Hrvata u Vojvodini*, Zagreb 1930, pp. 178–182.; Velin, Stipan: Pokret santovačkih Hrvata potkraj 19. stoljeća. In: *Hrvatski znanstveni zbornik* II./I. Zagreb, 1999, pp. 80–100.; Kothencz Kelemen: Nyelvrendi perlekedések – A római katolikus istentiszteleti nyelvrend ügye a hercegszántói sokác és magyar lakosság körében a 19–20. század fordulóján. In: *Cumania* (A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve, Kecskemét. 2., 6, 22. sz. pp. 97–139.

⁴⁰ Gorjanac Radojka i. m. 465.

⁴¹ U. o. 466. p.

⁴² Népszámlálás Pécssett. In: *Pécsi Napló* 1919. márc. 13. Közli: Gorjanac, Radojka i. m. 464. p.

hamisítani akarják a valódi helyzetet.⁴³ Ennek alapján a lakosság jelentős száma nem vett részt a népszámlálásban, emellett sokan nem voltak hajlandók aláírni a cirill betűs íveket, mert azokat nem tudták elolvasni. Ezért a megszálló hatóságok elővezették őket a parancsnokságra.⁴⁴ Tehát a lebonyolított összeírás hiányossága a résztvevők alacsony aránya, főként Pécssett, a katonai megszállással és a kollaboráns hivatalnokokkal szembeni ellenérzés, bizalomhiány. A lebonyolítás körülményei erősen megkérdőjelezik a lent közölt eredmények valóságát.

1. sz. táblázat AZ 1919. ÉVI SZERB NÉPSZÁMLÁLÁS (dőlt betűkkel a magyarországi települések)

Település	magyar család/személy/ %	német család/személy/ %	horvát család/személy/ %	sokác család/személy/ %	szerb család/személy/ %	a horvátok /sokácok vallása család/személy
<i>Adorjás</i>	<i>22/100/34,01</i>	<i>13/61/20,74</i>	<i>7/34/11,56</i>	<i>23/88/29,93</i>	<i>2/7/2,38</i>	<i>34 róm. katol. 88 református</i>
<i>Áta</i>	<i>3/12/3,51</i>	<i>15/82/24,04</i>	-	<i>47/247/72,43</i>	-	<i>88 róm. katol.</i>
1.Kiskőszeg	211/830/32,02	81/308/11,88	7/26/1,00	96/378/14,58	255/1050/40,50 ebből 254 katolikus család (1.041 fő) és egy izraelita család.	róm. katol.
<i>Baksa</i>	<i>25/110/23,60</i>	<i>18/90/19,31</i>	<i>34/142/30,47</i>	<i>22/97/20,81</i>	-	<i>róm. katol.</i>
2.Baranyavár	15/51/3,91	53/203/15,57	1/5/0,38	214/922/70,75	16/67/5,14	róm. katol. kivéve egy evang. családot (3 fő).
3.Baranyabán	9/25/1,26	302/1.435/72,73	2/5/0,25	1 tag/0,20	98/498/25,24	róm. katol.
<i>Belvárd</i>	<i>80/277/44,46</i>	<i>18/76/12,19</i>	<i>58/250/40,12</i>	-	<i>2/7/1,12</i>	<i>róm. katol. és 6 református görögkatolikus??</i>
<i>Bogdása</i>	<i>1/2/0,61</i>	<i>1/2/0,61</i>	-	<i>77/315/96,33</i>	<i>1/7/2,14</i>	<i>róm. katol.</i>
4.Baranjabán	2/4/0,38	130/517/33,41	1/9/0,58	3/12/0,77	210/998/64,51	róm. katol.
5.Dárda	5/299/14,46	208/972/47,09	9/36/1,74	2/14/0,67 1/2/0,09 bunyevec	142/602/29,16	róm. katolikus.
<i>Drávacsehi</i>	<i>6/27/9,92</i>	<i>13/51/18,75</i>	<i>33/142/52,20</i>	-	<i>15/52/19,11</i>	<i>reformátusok, kivéve öt katolikus családot</i>
<i>Drávacsepely</i>	<i>34/129/36,23</i>	-	<i>25/107/30,05</i>	<i>1/2/0,56 bunyevec (katolikus)</i>	<i>30/117/32,86 reformátusok, beleértve a papot is</i>	<i>2 katolikus család (7 fő), a többi református</i>
<i>Drávaiványi</i>	<i>8/17/4,11</i>	<i>44/147/35,59</i>	<i>54/232/56,17</i>	-	<i>2/7/1,69 1 katolikus 6 református</i>	<i>32 róm. katol. 200 református</i>
<i>Drávaszabolcs</i>	<i>21/60/11,90</i>	<i>18/79/15,67</i>	<i>88/359/71,23</i>	<i>1 bunyevec (0,19%)</i>	<i>2/5/0,99</i>	
<i>Ipacsfa</i>	<i>11/31/9,66</i>	<i>7/20/6,23</i>	<i>64/262/81,62</i>	-	<i>2/8/2,49</i>	<i>katolikus</i>
<i>Kökény</i>	<i>31/139/38,61</i>	<i>7/39/10,83</i>	<i>-???</i>	<i>3/14/3,88 bunyevec</i>	<i>37/168/46,66</i>	<i>róm..katolikus</i>
6. Lőcs	18/66/6,95	55/254/26,73	1/3/0,32	144/608/64,00	2/9/0,95	róm. katolikus.
<i>Drávasztára</i>	-	-	<i>149/8,32/100</i>	-	-	<i>róm. katolikus</i>
<i>Harkány</i>	<i>14/41/6,78</i>	<i>36/114/18,84</i>	<i>105/404/66,78</i>	<i>1/5/0,83</i>	<i>4/12/1,98</i>	<i>róm. katolikus</i>
<i>Kásád</i>	<i>10/34/5,23</i>	<i>25/108/16,62</i>	-	<i>121/503/77,38</i>	<i>1/5/0,77</i>	<i>róm. katolikus rimokatolici</i>

⁴³ Népszámlálás folyik Pécssett. In: *Dunántúl*. 1919. márc. 14. Közli: Gorjanac, Radojka i. m. 464. p.

⁴⁴ Gorjanac Radojka i. m. 464. p.

7. Hercegszöllős	187/638/24,11	84/377/14,25	18/77/2,91	1/3/0,11	324/1497/56,58 107/409 katolikus 1/1 luteránus	róm. katolik
Mohács	895/3.360/33,79	451/1.939/19,5 0	77/305/3,07	505/2.247/22,6 0 9/43/0,43 Bunjevci 42/124/0,47 bunyevác 2/7/0,03 sokác	275/1.088/10,9 4	katolikusok
Pécs	4.091/15.444/58, 68	785/2.859/10,8 6	635/2.082/7,91	-	248/846/3,21	2 református (6 fő), 2 evangélikus (5 fő) és 1 izraelita (6 fő) család katolikus
8. Pélmónostor	53/253/10,86	321/1.526/65,4 6	8/31/1,32	-	99/485/20,80	katolikus
Pogány	2/10/1,14	7/30/3,42	-	176/824/93,96	-	katolikus
Szentmárton	1/4/0,43	19/108/11,50	-	133/568/60,49	41/259/27,58	katolikus
9. Torjác	1/5/0,69	1/6/0,83	-	136/628/87,10	9/80/11,09	katolikus
Udvar	1/7/1,65	7/24/5,67	14/60/14,18	-	77/332/78,48	katolikus
10. Vörösmart	368/1.258/65,49	105/419/21,81	47/181/9,42	-	20/63/3,28	katolikus

A népszámlálás adatai szerint jelentősen csökkent a magyar ajkú lakosság (sokan nem vettek részt az összeírásban), a németek száma szinte változatlan maradt, a délszláv lakosság és főként annak aránya jelentősen nőtt. A magyar lakosság soraiban voltak azok, akik vegyes házasságból származva kettős identitással rendelkeztek, és vélhetően célszerűbbnek látták, hogy a megszálló hivatalnokok előtt délszlávnak nyilatkozzanak. Ekkor ugyanis már léteztek az elcsatolási elképzelések mellett azok is, amelyek Baranya számára egyfajta autonómiát garantáltak.⁴⁵

A népszámlálást vizsgálva megállapíthatjuk, hogy *Áta* abszolút többségben sokác lett. A magyar népszámlálás szerint horvátként írtak őket össze, a szerb összeírás szerint pedig sokácoknak. A magyar népszámlálás szerint *Adorjás* tiszta magyar falu volt 1910-ben (303 magyarral és három némettel), 1919-ben viszont 122 horvát és sokác van a faluban, akik a lakosság többségét alkotják. *Baksán* 1910-ben 736 magyar, 4 német és 48 „egyéb” anyanyelvű lakos volt, a szerb népszámlálás szerint viszont a lakosság több mint a fele horvát/sokác. Ezek az adatok ismétlődnek a táblázatban feltüntetett többi településen is. *Baranyahidvég* is a hivatalos népszámlálás szerint egynemzetiségű magyar falu, a szerb összeírás alapján azonban a lakosság két harmadát a horvátok alkotják, kik közül van 105 református. *Bogádon* 1919. a magyar lakosság helyett 96,33% görögkatolikus (???) sokác él. *Bogdásán* 97 református és 122 katolikus horvátot írtak össze. *Drávacsehi* is horvát falu lett, de lakossága protestáns vallású, a faluban összeírt 15 szerb család (52 fő) közül senki sem ortodox vallású (?), hanem katolikus vagy református. *Drávacsepelyben* is az összeírt szerbek és horvátok reformátusok, sőt a református lelkész is szerb!⁴⁶

A legnagyobb módosítás a mai napig erős horvát identitást viselő *Kökényen* történt, amelyben szerb többség „jött létre”, holott korábban a faluban nem éltek

⁴⁵ Szűts Emil: Adatok a megszállt Baranya-Pécs közigazgatásának helyzetéhez és a visszacsatolás katonai és politikai előkészítéséről (1918–1921). In: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1982.* Pécs, 1983. 191–212.; Szűts Emil: Baranyai-pécsi autonómia tervek 1918–1921. U: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985–1986.* Pécs, 1986. 299–322.

⁴⁶ A népszámlálás 37. p.

szerbek. *Kiskőszegen* is nagyszámú szerb közösséget jegyzet a szerb népszámlálás, pedig olyan nem volt. Az 1910-ben itt élő tíz szerbből, 1919-re a számuk 255 családra és 1050 főre nőtt. Csakhogy, közülük 254 család (1041 fő) katolikus, egy család izraelita (három fő) és csupán hat ortodox vallásút írtak össze. *Udvaron* 1910-ben kilenc szerb volt, 1919-ben pedig a település majdnem 80 százalékát alkották.

Végül jegyezzük meg, hogy a „bunyevac fővárosban” Szabadkán 1910-ben az összesen 93.232 lakosból (a városban volt még 1.378 katona) a magyar anyanyelvűek száma 55.587 fő volt, a bunyevac anyanyelvűeké pedig 33.208 fő. 1919-ben viszont a bunyevácok száma 65.135 főre nőtt (a 101.286 lakosból) vagyis 196%-kal növekedett a magyar népszámláláshoz viszonyítva. Ugyanakkor a magyarok száma csökkent 19.580 lélekre és az összlakosság mindössze 28%-át tette ki. Valószínűleg ehhez hozzájárult a lakosság bizonytalansága is, valamint az a tény, hogy a bunyevácok hol magyarnak, hol horvátnak, illetve bunyevácnak vallják magukat. Mindenesetre a szerbekkel együtt a bunyevácok elérték a hetvenezres határt, amennyit Jovan Cvijić már korábban bejelentett Párizsban.

5. Az elcsatolás

A szerb népszámlálás lefolytatását követően az eredményeket 1919 áprilisában megküldték Belgrádba. A szerb delegáció Párizsban május 20-án Clemenceau elnöknek benyújtotta a memorandumot, amelyben ezúttal a Hercegszántó-Lippó-Villány-Szentmárton-Miholyác határvonal meghúzását kérte. Júliusban Vladislav Pandurović főispán vezetésével egy baranyai küldöttség is Párizsban járt, hogy meggyőzze a konferencia résztvevőit arról miszerint a helyi lakosság a délszláv államhoz akar csatlakozni. 1919. november 24-én egy újabb beadványban jelezték, hogy Baranya lakossága nagy részben délszláv ajkú, ezért kell a jugoszláv többségű részt hozzácsatolni a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz. Ebben részben sikerrel járt, mert a trianoni békeszerződés 27. cikkelye értelmében a történelmi Baranya megye 1.147 km² nagyságú része (Baranyai háromszög) az SzHSz Királysághoz került. Jóllehet Belgrád vállalta, hogy a kisebbségek jogait védelmezni fogja, valójában egyfajta kulturocidiumot hajtott végre. Habár ezt a fogalmat Raphael Lemkin ügyvéd csak 1944-ben alkotta a népirtás (genocidium) összetevőjeként, és az ENSZ által hozott egyezmények szóhasználatába a 2007. december 13-i, az őslakos népek jogairól szóló ENSZ-nyilatkozattal (UNDRIP) kapcsolatban került, mégis kifejezi a délszláv államban történeteket. Mert a magyarok és a németek a kulturális népirtás áldozatai lettek. Ez alatt azt értjük, hogy Bácska, Bánát, Baranya területén megkísérelték eltörölni a történelmi és kulturális örökségüket. A szakrális építmények, múzeumok, levéltárak megsemmisítésére nem került sor, de a települések, utcák átnevezésére, a műemlékek eltávolítására, az oktatásból és az állami apparátusból a magyar és a német nyelv eltávolításra igen. Baranya esetében ez különösen fájó, mivel szent istváni alapítású vármegyéről van szó (az első tíz megye egyikeként jött létre). A forrásokban *Barana, castr. (1192.)*, *Barona, (1193)*, *Braina, Braigna, Borona, castr.*, *Brana, Brai(n)gna, Baronya, castr.*, *Baragna,*

Baranha változatokban jelent meg.⁴⁷ Az egész határvármegye az első központjáról, Baranyavárról kaptak a nevét.

A trianoni békeszerződés aláírását követően szinte azonnal kapta feladatul Milan Đ. Čosić iskolai tanfelügyelő a települések átnevezését. A szerb Radikális Párt tagja ezt a feladatot elvégezte és már 1920 decemberére elkészült a javaslatával, akként, hogy a magyar jelleget teljesen eltüntette az elnevezésekből, és azokat szerb fogalmakkal helyettesítette. A névváltoztatásra a Belügyminisztérium 1922-ben május 15-i rendelete alapján került sor. Addig a Baranyai-háromszögbe (zömében Baranyaszentistván, Bolmány, Dárda, Kácsfalu, Karancs és Pélmonostor területére) áttelepült a magyarországi Baranya megyéből közel 550 optáns család (voltak közöttük egyes magyar ajkúak is, akik a „fehér terror elől menekültek”).⁴⁸ Másrészt Schweizerei, Uglespuszta és Harisnyapuszta pusztákra és Maiskamegye falvakba Szerbiából érkezett első világháborús veteránokat telepítették be. „Tiszteletükre” a nevezett települések neveit elszerbesítették: Švajcarnica, Uglješ, Novo Nevesinje és Maiške Međe lett az új nevük. A szerb kolonisták hozták létre a Novi Bolman (Újbolmány) nevű falut is. Ezzel megváltozott a Drávaszög etnikai struktúrája, főként a magyarság kárára. A németeket ekkor még eltűrték, de a II. világháború után a német lakta Laskafalva (muraközi horvátok telepedtek le), Albertfalva (szegény sorsú horvát családok érkeztek), Keskend (zagorjei horvátok népesítették be), Újbolmány (szerbek), Új-Laskafalu (szerbek), Baranyaszentistván (zagorjei horvátok) lakossága teljesen kicserélődött. Bácskához hasonlóan Baranyában is a megmaradt németek 1945 után asszimilálódtak a magyarságba, mert így jobb sorsuk volt.

A névváltoztatásnál ügyeltek arra, hogy nyoma se maradjon a magyar múltnak, így még olyan elnevezéseket is töröltek, amelyek szláv eredetűek (Torjánc, Dályok, Petárda stb.). Sőt még a Baranya szót is helyettesítették. A megye elnevezése valószínűleg a „bara” (mocsár) szláv szóból ered. Más elképzelés szerint az elnevezés az első várispán nevéből származhat.⁴⁹ A szerbek számára ez utóbbi elképzelés sokkal jobban tetszett, mert a Brana szerb hangzású név, így Baranyakisfalud Branjina let, a Baranyavár (ma Pélmonostor része) pedig a semmit sem mondó Branjin Vrh (Baranya Hegye, pedig csak egy kis domb van a közelében, de semmilyen csúcs vagy hegy nincsen), amíg Petárdából Baranjsko Petrovo Selo lett. Mivel a szerb lakta Bolmány (Bolman) és Dárda (Darda) lakossága ellenezte a névváltoztatást, azok nevei megmaradtak, a Torjáncból pedig Torjanci lett. Több település neve azonban teljesen kicserélődött: Albertfalva Grabovac lett, Baranyabán Popovac, Baranyaszentistván Petlovac, Bellye Bilje, Benge Šumarina, Csúza Suza, Dályok Duboševica, Darázs Draž, Főherceglak Kneževo, Hercegmárok Gajić, Hercegszőlős Kneževi Vinogradi, Izsép Topolje, Jenőfalva Podravlje, Kácsfalu Jagodnjak, Karancs Karanac, Keskend Kozarac, Kisdárda Tvrdavica, Kiskőszeg Batina, Kopács Kopačevo,

⁴⁷ Pesti János: *Baranya megye földrajzi nevei I–II.* Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982

⁴⁸ Bali Lóránt – Matucza, Balázs: *A délszláv „nemzetállam” viszonya a magyar nemzetiséghez különös tekintettel a Drávaszögre és a Muravidékre.* Mediterrán világ. 2021. pp. 1-9.

⁴⁹ Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* 2. bőv. jav. kiad. Budapest. 1997. V. ö. Benkő Loránd: Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontja In: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.* Budapest, 1998. pp. 111–120.

Kő Kamenac, Lak Kneževo, Laskafalu Čeminac, Laskó Lug, Lőcs Luč, Nagybodolya (Podolje), Ölyves Uglješ, Pélmonostor Beli Manastir, Sepse Kotlina, Újbezdán Novi Bezdán, Uj-Laskafalu Novi Čeminac, Várdaróc Vardarac, Vörösmart Zmajevac.

A földrajzi adottságok alapján történt átnevezésekben még található ratio, de Csúza átnevezése Suza-ra (jelentése: könny) érthetetlen, a Hercegszöllős névváltozása tudatlanságból történt, mivel a dunaszekcsői Herceg család szőlőjéről volt szó, tehát Hercegovi Vinogradi lett volna a helyes fordítás, e helyett a családnevet (a herceg szó horvátul knez, szerbül knez vagy knjaz) fordították le. A legszembevetőbb a magyar ajkú Vörösmart átnevezése. A vörös és a part szavak összevonásával keletkezett már a középkorban ez a név, tudniillik a település alatt a Duna-parti löszpart vöröses színű. A helyi szerbeket azonban a név Vörösmarty Mihályra emlékeztette, ezért egy szerb költő Zmaj Jova Jovanovićról kapta a Zmajevac nevet.⁵⁰ Pélmonostor pedig Beli (szerbül: fehér) Manastir lett.

Zárszó

A történelmi Baranya megye déli része 1920-ban az újonnan megalakult Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, osztozva a szomszédos Bácska és Bánát sorsával. A párizsi béketárgyalások elején még úgy tűnt, hogy ez a térség nincs fenyegetve a megszállás ellenére. Azonban csakhamar, már 1919 márciusában szerb népszámlálást tartottak, ami semmi jóra nem utalt. Erre a népszámlálásra azért került sor, mert az 1910-es állami népszámlálás szerintük nem mutatott valódi képet a déli szlávok számáról. Így a megszálló hatóságok katonái és hivatalnokai közreműködésével írták össze a lakosságot. Természetesen a déli szlávok aránya ezúttal sokkal magasabb lett. A népszámlálás adatait Belgrádból továbbították Párizsba és ezúttal Baranya is szerepelt a délszláv állam területi igényei között.

1920-ban megtörtént az elszakadás. A magyarság államalkotó nemzetből kisebbség lett, mégpedig nem azonos jogú a többségi nemzettel, habár az ország garantálta a békeszerződésben lefektetett kisebbségi jogok betartását. A magyarok és a németek nem vehettek részt az első választásokon, mivel 1922 nyaráig élhettek az opció jogával (átköltözhetek az anyaországukba), ezért a belgrádi kormány úgy ítélte meg, hogy megvonhatja tőlük a politikai jogaikat. A földosztásnál sem a magyarok, sem a németek nem kaptak lehetőséget abban részt venni, mivel ez a kiváltság elsősorban a szerbiai veteránokat illette.⁵¹ Emellett 1922 nyarán államosították az iskolákat, ami a magyar és német nyelvű oktatási intézmények megszüntetését jelentette, habár kisebbségi osztályokat létre lehetett hozni (igaz csak abban az esetben, ha legalább harminc tanuló volt).

⁵⁰ Pataky, András: *Délkelet-Baranya (Drávaszög) hat évszázados településtörténete, lakosságának nemzetiségi összetétele és változásai*. (Povijest naselja i nacionalni sastav stanovništva jugoistočne Baranje – Dravskog kuta – kroz šest stoljeća. Huncro Sajtó és Nyomdaipari Kft. Eszék-Osijek, 2009. *Könyvészeti adatok (sulinet.hu)*).

⁵¹ Mirnić, Josip: *Nemci u Bačkoj i narodnooslobodilački pokret 1941–1944*. In: *Narodnooslobodilački rat i revolucija u Srbiji 1941–1945*. Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije, Beograd 1972. pp. 277–299.

Végül a települések átnevezésénél ügyeltek arra, hogy eltűntessék a magyar múltat. A politikai és kulturális változás nemcsak a magyarokat és a németek érintette, hanem azokat a más nemzetiségű helyi lakossokat, akik nehezen tudtak megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy Ferenc József helyet Karađorđević Sándor a király, hogy Bécs, Budapest, Pozsony vagy Prága helyet, Belgrád, Nis vagy Kragujevac lesznek a központok, valamint, hogy a nyugati kultúra és civilizáció helyet a Balkán világához kerültek. A magyarság iránti szemlélet nem változott a II. világháború után sem. A szerző emlékszik, hogy gyermekkorában a játékban magyarként ő sohasem lehetett a győztesek oldalán, tehát partizán, hanem a „hazaáruló, kollaboráns” stb. Azt sem értette, hogy a forgalmista édesapját miért küldték Baranyából a dalmáciai Kninbe. Csak a 20. század végén vált publikussá, hogy azért, mert a magyar-jugoszláv határon nem bíztak volna egy magyarba. Igaz a 20. század hetvenes éveiben enyhültek a körülmények és hazatérhetett Pélmónostorra. Hasonló történetek százai ismertek a Drávaszög településeinek lakói körében.

Irodalomjegyzék

- Bali Lóránt - Matucza, Balázs: *A délszláv „nemzetállam” viszonya a magyar nemzetiséghez különös tekintettel a Drávaszögre és a Muravidékre*. Mediterrán világ. 2021. pp. 1-9.
- Balogh Béni: A bácskai-baranyai-drávai határral kapcsolatos bizottsági viták. In: Gulyás László szerk. *A trianoni békediktátum története hét kötetben. I/II. kötet*. Szeged, 2021.
- Bartulović, Željko-Ranđelović, Nebojša: *Osnovi ustavne istorije jugoslovenskih naroda*. Pravni fakultet. Niš, 2012. pp. 173-176.
- Benkő Loránd: Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontja In: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, 1998. pp. 111–120.
- Biber, Dušan: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933.-1941.*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1966.
- Boarov, Dimitrije: *Politička istorija Vojvodine*, Novi Sad, 2001.
- Boarov, Dimitrije: *Vajdaság politikai története*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2012.
- Buday László (szerk.): *Az 1910-es népszámlálás. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal munkássága 1871-1911*. Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat, 36. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Atheneum. Budapest, 1911. 463-503
- Čulinović, Ferdo: *Jugoslavija između dva rata*. I. dio, Zagreb, 1961.
- Csókáné Prákatúr Mária: *A mohácsi sokác nyelv szótára - Rječnik govora mohačkih Šokaca*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Budapest, 2013. doktori disszertáció.
- Dujmov, Dragomir: *Santovačka buna i prelazak u pravoslavlje 1899*. In: *Srpske narodne novine* 6. p. Wayback Machine (archive.org).
- Dujmov, Dragomir: *Santovački letopis sa dopunom*. Budapest, 2010.
- Geiger, Vladimir: *Nestanak Folksdojčera*. Nova stvarnost, Zagreb, 1997.

- Geiger, Vladimir: Njemačka manjina u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca / Jugoslaviji (1918.-1941.). In *Dijalog povjesničara - istoričara, 2* / Fleck, Hans-Georg ; Graovac, Igor (szerk.). Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2000. pp. 429-445,
- Geiger, Vladimir; Jurković, Ivan: *Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji*. Njemačka narodnosna zajednica, Zagreb, 1993.
- Gergely Ferenc-Kőhegyi Mihály: *Pécs-Baranya-Baja háromszög történelmi problémái 1918-1921 között*. Baja, 1974.
- Gorjanac, Radojka. Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában. *Baranyai helytörténetírás – A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. 1981*. Pecs, 1982.
- Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1981. (Pécs, 1982) | Könyvtár | Hungaricana. Letöltve: 2021. augusztus 4.
- Gross, Mirjana Mađarska vlada i hrvatska autonomija u prvim godinama nakon nagodbe, I: *Historijski zbornik*, god. XXXVIII, Zagreb, 1985.
- Györe Zoltán – Pfeiffer Attila: Osnovne demografske odlike Ugarske prema popisu stanovništva iz 1910. godine. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Књига XLII-2 (2017) Annual Review of the Faculty of Philosophy, Novi Sad, Volume XLII-2, 2017*.
- Heka László – Szondi Ildikó: *Magyarok a Drávaszögben*. Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica Tom. 44. Fasc.5. Szeged, 1993.
- Heka, Ladislav: *Trianonski mirovni ugovor i razgraničenje u Bačkoj (Nastanak i dokinuce 'Nove Subotice')*. Godišnjak za znanstvena istraživanja Subotica, 2021. 12. sz. pp. 59-86.
- Heka László: Montenegróiak vagy szerbek? A montenegrói nemzet kérdése: az 1918. évi podgoricai skupština. In: *Jogelméleti Szemle 2022*. 1. sz. pp. 55-79.
- Heka László: Crnogorsko nacionalno pitanje: pravne posljedice odluka Podgoričke skupštine 1918. godine. In: *Politička misao*. Časopis za političke nauke. Zagreb, 2022, br. 59. pp. 24-48. <https://doi.org/10.20901/pm.59.1.02>
- Horvat, Aleksandar: Baranja u ratnim ciljevima i teritorijalnim koncepcijama srpske vlade (1914-1918). In: Taslidžić D. [ur.] *Trijanon – dodiri i približavanja - znanstveni kolokvijum s međunarodnim sudjelovanjem*, Beli Manastir: Društvo za baranjsku povjesnicu, 2012. str. 89-96.
- Janković, Dragoslav – Krizman, Bogdan: *Građa o stvaranju jugoslovenske države 1918*. Institut društvenih nauka-Odeljenje za istorijske nauke, II Beograd, 1964.
- Judin, Ljubomirka: O radu Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju 1918-1919. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* br. 51. Novi Sad, 1968. 14-25.
- Kardum, Lidija: Pitanje međunarodnog priznanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. In: *Politička misao*. Vol. XXIII/1986/, No. 3, Zagreb, 1986., pp. 119-130.
- Károly, Gulya: *A horvát kérdés a dualista Magyarországon az I. világháború előtti években (1908—1914)*. Acta Universitatis Szegediensis de József Attila Nominatae. Acta Historica Tomus XLIII. Szeged, 1972.
- Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. 2. bőv. jav. kiad. Budapest. 1997.

- Kolmer, Gustav: *Parlament und Verfassung in Österreich, I. 1848-1869.*, Graz, 1972.
- Koprivica-Oštrić, Stanislava: *Konstituiranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba* 29. listopada 1918. godine. In: *Časopis za suvremenu povijest*, 25/1993, br. 1, Zagreb, 1993. pp. 45-71.
- Kothencz Kelemen: *Nyelvrendi perlekedések – A római katolikus istentiszteleti nyelvrend ügye a hercegszántói sokac és magyar lakosság körében a 19–20. század fordulóján.* In: *Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve, Kecskemét.* 2006, 22. sz. pp. 97–139.
- Krizman, Bogdan: *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje nove jugoslavenske države.* Zagreb, 1977.
- Krizman, Bogdan: *Međunarodno priznanje Jugoslavije 1919. godine, Istorija XX veka.* In: *Zbornik radova III*, Beograd 1962.
- Krkljuš, Ljubomirka – Rakić, Lazar: *Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji 1918.* Muzej Vojvodine. Novi Sad, 1992.
- Lábadi Károly: *Laskó.* In: *Száz Magyar Falu Könyvesháza*, 2001.
- Lábadi Károly: *Egyházak Alsó-Baranyában és Szlavóniában.* HunCro Médiaközpont Kft. Eszék, 2012.
- Lábadi Károly: *Reformátusok Laskón.* Horvátországi Református Keresztyén Kálvini Egyház, Laskói Püspöki Hivatal, Laskó, 2013.
- Lachner, Višnja – Roškar, Jelena: *Pravni status Baranje/Belog Manastira nakon potpisivanja Trianonskog sporazuma.* In: *Beli Manastir (od osvita civilizacije do suvremenog doba).* Gl. urednik: Taslidžić, Davorin. Zavod za baranjsku povjesnicu, Beli Manastir, 2015. pp. 267-276.
- Mátaí Mária: *Első magyar nyelvű verses imádságunk: a Laskai Sorok (1433).* Universitas Kiadó, Budapest, 1997.
- Matijević, Zlatko: *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu: Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919).* In: *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest.* Vol. 14. No. 1. 2008. pp. 35-66
- Mihaldžić, Stevan: *Baranja oslobođena.* In: *Spomenica oslobođenja Vojvodine - 1918,* Novi Sad, 1929.
- Milutinović, Kosta: *Vojvodina između Beograda i Zagreba.* Starine, knj. 53. Zagreb, 1966.
- Mirnić, Josip: *Nemci u Bačkoj i narodnooslobodilački pokret 1941–1944.* In: *Narodnooslobodilački rat i revolucija u Srbiji 1941–1945.* Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije, Beograd 1972. pp. 277–299.
- Mitrović, Andrej: *Jugoslavija na Konferenciji mira 1919-1920,* Beograd, 1969.
- Njegovan, Drago: *Prisajedinjenje Srema, Banata, Bačke i Baranje Srbiji 1918.* Muzej Vojvodine. Novi Sad, 2001.
- Ormos, Mária: *A belgrádi katonai konvencióról. Történelmi Szemle,* 1979. 1. sz. 12-38.
- Pataky, András: *Délkelet-Baranya (Drávaszög) hat évszázados településtörténete, lakosságának nemzetiségi összetétele és változásai.* (Povijest naselja i nacionalni sastav stanovništva jugoistočne Baranje – Dravskog kuta –

- kroz šest stoljeća. Huncro Sajtó és Nyomdaipari Kft. Eszék- Osijek, 2009. *Könyvészeti adatok (sulinet.hu)*.
- Pesti János: *Baranya megye földrajzi nevei I–II*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982.
 - Petrinović, Ivo: *Ante Trumbić: politička shvaćanja i djelovanje*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb, 1986.
 - Sršan, Stjepan: *Baranja*, Matica hrvatska, Osijek 1993.
 - Stanojević, Stanoje: Vojvodina na konferenciji mira. U: *Letopis Matice srpske*. Knjiga 300. Novi Sad, 1921. 76–89.
 - Stojanović, Nikola: *Srbija i jugoslavensko ujedinjenje*, Beograd, 1939.
 - Szondi Ildikó: *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban*. Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára. Szeged, 2007.
 - Szűts Emil: Adatok a megszállt Baranya-Pécs közigazgatásának helyzetéhez és a visszacsatolás katonai és politikai előkészítéséről (1918–1921). In: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1982*. Pécs, 1983. 191–212.
 - Szűts Emil: Baranyai-pécsi autonómia tervek 1918–1921. U: Szita László (szerk.): *Baranyai Helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1985–1986*. Pécs, 1986. 299–322.
 - Szűts, Emil: *Az elmerült sziget. A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság*. Pécs, 1991.
 - Šepić, Dragovan: *Frano Supilo: Politički spisi*. Znanje. Zagreb, 1970.
 - Trumbić, Ante: Za braću Ruse. *Narodni list*. god. XLII. 14. sz. (1904. február 17.).
 - Trumbić, Ante: *Suton Austro-Ugarske i Riječka rezolucija*, Zagreb, 1936.
 - Trumbić, Ante: *Problemi hrvatsko-srpskih odnosa*, München, 1959.
 - Vas Előd: Mohács város hódoltságkori történetének török forrásai. In: Szita László szerk. *Baranyai helytörténetírás*. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1976. pp. 15-49.
 - Velin, Stipan: Pokret santovačkih Hrvata potkraj 19. stoljeća. In: *Hrvatski znanstveni zbornik* II./I. Zagreb, 1999, pp. 80–100.
 - Vinaver, Vuk: *Jugoslavija i Mađarska 1918-1933*. Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1971.
 - Vošnjak, Bogomil: *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*. Zagreb, 1928.
 - Wehler, Hans-Ulrich: *Nationalitätenpolitik in Jugoslawien. Die deutsche Minderheit 1918–1978*. Vandenhoeck und Ruprecht, Göttingen 1980.
 - Wildmann, Georg-Sonnleitner, Hans-Weber, Karl etc.: *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944–1948: die Stationen des Völkermords*. Verfaßt vom Arbeitskreis Dokumentation in der Donauschwäbischen Kulturstiftung (München) und im Bundesverband der Landsmannschaft der Donauschwaben (Sindelfingen). München 1998.
-
-

Minden a feje tetejére áll? – Avagy a munkavégzés és védelem régi-új megközelítése

Jakab Nóra*

Nagy előrelépés az Iránymutatás az uniós versenyjognak az egyéni önfoglalkoztatók munkafeltételeire vonatkozó kollektív szerződésekre történő alkalmazásáról és a platform munkavégzők munkafeltételei javításáról szóló Irányelvjavaslat, azonban még mindig nem sikerült a védelemről holisztikusan gondolkodni. A munkavégző embernek van szüksége védelemre a munka világában, amelyben olyan jelenséggel nézünk szembe, mint a platform, ahol bizonyosan mind a polgári és mind a munkajogi szabályozásnak van tennivalója. Úgy vélem, hogy a védelem esetében egyedül annak van jelentősége, hogy milyen mértékű a kiszolgáltatottság, és ha a munkavégző egyedül van, akkor az a munkavégző mindenképpen védelmet igényel, szervezkedjen, konzultájon és fogjon össze. Visszatértünk tehát a gyökerekhez. Érdemes lenne az Európai Unió foglalkoztatási tárgyú irányelveit ezen szemlélet mentén újragondolni, és a védelem tartalmát ezen jogosítványok mentén újrafogalmazni.

Kulcsszavak: önfoglalkoztató, munkavégző, védelem, kollektív jogok, konzultáció, részvétel

Is everything turning upside down? - Or an old-new approach to work and protection

The proposal for a Directive on the application of EU competition law to collective agreements on working conditions for self-employed workers and on improving the working conditions of platform workers is a major step forward, but still lacks holistic thinking on protection. It is the working person who needs protection in the world of work, where we are faced with a phenomenon such as the platform, where both civil and labour law certainly have work to do. I think that the only thing that matters in terms of protection is the degree of vulnerability, and if the worker is alone, then the worker certainly needs protection, to organise, to consult and to unite. So we are back to the roots. It would be worth rethinking the European Union's directives on employment along these lines and redefining the content of protection along these lines.

Keywords: self-employed, workers, protection, collective rights, consultation, participation

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2111>

1. Bevezető gondolatok

Az elmúlt időben többször éreztem azt, hogy amikor a munkajogi védelemről beszélek, akkor a munkajog a maga klasszikus értelmében nem „mindenki munkajoga”. Nem minden munkavállaló igényli ugyanis a kógens munkajogi védelmi

* Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

rendelkezéseket, ideértve a munkaidő, pihenőidő, munka díjazása szabályait. Nem minden munkavállaló rendelkezik csekély érdekérvényesítő képességgel. Vannak olyan munkavállalók, akik a megállapodás erejében rejlő lehetőségeket igenis ki tudják használni. Ugyanakkor mindig voltak, vannak és lesznek olyan munkavállalók, akik valóban rászorulónak a kényszerítő szabályokra. Ebben a dilemmában úgy gondolom, hogy még igazabb az, amit 2014-ben gondoltam a munkajogi védelemről. Nevezetesen azt, hogy ha a munkavégző ember védelmének a magját kell meghatároznunk, akkor az emberi jogok tiszteletben tartása a legfontosabb a szerződéses viszonyokban. Hiszen csak ezáltal valósulhat meg a szabadság, biztonság, egyenlőség, az emberi méltóság tiszteletben tartása a jogviszonyban. Mindez a munkajog emberi jogi oldalát világítja meg. Ami *állandó világunkban az a változás*, csak annak az üteme gyorsul, és a változásban *az embert* kell nézni. Olyan ez, mint a szervezeti kultúra változása egy munkáltató életében. A szervezeti kultúra változását többféle eszközzel lehet menedzselni, azonban hosszútávon az a fenntartható, amely *az embert helyezi a középpontjába*. Az ipari forradalom óta a munkajogi szabályozás különböző eszközökkel védi a munkavállalót. Az elmúlt évtizedekben azonban egyértelművé vált, hogy a munkavállalót megillető védelmet indokolt lenne a munkaerőpiac önfoglalkoztatói részére is kiterjeszteni *bizonyos mértékig*, azokra tehát, akik látszat-önfoglalkoztatók. Hogy mi is ez a bizonyos mérték, arról igyekszem ebben a tanulmányban írni. A védelem kiterjesztéséről szóló európai uniós elméleti és szabályozási vita egyértelműen *változás- vagy válságkezelés*, amely csak *a munkavégző ember koncepciójával* lehet hosszútávon is fenntartható. A munkavégzés biztonságát, ideértve az önfoglalkoztatókat is, a kollektív jogok gyakorlásában, a részvételben látom, nevezetesen a szervezkedésben és a kollektív tárgyalás folytatásában, szabályozott és informális konzultációs folyamatokban, amelyek keretében a munkavégzőnek, munkavállalónak lehetősége van a munkáltatói döntések befolyásolására. Azaz *az egymásra utaltságban a felek a gazdasági viszonyoknak megfelelően*, nehéz körülmények esetén is szociális partnerek közötti kollektív tárgyalások és konzultációs folyamatok révén tudják a szerződés fenntartásához fűződő érdeküket megőrizni. Ez pedig a kiszolgáltatottság ellensúlyozásának egy hatásos eszköze volt, van és lesz, s ez a Bizottság iránymutatásának¹ megfelelően a munkavégzés szerződéses formájától függetlenül igaz.

A munkajog nemcsak az egyének, hanem a kollektíva viszonyait is magában foglalja. A munkajog a maga egységében és szerkezetében a magán- és közjog határán helyezkedik el.² A munkajog lényegi velejárója továbbá, hogy szabályai állandóan változnak, többnyire lekövetik a gazdasági és társadalmi eseményeket.

¹ A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE Iránymutatás az uniós versenyjognak az egyéni önfoglalkoztatók munkafeltételeire vonatkozó kollektív szerződésekre történő alkalmazásáról file:///G:/DOKUMENTUMOK/versenyjog%20vs%20kollekt%C3%ADv%20t%C3%A1rgyal%C3%A1s/C_2021_8838_1_HU_annexe_acte_autonome_part1_v1.pdf (2022.10.16.)

² Deakin, S. – Morris, G.S.: *Labour Law*. Sixth Edition. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2012, 3-5. o. A munkajog dogmatikai kérdéseiről lásd: Richardi, R.: *Das Arbeitsrecht als Teil der Sozialen Ordnung in Münchener Handbuch Arbeitsrecht*. C.H. Beck, München, 1992. Richardi, R.: *Kollektivgewalt und Individualwille bei der Gestaltung des Arbeitsverhältnisses*. C.H. Beck, München, 1968. Richardi, R.: *Das Arbeitsvertrag in Zivilrechtssystem. Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (1968) 7, 221-255. o.

Prugberger Tamás írja, hogy a munkajog a polgári államokban egy evolúciós jogfejlődés terméke.³ Ebben az *evolúciós jogfejlődésben* fontosnak tartom azt a gondolatmenetet felvázolni, amely a *munkajog magánjogi jellegének eltűnését, majd újra feléledését és erősödését* magyarázza.⁴ Hiszen eleinte a megváltozott gazdasági és társadalmi környezetben a munkaviszony magánjogi keretek között tartása lehetetlen volt, szükség volt közjogi elemek beszívására. Mindez azonban nem jelenti a munkajog magánjogról való leválását. A munkajog-magánjog kapcsolatában kezdetben önazonosságot, majd egyfajta távolodást, s végül újra közeledést figyelhetünk meg.

A kollektív munkajogi szabályok hagyományosan a munkáltató fölérendeltségéből és a felek egyensúlytalanságából következően valóban azt a célt szolgálják, hogy a munkáltató és munkavállaló közötti kötelmet szinallagmatikusabbá tegyék, és kijelöljék a munkáltató hatalmának korlátait, annak ellenére, hogy a munkaügyi kapcsolatok intézményeire vonatkozó szabályok kógensek.

A magyar individuális munkajogi szabályok esetében a kollektív szerződés eltérő rendelkezés hiányában az Mt-ben rögzítetttnél szigorúbb szabályt is megállapíthat, azaz megvalósul a kétoldalú diszpozitivitás. Ilyen például, hogy kollektív szerződés rendelkezése alapján legfeljebb évi háromszáz óra rendkívüli munkaidő is elrendelhető.⁵ Az üzemi tanács, mint a munkavállalói részvétel eszköze elsődleges szerepet kapott a Munka Törvénykönyve Munkaügyi kapcsolatok részében, amely egyértelműen a partneri kapcsolatok erősödését jelenti, hiszen az üzemi tanács a munkáltató és a munkavállalók együttműködéséről, a munkáltató döntéseiben való részvételről szól. A partnerkapcsolatok alapjait, mint ahogyan a munkavégzési viszonyok egészét az általános magatartási követelmények határozzák meg. Az itt megfogalmazott elveket olyan ernyőnek tekintem, amelynek árnyéka minden munkavégzési kapcsolatra rávetül. A tájékoztatásnak, a jóhiszeműségnek kiemelt szerepe van a szerződéses viszonyokban.

³ Prugberger, T.: Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni és a kollektív munkaszerződésre, in: *A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései* (szerk: Manfred Ploetz – Tóth, H.), Tanulmánykötet. Novotni Kiadó, Miskolc, 2001, 73. o. Lásd még: Deakin, S.: *The many Futures of the Employment Contract*. ESCR Centre for Business Research, University of Cambridge, Working Paper No. 191. 2000, 2.o.

⁴ Ebben az evolúciós fejlődésben nemcsak a változó gazdasági környezetnek és a technológiai fejlődésnek van szerepe, hanem az annak hatására *megváltozott munkáltatói struktúrának* is. Jelen kutatás kereteit meghaladja a változó munkáltatói struktúra vizsgálata, azonban a jövőben a kutatásaim tárgyát ez képezi majd. A legfontosabb változásnak tekinthetjük az alábbiakat: a munkáltatói szervezetek egyre gyakrabban jelennek meg befektetési és kockázati közösségként, így a szervezési és vezetési módszerek is megváltoznak: a kockázatot és a veszteséget minimalizálják (*just-in-time, lean managment*), a vállalkozás és munkáltatói érdekhálózat átalakulása, ennek megfelelően a munkavállalói érdekképviselő is változik, a sokszor határokon átívelő ellenőrző és ellenőrzött vállalkozások döntései mind érintik a munkavállalókat, ennek megfelelően ki kell építeni az új konzultációs és tájékoztatási mechanizmusokat. Elen kutatás kereteit meghaladja a változó munkáltatói struktúra vizsgálata, azonban a jövőben a kutatásaim tárgyát ez képezi majd. Lásd erről: Kiss, Gy.: A munkavállalóhoz hasonló jogállású személy problematikája az Európai Unióban és e jogállás szabályozásának hiánya a Munka Törvénykönyvében. *Jogtudományi Közlöny*, (2013) 1. 3-4. o.

⁵ 277. § (2) Kollektív szerződés - eltérő rendelkezés hiányában - a Második és a Harmadik Részben foglaltaktól eltérhet.

Az elmúlt évtizedekben a munkavállaló és munkáltató fogalmának értelmezése, a munkavégzési viszonyok klasszifikációja *cizellálódott és mélyült*. Kiss György írja, hogy a *relational contract* elmélete rendkívül összetett, és a felek szemléletétől, magatartásától kezdve gazdasági realitásokat is figyelembe vesz, nem túlzás azt állítani, hogy számos esetben ún. kényszerközösségen belüli együttműködésről beszélhetünk.⁶ Igen, valóban. Egy szerződés magában hordozza az *egymásrautaltságot*. Hiszen a munkaszerződés végül is *egy szerződés, amit hajlamosak vagyunk elfelejteni*. A munkaszerződés és a polgári jogi szerződések mögött *a szerződési elv és kötelemfakasztó képesség áll*. Ez a kötelemfakasztó képesség az egyéni önfoglalkoztatók esetében erősebb szerződő félként. A munkaerőpiacon a más részére történő önálló vagy önállóan munkavégzés során az *egymásra utaltság* értelemszerűen benne foglaltatik a jogviszonyban. A *pacta sunt servanda*, a jog és felelősség vállalása mindkét szerződő felet a szerződés betartására készíti. Ugyanakkor, amikor *eltűnik a partnerség az egymásra utaltság állapotából*, szükség van *átláthatóságra, kiszámíthatóságra, biztonságra: védelemre*. Ez a védelem a munkaerőpiac munkavégzői számára egyre inkább *a tájékoztatásra, konzultációra épülő munkaügyi kapcsolatokon keresztül értelmezhető és valósítható meg, lényegében konzultációs és/vagy tárgyalási folyamatokon keresztül*. Ezen kapcsolatok alapja a szervezkedéshez és a kollektív tárgyalások folytatásához való jog.

2. A szervezkedés szabadsága és a kollektív alku joga

Az ILO 1998-as Deklarációja⁷ – ami a munka világára vonatkozó alapelvekről és jogokról rendelkezik – meghatározza a szervezkedés szabadságát és a kollektív alku jogának hatékony elismerését. A Nyilatkozat célja, hogy összehangolja azokat igényeket, melyek a szociális haladás és a gazdasági haladás összhangjának megteremtését szorgalmazó nemzeti erőfeszítések ösztönzésére irányulnak, azzal az igénnyel, mely az egyes országok eltérő körülményeknek, lehetőségeknek és preferenciáinak tiszteletbe tartására vonatkoznak. Mark Freedland és Nicola Countouris elvi élű megállapítása szerint az e körben megfogalmazott elvek és jogok általános érvényűnek tekintendők, így tehát a munkavégzők egész körére ki kell terjeszteni attól függetlenül, hogy azok milyen foglalkoztatási jogviszonyban végzik munkájukat.⁸ Az 1998-as Deklaráció mellett több ILO dokumentum foglalkozik a szervezkedési szabadság biztosításával. Ezek közül az egyik legmeghatározóbb a 87.

⁶ Kiss György: A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme, Budapest, Wolters Kluwer, 2020, 16. o.

⁷ ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work, Adopted by the International Labour Conference at its Eighty-sixth Session, Geneva, 18 June 1998 (Annex revised 15 June 2010) https://www.ilo.org/public/english/standards/declaration/declaration_hungarian.pdf (letöltés: 2020.10.05.)

⁸ Freedland, M. – Countouris, N.: Some Reflections on the 'Personal Scope' of Collective Labour Law, *Industrial Law Journal*, 46 (2017) 1., 66. o.

számú Egyezmény⁹ az egyesülési szabadság és a szervezkedési jog védelméről, amely kimondja, hogy „A munkavállalók és munkáltatók mindennemű megkülönböztetés nélkül jogosultak szervezetek létrehozására.”,¹⁰ valamint, „A munkavállalók és munkáltatók szervezetei jogosultak szövetségeket vagy szövetkezéseket létesíteni, vagy ilyenekhez csatlakozni, és minden ilyen szervezetnek, szövetségnek vagy szövetkezésnek joga van munkavállalók és a munkáltatók nemzeti szervezeteihez csatlakozni.”¹¹ Ebből következően az eredeti cél valószínűleg nem a munkajogviszonyban foglalkoztatott személyek védelme volt, hanem a fogalom szélesebb körű értelmezése indokolt, tehát mindezen jogoknak ki kellene terjednie például a platformmunka keretében dolgozó kiszolgáltatott személyekre is. Ezt az az érdekességként megemlíthető tényező indokolja, hogy az eredeti angol szövegben nem az ‘employee’ szó – mint szó szerinti munkavállaló – szerepel, hanem a „worker”, azaz a „munkavégző” szót használják. Meghatározó dokumentum az eddig említettekén kívül a 98. számú Egyezmény¹², amely a szervezkedési jog és a kollektív tárgyalási jog elveinek alkalmazásáról szól. Az Egyezmény kimondja, hogy „A munkavállalók, foglalkoztatásukkal kapcsolatosan, részesüljenek a szervezkedési szabadság megsértésére irányuló megkülönböztetés elleni megfelelő védelemben.” Ez azt jelenti, hogy ebben a védelemben különösen olyan cselekedetekkel szemben kell érvényesülnie melyek célja valamely munkavállaló foglalkoztatását azon feltételtől tegyék függővé, hogy nem lép be valamely szakszervezetbe vagy abból kilép, továbbá a munkavállaló elbocsátása vagy bármilyen más módon történő megkárosítása, szakszervezeti hovatartozása vagy szakszervezeti tevékenysége miatt, melyet a munkaidőn kívül, vagy a munkaadó hozzájárulásával a munkaidőn belül fejtett ki.

Az Unió elismeri a szociális párbeszéd és a kollektív tárgyalások fontos szerepét, és az EUMSZ 152. cikke értelmében kötelezettséget vállal arra, hogy „önállóságuk tiszteletben tartása mellett elősegíti a szociális partnerek közötti párbeszédet”. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 28. cikke szintén elismeri a kollektív tárgyaláshoz és fellépéshez való jogot. A jobb munkafeltételek és a megfelelő szociális védelem szintén a szociális jogok európai pillérének alapelveit képezik, amelynek értelmében „a tagállami gyakorlatnak megfelelően konzultálni kell a szociális partnerekkel a gazdasági, foglalkoztatási és szociális intézkedések kialakításáról és végrehajtásáról”, továbbá „arra kell ösztönözni a szociális partnereket, hogy az őket érintő kérdésekben tárgyalásokat folytassanak és kollektív szerződéseket kössenek”.¹³

⁹ ILO 87. számú Egyezménye az egyesülési szabadság és a szervezkedési jog védelméről, 1948. http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312232 (letöltés: 2020. 10. 05.)

¹⁰ Uo. 2. cikk

¹¹ Uo. 5. cikk

¹² ILO 98. számú Egyezménye a szervezkedési jog és a kollektív tárgyalási jog elveinek alkalmazásáról, 1949. http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312243 (letöltés: 2020. 10. 09.)

¹³ Az EUMSZ VII. címe 1. fejezetének 1. szakasza, valamint az EUSZ és az EUMSZ 27. jegyzőkönyve. A szociális jogok európai pillére, 8. pont; <https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019->

3. Munkavállaló vs. munkavégző

Jómagam egyre inkább *munkavégző* embert említek. A munkavállaló fogalmának kiterjesztése az Európai Bíróság gyakorlatában is megfigyelhető.

A munkavállaló fogalmának meghatározása tekintetében érdekes megfigyelni a közösségi és tagállami jog kapcsolatát, amelyet a munkavállalók szabad mozgása szemüvegén keresztül szükséges vizsgálni. Az Európai Bíróság már egy korai döntésében megállapította, hogy a munkavállaló fogalma közösségi fogalom, ha ugyanis a tagállamok hatáskörébe tartozna annak meghatározása, akkor a személyek szabad mozgása elve ellenére a munkavégzőket hátrányosan különböztethetnék meg. Ugyanakkor rögzítették, hogy a Bíróság szélesen értelmezi a fogalmat.¹⁴ Mindezen túl meg kellett határozni a munkavállalói jogállás kritériumait. A *Levin* ügyben¹⁵ a Bíróság úgy rendelkezett, hogy a munkavállaló fogalmát az általánosan elfogadott alapelvek segítségével, és a fogalmak általánosan elfogadott jelentéséből kiindulva, a szövegekörnyezet és az alapító szerződés céljainak figyelembevételével kell értelmezni. A *Levin*-ügyet követte a *Lawrie-Blum* ügy¹⁶, amely szerint a munkavállaló jogállását olyan objektív kritériumok szerint kell meghatározni, amelyek megkülönböztetik a munkajogviszonyt más tevékenységektől az érintett személyek jogaira és kötelességeire hivatkozással. *Ez*

2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillarsocial-rights-20-principles_hu

¹⁴ Judgment of the Court of 19 March 1964. - Mrs M.K.H. Hoekstra (née Unger) v Bestuur der Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten (Administration of the Industrial Board for Retail Trades and Businesses). - Reference for a preliminary ruling: Centrale Raad van Beroep - Netherlands. - Case 75/63. „Articles 48 to 51 of the treaty, by the very fact of establishing freedom of movement for 'workers', have given community scope to this term. If the definition of this term were a matter within the competence of national law, it would therefore be possible for each member state to modify the meaning of the concept of 'migrant worker' and to eliminate at will the protection afforded by the treaty to certain categories of person.” Lásd még: Gyulavári, T.: *A szürke állomány. Gazdaságilag függő munkavégzés a munkaviszony és az önfoglalkoztatás határán*. Jogtudományi Monográfiák 6. Pázmány Press, Budapest, 2014, 62-64. o. Szekeres, B.: *Munkajogon innen - munkaviszonyon túl*. Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2018.

¹⁵ Judgment of the Court of 23 March 1982. - D.M. Levin v Staatssecretaris van Justitie. - Reference for a preliminary ruling: Raad van State - Netherlands. - Right of residence. - Case 53/81. „The answer to be given to the first and second questions must therefore be that the provisions of community law relating to freedom of movement for workers also cover a national of a member state who pursues, within the territory of another member state, an activity as an employed person which yields an income lower than that which, in the latter state, is considered as the minimum required for subsistence, whether that person supplements the income from his activity as an employed person with other income so as to arrive at that minimum or is satisfied with means of support lower than the said minimum, provided that he pursues an activity as an employed person which is effective and genuine...” Lásd még: Gyulavári, T.: i.m. 38-41. o. 61-66. o.

¹⁶ Judgment of the Court of 3 July 1986. - Deborah Lawrie-Blum v Land Baden-Württemberg. Reference for a preliminary ruling: Bundesverwaltungsgericht - Germany. - Worker - Trainee teacher. - Case 66/85. „The term 'worker' in article 48 has a community meaning. It must be defined in accordance with objective criteria which distinguish the employment relationship by reference to the rights and duties of the persons concerned. The essential feature of an employment relationship is that a person performs services of some economic value for and under the direction of another person in return for which he receives remuneration. The sphere in which they are provided and the nature of the legal relationship between employee and employer are immaterial as regards the application of article 48.’

alapján munkajogviszony, amely keretében egy személy egy másik személy részére, annak utasítása szerint gazdasági értékkel rendelkező munkát végez, amely munkavégzés fejében ellenértékben részesül. Látni kell, hogy ez a megfogalmazás átfogja a munkavégzési viszonyok szélesebb körét. Így a *Lawrie-Blum* formula alapvetően a munkavégzők, nemcsak a munkavállalók szabad mozgását segíti elő. A „munkavállaló” uniós jogi fogalmát olyan objektív kritériumok szerint kell meghatározni, amelyek – figyelembe véve az érintett személyek jogait és kötelességeit – a munkaviszonyt jellemzik. E tekintetben az állandó ítélkezési gyakorlat szerint a munkaviszony lényeges jellemzője az a körülmény, hogy valamely személy meghatározott ideig, más javára és irányítása alatt díjazás ellenében szolgáltatást nyújt.¹⁷ Ennek fényében a Bíróság már kimondta, hogy a nemzeti jog szerint „szolgáltatást nyújtó önálló vállalkozónak” minősülés nem zárja ki, hogy az uniós jog értelmében az adott személy „munkavállalónak” minősüljön, ha önállósága csak látszólagos, és így valójában egy munkaviszonyt leplez (lásd ebben az értelemben: *Allonby-ítélet*, C-256/01, EU:C:2004:18, 71. pont).

Az önfoglalkoztató definíciója legjobban az ILO keretein belül került megfogalmazásra: az önfoglalkoztató munkájának ellenértéke közvetlenül az általa előállított javak vagy szolgáltatások hasznától függ. A vállalkozás működése kizárólag az ő felelőssége, egy vagy csak kevés számú üzletfélnek dolgozik. Az önfoglalkoztató abban különbözik a munkavállalótól, hogy az utóbbinak tartós és stabil munkaviszonya van, a megszakítások annak folyamatosságában esetlegesek.¹⁸ Előfordulhat, hogy egyes önfoglalkoztatók – még ha nem is integrálódtak be teljes mértékben a megbízójuk üzleti tevékenységébe, mint a munkavállalók – nem teljesen függetlenek a megbízójuktól, vagy nem rendelkeznek kellő tárgyalási pozícióval ahhoz, hogy befolyásolják a munkafeltételeiket. Emellett a Covid19-válság sok önfoglalkoztatót még kiszolgáltatottabbá tett, mivel jövedelemkiesésüket súlyosbították a gyenge vagy nem létező nemzeti szociális biztonsági rendszerek és célzott támogatási intézkedések.¹⁹

A Bíróság kimondta, hogy az önálló vállalkozói tevékenységet folytató szolgáltatókra vonatkozó kollektív szerződés akkor tekinthető a szociális partnerek közötti párbeszéd eredményének, ha a szolgáltatók a munkavállalókéhoz hasonló helyzetben vannak,²⁰ és megerősítette, hogy „napjaink gazdaságában nem mindig lehet egyszerűen meghatározni a szolgáltatást nyújtó önálló vállalkozók vállalkozási státuszát”. A Bíróság azt is kimondta, hogy „a szolgáltató elveszítheti a független gazdasági szereplő minőségét, és így a vállalkozási státuszát”²¹, ha a piaci

¹⁷ N.-ítélet, C-46/12, EU:C:2013:97, 40. pont, valamint az ott hivatkozott ítélkezési gyakorlat; *Haralambidis-ítélet*, C-270/13, EU:C:2014:2185, 28. pont

¹⁸ Resolution concerning the International Classification of Status in Employment (ICSE), adopted by the Fifteenth International Conference of Labour Statisticians (January 1993)

¹⁹ Európai Parlament, 2021. október 13-i jelentés a művészek helyzetéről és a kulturális helyreállításról az Unióban (2020/2261(INI)), Kulturális és Oktatási Bizottság, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0283_HU.html

²⁰ A Bíróság 2014. december 4-i ítélete, *FNV Kunsten Informatie en Media kontra Staat der Nederlanden*, C-413/13, ECLI:EU:C:2014:2411, 31. pont.

²¹ A Bíróság 2014. december 4-i ítélete, *FNV Kunsten Informatie en Media kontra Staat der Nederlanden*, C-413/13, ECLI:EU:C:2014:2411, 32. pont.

magatartását nem önállóan határozza meg, hanem teljes mértékben a megbízójától függ, mivel egyáltalán nem viseli a megbízó tevékenységéből eredő pénzügyi és kereskedelmi kockázatokat, és a megbízó vállalkozásába integrált segédszerveként működik”.²²

A kiszolgáltatott önfoglalkoztatón belül azonban további megkülönböztetéseket tennünk. Ugyanis a kiszolgáltatottság nem feltétlenül azonos azzal, hogy egyesek a munkavállalókéhoz hasonló helyzetben vannak. Az egyéni önfoglalkoztatók, akik nincsenek a munkavállalókkal hasonló helyzetben, lehetnek például *gyenge tárgyalási pozícióban partnereikkel szemben*, és ezért előfordulhat, hogy *nem tudják jelentősen befolyásolni munkafeltételeiket*, de ez nem jelenti azt, hogy munkavállalóhoz hasonló jogállásúak lennének. Egyes esetekben ugyanakkor látszólagos önfoglalkoztatónak tekinthetők, és a nemzeti hatóságok/bíróságok munkavállalóvá sorolhatják át őket. Ilyenek lehetnek azok az egyéni önfoglalkoztatók, akik kizárólag vagy túlnyomórészt egy üzleti partnernek nyújtják szolgáltatásaikat, valószínűleg gazdaságilag az adott üzleti partnertől függő helyzetben vannak. Az ilyen egyéni önfoglalkoztatók általában nem függetlenül határozzák meg a piacon tanúsított magatartásukat, és nagymértékben függenek az üzleti partnerüktől, továbbá az üzleti partner vállalkozásának szerves részét képezik. Emellett nagyobb valószínűséggel kapnak utasítást arra vonatkozóan, hogy hogyan végezzék a munkájukat.²³ Vagy lehetnek egyéni önfoglalkoztatók, akik munkavállalók „mellett” dolgoznak, akik ugyanazon üzleti partner munkavállalói „mellett”, az azokéval azonos vagy hasonló feladatokat látnak, a munkavállalókkal hasonló helyzetben vannak, mivel szolgáltatásaikat az üzleti partnerük irányítása alatt nyújtják, és nem viselik az üzleti partner tevékenységével járó kereskedelmi kockázatokat, továbbá nem rendelkeznek semmilyen függetlenséggel az érintett gazdasági tevékenység végzése tekintetében.²⁴ Lehetnek továbbá digitális munkaplatformokon dolgozó egyéni önfoglalkoztatók. Az egyéni önfoglalkoztatók függhetnek a digitális platformoktól, különösen az ügyfelek elérése tekintetében, és gyakran kerülnek kényszerhelyzetbe olyan munkaajánlatok miatt, ahol kevés vagy semmilyen mozgástérrel nem rendelkeznek munkafeltételeik megtárgyalására, a díjazásukat is beleértve. A digitális munkaplatformok általában egyoldalúan, az egyéni önfoglalkoztatók előzetes tájékoztatása vagy a velük folytatott konzultáció nélkül írhatják elő szerződéses viszonyuk feltételeit.²⁵

Az FW Kunsten eset óta tudjuk, hogy az uniós jog értelmében vett „munkavállalói” státuszt nem befolyásolhatja az, hogy valamely személyt – adózási, adminisztratív vagy bürokratikus okokból – a nemzeti jogra tekintettel szolgáltatást

²² A Bíróság 2014. december 4-i ítélete, FNV Kunsten Informatie en Media kontra Staat der Nederlanden, C-413/13, ECLI:EU:C:2014:2411, 33. pont; A Bíróság 2006. december 14-i ítélete, Confederación Española de Empresarios de Estaciones de Servicio kontra Compañía Española de Petróleos SA, C217/05, ECLI:EU:C:2006:784, 43–44. pont

²³ A Bizottság Közleménye Iránymutatás az uniós versenyjognak az egyéni önfoglalkoztatók munkafeltételeire vonatkozó kollektív szerződésekre történő alkalmazásáról TERVEZET, 243. pont, file:///G:/DOKUMENTUMOK/versenyjog%20vs%20kollekt%C3%ADV%20t%C3%A1rgyal%C3%A1s/C_2021_8838_1_HU_annexe_acte_autonome_part1_v1.pdf (2022.10.16.)

²⁴ Uo. 26. pont

²⁵ Uo. 28. pont

nyújtó önálló vállalkozóként foglalkoztatnak, amennyiben ez a személy a munkáltatója irányítása alatt dolgozik, különösen a munkavégzése idejének, helyének és tartalmának meghatározását illetően (lásd: Allonby-ítélet, EU:C:2004:18, 72. pont), amennyiben nem osztozik e munkáltató kereskedelmi kockázataiban (Agregate-ítélet, C-3/87, EU:C:1989:650, 36. pont), és amennyiben a munkaviszony időtartama alatt az említett munkáltató vállalkozásának a részét képezi, vele egy gazdasági egységet alkotva (lásd: Becu és társai ítélet, C-22/98, EU:C:1999:419, 26. pont).²⁶

4. Kollektív alku, szervezkedés, konzultációs folyamatok a munkavégzők szolgálatában

Az iránymutatás megerősíti azt, hogy a védelem alapvető eleme a munkaerőpiacon más részére végzett munka esetében a kollektív tárgyalások folytatásának lehetősége, a munkafeltételek javítása céljából. A kollektív tárgyalások szoros kapcsolatot mutatnak *a versenyjoggal*. Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: a Bíróság) figyelembe vette az EU szociálpolitikai célkitűzéseit, amikor a szociális partnerek közötti kollektív tárgyalások összefüggésében megállapította, hogy a munkáltatókat és munkavállalókat képviselő szervezetek közötti kollektív szerződések bizonyos versenykorlátozó hatásokkal járnak, és a munkafeltételek javítása céljából szükségesek.²⁷ Ezért a munkáltatók és a munkavállalók közötti kollektív tárgyalások keretében kötött, a munkafeltételek (többek között a díjazás) javítására irányuló megállapodások jellegűknél és céljuknál fogva nem tartoznak az EUMSZ 101. cikkének hatálya alá, és így nem sértik az uniós versenyjogot. A Bíróság azt is tisztázta, hogy az EUMSZ 101. cikkének hatálya alól történő kizárás kiterjed a munkáltatók és a látszólagos önálló vállalkozó tagjaik – vagyis a munkavállalókkal hasonló helyzetben lévő szolgáltatók – nevében és érdekében tárgyaló munkavállalói szervezetek között létrejött kollektív szerződésekre is. Ebben az összefüggésben a Bíróság szerint egy magánszemély akkor tekinthető látszólagos önálló vállalkozónak, ha: i. munkáltatója irányítása alatt dolgozik különösen a munkavégzés idejének, helyének és tartalmának meghatározását illetően; ii. nem osztozik a munkáltató kereskedelmi kockázataiban, és iii. a munkaviszony időtartama alatt a munkáltató vállalkozásának szerves részét képezi. Ezek a kritériumok attól függetlenül alkalmazandók, hogy az adott személyt a nemzeti jog adózási, közigazgatási vagy szervezeti okokból önálló vállalkozónak minősítette-e, és az adott ügy tényállásának

²⁶ A C-413/13. sz. ügy az FNV Kunsten Informatie en Media és a Staat der Nederlanden között folyamatban lévő eljárásban.

²⁷ A Bíróság 2014. december 4-i ítélete, FNV Kunsten Informatie en Media kontra Staat der Nederlanden, C-413/13, ECLI:EU:C:2014:2411, 22. pont; A Bíróság 1999. szeptember 21-i ítélete, Albany International BV kontra Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie, C-67/96, ECLI:EU:C:1999:430, 59. pont; A Bíróság 2007. december 11-i ítélete, International Transport Workers' Federation és Finnish Seamen's Union kontra Viking Line ABP és OÜ Viking Line Eesti, C-438/05, ECLI:EU:C:2007:772, 49. pont; A Bíróság 2009. július 9-i ítélete, 3F kontra az Európai Közösségek Bizottsága, C-319/07, ECLI:EU:C:2009:435, 50. pont

fényében eseti alapon történő értékelést tesznek szükségessé.²⁸ Az iránymutatás hatálya alá nem tartozó önfoglalkoztatók által kötött kollektív szerződések nem sértik automatikusan az EUMSZ 101. cikkét, viszont egyedi elbírálás tárgyát képezik.

Az egyéni önfoglalkoztatók kollektív képviseleti csatornáinak hatályára és formájára vonatkozó tagállami mérlegelési jogkör sérelme nélkül, az iránymutatás a kollektív tárgyalások valamennyi formájára vonatkozik, a szociális partnereken vagy más egyesületeken keresztül folytatott tárgyalásoktól kezdve egészen az egyéni önfoglalkoztatók egy csoportja által az üzleti partnereikkel vagy e partnerek szövetségeivel folytatott közvetlen tárgyalásokig. Ide tartoznak továbbá azok az esetek is, amikor az egyéni önfoglalkoztatók olyan meglévő kollektív szerződés hatálya alá kívánnak tartozni, amely azon üzleti partner, amelynek ezek az egyéni önfoglalkoztatók dolgoznak, és munkavállalók/egyéni önfoglalkoztatók egy csoportja között jött létre.²⁹

Miért is vannak ennek jelentősége? Ami a kiszolgáltatott önálló vállalkozókra való kiterjesztést illeti, magától értetődik, hogy a színlelt önálló vállalkozókat munkavállalóknak kell minősíteni, és ezért a szokásos munkajogi védelem alá kell vonni őket, így joguk van munkafeltételeik alakítására kollektív tárgyalások útján hatni. A valódi önfoglalkoztatók azonban már más kérdés. A valódi önfoglalkoztatókra való védelmi szabályok kiterjesztése esetében vegyük például a platformmunkást, aki több platformnak dolgozik. Ez a személy minden bizonnyal kiszolgáltatott, legalábbis gazdaságilag. Azonban azok az önfoglalkoztatók, akik

²⁸ A Bíróság 2014. december 4-i ítélete, FNV Kunsten Informatie en Media kontra Staat der Nederlanden, C-413/13, ECLI:EU:C:2014:2411, 30–31. pont, 36–37. pont.

²⁹ Az Iránymutatás szerint az egyéni önfoglalkoztatók munkafeltételei közé tartoznak az olyan kérdések, mint a díjazás, a munkaidő és a munkaidő-beosztás, a szabadság, a munkavégzés fizikai helyszínei, az egészség és biztonság, a biztosítás és a társadalombiztosítás, valamint azok a feltételek, amelyek mellett az egyéni önfoglalkoztató – például a munkafeltételekre vonatkozó megállapodás megsértése esetén – felhagyhat a szolgáltatásnyújtással. Egyedi elbírálás alá esnek azonban azok a megállapodások, amelyek alapján az egyéni önfoglalkoztatók kollektíve döntenek úgy, hogy nem nyújtanak szolgáltatásokat bizonyos üzleti partnereknek, például azért, mert a szóban forgó üzleti partner nem hajlandó megállapodást kötni a munkafeltételekről. Az ilyen megállapodások korlátozzák a munkaerő-kínálatot, ezért versenyjogi aggályokat vethetnek fel. Amennyiben bizonyítható, hogy a munkaerő-kínálat ilyen összehangolt megtagadása a kollektív szerződés megtárgyalása vagy megkötése szempontjából szükséges és arányos, az ezen iránymutatás alkalmazásában ugyanúgy kezelendő, mint az a kollektív szerződés, amelyhez kapcsolódik (vagy amelyhez sikertelen tárgyalások esetén kapcsolódott volna). A kollektív szerződések megkötésének előfeltétele, hogy a kollektív szerződés megkötése előtt az egyes tárgyalási oldalak részéről a felek között bizonyos fokú koordináció valósuljon meg. Az ilyen koordináció az egyes tárgyalási oldalak részéről a felek közötti megállapodás, információcsere vagy kommunikáció formájában valósulhat meg annak érdekében, hogy közös megközelítést határozzanak meg a témára és a tárgyalási formára vonatkozóan (pl. többoldalú vagy képviselők kijelölése révén történő). Amennyiben ez a koordináció a kollektív szerződés tárgyalása vagy megkötése szempontjából szükséges és arányos, ezen iránymutatás alkalmazásában ugyanúgy kell kezelni, mint azt a kollektív szerződést, amelyhez kapcsolódik. Különösen nem terjed ki azokra a megállapodásokra, amelyek túlmutatnak a munkafeltételek szabályozásán azáltal, hogy meghatározzák azokat a feltételeket (különösen az árakat), amelyek mellett az egyéni önfoglalkoztatók vagy üzleti partnereik a fogyasztóknak kínálják a szolgáltatásokat, vagy amelyek korlátozzák a munkáltatók azon szabadságát, hogy az igényeiknek megfelelő munkaerő-szolgáltatókat vegyenek fel. A Bizottság Közleménye Iránymutatás az uniós versenyjognak az egyéni önfoglalkoztatók munkafeltételeire vonatkozó kollektív szerződésekre történő alkalmazásáról Tervezet, 16. 17. pont

egyedül, mások támogatása nélkül dolgoznak érintetlenül maradnak. Úgy gondolom, hogy az uniós iránymutatás és platformmunkásokról szóló irányelv javaslat³⁰, miszerint nem nyújt védelmet, ha ezek a személyek önálló vállalkozók, nem megy elég messzire. Ezeknek a személyeknek - még ha önálló vállalkozók is - egy bizonyos jövedelemhatárig védelmet kellene kapniuk és természetesen részt kellene venniük az egyesülési szabadság jogában. Az iránymutatás és az irányelvjavaslat nem érintő őket.

5. Záró gondolatok

Ki kell emelni az Európai Parlament közösségi gazdaságra vonatkozó jelentését³¹, amelyben kiemeli a munkavállalói jogok – mindenekelőtt a munkavállalók szervezkedésre, kollektív fellépésre és kollektív szerződések tárgyalására vonatkozó jogai – nemzeti joggal és gyakorlattal összhangban történő védelmének fontosságát a közösségi szolgáltatásokban.³² Emellett hangsúlyozza, hogy *„fontos biztosítani az alapvető jogokat és a megfelelő szociális védelmet a növekvő számú önálló vállalkozók számára, akik kulcsfontosságú szerepet töltenek be a közösségi gazdaságban, ideértve a szervezett fellépéshez és – többek között a javadalmazásukra vonatkozó – kollektív tárgyaláshoz való jogot is”*.³³

Az elmúlt ötven évben, a gazdasági és társadalmi környezet változásait illetően három komoly kihívást kell kiemelni, amelyekre a jogrendszernek válaszolnia kellett: *a globalizáció, a munkavégzés formáinak változása, az egyén megerősödése és így a kollektív tudat hanyatlása*. Mindháromban közös, hogy a technológiai innováció komoly hatással volt a folyamatok fejlődésére.³⁴ Ebben a fejlődésben, nézetem szerint, a gazdasági és társadalmi változások a *munkajogviszonyt a polgári jogi munkavégzésre irányuló jogviszonyok felé sodorják*, az egyes jogviszonyok közötti éles határvonalak elmosódnak, és a munkavégzésre irányuló jogviszonyok gyakran átalakulnak egymásba. Elképzelhetőnek tartom, hogy a kollektív tudat feléledése az új típusú munkavégzések esetében történik meg. Hiszen a megállapodás feltételének megváltoztatására irányuló képesség ott erősebb.

Amikor tehát az önfoglalkoztató személyek kollektív tárgyalásokat folytatnak vagy szervezkednek és konzultációs folyamatokon keresztül befolyásolják a

³⁰ Proposal for Directive of the European Parliament and of the Council on improving working conditions in platform work Brussels, 9.12.2021 COM(2021) 762 final 2021/0414 (COD)

³¹ Európai Parlament: Jelentés a közösségi gazdaságra vonatkozó európai menetrendről (2016/0000(INI)); A8-0195/2017; 11/05/2017.

³² Uo. 38. pont

³³ Uo. 39. pont

³⁴ Arturo Borstein ehhez kapcsolódóan alapvetően négy főbb pontban vélte szintetizálhatónak a munkajog válságtüneteit: a munkajogi szabályozást átható bizonytalanság, többek között a munkajogi védelem határainak vizsgálatát illetően, a munkajog egyre nehezedő alkalmazkodása a megváltozott gazdasági körülményekhez a nemzeti szintű munkajogi rendelkezések csökkenő relevanciája, valódi transznacionális munkajog pedig nem létezik a gazdasági versenyképesség piaci szempontjainak előtérbe helyezése a szociális, védelmi jelleg szélesebb körű érvényesítésére törekvő munkajogi eszmerendszerrel szemben. Idézi: Kun Attila: Az új Munka Törvénykönyve, In: https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/13_Kun_Atila.pdf (Letöltés ideje: 2018. 10. 23.)

munkafeltételeiket, az nem azt jelenti, hogy minden a feje tetejére állt volna. Ez valóban egy evolúciós fejlődés eredménye.

A tisztességes munka jelenti a produktív és szabadon választott munkát, a munkahelyi jogokat, a szociális biztonságot, a társadalmi párbeszédet, valamint a nők és férfiak közötti egyenlőség előmozdítását, amely mindenki számára történő előmozdítása globális célkitűzés kell, hogy legyen. A „Decent Work Agenda” szerint a tisztességes munkához való jog lehetőséget jelent produktív, értelmes és tisztességes jövedelmet biztosító munkára, biztonságot a munkahelyen és szociális védelmet a munkavállaló és családja részére, esélyt a személyes fejlődésre és a társadalmi integrálódásra, valamint lehetőséget arra, hogy az emberek részt vehessenek a rájuk vonatkozó döntések meghozatalában, hogy kifejezhessék véleményüket, és szabadon szerveződhessenek.³⁵

Nagy előrelépésnek tartom az Irányelvet és az Irányelvjavaslatot, azonban még nem sikerült a védelemről holisztikusan gondolkodni. A munkavégző embernek van szüksége védelemre a munka világában, amelyben olyan jelenséggel nézünk szembe, mint a platform, ahol bizonyosan mind a polgári és mind a munkajog szabályozásnak van tennivalója. Úgy vélem, hogy a védelem esetében egyedül annak van jelentősége, hogy milyen mértékű a kiszolgáltatottság, és ha az döntően egy megrendelőtől függ, a munkavégző egyedül van, akkor az a munkavégző mindenképpen védelmet igényel, szervezkedjen, konzultájon és fogjon össze. Visszatérünk tehát a gyökerekhez. Érdemes lenne az Európai Unió foglalkoztatási tárgyú irányelveit ezen szemlélet mentén újragondolni, és a védelem tartalmát ezen jogszabályok mentén újrafogalmazni.

Irodalomjegyzék

- Deakin, S. – Morris, G.S.: *Labour Law*. Sixth Edition. Hart Publishing. Oxford and Portland, Oregon, 2012
- Richardi, R.: *Das Arbeitsrecht als Teil der Sozialen Ordnung in Münchener Handbuch Arbeitsrecht*. C.H. Beck, München, 1992.
- Richardi, R.: *Kollektivgewalt und Individualwille bei der Gestaltung des Arbeitsverhältnisses*. C.H. BECK, München, 1968. Richardi, R.: *Das Arbeitsvertrag in Zivilrechtssystem. Zeitschrift für Arbeitsrecht*, (1968) 7,
- *A munkajog és a polgári jog kodifikációs és funkcionális összefüggései (szerk: Manfred Ploetz – Tóth, H.)*, Tanulmánykötet. Novotni Kiadó, Miskolc, 2001
- Deakin, S.: *The many Futures of the Employment Contract*. ESCR Centre for Business Research, University of Cambridge, Working Paper No. 191. 200
- Kiss György: *A foglalkoztatás rugalmassága és a munkavállalói jogállás védelme*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020; <https://doi.org/10.55413/9789632959238>

³⁵ „It involves opportunities for work that is productive and delivers a fair income, security in the workplace and social protection for families, better prospects for personal development and social integration, freedom for people to express their concerns, organize and participate in the decisions that affect their lives and equality of opportunity and treatment for all women and men.”

Át kell-e alakítani a mezőgazdasági cégeket? Avagy a családi gazdaságokra vonatkozó jogalkotás hatása a mezőgazdasági termelőszervezetekre*

Olajos István**

A tanulmány célja, hogy a mezőgazdasági üzemjog alapjául szolgáló családi gazdaságokról szóló törvény és az agrárgazdaságok átadásáról szóló, a családi gazdálkodás generációk közötti folytonosságát biztosító jogszabályok hatásait vizsgálja az immár hagyományosnak mondható földforgalom szabályaira. Az alapkérdés: van-e annyi előnye a családi gazdálkodásnak mint üzemformának, hogy a hagyományosan más tőke- vagy vagyonegyesítő társaságok átalakulását indukálja. Elősegíti-e ezt a folyamatot a minden tőkeelemet magában foglaló gazdaság-átruházás és speciális szerződésai?

Kulcsszavak: családi gazdaságok, agrárvállalkozások, agráröröklés, generációváltás, gazdaság-átadási szerződések típusai, földforgalom

Should agricultural companies be transformed? Or the effect of legislation on family farms on agricultural production organizations

The aim of the study is to examine the effects of the Act on Family Farms, which is the basis of agricultural farm law, and the legislation on the transfer of agricultural farms, which ensures the continuity of family farming between generations, on the rules of land transfer, which can now be said to be traditional. The basic question: does family farming have so many advantages as a form of business that it induces the transformation of traditionally other capital or asset pooling companies. Does the economic transfer, which includes all capital elements, and its special contracts promote this process?

Keywords: family farms, agricultural enterprises, agricultural inheritance, generational change, types of farm transfer contracts, land transfer

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2114>

* „A mű a TKP2021-NKTA-51 számú projekt keretében a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a Tématerületi Kiválósági Program 2021 pályázati program finanszírozásában valósult meg.”

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

1. Kérdésfeltevés és a vizsgálandó jogszabályok köre.

A következő cikkben arra keresem a választ, hogy a családi gazdaságokról szóló törvényben szabályozott vállalkozási formák és a gazdaságátadással létrejövő agrárvállalkozások milyen előnyt élvezhetnek a földforgalomban.

A magyar Alaptörvény P) cikkében a nemzet örökségének tekinti, természeti erőforrásnak minősíti a termőföldet, az erdőket és a vízkészletet, a biológiai sokféleséget, különösen a honos növényi és állatfajokat, valamint kulturális értékeket.¹ A természeti erőforrások védelmére az Alaptörvény három sarkalatos törvény megalkotását rendeli el.

Az első a 2013-ban elfogadott a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény, amely maga is kerettörvénynek minősül, és a részletszabályait tartalmazó, de immár egyszerű többséggel módosítható végrehajtási törvénye, a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény (Fétv.), illetve számos végrehajtási rendelet.

A földforgalmi jogszabályok a magyar agrárjogi szabályozás gerincét alkotják, és számos, a polgári jogtól eltérő alkotmánybírói határozat² és kúriai jogegységi döntés³ kapcsolódik a jogterülethez. E jogszabályokat összefoglaló néven földforgalmi szabályoknak nevezem.⁴

A másik elemzett jogszabály a családi gazdálkodásra vonatkozó törvény (a családi gazdaságokról szóló 2020. évi CXXIII. törvény), amely 2021. január 1-től hatályos. Az Alaptörvény szerint ez a családi gazdálkodásra vonatkozó szabályozás kiegészül egy mezőgazdasági üzemekről szóló jogszabállyal, melyeknek kaotikus rendszerét a magyar agrárjog tudománya próbálja egy egységes rendszerbe összefogni, eddig kevés sikerrel.⁵

¹ 2020. február 14-én, Miskolcon a CEDR Magyar Agrárjogi Egyesület rendezett konferenciát a P) cikk környezetjogi és agrárjogi vetületeivel összefüggésben. A kapcsolódó előadások: Olajos István: *A földforgalmi törvény Alaptörvényi céljainak megvalósulása*; Kurucz Mihály: *Az agrár-környezetvédelem alkotmányjogi vetületei*; Bándi Gyula: *Fenntartható fejlődés, környezet és Alaptörvény*; Horváth Gergely: *A fenntarthatóság és az élelmiszerjog feszültségpontjai*; Hegyes Péter: *A fenntartható agrárium alapjogi pillérei*; Fodor László: *A fenntartható fejlődés alapjogi lenyomata*; Andréka Tamás: *Az alaptörvény P. cikke védelmet ad, vagy szükségtelenül korlátoz?*

² 17/2015 (VI.5) Ab. határozat, 18/2016(X.20) Ab. hat., 3663/2016(III.22) Ab. végzés, 24/2017(X.10) Ab. határozat, 27/2017(X.25) Ab. határozat, 18/2018 (XI.12) Ab. határozat, 18/2018(XI.12) Ab. határozat 20/2018 (XI.14) Ab. határozat, 3224/2019(XI.11) Ab. határozat, 3239/2019(X.17) Ab. végzés, 3297/2019 (XI.18) Ab. határozat, 11/2020(VI.3) Ab. határozat, 1/2021 (I.7) Ab. határozat,

³ Összefoglalását lásd: 2018.EI.II.JGY.K

⁴ A kapcsolódó jogszabályokra lásd: Szilágyi János Ede: *Új szabályozás a közérdek érvényre juttatásának szemszögéből - a 2013. évi CXXII. törvény a mezőgazdasági földek forgalmáról* előadás Miskolc, 2013. október, 14. 12. dia - Csák-Hornák-Kocsis-Kókai-Kunné-Olajos-Szilágyi: *Agrárjog- a magyar agrár- és vidékfejlesztési jog lehetőségei a globalizálódó Európai Unióban* Miskolc Egyetemi kiadó 2020 64-67p továbbiakban Szilágyi 2020. illetve Olajos István: *A mezőgazdasági igazgatási szervek szerepe a földforgalomban* Vagyongazdálkodási szakjogász előadás Miskolc, 2022. október 5.

⁵ A családi gazdálkodás különböző aspektusairól lásd: Mikó András: *Kedvezőbb adózási rendszer Magyar Mezőgazdaság* 2021. január 6. 4243.p.; Schiller-Dobrovitz Alexandra: *Új kihívások a családi gazdaságokban a családi gazdaságokról szóló törvény tükrében* *Jogi Tanulmányok* 2021. 59-71 pp.

A harmadik sarkalatosnak minősülő jogszabály a mezőgazdasági termelés-szervezésre vonatkozó jogszabály lenne, amelyet azonban az Országgyűlés még nem alkotott meg. A jogszabály előkérdésének tekinthető jogszabályok még a 2010-es időszak előtt születtek, és nem illeszthetők a P) cikk által a nemzet közös örökségként kezelt természeti erőforrások védelmének rendszerébe.⁶

A családi gazdaságokról szóló törvény közel 80 szakasza közül csak az első húsz szakasza hatályos, a többi rendelkezés a kihirdetést követően hatályát veszítette. E törvény alapján nyert új szabályozást az őstermelői státusz, valamint az őstermelői nyilvántartás,⁷ az őstermelők családi gazdasága és a családi mezőgazdasági társaság szabályozása.

A családi gazdaság típusainak bemutatása után, jelen tanulmányban összefoglalom és csoportosítom azokat a szabályokat, ahol az elfogadott családi gazdaságokról szóló törvény hatott a földforgalmi szabályok két legfontosabbikára, a földforgalmi törvényre és a végrehajtására kiadott törvényre, a Fétv-re.

A 2021-ben hatályba lépő családi gazdaságokról szóló törvény átalakította az agráriumban addig működő gazdálkodó szervezetek rendszerét. Az addig őstermelő kategóriában termelő legkisebb gazdaságok a formaváltozás nélkül, egy máshogyan értelmezett őstermelői fogalommal szembesülve „megúszhatták” az átalakítást. Azok az őstermelők, akik pedig egy főállású gazdálkodás gazdálkodó vezetése adatait, rész munkaidőben vagy másodállásban vettek részt a termelésben, átalakulhattak őstermelők családi gazdaságává.

Az addigi családi gazdaság, mint jogi kategória, választás elé került, hogy őstermelők családi gazdaságaként vagy családi mezőgazdasági társaságként folytathatta tevékenységét. A mezőgazdaságban tevékenykedő gazdasági társaságok, szövetkezetek és erdőbirtokossági társulatok pedig átalakulhattak családi mezőgazdasági társasággá.

Családi gazdaságokról szóló törvény hatálya alatt az őstermelő, az agrárgazdasági kamara nyilvántartásában szereplő természetes személy, aki saját gazdaságában, termelő tevékenysége önállóan, őstermelői család tagjaként végez, és a kiegészítő tevékenységből származó jövedelmet nem haladja meg az összes árbevétele egynegyedét.

István Olajos: Creation of family farms and its impact on agricultural and forestry land trade legislation under publishing *JAEL* 2022/33 10 p.

⁶ Lásd: a 2003.évi XVI. törvényt az agrárpiaci rendtartásról. Elemzéséről lásd: Kapronczai István: A magyar mezőgazdaság az adatok tükrében *Agrárgazdasági információk* 2010/12. pp. 101-115 14p illetve a rendtartási törvény jogi értelmezéséről Fónagy Sándor: A kárigény megítélése terménypiaci jogvitákba *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 17-23, illetve Szakáll Róbert: Adásvételi vagy mezőgazdasági termékértékesítési szerződés? *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 23-26. A mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek vonatkozásában a beszállítókkal szemben alkalmazott tisztességtelen forgalmazói magatartás tilalmáról szóló 2009. évi XCV. törvény melynek értelmezéséről lásd: Csirszki Martin Milán: Unfair trading practices in the agriculture and food supply chain – comparing the 2019/633 EU directive with the Hungarian regulation In: *European Integration Studies* 2021/1 pp. 191-197., 7 p., valamint Csirszki Martin Milán: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok a mezőgazdaságban: Az uniós irányelv összevetése a magyar szabályozással *Magyar Jog* 2021/ 3 pp. 156-163. , 8 p.

⁷ Lásd: Minkó Krisztina: Polgári jogi társaság- kommentár a Ptk.6:498-6:513§-hoz In: Csehi-Bodzási-Tőkei: Kommentár a 2013.évi. V.törvényhez Magyar Közlöny Kiadó 2021.

Az őstermelő családi gazdasága olyan önálló jogalanyisággal és a társaság vagyonától elkülönített vagyonnal nem rendelkező, legalább két, egymással hozzátartozói láncolatban áll a mezőgazdasági őstermelő tag által létrehozott termelési közösség, amelynek keretein belül a mezőgazdasági őstermelők az őstermelői tevékenységüket saját gazdaságukban közösen, valamennyi tag személyes közreműködésével, összehangoltan végzi.

Az őstermelők családi gazdaságára a polgári jogi társaság szabályait kell háttérjogszabályként alkalmazni. Egy mezőgazdasági őstermelő csak egy őstermelő családi gazdaságának lehet tagja.

A családi mezőgazdasági társaság ugyan családi mezőgazdasági társaságok nyilvántartásában szereplő, kizárólag mező és erdőgazdasági tevékenysége, illetve kiegészítő tevékenységet folytató családi gazdasági társaság, szövetkezet vagy erdőbirtokosság a társulat, amelynek legalább két tagja van, egymással hozzátartozói láncolatban állnak. Egy személy egyidejűleg csak egy családi mezőgazdasági társasággal állhat tagsági viszonyban.⁸

A vizsgálat tárgya 2022. január 1-jétől kibővült az agrárgazdaságok átadásáról szóló 2021. évi CXLI. törvénnyel (a továbbiakban Ag.át.tv.). A jogszabály vagyonösszességként kezeli a gazdaságátadó őstermelő, vagy mezőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozó földjeit, egyéb gazdasági hasznosítási ingatlanjait, ingó dolgait, vagyoni értékű jogait, és agrárgazdasági társaságban, szövetkezetben vagy erdőbirtokossági társaságban fennálló vagyoni részesedését. Ezt a vagyonösszességet ruházhatja át közeli hozzátartozójára, vagy legalább 7 éve foglalkoztatott munkavállalójára, vagy olyan személyre, akit munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban foglalkoztat. Munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonynak minősül: a bedolgozói munkaviszony, a vállalkozási és megbízási szerződésen alapuló, valamint a személyes közreműködéssel járó gazdasági és polgári jogi társasági vagy egyéni cég tagjaként végzett tevékenység, valamint az egyéni vállalkozói tevékenység.⁹

A gazdaságátadást négy szerződéstípus szabályozza. Ezek között nevesített a gazdaságátadási adásvétel,¹⁰ a gazdaságátadási ajándékozás,¹¹ a gazdaságátadási tartási¹² és a gazdaságátadási életjáradéki szerződés.¹³

⁸ Lásd: Olajos 2022, Csák Csilla: A családi gazdálkodás üzemi formái Agrárjog előadás Miskolc. 2021. április 11. 1-13. dia vö: Baka F. Zoltán: Családi gazdaság Figyelő, 2016/ 38. sz. pp: 7. A családi mezőgazdasági társaság Adó-kódex 2021/7.szám 58.p,

⁹ Gazdaságátadási törvény 2§

¹⁰ Gazdaságátadási adásvételi szerződés alapján: a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának átruházására, a gazdaságátvevő a vételár megfizetésére és a gazdaság átvételére köteles (Ag.át. törvény 3§ (1) bek. a.) pont.

¹¹ Gazdaságátadási ajándékozási szerződés alapján: a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának ingyenes átruházására, a gazdaságátvevő a gazdaság átvételére köteles. (Ag.át. törvény 3§(1) bek. b.) pont.

¹² Gazdaságátadási tartási szerződés alapján: a gazdaságátvevő a gazdaságátadó, illetve a gazdaságátadó által megjelölt személy haláláig körülményeinek és szükségleteinek megfelelő ellátásra, gondozásra, a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának átruházására köteles (Ag.át. törvény 3§ (1) bek. c. pont)

¹³ Gazdaságátadási életjáradéki szerződés alapján: a gazdaságátvevő a gazdaságátadó haláláig meghatározott pénzösszeg vagy más helyettesíthető dolog időszakonként visszatérő szolgáltatására a gazdaságátadó a gazdaság tulajdonjogának átruházására köteles. (Ag. át. törvény 3§ (1) bek. d. pont)

2. A gazdaságátadás előzményei a magyar agrárpolitikában és a vidékfejlesztési támogatások rendszerében

A fiatal agrárvállalkozók és agrárvállalkozásokra vonatkozó gazdaságátadás a következő támogatási ciklus kiemelt területként kezelt támogatása. Ezt a tételmondatot alátámasztja az a tény, hogy a stratégia tervezésre vonatkozó rendelet kilenc célkitűzése között, fontos szerepet játszik az agrárvállalkozások beindítása (termelők támogatása és a gazdasági életképessége elősegítése.) Emellett a gazdaságátadás egyik fontos feltétele a kezdeti strukturális politika irányelveitől kezdve az a cél, hogy a gazdaságátadás egyet jelentsen az átadandó gazdaság modernizációjával.¹⁴

A modernizáció, digitalizáció és az új, szaktanácsadási módszerek átvétele az új vidékfejlesztési rendszer egyik átfogó célja. A cél elérésének egyik eszköze a gazdaság-átadás, melyben az új agrárüzemek beindítása nem jár ennek gazdasági alapjainak a megteremtésével is, tehát a legfontosabb termelőeszközök, ingatlanok, növényvédő-szer állomány, és a termelés folytatásához szükséges vagyoni értékű jogok már rendelkezésére állnak az új típusú gazdálkodás beindítójának.¹⁵

A magyar agráriumban egy eddiginél tudatosabban felépített agrárpolitikával mindez elérhető. E politika kialakítását célozta meg az AGRYA-Fiatalkörmű Magyarországi Szövetsége, amikor elkészítette „Nemzeti minimum az agrár-nemzedékváltásért” elnevezésű javaslatát. A Javaslat a zökkenőmentés átmenet érdekében 5 fontos ponton szeretne áttörést elérni: 1. a gazdaságátadás, 2. a támogatások és hitelezés, 3. a földügyi szabályozás, 4. a munkaerő, foglalkoztatás és pályaaorientáció, 5. képzés tanácsadás és tudásátadás témakörében.¹⁶

A felvetett kérdéskörök mindegyikéhez kapcsolódik vagy kapcsolódhat támogatási program, és a felvetett kérdéskörök azt vetítik előre, hogy jól átgondolt nemzeti agrárpolitikával a fiatal agrárvállalkozókra vonatkozó programok tematikus alprogramszerű támogatási jellege megmaradhat.¹⁷ Az ilyen jellegű támogatások erősítéséhez azonban fontos az intézmény erőteljesebb jogrendszerbe ágyazása. Ennek előfeltétele, hogy a nemzedékváltás megközelítése a kapcsolódó kérdések megoldására is törekedjen.¹⁸ Kapcsolódó kérdések a gazdálkodással felhagyó gazdaságátadó korai nyugdíjba vonulására vonatkozó programok kialakítása, a

¹⁴ Novák László- Szabó Csaba (2007): Fiatalkörmű gazdasági termelők támogatása és a gazdaságátadás In: *Agrárágazat* 2007/8. szám 10-11

¹⁵ Pólya Árpád - Varanka Mariann (2013): Ki veszi át a stafétabotot- Generációváltás az agráriumban In: *Agrárágazat* 2013/9. 20-23

¹⁶ AGRYA: Az ügy, ami összeköt – Nemzeti minimum a nemzedékváltásért In: https://dpxpvcgy88gl35.cloudfront.net/sites/default/files/downloads/fiatalkörmű_nemzeti_minimum.pdf f (letöltés ideje: 2018. október 14.)1-3

¹⁷ AGRYA loc. cit.

¹⁸ Székely Erika (2009): A nemzedékváltás kérdései az ÚMVP Tükrében In: http://www.hermanottointezet.hu/sites/default/files/Szekely_Erika.pdf (letöltés ideje: 2018. október 13.)

gazdaságátadás forrásainak megteremtése, a gazdaságátadás és az innováció és technikai fejlődés megteremtése.¹⁹

Az agrár föld- és gazdaságöröklés speciális, a polgári jogon kívüli eszközeinek létrehozása, a fiatal agrárvállalkozók számára a tényleges gazdaságátadás elősegítő földforgalmi szabályok megteremtése. Fontos továbbá az ezzel a területtel foglalkozók tevékenységének összehangolása azáltal, hogy a kapcsolódó szabályozási koncepciót össze-egyeztethető legyen egy új szervezeti kerete a kérdésnek az agrárminisztériumon belül, legyen egy új nemzedékváltásért felelős országgyűlési albizottság a vidékfejlesztési bizottságon belül, az Országgyűlés évente tűzze napirendre a nemzedékváltás kérdését, és az agrárkamara is kezelje kulcsponthoz a kérdésként az ügyet.²⁰ Emellett e sorok írója szükségesnek látná azt is, hogy a nemzedékváltás elősegítése érdekében lenne egy miniszteri biztos, aki az ágazaton belül elősegíti a kérdéses jogszabályok mielőbbi elfogadását.

A kapcsolódó jogalkotási feladatok közül a leginkább fontos egy, a polgári jogi öröklési szabályokat alapul vevő, de attól koncepciójában eltérő agrár-öröklési törvény megalkotása, amely külön fejezetként szerepeltetné a földek törvényes és a földek végrendeleti öröklését.²¹ Emellett fontos lenne a családi gazdálkodást alapul vevő családi üzem, és egy személyegyesülési alapokon működő agrárüzem létrehozása, amely a státuskérdéseken túl szabályozná a családi üzem és az agrárüzem öröklési kérdéseit is. A két törvény közti alapvető különbség az lenne, hogy az üzemtörvényben a föld önállóan elvesztené forgalmképességét, és mint az agrárüzem, vagy a családi üzem egy összetevője jelenne meg, melynek eladásához szükséges lenne az üzem minden alkotórészének átruházása vagy egységes öröklése.

A földöröklés összehasonlító jogi alapon történő elemzésével, és egy új föld- és üzemöröklési rendszer koncepcionális kérdéseivel foglalkozó disszertáció megírásával járult e témakörhöz Hornyák Zsófia.²² Hornyák a polgári jogtól eltérő, azt speciális jellegével kiegészítő szabályozásban látja a speciális öröklési szabályok lényegét. A szabályozási koncepcióval elő kívánja segíteni a földtulajdon és a földhasználat egységét, a földforgalmi törvénnyel kettévágott végrendeleti és törvényes öröklés hasonló jellegű szabályozását. A hasonló jellegű szabályozás anyaga az a koncepció, hogy az legyen a föld örököse, akinek a gazdálkodás fenntartásától a megélhetése függ, és vállalja az ehhez szükséges elméleti és gyakorlati tudás megszerzését. Koncepciója megalkotása során figyelemmel van az Alaptörvény elfogadásával alapjoggá való aktív és passzív öröklési jog érvényesülésére. Ha az örökösök között nincs földműves, akkor, aki meg kívánja szerezni az örökség mező és erdőgazdasági föld részét, annak ideiglenes hatállyal

¹⁹ Székely Erika (2009 a): Nemzedékváltás a mezőgazdaságban In: *Agrárgazdasági Információk* 2009/2. szám 66. AKII Budapest illetve Pólya Árpád- Varanka Mariann (2013 a): Generációváltás az agráriumban II. - a családi vállalkozások mérőköve In: *Agrárágazat* 2013/10.

²⁰ AGRYA op. cit. 2.

²¹ Hornyák Zsófia: *A mezőgazdasági földek öröklése* PhD. értekezés tézise Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola Miskolc (letöltés ideje: 2019. december 2.) http://real.mtak.hu/93383/1/jav_PRESS_vegl_beliv_HornyakZs_Monografia_20190226.pdf

²² Hornyák Zsófia: Richtungen für die Fortentwicklungen: Beerbung des Grundstückes: Továbbfejlesztési irányok: földöröklés, *Agrár- és Környezetjog* 2018/25, 107-131.

adná át a közjegyző a földet, és egy év után kell a szerzéshez szükséges végzettségét bemutatni ahhoz, hogy a hagyaték átadása véglegessé váljon. Ha egy éven belül más is jogot formál a birtokra, és mindketten megszerzik a szükséges tudást, Hornyák a két jelentkező közös használatába adná a földet.²³

Hornyák koncepciója kiegészíthető lenne azzal az előírással, hogy az alapvégzettség megszerzése mellett egy jól felépített gazdaságfejlesztési tervet is be kellene mutatnia a föld megművelését vállaló örökösnek, aki a fiatal gazda támogatás elnyerésével a gazdaság modernizációjához szükséges források jelentős részét is biztosítani tudja.

Az AGRYA által „Nemzeti minimum a nemzedékváltásért” címen kidolgozott koncepció kapcsán fontos kérdés a földforgalmi törvény megfelelő szempontok szerinti módosítása, amely figyelembe veszi azt a tényt, hogy a fiatal gazdák a gazdatársadalmon belül egyre inkább kialakuló földszerzési versenyben a jelenlegi szabályok szerint alárendelt pozícióban vannak. A pályakezdő agrárvállalkozó bár földműves, mert a megfelelő agrárvállalkozás felépítéséhez szükséges végzettséggel már rendelkezik, még nincsenek meg a vállalkozáshoz szükséges anyagi keretei, gépei, berendezései, bejegyzett cége vagy vállalkozása. Ezekkel a mező- és erdőgazdasági földek megszerzésekor még nem, de a föld megszerzésétől számított egy éven belül már a föld fekvése szerinti településen kell rendelkeznie, és annak agrárjellege nem kérdőjelezhető meg, tehát adózott jövedelmet is kell produkálnia. A földforgalmi törvény megváltoztatását úgy képzelel el a fiatal agrárgazdálkodók szervezete, hogy a pályakezdőknek erősebb elővásárlási jogosultságot kellene adni.²⁴

Ezzel szemben, ha a földszerzés egy jól felépített vállalkozásépítési koncepció alapján mezőgazdasági vállalkozások támogatása, vagy esetleg nem mezőgazdasági vállalkozáshoz szükséges alapanyag termelést szolgáló támogatás alapeleme lenne, a jelenlegi szabályok szerint is a földforgalmi szabályoknál kevésbé szigorú polgári jogi és ingatlan-nyilvántartási szabályoknak kell megfelelnie, ahol a tulajdonszerzést a jól átgondolt gazdaságfejlesztési terv megvalósítása garantálja. A jelenleg kialakult földforgalmi gyakorlat, a helyi földbizottságok feladatát ellátó kamarai szervek állásfoglalása kapcsán felmerült immár kizárólag a kamarai szervek támogatásának elnyerése miatt kialakuló új közigazgatási eljárás a több mint négy hónapos mezőgazdasági igazgatási szervek jóváhagyását egy, de akár több évre is elhúzhatja.²⁵

A közigazgatási jóváhagyás funkcióját a támogatást elnyert fiatal agrárvállalkozó esetében helyzetben a támogatási szervezet, amely a megvalósuló támogatási eredmény ellenőrzése után fizeti ki a támogatás teljes összegét, és joga van ennek

²³ Hornyák Zsófia: Die Regeln bezüglich des landwirtschaftlichen Gewerbes in einer Rechtsvergleichsanalyse: A mezőgazdasági üzemre vonatkozó szabályok jogösszehasonlító elemzésben, *Agrár- és Környezetjog* 2018/24, 33-60.

²⁴ AGRYA op .cit. 4-5.

²⁵ Csák Csilla, Hornyák Zsófia, Kocsis Bianka Enikő: The altering Hungarian regulation of transactions in agricultural lands. In: Christian Dumiriu Mihes, Diana Cirmaciu (szerk.): *Current questions and european answers on the field of law and justice in Romania and Hungary*, Editura Pro Universitaria, Bucuresti, 2016, pp. 86-94

visszatartására is. A föld megvásárlása azonban a támogatások jelentős részében nem támogatható költségnek minősül, így az egyre inkább az eredményes vállalkozás alapjának minősülő tőkeelemet a vállalkozás egyéb bevételei közül kellene kitermelni a kezdő vállalkozónak, mely komoly versenyhátrányt jelent számára. Ezzel is változtatni kellene, mégpedig úgy, hogy az adott támogatás pályázati kiírásában szerepeljen az a szakasz, hogy a vállalkozásindításához kapcsolódó földvásárlás nem tartozik a földforgalmi szabályozás hatálya alá.

3. Az agrárgazdaságok átadásáról szóló jogszabály megszületése és legfontosabb jogintézményei

A miniszteri indoklás szerint²⁶ az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény megszületésének legfontosabb indoka az, hogy a hazai mezőgazdasági történelmi sajátosságok eredményeként a rendszerváltáskor indult gazdaságok alapítóinak generációja 2021-re éri el azt az életkort, amikor természetes módon fölmerül a gazdaság átadása a fiataloknak. Ennek alátámasztására szolgál az, hogy egyéni gazdaságok esetében elmondható, hogy a gazdaság irányítóinak 65 százaléka meghaladta az 55 évet.²⁷ Szerencsés esetben az átadás családon belül történik, ugyanis az agrárium fiatal termelőinek mintegy 90 százaléka már működő gazdaságot vesz át.²⁸

A jogalkotás koncepcióinak kialakítása során a minisztérium két alapvetést vett figyelembe. Egyrészt a jelenleg a magyar agráriumban gazdálkodók többségét meghatározó kis és középvállalkozások körébe tartozó, egyénileg vagy őstermelők családi gazdaságában tevékenykedő mezőgazdasági őstermelő és egyéni vállalkozók alkotják. Másrészt a felmérések eredményei szerint a megkérdezett érintettek számára legnagyobb nehézséget az adminisztrációs feladatok jelentik a gazdaság átadásánál és átvételénél.²⁹ Az agrárminisztérium a gazdálkodó életében történő átadáshoz kapcsolódó adminisztrációs terhek könnyítése végett készítette elő a gazdaság átadásáról szóló törvényt.

Az új jogszabály fókuszában az élő családtagok között megkezdett megvalósuló gazdaság átadásán, amely a felek gazdaságátadó és gazdaságátvevő, valamint a családtagok konszenzusán alapul.³⁰

3.1. Mit kell átruházni, ha gazdaságátadásról van szó? Egyrészt a föld tulajdonjogát és használatát, másrészt a földműveléshez szükséges hatósági engedélyeket kell módosítani. A fennálló használati, termékértékesítési és egyéb

²⁶ 2021. évi CXLI. törvény végső előterjesztői indokolása az agrárgazdaságok átadásáról (Ag. át tv. Indoklás –általános indoklás).

²⁷ A fenti statisztikát használja Szinay Attila: *A termőföldeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és az új földforgalmi rendelkezésekről* című előadásában. 2-3 dia Miskolc, 2022. 04. 12. Miskolci Agrárjogi Fórum.

²⁸ Andréka Tamás: *Üzemi rendszer* – előadás a Vagyongazdalkodási szakjogász képzésen Miskolcon 2022. október 7.-én a továbbiakban (Andréka 2022) diák: 84-99. dia 84.

²⁹ Ag. át tv. Általános indoklás

³⁰ Andréka 2022 85.

szerződéseket kell átruházni a gazdaságátvevőre. Rendezni kell a gazdálkodással együtt járó adó- és társadalombiztosítási kérdéseket. A gazdaságátadással együtt jár a gazdaságátadó nyertes pályázatok átadása, illetve az ezzel kapcsolatos kötelezettségek gazdaságátvevő általi átvállalása.³¹

A szerződést minden esetben gazdaságátadási szerződésnek nevezzük. Ezek alapján a mezőgazdasági termelők által végzett mező- és erdőgazdasági tevékenység folytatása érdekében, és annak eredményeként egy egyedi vagyon jön létre, amely ebben a formában nagyobb értékkel bír, mint az egyes vagyonelemek összessége. Az agrárgazdaság vagyonösszesség, és ezt a vagyonösszességet ruhazza át a gazdaságátadó a gazdaságátvevőre, adásvételi, ajándékozási vagy tartási, illetve életjáradéki szerződéssel, azonban ezen szerződések kapcsán a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényben (Ptk.) rögzített szabályozás a kiinduló pont, viszont mindig egy egyezség kell, hogy megtörténjen a gazdaságátadó, a gazdaságátvevő, illetve az egyebekben örökösnek minősülő felek között. Ennek az együttműködésnek a szabályozásáról szól az elemzett jogszabály.

3.2 Ki lehet gazdaságátadó és -átvevő? Gazdaságátadó lehet az öregségi nyugdíjkorhatárt elért vagy a szerződés megkötésétől számítva legalább öt éven belül elérő mezőgazdasági őstermelő, vagy mező- és erdőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozó.³² Az alapfeltétel mellett fontos kiegészítő feltételek vannak, az egyik ilyen, hogy legalább tíz éve saját nevében és saját kockázatára folytat mezőgazdasági vagy erdőgazdasági tevékenységet,³³ kiegészítő tevékenységet, és ezen tevékenységből igazoltan árbevétele származott.³⁴ További feltétel, hogy a gazdaságátadási szerződésben meghatározott mező és erdőgazdasági föld területének több, mint háromnegyedének, a földhasználati nyilvántartásban legalább öt éve bejegyzett földhasználója. Ha erdőgazdasági földről van szó, akkor az erdőgazdasági, erdőgazdálkodói nyilvántartásba legalább öt éve bejegyzett erdőgazdálkodója, vagy ilyenként bejegyzett gazdasági társaság tulajdonosa.

A gazdaság átvevőre vonatkozó feltételek a következők: a gazdaságátadónál legalább tíz évvel fiatalabb, ötvenedik életévét el nem érő mezőgazdasági őstermelő, vagy mező- és erdőgazdasági tevékenységet folytató egyéni vállalkozó, aki a gazdaságátadóval a családi gazdaságokról szóló törvényben meghatározó hozzátartozói láncolatban áll, vagy legalább hét éve munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban áll.³⁵

3.3. Milyen kötelezettségei vannak a gazdaságátadónak? Legfontosabb gazdaságátadói tevékenység az élelmiszerlánc-felügyeleti információs rendszerben nyilvántartott a gazdaságához kapcsolódó tevékenységének megszüntetése. A gazdaságátvevőnek pedig, hogy ezen átadási szerződés alapján a szerződés

³¹ Andréka 2022 86

³² Ag. át tv. 2. § b.) pont

³³ Ag. át tv. 2. § bb.) pont

³⁴ Ag. át tv. 2. § bc.) pont

³⁵ Ag. át tv. 2. § c.) pont

tárgyaként körülírt mező és erdőgazdasági hasznosítású föld tekintetében hasznosítási kötelezettség terhelje.

A gazdaságátadás célja tehát a generációváltás megvalósítása. És éppen ezért, mint kiemelt cél érdekében nem lehet gyakorolni a gazdaságátadással érintett mező- és erdőgazdasági hasznosítású föld tekintetében az elővásárlási jogot, és szigorú garanciális szabályokat kell kialakítani annak érdekében, hogy a felek ne visszaélészerűen alkalmazzák.

A felek megállapodhatnak, hogy a gazdaságátadó, a tulajdonában álló mező- és erdőgazdasági földek vagy azok egy részének használatát haszonbérlet, szívességi földhasználat, vagy erdőnek minősülő föld esetében valamely a Fétv.-ben³⁶ meghatározott jogcímen a leghosszabb időtartamra átengedi a gazdaságátvevőnek.

A gazdaságátadó a gazdaságátadási szerződés megkötését követően az élelmiszerlánc-felügyeleti információs rendszerben nyilvántartandó, az átadott gazdaságot érintő, új tevékenységet nem kezdhet, a gazdaság elemeinek, tulajdonjogának átadását követően az erdőgazdálkodói nyilvántartásban nyilvántartandó erdőgazdálkodói jogokat és kötelezettségeket a haszonvételi joggyakorlás kivételével nem gyakorolhatja. A gazdaságátadónak a gazdaságátadási szerződésben meghatározott, gazdaságunkhoz kapcsolódó élelmiszerlánc-felügyeleti információs rendszerben nyilvántartandó tevékenységeit törölni kell.³⁷ A gazdaságátadót törölni kell földművesekről, a mezőgazdasági termelő szervezetekről, valamint a gazdasági üzemközpontokról vezetett nyilvántartásokból is.³⁸

3.4 A gazdaságátadási szerződés kötelező tartalmi elemei³⁹ Meg kell határozni a felekre vonatkozó jogokat és kötelezettséget, a gazdaság egyes elemeit, az azokhoz kapcsolódó polgári jogi szerződéseket, s a szerződésekből fakadó jogokat és kötelezettségeket, emellett a gazdaság működtetéséhez kapcsolódó hatósági engedélyeket, támogatási eljárásokat és a támogatási eljárásokból fakadó jogokat és kötelezettségeket. Emellett a szerződés részét képezi a felek együttműködéséhez szükséges rendelkezése, továbbá mindazon rendelkezések, amelyeket a jogszabály a gazdaság egyes elemeire vonatkozóan előír.

A gazdaságátadási szerződést közokiratba vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba kell foglalni. A gazdaságátadás során egy együttműködési időszak felépítése kötelező.

A felek a gazdaságátadási szerződésben legfeljebb 5 éves időtartamra együttműködést vállalhatnak a gazdaság közös működtetésére. Az együttműködés időtartama alatt a gazdaság átvevő a gazdaság működtetésében személyesen vesz részt. Ha a felek a gazdaság működtetésének költségeit megegyezésük szerint közösen viselik, a gazdaság átadó jogosult a gazdaság működtetésének eredményeire, a működtetési költségek viselésének arányában. A felek másképpen

³⁶ A Fétv. az alábbi jogszabály általános rövidítésére szolgál: 2013. évi CCXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CCXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról IX.fejeze

³⁷ Agr. át tv. 4. § (1) bek.

³⁸ Agr. át tv. 6. § (3) bek.

³⁹ Agr.át. tv. 3-6§ illetve az egyes szerződéstípusokra vonatkozó részletszabályok is irányadók

nem állapodnak meg, a gazdaság ügyeinek vitelére együttesen jogosultak, és az ügyviteli döntéseiket együttesen hozzák meg.

A szerződés legfontosabb része a jogutódlás. A polgári jogi szerződések tekintetében a gazdaságátvevő és gazdaságátadási szerződéssel minden, a gazdasághoz kapcsolódó polgári jogi kötelekben a gazdaság átvevő helyére lép. A felek szerződéseire, a Ptk. szerződés-átruházásra vonatkozó szabályai alapján jogutódlással jönnek létre.

Hatósági engedélyek tekintetében a gazdaságátvevő, a gazdaságátadási szerződéssel minden, a gazdasághoz kapcsolódó mező és erdőgazdasági tevékenység végzéséhez szükséges hatósági engedélyben a gazdaság átvevő helyére lép, ha azt kérelmezi, és megfelel a jogszabályban foglalt feltételeknek.

Támogatások esetében a gazdaságátvevő jogutódlással a gazdaságátadó helyébe lép azon jogok és kötelezettségek tekintetében, amelyeket az egyes európai uniós alapokból származó támogatások, támogatói okirat vagy támogatási szerződés határoz meg.

4. A családi gazdaságokról szóló és az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvények hatása a földforgalmi jogszabályokra

4.1 A családi gazdaságról szóló törvény hatása a Fftv⁴⁰-re. A sarkalatos törvénynek minősülő földforgalmi törvényben alapelvei szinten megjelenik, hogy a mezőgazdaságban az agrártársadalom erősítését szolgálják a családi közösségek, az agrárvállalkozások fejlődése.⁴¹ Erre a célként megjelölt elvre hivatkoznak az agrárkamara helyi szervei, amelyek erősödő agrárvállalkozás tulajdonszerzését támogatja az erre a célra létrejött engedélyezési eljárásban.⁴²

Ha természetes személy földjeinek használatára olyan családi mezőgazdasági társaságot alakít, melyben legalább 25 százalékban tulajdonos, akkor a társaság részére átengedett földhasználati jog fikcióval saját használatnak minősül.⁴³ Ha saját

⁴⁰ Fftv: A mező-és erdőgazdálkodási földek forgalmáról szóló 2013.évi CXXIII. törvény

⁴¹ Fftv. preambulium 4. bekezdés

⁴² A preambulium értelmezése leginkább a helyi földbizottságok feladatait ellátó kamarai szervek gyakorlatához köthető. A gyakorlat értelmezése kapcsán lásd: Varga Zoltán: A helyi földbizottság szerepe a közigazgatási perben – A helyi földbizottság eljárásjogi evolúciója, az ügyféli minőség és a kereshetőségi jog vizsgálata a közigazgatási perben. *Kodifikáció és Közigazgatás*, 2017/2. sz. pp. 70–85.; Varga Zoltán: Quo vadis földbizottság? A helyi földbizottságok ügyféli jogállása és kereshetőségi joga. *Kodifikáció és Közigazgatás*, 2016/ 2. sz. pp. 77-86.; Olajos István: 17/2015 (VI.5.) AB. határozat földforgalmi törvény In: Gárdos-Orosz Fruzsina - Zakariás Kinga (szerk.) *Az Alkotmánybírósági gyakorlat : Az Alkotmánybíróság 100 elvi jelentőségű határozata*. 2. köt. Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont, HVG-ORAC (2021) 1,160 p. pp. 573-592; Olajos, István: Die Entscheidung des Verfassungsgerichts über die Rolle, die Entscheidungen und die Begründetheit der Gründen der Stellungnahmen der örtlichen Grundverkehrskommissionen *Agrar- und Umweltrecht* 2017 /8. pp. 284-291.; Olajos István: Az Alkotmánybíróság döntése a helyi földbizottságok szerepéről, döntéseiről, és az állásfoglalásuk indokainak megalapozottságáról: Laikus szervek szerepe a földforgalom szabályozásában *Jogesetek Magyarázata* 2015/3 pp. 17-32.

⁴³ Fftv 13. §(2) bek ac) pont.

tulajdonú vállalkozás a tényleges használó, az ilyen típusú használat nem minősül al-haszonbérletnek,⁴⁴ ha továbbengedés ingyenes.⁴⁵

Az elővásárlási és elő-haszonbérleti jogok gyakorlása során a használó családi mezőgazdasági társaságok és termelők családi gazdaságának tagja, a több azonos ranghelyen, elővásárlási vagy előhaszonbérleti jogosultak között előnyben kell részesíteni. Ezt a jogintézményt a földforgalmi jog belső elővásárlási,⁴⁶ illetve előhaszonbérleti sorrendként⁴⁷ definiálja.⁴⁸

4.2. A családi gazdaságról szóló törvény hatása a Fétv.-re. A Fétv.-re gyakorolt hatásokat 6 önálló pontban foglaljuk össze:

1. A családi mezőgazdasági társaság nyilvántartott adatait a mezőgazdasági igazgatási szerv szabadon használhatja. A nyilvántartásban fennlévő adatait a társaság tulajdonosainak nem kell bizonyítani, ha valaki saját tulajdonú családi mezőgazdasági társaságának adja haszonbérbe a földet.⁴⁹

2. Nem kell postai utalványon vagy banki átutalással teljesíteni a haszonbér kifizetését, ha a haszonbérbeadó a tulajdonos, a haszonbérelő pedig az ő tulajdonában álló családi mezőgazdasági társaság. A haszonbér postai utalványon vagy banki átutalással történő kifizetését a koronavírus elleni védekezés hatásairól szóló 2021. évi XL. törvény írta elő. A személyes érintkezés csökkentése mellett a kifizetés bizonyíthatósága is indokolta az előírást. Ha a mező- és erdőgazdálkodási föld tulajdonosa és a tényleges művelést ellátó gazdasági társaság tagsága megegyezik, a pénzmozgás bizonyításának nincs gyakorlati jelentősége.⁵⁰

3. A családi körülmények kedvezőtlen megváltozása, amely után a természetes személy haszonbérelő nem tud eleget tenni a haszonbérleti szerződésből eredő kötelezettségeinek, a haszonbérleti szerződés azonnali hatályú felmondását eredményezheti.⁵¹ E rendelkezés, amely bár a családi gazdaságokról szóló törvény hatályba lépése előtt is része volt a Fétv.-nek, azonban nem terjed ki a társasvállalkozásokra, így a speciális felmondási okkal a családi gazdaságokról szóló törvényben érintett vállalkozások közül továbbra is csak az őstermelők élhetnek.⁵²

⁴⁴ Fftv 42. § ac) pont.

⁴⁵ A kivételi körrel lásd: Szilágyi 2020 op. cit., Olajos (2020) op cit., Anka Márton Tibor: Egymás ellen ható kodifikációk (Polgári Törvénykönyv és földforgalom) *Gazdaság és Jog*, 2015/10. pp. 13-19.

⁴⁶ Fftv 18. § (4) bek.

⁴⁷ Fftv. 46. § (4) bek.

⁴⁸ Cseh Tibor András: Fókuszban az elővásárlási jog *Kistermelők Lapja*, 2021/ 8. 11.; Leszkoven László: Az elővásárlási jogról - újra, de vélhetően nem utoljára *Gazdaság és Jog*, 2021/ 7-8. pp. 12-18.

⁴⁹ Fftv. 29. § (1).bek. j) pont

⁵⁰ Fétv. 50. § (4) bek. a. pont

⁵¹ Fétv. 59. §

⁵² E régóta fennálló szabály a magyar magánjogban mindig is az érdeklődés középpontjában állt: Suloky István halála; A tulajdonváltóság hatása a haszonbérleti szerződésekre; Az 1933 előtti német bírói gyakorlat és tankönyvek *Jogtudományi Közöny* (1866-1934), 1934/19. sz. 112; Haszonbérleti szerződés megszüntetése *Jogtudományi Közöny*, 1946/ 20. pp. 279-280; Olajos István: A haszonbérleti szabályozás árnyoldalai *Magyar Jog*, 2001/ 2. sz. 111-114.; Prugberger Tamás: A haszonbérleti szerződésről de lege lata és de lege ferenda *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2004/1 455-482.; Orlovits Zsolt: Gazdálkodj jogosan. A haszonbérleti szerződés felmondása *Agrofórum: a növényvédők és növénytermesztők havilapja*, 2016/ 10. sz. 116-118.; Az örökös és a korábbi haszonbérelő között szerződést új szerződésként kell kezelni, és mint haszonbérleti ajánlatot ki

4. A földforgalmi törvény végrehajtási törvénye speciális, rendes felmondási okként nevesíti azt az esetet, ha a közös tulajdonban álló föld megosztására kerül sor, és az önálló tulajdonként, kimerésre kerülő résztulajdonos földjére is kiterjedően a teljes földrészletre úgy jött létre használati szerződés, hogy azt a tulajdonos nem írja alá, de hatálya kiterjed rá. Erre példa a szerződés kézbesítési védelem alapján történő keletkezése. Ebben az esetben az új tulajdonos, amennyiben földjét saját maga kívánja használni, beleértve saját tulajdonú mezőgazdasági társaságként történő használatot is, 60 napos felmondási idővel a gazdasági év végére felmondhatjuk a szerződést. Ezt a szabályt csak akkor kell alkalmazni, ha az eredeti használati szerződést 2014. január 1. után kötötték.⁵³ A felmondással azonban csak abban az esetben lehet élni, ha az új tulajdonost az eredeti használati szerződésről azért nem értesítették, mert az adatai a tulajdoni lapon nem voltak fellelhetők. Tehát ha egyszerűen a tulajdonostárs haszonbérbe adót felróhatóan hagyták ki az értesítésből,⁵⁴ és a szerződést ellenőrző mezőgazdasági igazgatási szerv nem volt kellően figyelmes, akkor az új tulajdonos a polgári bíróságok gyakorlata alapján nem tudja minden egyéb feltétel fennállása esetén sem felmondani a szerződést. Ez megalapozhatja az ilyen módon az új tulajdonosnak kárt okozó mezőgazdasági igazgatási szerv kártérítési felelősségét.⁵⁵

A földforgalmi jogszabályok hatályba lépése előtt keletkezett szerződésekre egyszerűbbek a szabályok. Bármilyen jogcímen történő közös tulajdon megszűnése esetén lehet a rendes felmondási okra hivatkozni, ha a használati szerződés létrejöttéhez szükséges tulajdonosi döntésben nem vett részt, az újonnan tulajdont szerző, de hatálya kiterjedt rá, és úgy nyilatkozott, hogy a tulajdonába kerülő immár önálló földrészletet saját maga kívánja használni. A saját használatba bele kell érteni a saját tulajdonú családi mezőgazdasági vállalkozást érintő használatot is. Ebben az esetben 60 nappal a gazdasági év vége előtt a gazdasági év végére kiterjedő hatállyal megtehető rendes felmondással megszüntetheti az önálló haszonbérleti szerződést.⁵⁶

5. Következő változás a családi vállalkozás részére történő ingyenes földátengedést biztosító szívességi használat fogalma. A szerződéskötés alapvető feltétele a családi mezőgazdasági társaságban meglévő tagsági jogviszony megszűnését a szívességi használat megszűnésének egyik eseteként nevesítő jogszabály.⁵⁷ A szívességi használat alapelve a felek között meglévő közeli hozzátartozói kapcsolat, ezért ezek a szerződések tipikusak a családi gazdaságok és tulajdonosaik, illetve családtagjaik közötti földhasználat átengedésénél. A földforgalmi törvény is elősegíti ennek a földhasználati kategóriának a megjelenését

kell függeszteni. Lényegtelen, hogy a felek miért kötöttek új szerződést a korábbi haszonbérbeadó halála után, új szerződésként kell a hatóságnak döntenie arról, hogy kik között hagyja jóvá a haszonbérleti szerződést: Kúria Kfv. II. 37 330/2016 Közigazgatási-gazdasági döntvénytár, 2018. (27. évf.) 3. sz. 28-31.(KGD2018.36)

⁵³ Fétv. 60. § (2) bek.

⁵⁴ Lásd: Fétv. 60. § (1) bek. b) pont utaló szabálya a 74. § (2) bekezdésére.

⁵⁵ Olajos István: A földforgalmi jog felelősségi rendszere In: Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla: *Magyarázat a kártérítési jogról* pp. 579-583 Wolters Kluwwer Hungary Budapest 2018.

⁵⁶ Fétv. 109. §

⁵⁷ Fétv. 68. §

azzal, hogy az ilyen módon, családon belül átengedett föld nem számít bele a birtokmaximumba. A családot eredményező közeli hozzátartozói kapcsolat felbontása esetére 30 napot biztosít a jogszabály.⁵⁸ Ez a szabály a családi mezőgazdasági társaság és volt tag közötti jogviszony megszűntetésére és a jogviszony haszonbérleti szerződéssé történő átalakítására.⁵⁹

6. A következő kedvezményt biztosító kategória az erdőterületnek speciális használati jogviszonyaihoz tartozik. A zömében sok tulajdonos osztatlan közös tulajdonának kezelésére létrejövő szerződés három formáját nevesíti a jogszabály. Az erdőkezelés történhet erdészeti haszonbérlet, erdészeti integráció és szűkebb értelemben vett erdőkezelés formájában. Az erdészeti haszonbérlet az erdőterületek használatára és hasznainak szedésére jön létre. Az erdészeti integráció keretében az integrátor a saját és integrált erdőterületein közösen gazdálkodik, az adott évben elsajátított erdei haszonvételek mértékének megfelelő járadékot fizet az integrált tulajdonosoknak. Az erdőkezelő az erdei haszonvételeket a tulajdonos nevében és javára szedi be, saját erdőkezelői tevékenységéért illeti díj. Ez egy vállalkozási tevékenységnek minősül. Mindhárom forma esetében előírt, hogy az erdőkezelési tevékenységet végző erdészeti szakirányító vállalkozásnak minősül. Ezen szakképzettségi előírás alól kapnak felmentést az erdőhasználók, a tulajdonosaik erdőtulajdonát kezelik.⁶⁰

Ha a tulajdonos vagy földhasználó a tulajdonjog vagy földhasználat szerzési feltételeiként megtett nyilatkozatait nem tartja be.⁶¹ (Utólag elveszti földműves státuszát, a földet mással művelteti meg. Öt éves időtartamon belül kivonja a földet a művelés alól, jogerősen megállapított földhasználati díj tartozása keletkezik,) és azoknak a mezőgazdasági igazgatás és szerv által megtett felszólítás, majd bírság kifizetése ellenében sem tesz eleget, akkor az eljáró mezőgazdasági igazgatási szerv a föld hasznosításának átvételére kényszerhasznosítót jelölhet ki. A kényszerhasznosítás egy teljes gazdasági évre szól, és a kényszerhasznosító, a földet használó földművesként gyakorolhat előhaszonbérleti jogot. Kényszerhasznosító kijelölésére a mezőgazdasági igazgatási szerv egy kijelölési sorrendet követ. Sorrenden belül a jogosultak nagy száma indokolhat egy belső kijelölése sorrendet. Nagyszámú jogosult lehet a földműves tulajdonostárs, állattartó telep üzemeltetője, szomszédos földet használó természetes személy, három éve helyben lakó természetes személy. A belső kényszerhasznosítási sorrend első két helyén áll a családi mezőgazdasági vállalkozás tagja és az őstermelő mezőgazdasági vállalkozásának tagja áll.⁶²

4.3. Az agrárgazdaságok átalakulásáról szóló törvény hatása a földforgalmi jogszabályokra

1. Az Ag. át. tv 21. § -ában általános felhatalmazást ad a jogalkotó arra, hogy az általános földforgalmi szabályokra speciális rendelkezésekkel eltérően lehessen

⁵⁸ Fétv. 68. § (3) bek. e) pont

⁵⁹ Fétv. 68. § (3) bek. f) pont

⁶⁰ Fétv. 68/C-68/E. §

⁶¹ Fftv.62§ (1)

⁶² Fétv. 91. § (9) bek.

értelmezni.⁶³

2. A használat átengedésének nem minősülő esetek kibővülnek a társult erdőgazdálkodás 4.2. pontban elemezett eseteivel,⁶⁴ valamint a vetőmagtermeléshez szükséges terület biztosításához történő átengedésének esetével.⁶⁵

Érdekes jogalkotói módszer, hogy a családi gazdálkodást elősegítő törvény szabályai közé illeszt a jogalkotó alapvetően a gazdálkodás elősegítését szolgáló kivételt. A vetőmagtermelő nem csak a megtermelt magok minőségért, de a fajtaazonosságáért és a szaporodási képességért is felelősséggel tartozik. Ezek pedig akkor biztosíthatóak a szél által beporzott növényeknél, ha a közelben nincs olyan azonos fajú növény, amely a fajtaazonosságot veszélyeztetné. Ezért a tervezett vetőmag termelés üzemmértékének kialakításakor lehetőséget kell adni a vetőmagtermelőnek arra, hogy átvehesse alhaszonbérlet jogcímén az adott gazdasági évre a szomszédos földhasználó beporzással érintett területét. Ezért a megállapodásnak több hónappal meg kell előznie a tényleges vetőmagtermesztés megkezdését, így a tervezett területnagyság csak a megállapodás-sorozat végére alakul ki, többszörösére növelve az eredeti tervezett területnagyságot.⁶⁶

3. A használat átengedése alóli kivételi kör kiegészül a gazdaságátadást megelőző használat engedésével, valamint a tényleges gazdaság-átengedés esetével. Itt a gazdaság továbbvitelének érdeke és a felek megállapodása a jogalkotó akaratával egyezően magasabb rendű érdeknek minősül az Fftv.-ben általánosan preferált előhaszonbérleti és elővásárlási jogok gyakorlásánál.⁶⁷

4. Az Ag. át tv. pontosítja a hároméves földműves nyilvántartásban szereplés időtartamát. A földműves minőség a földforgalmi jogszabályok rendszerében szerzési képességet jelent. Ebbe az időtartamba számít bele családi gazdaságokkal kapcsolatban a házastárs általi használat időtartama vagyonközösség megszüntetése kapcsán, illetve a gazdaságátadó használat. Itt is kettősség figyelhető meg a szabályozásban, ugyanis fent említett, házastárs általi használat mellett az időtartamba beszámít a kényszerhasznosítóként történő használat is. Hasonló szabályozás érvényesül a használati szerződés időtartamának számításakor is.⁶⁸

5. Az Ag. át. tv. 24. § a legelső módosítással érintett felhatalmazás alapján kiveszi a mező- és erdőgazdasági földnek gazdaságátadási szerződéssel történő átruházását azon ügyletek alól, ahol az elővásárlási jogok érvényesülnek. Ez

⁶³ Fftv 2. § (5) bek: E törvény rendelkezéseit az agrárgazdaságok átadásáról szóló 2021. évi CXLIII. törvényben foglalt eltéréssel kell alkalmazni.

⁶⁴ Fftv. 13. § (2) bek. b).pont

⁶⁵ Fftv. 13. § (2) bek. c).pont

⁶⁶ A területtel kapcsolatban lásd a DUS vizsgálat követelményeit: Kókai Kunné Szabó Ágnes: A növényfajták iparjogvédelmi oltalmának sajátosságai In: Szilágyi János Ede szerk.: *Agrárjog- A magyar agrár-és vidékfejlesztési jog sajátosságai a globalizálódó Európai Unióban* pp. 298-303 304p

⁶⁷ A Fftv. 13. § (2) bekezdése a következő d) és e) ponttal egészül ki: *Az (1) bekezdés alkalmazásában nem minősül a használat átengedésének az, ha a tulajdonjogot szerző fél]*

„d) gazdaságátadási szerződés keretében engedi át a használatot;

e) a gazdaságátadási szerződés keretében átengedett használat időtartamának lejártát követően, vagy a használati jogviszonynak a gazdaságátadási szerződésben rögzített időtartamot megelőző megszűnése esetén engedi át a használatot.”

⁶⁸ Fftv. 48. § (1) bek. b) pont

konzekvens az Fftv. eddigi kivételi rendszerével, ahol a családtagok közötti ügyletek kivételt képeznek az elővásárlási szabályok hatálya alól. Ezt a főszabályt törí meg azonban a két törvény viszonyában az, hogy a gazdaságátadási szerződések alanyai között nemcsak a közeli hozzátartozó jogviszony, hanem a két fél között fennálló munkaviszony is alapul szolgálhat, így kiterjesztő értelmezés az eddigi gyakorlathoz képest.⁶⁹ Az elővásárláshoz hasonló jogosultságok érvényesülnek az előhaszonbérleti jogosultságok gyakorlásával kapcsolatban is.⁷⁰

6. Az Ag át. tv. 25. §-a kiveszi a gazdaságátadási szerződést a mezőgazdasági igazgatási szerv által vizsgálendő jóváhagyási feltételek közül, azonban az ügylet nem marad hatósági kontroll nélkül: egyrészt kontrollálja az ügyletet az ingatlanügyi hatóság, amely a Ptk. és a Ag. át tv. szabályai szerint vizsgálja az átadási ügylet szabályosságát. Ha az ügylet során a családi mezőgazdaság társaság átruházása is megtörténik, akkor az ügylet cégbírósági felügyelet alatt is áll. Szintén véleményezi a támogatási jogosultságok átruházását, főleg a történelmi bázis-jogosultságok esetében az agrár- és vidékfejlesztési támogatási hatóság. Az ügylet kivétele a mezőgazdasági igazgatási szervek ellenőrzése alól, az ügylet „lex specialis” jellege miatt indokolt.⁷¹ Hasonló szabályok érvényesülnek a haszonbérleti szerződés jóváhagyásával kapcsolatos eljárás esetén.⁷²

4.4. Az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény hatása a mező- és erdőgazdasági földek öröklésére. A mező- és erdőgazdálkodási földek öröklésének speciális szabályainak, amelyet Hornyák jelen cikk második pontjában elemzett műveiben kívánatosnak tekintett, és amelynek jogtechnikai kivitelezésére a Csák – Hornyák - Olajos szerzőtársak⁷³ kísérletet tettek, az ún. bekebelezési törvény⁷⁴ szabályai közé került beiktatásra.

Ingatlan közös öröklésére vonatkozó szabályozás. A jogalkotó az osztatlan közös tulajdon keletkezésének megakadályozása érdekében elrendelte, ha az örökhagyó kizárólagos tulajdonában álló ingatlant a törvényes öröklés szabályai szerint több örökös közösen öröklő, az örökösök annak érdekében, hogy az ingatlanon ne keletkezzen osztatlan közös tulajdon, háromféleképpen állapodhatnak meg: osztályos egyezséget kötnek, megosztják az ingatlant az egyes örökösöknek az ingatlan meghatározott részéhez történő hozzárendelésével, vagy az ingatlant egyben értékesítik, vagy az állam javára felajánlják.⁷⁵ Az Ag. át tv. 29. § a közös értékesítésre és megosztásra, valamint a más tulajdoni hányadának magához váltására állapít meg speciális szabályokat az alábbiak szerint:

A közös értékesítés és megosztás szabályai. Az értékesítés során eladóként az örökösök közössége vesz részt. Az ingatlan-nyilvántartásban az örökösök

⁶⁹ Fftv. 20. § c) pont

⁷⁰ Fftv. 47. § (2c) bek.

⁷¹ Fftv. 36. § (1) bek. f) pont

⁷² Fftv. 59. § (1) bek. d) pont

⁷³ Olajos István - Csák Csilla - Hornyák Zsófia: Az Alkotmánybíróság határozata a mezőgazdasági földek végintézkedés útján történő örökléséről In: *Jogesetek Magyarázata* 2018/ 1 pp. 5-19. , 15 p. (2018)

⁷⁴ A földeken fennálló osztatlan közös tulajdon felszámolásáról és a földnek minősülő ingatlanok jogosultjai adatainak ingatlan-nyilvántartási rendezéséről szóló 2020. évi LXXI. törvény (Bekeb. tv.).

⁷⁵ Bekeb. tv. 18/A. § (1) bek.

közösségének tagjait közbenső jogszerzőként kell feltüntetni az egyes örökösársakat illető tulajdoni hányad feltüntetése nélkül. A megosztás során a kialakításra kerülő ingatlan nem lehet kisebb a területi minimumnál.⁷⁶ A megosztás során osztatlan közös tulajdon nem alakítható ki.⁷⁷

A közösen örökölt ingatlan magához váltása. Az örökösársak bármelyike bejelentheti szándékát az ingatlan öröklésére, ha az ingatlanból nem alakítható ki legalább két, a területi minimumnak megfelelő ingatlan; valamely örökösársnak az ingatlanban fennálló örökrészére, ha a megosztás során ezen örökösársnak nem alakítható ki területi minimumnak megfelelő ingatlan.⁷⁸

A hagyatéki tárgyat több örökösárs bejelentése esetén a mezőgazdasági termeléssel hivatásszerűen foglalkozó örökösárs, ennek hiányában vagy e feltételnek megfelelő több örökösárs esetén a hagyatéki tárgy értékének a rá eső örökrész számítása során magasabb összeggel történő figyelembevételét vállaló, azonos vállalási összeg esetén az idősebb örökösárs öröközheti.⁷⁹

Ha az örökösárs által az örökölt ingatlan értéke meghaladja az örökrészének az osztályra bocsátott értékek figyelembevételével kiszámított értékét, a különbözetet a többi örökösárs részére meg kell térítenie.⁸⁰ A közeli hozzátartozók szerzésére vonatkozó illeték-kedvezmény⁸¹ csak akkor érvényesíthető, ha a megtérítése egy éven belül megvalósul.

4.5. Közös tulajdonban álló ingatlanhányad öröklésére vonatkozó szabályok. Itt a jogalkotói cél az eredetileg is osztatlan közös tulajdonban álló tulajdoni hányad további hányadok elaprózódásának, így az öröklési igénnyel élők száma növekedésének megakadályozása. Ennek érdekében a tulajdonostársak osztályos egyezségeket kötnek, a magáhozváltási eljárást kezdeményezik, vagy az ingatlanban fennálló tulajdoni hányadot egyben értékesítik, vagy az állam javára felajánlják.⁸²

4.6. Az osztályos egyezség és a magához váltási eljárás speciális szabályai. Mindkét eljárásban az örökösársak közössége vesz részt. Az ingatlan-nyilvántartásban az örökösársak közösségének tagjait közbenső jogszerzőként kell feltüntetni az egyes örökösársakat illető tulajdoni hányad feltüntetése nélkül.⁸³ Ha az osztályos egyezség körében az osztatlan közös tulajdon megszüntetésére nem került sor, az ingatlanban fennálló tulajdoni hányadot az örökösársak a törvényes öröklés szabályai szerint öröklik meg azzal, hogy azt öt éven belül értékesíteniük kell, vagy egyikük tulajdonába kell adni, vagy az állam javára fel kell ajánlaniuk.⁸⁴ A speciális közeli hozzátartozók és túlélő házastársak illetékmentességére vonatkozó illetékszabályok csak akkor alkalmazhatóak, ha az egyezségben foglaltakat az

⁷⁶ A területi minimumra vonatkozóan lásd a Bekeb. tv. 11. §-át.

⁷⁷ Bekeb. tv. 18/A. § (2)-(4) bek.

⁷⁸ Ag. át. tv 29§

⁷⁹ Bekeb. tv. 18/A. § (5) és (6) bek.

⁸⁰ Bekeb. tv. 18/A. § (7)-(8) bek.

⁸¹ Az illetékkedvezményre lásd: 1990. évi CXIII. törvény 16. § (1) bekezdés j) pont.

⁸² Bekeb. tv. 18/B. § (1) bek.

⁸³ Bekeb. tv. 18/B. § (2) bek

⁸⁴ Bekeb. tv. 18/B. § (3) bek.

örökösársak egy éven belül teljesítik.⁸⁵

5. Át kell-e alakítani a családi gazdaságokat? Kell-e lépéseket tenniük a már meglévő mezőgazdasági termelő-szervezeteknek?

A válasz, amelyet a cikk címében feltett kérdésre adhatunk, az, hogy nem kell, de érdemes. A mezőgazdasági termelőszervezetet, amely speciális földhasználati joggal rendelkezik a földforgalmi jogszabályokban, a következőképpen definiálja a Fftv. 2. § 19. pontja: [m]ezőgazdasági termelőszervezet a mezőgazdasági igazgatási szerv által e törvény végrehajtására kiadott rendeletben meghatározott feltételek alapján nyilvántartásba vett, tagállami székhelyű jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet,

1. amelynek alaptevékenysége olyan mező-, erdőgazdasági tevékenység, illetve kiegészítő tevékenység, amelyet a jogügyletet megelőzően legalább 3 éve folyamatosan folytat,

- éves értékesítése nettó árbevételének több mint a fele a mező-, erdőgazdasági tevékenységből, illetve a kiegészítő tevékenységből származik, és

- legalább egy vezető tisztségviselője, vagy a cégvezetője a mező-, erdőgazdasági tevékenységet, illetve a kiegészítő tevékenységet a szervezetben fennálló tagsági viszonyához kapcsolódóan gyakorolja, és e törvény végrehajtására kiadott rendeletben meghatározott mezőgazdasági vagy erdészeti szakirányú szakképzettséggel vagy szakképesítéssel, vagy a mezőgazdasági igazgatási szerv által igazolt legalább 3 éves üzemi gyakorlattal rendelkezik, vagy

2. amely újonnan alapított mezőgazdasági termelőszervezetnek minősül,

3. amely nemzeti park igazgatóságának minősül,

4. amely erdőgazdálkodásra jogosult erdészeti szakirányító vállalkozásnak minősül.

A legfontosabb disztinkció a családi gazdálkodásról szóló törvény üzemformái és a mezőgazdasági termelőszervezet között, hogy a mezőgazdasági termelőszervezetre vonatkozik minden földforgalmi korlátozás, egy preferált tevékenységet végző speciális szakértelemmel bíró agrárvállalkozás, erdészeti szakirányító vállalkozás, vagy több, a természetvédelem közreműködő vállalkozás tevékenységének irányítását végző nemzeti park igazgatóság. Speciális 1200 hektáros birtokmaximumot használhat, és ha a saját tulajdonosainak a földjét használja, akkor nem minősül saját használatnak.⁸⁶

Ezzel szemben, ha ugyanez a szervezet megfelel a családi gazdaság, az őstermelők családi gazdasága vagy a családi mezőgazdasági vállalkozás fogalmának, akkor előnyben kell részesíteni a földszerzés során, azonos elő-haszonbérleti kategórián belül előnyt élvez. Egyebekben a mezőgazdaság termelőszervezet előnyeit élvezi. A Fétv.-ben nem kell bizonyítani a haszonbérleti díj átutalásának nyomomonkövethetőségét, hivatkozhat a mezőgazdasági igazgatási szervnél nyilvántartott adatainak ismert voltára. Ha a családi gazdaság tagja vagy

⁸⁵ Bekeb. tv. 18/B. § (4) bek.

⁸⁶ Fftv. 13§ (2).bek.

vezetőjének mint haszonbérlónek családi vagy életkörülményeiben olyan kedvezőtlen változás következne be, hogy a föld használati kötelezettségének nem tud eleget tenni, élhet a rendkívüli felmondás lehetőségével. A szívességi használat mint speciális földhasználati jogcím alapja a családi kapcsolatok megléte, ennek megszűnése után a felek jogviszonyát 30 nap elteltével rendezni kell. Önálló, nem szankciós felmondási jogcím, ha valaki addig közös tulajdonban áll, és harmadik személy használatában álló földrészletének tulajdonjogát a közös tulajdon megszüntetése következtében megszerzi, és azt saját maga, vagy legalább 25%-os tulajdonában álló családi gazdaság fogja megművelni. Sajnálatos, ugyanis a rendes felmondással élők 90%-ának tulajdonszerzését megakadályozza a kitétel, hogy a felmondás jogával ebben az esetben csak akkor élhet, ha a földhasználat az eredeti közös tulajdonban álló földrészlet egészére vonatkozott, vagy ha egy részére vonatkozott, akkor azért terjed rá ki a használati szerződés hatálya, mert ez kézbesítési vélelem alapján mint elérhetetlen tulajdonostársa vonatkozott.⁸⁷

Az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény azonban a gazdaságátadást mint folyamatot kiveszi a földforgalmi jogszabályok hatálya alól, nem vonatkoznak sem a gazdaság-átadáshoz kapcsolódó használatba adásra, sem a végleges átruházásra az elővásárlási és elő-haszonbérleti jogok sem anyagi, sem eljárási jogi szabályai, és az ügylet nem kell a mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyása. Így elmondható, hogy a vagyonösszeség részeként gazdaságátadásra kerülő mező- és erdőgazdasági földek értékesítése kikerül a földforgalmi szabályozás hatálya alól, és négy szerződéstípusban az agrárgazdaságok átadásáról szóló törvény és a Ptk. alapján a felek határozhatják meg annak tartalmát, és az ingatlanügyi, a támogatási és a cégjogi szabályok alapján kerül sor az ügylet engedélyezésére.

Az alapkérdésre válaszolva: a generációváltás után sokkal egyszerűbb dolga lesz annak a mezőgazdasági termelőszervezetnek, amely családi vállalkozásként vagy östermelőként definiálja önmagát.

Irodalomjegyzék

- Mikó András: Kedvezőbb adózási rendszer *Magyar Mezőgazdaság* 2021. január 6. 4243.p
- Schiller-Dobrovitz Alexandra: Új kihívások a családi gazdaságokban a családi gazdaságokról szóló törvény tükrében *Jogi Tanulmányok* 2021. 59-71 pp.
- István Olajos: Creation of family farms and its impact on agricultural and forestry land trade legislation under publishing *JAEL* 2022/33 10 p.
- Kapronczai István: A magyar mezőgazdaság az adatok tükrében *Agrárgazdasági információk* 2010/12. pp. 101-115 14p
- Fónagy Sándor: A kárigény megítélése terménypiaci jogvitákba *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 17-23
- Szakáll Róbert: Adásvételi vagy mezőgazdasági termékértékesítési szerződés? *Gazdaság és Jog* 2012/10 pp. 23-26.

⁸⁷ Fétv 60§ (1) bek. b.pont

-
- Csirszki Martin Milán: Unfair trading practices in the agriculture and food supply chain – comparing the 2019/633 EU directive with the Hungarian regulation In: *European Integration Studies* 2021/1 pp. 191-197., 7 p. <https://doi.org/10.46941/2021.se1.191-197>
 - Csirszki Martin Milán: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok a mezőgazdaságban: Az uniós irányelv összevetése a magyar szabályozással *Magyar Jog* 2021/ 3 pp. 156-163. , 8 p.
 - Novák László- Szabó Csaba (2007): Fiatal mezőgazdasági termelők támogatása és a gazdaságátadás In: *Agrárágazat* 2007/8. szám 10-11
 - Pólya Árpád - Varanka Mariann (2013): Ki veszi át a stafétabotot- Generációváltás az agráriumban In: *Agrárágazat* 2013/9. 20-23
 - Székely Erika (2009 a): Nemzedékváltás a mezőgazdaságban In: *Agrárgazdasági Információk* 2009/2. szám 66. AKII Budapest illetve Pólya Árpád- Varanka Mariann (2013 a): Generációváltás az agráriumban II. - a családi vállalkozások mérföldköve In: *Agrárágazat* 2013/10.
 - Hornyák Zsófia: *A mezőgazdasági földek öröklése* PhD. értekezés tézise Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola Miskolc (letöltés ideje: 2019. december 2.)
http://real.mtak.hu/93383/1/jav_PRESS_vegl_beliv_HornyakZs_Monografia_20190226.pdf
 - Hornyák Zsófia: Richtungen für die Fortentwicklungen: Beerbung des Grundstückes: Továbbfejlesztési irányok: földöröklés, *Agrár- és Környezetjog* 2018/25, 107-131. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.107>
 - Hornyák Zsófia: Die Regeln bezüglich des landwirtschaftlichen Gewerbes in einer Rechtsvergleichsanalyse: A mezőgazdasági üzemre vonatkozó szabályok jogösszehasonlító elemzésben, *Agrár- és Környezetjog* 2018/24, 33-60. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.24.33>
 - Csák Csilla, Hornyák Zsófia, Kocsis Bianka Enikő: The altering Hungarian regulation of transactions in agricultural lands. In: Christian Dumiriu Mihes, Diana Cirmaciu (szerk.): *Current questions and european answers on the field of law and justice in Romania and Hungary*, Editura Pro Universitaria, Bucuresti, 2016, pp. 86-94
 - Kókai Kunné Szabó Ágnes: A növényfajták iparjogvédelmi oltalmának sajátosságai In: Szilágyi János Ede szerk.: *Agrárjog- A magyar agrár-és vidékfejlesztési jog sajátosságai a globalizálódó Európai Unióban* pp. 298-303
-
-

A munkavégzési viszonyok egyes kérdései veszélyhelyzet idején

Rácz Orsolya* – Rácz Zoltán**

A koronavírus járvány következtében az országok kormányai korlátozó intézkedéseket vezettek be az állampolgárok számára, ami érintette a munka világát is. A magyar kormány veszélyhelyzeti szabályokat alkotott az elmúlt években, amely rendelkezések kihatottak a munkajogi szabályokra is. A tanulmány keretei között azt vizsgáltuk, hogy mennyiben volt alkotmányos és mennyiben sértette a munkajogi elveket a veszélyhelyzeti szabályozás.

Kulcsszavak: munkajog, veszélyhelyzet, Munka Törvénykönyve, Alkotmánybíróság

Certain issues of working conditions during an emergency in Hungary

In the wake of the COVID-19 epidemic, governments have introduced restrictive measures for citizens, which has also affected the world of work. In recent years, the Hungarian government has introduced emergency regulations, which have had an impact on labour law as well. In this study, we examined to what extent the emergency regulations were constitutional and to what extent they violated labour law principles.

Keywords: labour law, emergency, Labour Code, Constitutional Court

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2116>

A szerzőpáros idősebb tagja harmadéves egyetemi hallgatóként találkozott először az ünnepelttel. Az élet úgy hozta, hogy évtizedekkel később Prugberger Professor Miskolcra kerülve tudományos témavezetője lett neki, majd néhány év múlva a szerzőpáros másik tagjának lett a tudományos témavezetője, vagyis „doctor grandfather”-je. Mindketten rengeteget tanultak az ünnepelttől, elsősorban a megalkuvás nélküli tudományos kritikai szemléletet.

1. Bevezetés

A koronavírus járvány 2020. év elejétől jelentősen megváltoztatta az egész világ életét minden területen. A koronavírus járvány rákényszerítette a kormányokat arra, hogy az állampolgárok alapvető jogait korlátozó intézkedéseket vezessenek be. Éveken keresztül sérült az állampolgárok egyesülési joga, gyülekezési joga, szabad

* Egyéni ügyvéd.

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék.

mozgáshoz való joga, egészséghez való joga és a munkához való joga is. Az elrendelt kijárási tilalmak következtében az állampolgárok, mint munkavállalók nem hagyhatták el a lakóhelyüket, munkájukat távmunkavégzés vagy otthoni munkavégzés keretében végezték – már legalábbis azok, akiknek nem szüntették meg ebben az időszakban a munkaviszonyát a járványra való hivatkozással.

Magyarországon is több kormányzati intézkedés született a koronavírus járvány kezelésével kapcsolatban. Jelen tanulmány keretei között foglalkozunk a 2021 nyarán és őszén elfogadott kormányrendeleteknek a foglalkoztatási jogviszonyok megszüntetését is érintő szabályaival. Álláspontunk szerint a kormány ezen rendelkezéseivel – többek között - de jelentősen, bár ideiglenesen megváltoztatta a tágabb értelemben vett munkajog által lefedett foglalkoztatási viszonyok (munkaviszony, közalkalmazotti jogviszony, szolgálati jogviszonyok stb.) megszüntetési és szabadságra vonatkozó szabályait.

A kormány először az egészségügyben, majd két külön rendeletével, de egy napon a közsférában, illetve – lényegében – az Mt. hatálya alá tartozó munkáltatók körében írt elő részben kógens, részben diszpozitív szabályokat egyrészt az oltás „felvételére”, illetve az annak elmaradása miatti következményekre (értve ez alatt a fizetés nélküli szabadság elrendelését, illetve a jogviszony megszüntetését).

- A 449/2021 (VII. 29.) Kormányrendelet (Kormányrendelet I.) szolt a koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről.
- Az 598/2021 (X. 28.) Kormányrendelet (Kormányrendelet II.) a munkahelyek koronavírus elleni védelméről szolt.
- Az 599/2021. (X. 28.) Kormányrendelet (Kormányrendelet III.) a koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybevételéről címet viselte.

Jelen tanulmány nem tér ki a koronavírus világjárvány nemzetgazdaságot érintő hatásának enyhítése érdekében szükséges azonnali intézkedésekről szóló 47/2020. (III. 18.) Kormányrendeletre, amely lehetővé tette, hogy a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényének (Mt.) rendelkezéseitől a munkavállaló és a munkáltató külön megállapodásban eltérjenek.¹

2. A koronavírus elleni kötelező védőoltás az egészségügyben

A Kormányrendelet I. 1. § (3) bekezdése írta elő azt, hogy az a foglalkoztatott, aki a rendelet hatálybalépése előtt nem vette fel a védőoltást, az ezt meghatározott időpontig köteles megtenni. (A kötelezettség teljesítése alól a rendelet mentesülési lehetőséget írt elő, de jelen tanulmányban ezek részletszabályairól nem kívánunk szólni.)

¹ Hungler Sára: Munka járvány idején – az egészségügyben dolgozókra vonatkozó speciális szabályok vizsgálata. In.: MTA Law Working Papers 2021/24. 1. o. A szerző részletes elemzés alá vette ezen jogszabályt, a jelen tanulmány témájával összefüggő kritikai gondolataira – a kettő összefüggései miatt – a későbbiekben visszatérünk.

A Kormányrendelet I. 2. § (8) bekezdése azt írta elő, hogy aki a védőoltást nem vette fel, azt a munkáltató felhívja, hogy ezt tegye meg meghatározott időponton belül.

A jogszabály 2. § (9) bekezdése a fenti kötelezettségek megszegése esetére írta elő a legsúlyosabb jogkövetkezményt, nevezetesen, hogy a foglalkoztatott jogviszonyát felmentéssel, illetve felmondással azonnali hatállyal meg kell szüntetni.

A Kormányrendelet I. 2. § (10) bekezdése kimondta azt is, hogy az előzőek szerinti jogviszony megszüntetés esetén a foglalkoztatottat felmentési idő vagy felmondási idő és végkielégítés nem illeti meg. A megszüntetés okát és jogkövetkezményeit haladéktalanul közölni kell a foglalkoztatottal.

A Kormányrendelet I. ugyan nem az egészségügyi szolgálati jogviszonyról szóló 2020. évi C törvény (a továbbiakban: Eszjtv.) 1. §-ban rögzített személyi hatállyal azonosan határozza meg a saját személyi hatályát, ettől függetlenül gyakorlatilag azon törvény személyi hatálya az érintett a jelen kormányrendelettel és e miatt tulajdonképpen a kormány az Eszjtv. törvényt „írta felül”. Az Eszjtv a jogviszony megszüntetési rendszerében 4 megszüntetési jogcímet ismer:

- közös megegyezéssel való megszüntetés,
- felmondás,
- azonnali hatályú felmondás,
- áthelyezés.

Az egészségügyi szolgálati jogviszonyra az Eszjtv-ben foglalt speciális rendelkezések mellett az Mt. általános szabályait kell alkalmazni (meghatározott kivételtől eltekintve, amelyek témánkat nem érintik). Az Mt.-re történő utalás szabályából következik, hogy egyrészt alkalmazni kell az Mt. 64. § (2) bekezdését is, miszerint a megszüntetés okának világosnak, valósnak és okszerűnek kell lenni, másrészt a munkáltatói felmondás indoka az Mt. 66. § (2) bekezdés értelmében a munkavállaló munkaviszonyával kapcsolatos magatartásával, képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő ok lehet. Munkáltatói azonnali hatályú felmondás esetén pedig az Mt. 78. § (1) bekezdés értelmében a munkáltató ezen a jogcímen a jogviszonyt akkor szüntetheti meg, ha a munkavállaló a munkaviszonyából származó lényeges kötelezettségét szándékosan vagy súlyos gondatlansággal jelentős mértékben megszegi, vagy egyébként olyan magatartást tanúsít, amely a munkaviszony fenntartását lehetetlenné teszi. Álláspontunk szerint a jogalkotónak meg kellett volna teremteni a Kormányrendelet I. és a Munka Törvénykönyve közötti összhangot. A két jogszabály közötti összhang hiányát mutatja az a megfogalmazás, hogy a megszüntetés okát és jogkövetkezményit haladéktalanul közölni kell a foglalkoztatottal. Itt már tulajdonképpen nem az összhang hiányáról beszélhetünk, hanem arról, hogy az alacsonyabb szintű kormányrendelet I. ellentétes a Munka Törvénykönyvével.² Érthetetlen, hogy a megszüntetésnek milyen jogkövetkezményéről kell tájékoztatni a foglalkoztatottat?

² Következtetésünkkel ellentétes megállapításra jutott a Kozma-Pál szerzőpáros, álláspontjuk szerint a rendelet szövegezése szerint a felmondást nem az általános szabályok szerint kell indokolni, hanem elegendő a rendeletben meghatározott két ok valamelyikére alapítani a megszüntető jognyilatkozatot. – Kozma Anna – Pál Lajos: A védőoltásra kötelezés feltételei a munkaviszonyban. Munkajog 2021/4. 8. o.

A Kormányrendelet I.-nek az Mt.-vel való összhangjának a hiányát tükrözi az a tény is, hogy az Mt. 65. § (3) – (5) bekezdésében írt felmondási tilalmakra vonatkozó szabályokat és az Mt. 66. § (4) – (7) bekezdésében rögzített felmondási korlátozásra vonatkozó rendelkezéseket is engedi érvényesülni az Eszjtv., a jogirodalom álláspontja szerint viszont „a megszüntető jognyilatkozat különlegességéből fakad az is, hogy nem kell alkalmazni a felmondási védelem szabályait sem, de nem érvényesülnek az egyéb felmondási védelmi szabályok sem”.³

A Kormányrendelet I. expressis verbis kizárja a fenti szabályok szerint közölt felmentés, illetve felmondás esetén a végkielégítésre való jogosultságot. Ezen jogintézménynél is a Kormányrendelet I. és az Mt. kollíziójáról beszélhetünk, hiszen az Eszj törvény megengedő szabálya folytán alkalmazandó Mt. 77. § - értelemszerűen – a fent írt kizáró szabályokról nem rendelkezik. (Arról már nem is beszélve, hogy a három kormányrendelet szabályozása nem egységes a végkielégítés vonatkozásában, hiszen míg a Kormányrendelet I. teljesen kizárja a juttatás fizetésének lehetőségét, a másik két rendelet ebben a vonatkozásban megengedőbb.)

3. A koronavírus, elleni kötelező védőoltás az Mt. hatálya alá tartozó munkáltatók esetében

Az 598/2021 (X. 28.) Kormányrendelet (Kormányrendelet II.) – amely a „munkahelyek koronavírus elleni védelméről„ hangzatos címet viselte, (nem inkább a munkavállalók munkaviszonyát kellett volna megvédeni?) 1. § (2) bekezdése akként határozza meg a személyi hatályát, hogy azt arra a foglalkoztatottra kell alkalmazni, aki nem tartozik a koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybeviteléről szóló 599/2021. (X. 28.) Korm. rendelet hatálya alá. Vagyis a Kormányrendelet II. nem az Mt. hatálya alá tartozó munkavállalókra és munkáltatókra szűkíti le a személyi hatályt, hanem alapvetően a foglalkoztatottakra. Ugyanakkor a rendelet nem definiálja a foglalkoztatott fogalmát, így igazából csak találgatni lehet, milyen személyi körre gondolt a misztikus jogalkotó.⁴ Álláspontunk szerint jogalkotási probléma, hogy a „negatív” módon meghatározott személyi hatály ugyanazon a napon született, de időben későbbi sorszámozású jogszabály személyi hatályának a visszautalásából került meghatározásra.

A Kormányrendelet II. 2. § (1) bekezdése a munkáltatók számára lehetővé tette, hogy „az egészség megóvása érdekében, a munkahely és a munkakör sajátosságaira is figyelemmel - a védőoltás felvételét azon foglalkoztatott esetében, aki a rendelet hatálybalépése előtt a védőoltást nem vette fel, a munkavégzés feltételeként állapíthatja meg”. (Amint azt már az előző fejezetben rögzítettük, mentesülésre bizonyos feltételek teljesülése esetén lehetőséget biztosított a rendelet.) A rendelet szerint, ha a foglalkoztatott a védőoltást határidőben „nem vette fel”, úgy a

³ Kozma Anna – Pál Lajos: id. mű 8. o.

⁴ Havas Bence-Szabó Patrik: A munkahelyek koronavírus elleni védelméről szóló 598/2021. (X.28.) Korm. rendelet alkotmányjogi és munkajogi tárgyú kritikája. Munkajog 2021/4. 28. o.

munkáltató első intézkedésként fizetés nélküli szabadságot rendelhet el. Ezen szabály ellentmondásban áll az Mt. szabályaival, hiszen a fizetés nélküli szabadság – a jelenleg hatályos Mt. szabályai alapján – alapvetően olyan élethelyzetekre vonatkozik, amikor a munkavállaló nem tudja teljesíteni munkavégzési és rendelkezésre állási kötelezettségeit (gyermekvállalás, hozzátartozó ápolása, stb.)⁵. A világjárvány miatt át kellett értékelni ugyan a fizetés nélküli szabadság intézményét, nagyon sok munkáltató folyamodott – egyéb megoldás hiányában – ahhoz, hogy egyoldalúan elrendelte azt (vagy jobb esetben megállapodást kötött a munkavállalóival erre nézve), de dogmatikailag vizsgálva a kérdést azt kell mondanunk, hogy a fizetés nélküli szabadságot nem a munkáltató rendeli el, hanem azt a munkavállaló szociális vagy egyéb körülményeire tekintettel kérelmezi, majd a munkáltató engedélyezi. Egyetértünk a Havas-Szabó szerzőpáros megállapításával, miszerint a jogalkotó a munkaviszony megszüntetési rendszer elemei közé építette be a fizetés nélküli szabadságot úgy, hogy a fizetés nélküli szabadság elrendelése egzisztenciálisan még a felmondásnál is hátrányosabb helyzetbe hozta a munkavállalókat a munkabér hiánya és a társadalombiztosítási jogi hátrányok miatt.

A Kormányrendelet II. kevésbé volt „szemérmes”, mint a Kormányrendelet I., hiszen *expressis verbis* kimondta, miszerint szabályai eltérnek a „foglalkoztatásra irányuló jogszabálytól”. A 2. § (9) bekezdése kimondta, hogy a munkáltató – amennyiben a fizetés nélküli szabadság elrendelésétől számított 1 év eltelt és a foglalkoztatott nem igazolta a védőoltás felvételét, vagy a mentesülés lehetőségét – felmentéssel, illetve felmondással azonnali hatállyal megszüntetheti a jogviszonyt. A Kormányrendelet I.-ből ismert szabályt tartalmazza a Kormányrendelet II. is, miszerint amennyiben a jogviszonyt a munkáltató a rendeletben írt okból (védőoltás fel nem vétele, vagy a mentesség igazolásának hiánya) azonnali hatállyal megszünteti, úgy végkielégítés nem illeti meg a munkavállalót.

4. A koronavírus elleni kötelező védőoltás a közszférában

Az 599/2021. (X. 28.) Kormányrendelet (Kormányrendelet III.) a koronavírus elleni védőoltásnak az állami és önkormányzati intézményeknél foglalkoztatottak által történő kötelező igénybevételéről címet viselte. Ellentétben a Kormányrendelet I.-el és Kormányrendelet II.-vel a személyi hatály tekintetében azt a jogalkotói megoldást választotta, hogy felsorolta azokat a munkáltatókat, amelyek az állami, illetve önkormányzati szférában foglalkoztatnak „munkavállalókat” (és az ezen munkáltatóknál dolgozókat nevezi foglalkoztatottnak).

A Kormányrendelet III. is egyértelműen kimondta, miszerint kifejezetten el kíván térni a foglalkoztatásra irányuló jogszabályoktól (Ktv., Ktv., Hjt., Hszt., stb.). A rendeletről való eltérés lehetőségét a helyi önkormányzatok esetében a főpolgármester és a polgármesterek részére biztosították.

⁵ Lényegében hasonló álláspontot foglal el Gyulavári Tamás. Munkajog. Szerk.: Gyulavári Tamás ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2019. 302. o.

Ami a kötelezettségeket illeti, a jogtechnikai megoldás hasonló volt, mint a Kormányrendelet II.-nél, a jogszabály előírta az oltás felvételét és amennyiben a foglalkoztatott azt határidőben nem tette meg (vagy mentességet nem igazolt), a munkáltató fizetés nélküli szabadságot „rendelt el”. A Kormányrendelet III. szerint amennyiben a munkáltató által elrendelt fizetés nélküli szabadságból 1 év eltelik, és a foglalkoztatott nem igazolja a védőoltás felvételét vagy mentességet, úgy a munkáltató a jogviszonyt felmentéssel, illetve felmondással azonnali hatállyal megszüntetheti. A fizetés nélküli szabadság munkáltató általi elrendelése kapcsán a fentebb írtakat változatlanul fenntartjuk.

5. A kormányrendeletek alkotmányosságának kérdései

Számos tanulmány foglalkozott az elmúlt időszakban a veszélyhelyzet idején meghozott kormányrendeletek alkotmányosságának kérdéseivel.

Az ebben a körben fellelhető következtetések az óvatos bírálattól a kemény hangú kritikáig terjednek. A már korábban idézett Havas-Szabó szerzőpáros elsősorban a normavilágosság követelményének hiányát rója fel a rendeleti jogalkotással szemben.⁶ Jelen tanulmány korábbi részében magunk is bírálat alá vettük a kormányrendeletek pontatlan fogalomhasználatát, amely jogalkotási hiányosság és nem csak értelemzavaró helyzetet teremtett, hanem több esetben is eldönthetetlené teszi, milyen tartalmú jogintézményt kívánt szabályozni (elsősorban a személyi hatály meghatározásnál láttunk erre példákat, pl. mit értünk foglalkoztatott alatt). Számos alkotmánybírói határozat foglalkozott a normavilágosság követelményével, amelyek közül kiemelést érdemelnek azon határozatok, amelyek szerint a normavilágosság sérelme miatt akkor állapítható meg alkotmányellenesség, ha az adott szabály a jogalkalmazók számára értelmezhetetlennek bizonyulnak és ennek következtében az adott jogszabály kiszámíthatatlan hatást érhet el, illetve előre nem látható helyzetet teremt a norma címzettjei számára, végső fokon önkényes jogalkalmazást eredményezhet [pl. a 10/2003. (IV.3.) AB határozat].

Hungler Sára álláspontja szerint az Alaptörvény, a katasztrófavédelemről szóló 2011. évi CXXVIII. törvény, illetve a veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III.1.) Kormányrendelet arra ad lehetőséget, hogy veszélyhelyzet idején a kormány rendkívüli intézkedéseket vezessen be, arra nem, hogy ezt a jogkörét magánjogi felekre átruházza.⁷ Márpedig a kormány a munkajogi viszonyokban a munkáltatóra, mint a függő munka fölérendelt alanyára ruházott át olyan jogköröket, amelyek a munkavállalók helyzetét a jogviszonyban nehezítette. A magánfelekre történő jogkör delegálás parttalaná és ellenőrizhetetlenné tette a veszélyhelyzetben a munkavállalói jogokat érintő jogkorlátozást. Ugyanis a veszélyhelyzetben született kormányrendeletek a fentebb ismertetett jogkorlátozó intézkedéseket jelentettek a kiszolgáltatott helyzetben lévő munkavállalókra, ami ezáltal kétségessé teszi a

⁶ Havas-Szabó. id. mű 28. o.

⁷ Hungler Sára: id. mű 4. o.

kormányrendeletek alkotmányosságát. Kétségtelen tény, hogy a szerző nem a jelen tanulmány témáját érintő kormányrendeletek vonatkozásában vonta le a fenti következtetéseit, de álláspontunk szerint a később született kormányrendeletek vonatkozásában is helytállóak a megállapítások.

A kormányrendeletek alkotmányellenességével kapcsolatban nem csupán munkajogászok fogalmaztak meg kritikát, hanem alkotmányjogász is, ha lehet, még élesebben, mint a fentebb írt szerzők. Sente Zoltán álláspontja szerint a veszélyhelyzet kihirdetésére alaptörvény-ellenes módon került sor, a 40/2020. (III. 11.) Korm. rendelet az Alaptörvénnyel ellentétes rendelkezéseket tartalmaz. Ebből következően – az alkotmányos jogalap hiányában – a veszélyhelyzet során kiadott valamennyi kormányrendelet szintén alaptörvény-ellenes.⁸ A veszélyhelyzet kihirdetése Sente szerint azért is alaptörvény-ellenes, mert azt a „tömeges megbetegedést okozó humánjárvány” miatt hirdették ki, viszont Magyarországon a humánjárvány nem tartozik az elemi, természeti csapás fogalmi körébe, és ipari katasztrófaaként⁹ sem értelmezhető.

A fenti megállapításokon túlmenően az is leszögezhető, hogy a veszélyhelyzettel kapcsolatban nem csupán formális alkotmányossági kifogások vethetők fel, hanem lényegében az alkotmányosság tartalmi kérdéseiről van szó: arról, hogy konkrét szükséghelyzetre indokolatlan általános érvényű felhatalmazást adni, különösen abban az esetben, amikor az lehetővé teszi a kormány kivételes hatalomgyakorlása fölötti demokratikus ellenőrzés megszüntetését, illetőleg annak korlátlan ideig való fenntartását.¹⁰

Megállapíthatjuk, hogy a jelen tanulmány témáját érintő, illetve az általunk nem elemzett veszélyhelyzeti kormányrendeletek egyrészt alaptörvény-ellenesek, mert nem volt meg a kihirdetésükhöz az alkotmányos jogalap, másrészt a Covid-19 járvány esetében a katasztrófavédelmi törvény szabályai nem teremtettek jogalapot a veszélyhelyzeti jogalkotásra. Ezen túlmenően a vizsgálat alá vont kormányrendeletek nem feleltek meg a normavilágosság követelményének és oly módon változtatták meg a munka világára vonatkozó jogi szabályozást, hogy a munkáltatót, mint magánfelet még dominánsabb helyzetbe hozták a munkavállalókkal szemben.

6. A Kormányrendelet I. alkotmánybíróági megítélése

A jelen tanulmányban elemzett kormányrendeletek erős reakciót váltottak ki a magyar társadalomban. Többen az Alkotmánybírósághoz fordultak ezen jogszabályok alaptörvény-ellenességének vizsgálata miatt.

A Kormányrendelet I. – amely alapján nagyobb számú jogviszony megszüntetésre is sor került – ellen is több indítványozó nyújtott be alkotmányjogi panaszt. Az Alkotmánybíróság a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti

⁸ Sente Zoltán: A 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. In.: MTA Law Working Papers 2020/9. 15. o.

⁹ Rácz Zoltán: A katasztrófavédelem és a munkavédelem összefüggései. Agrár- és Környezetjog 2020/28. 389. o.

¹⁰ Sente Zoltán: id. mű 21-22. o.

intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) Korm. rendelet, valamint a koronavírus elleni védőoltás kötelező igénybevételéről szóló 449/2021. (VII. 29.) Korm. rendelet alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló alkotmányjogi panaszokat elutasította.

Az alkotmánybíróági panasz indítványozója a Kormányrendelet I. 1. § (6) és (8)–(10) bekezdéseinek alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte, mert állítása szerint ezek az Alaptörvény II. cikkében meghatározott emberi méltósághoz való jogával, az Alaptörvény XVII. cikk (3) bekezdésében meghatározott, az egészséget, biztonságot és méltóságot tiszteletben tartó munkafeltételekhez való jogával, valamint a XX. cikk (1) bekezdésében meghatározott, testi és lelki egészséghez fűződő alapjogával ellentétesek.

Egy másik indítványozó szerint a Kormányrendelet I. az Alaptörvény C) cikk (2) bekezdését, valamint az Alaptörvény 53. és 54. cikkeit is sérti, mert a katasztrófavédelemről szóló törvény 44. §. c) pontja túlterjeszkedik az Alaptörvényen, és az Alaptörvényben nem szereplő c) pontra figyelemmel került sor a veszélyhelyzet kormány általi kihirdetésére.

Az indítványozók véleménye szerint továbbá a Kormányrendelet I. 1. § (6)–(7) bekezdései ellentétesek az Alaptörvény II. cikkében meghatározott emberi méltósághoz való joggal, a III. cikk (2) bekezdésében foglalt emberkísérelt tilalmával, a XV. cikk (2) bekezdésében foglalt diszkrimináció tilalmi rendelkezéssel, a XVII. cikk (3) bekezdésében meghatározott, az egészséget, biztonságot és méltóságot tiszteletben tartó munkafeltételekhez és a XX. cikk (1) bekezdésében meghatározott, testi és lelki egészséghez fűződő joggal. A koronavírus elleni oltóanyag ugyanis csupán ideiglenes, feltételekhez kötött engedéllyel rendelkezik, a szokásos tesztelési eljárásokon nem esett át, alkalmazása kísérleti szakaszban van. Ebből következik, hogy az oltóanyag mellékhatásai teljeskörűen nem ismertek, ezért az oltás az azt felvevők életét, egészségét veszélyeztetheti, arra pedig senkit nem lehet kötelezni, hogy emberkíséreltben vegyen részt. Az indítványozó arra is utalt, hogy a Kormányrendelet I. támadott rendelkezései az Mt. 54. § (2) bekezdését is sértik, mert az egészséget veszélyeztető munkáltatói utasítás az Mt. ezen rendelkezése szerint megtagadható.

Az Alkotmánybíróság a korábban hozott határozataira visszautalva a határozat indokolásában rögzítette, hogy különleges jogrend idején a jogalkotó az Alaptörvény 54. cikk (1) bekezdése alapján, az ott meghatározott kivételektől eltekintve hozhat olyan rendkívüli intézkedéseket, amelyek ideiglenesen valamely alapjog gyakorlásának teljes felfüggesztésével járnak.

Az önrendelkezési jog tekintetében az Alkotmánybíróság ezen alapjogot a szükségesség és arányosság tesztje alá vetette és megállapította, hogy az ügyben a foglalkoztatottak kötelező védőoltásának elrendelésének legitim céljaként ismeri el az Alaptörvény II. cikke által garantált élethez és egészséghez való jog, valamint az Alaptörvény XX. cikk (1) bekezdésében foglalt egészséghez való jog intézményvédelmi oldalának érvényesítését, a koronavírus-járvány egészségügyi, társadalmi, gazdasági hatásainak csökkentését, kiemelten az egészségügyi ellátórendszer folyamatos működését és a betegellátás biztonságát. Az Alkotmánybíróság arra jutott, miszerint az általános alapjog-korlátozási teszt

szükségességi eleme körében értékeli az Alkotmánybíróság azt, hogy a legitim cél más módon nem érhető el, tehát a korlátozás feltétlenül (vagyis elkerülhetetlenül) szükséges. Az ügyre az általános alapjogvédelmi teszt szükségességi eleme akként konkretizálható, hogy a foglalkoztatottak védőoltás felvételére való kötelezése és elmulasztása esetére hátrányos jogkövetkezmény kilátásba helyezése nélkül a foglalkoztatottak, az egészségügyi szolgáltatásokat igénybe vevők, valamint az egészségügyi ellátásra szorulókkal szembeni védelme reálisan elérhető-e. Végül az Alkotmánybíróság a legitim cél eléréséhez a támadott korlátozást szükségesnek tartotta.

Az Alkotmánybíróság a Kormányrendelet I. az Alaptörvény III. cikk (2) bekezdésében foglalt emberkíséret tilalmával való összhangját is vizsgálta. Az Alkotmánybíróság a határozat indoklásában hangsúlyozta, hogy valamennyi Magyarországon alkalmazott vakcina rendelkezik az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet engedélyével. Ezek mindegyikét alkalmasnak találta az erre illetékes magyar hatóság, arra, hogy elősegítse a védettség kialakulását a fertőzéssel szemben. Erre tekintettel az Alkotmánybíróság szerint nem lehet arra a következtetésre jutni, hogy a koronavírus elleni oltási program az Alaptörvény III. cikk (2) bekezdés szerinti „kíséretnek” minősülne, ekképpen az ehhez kapcsolódó abszolút tilalom megsértése sem állapítható meg.

7. Záró gondolatok

A koronavírus járvány 2020. évtől jelentősen érintette a magyar társadalmat és a végrehajtó hatalmat is, hiszen nem voltunk felkészülve a világjárvány nyomán kialakult helyzetre. Ez a szituáció természetesen óriási befolyást gyakorolt a munka világára is. A magyar kormány rendeletek sokaságával „kezelte” ezt a pandémia miatti állapotot, de a munka világára kötelező előírások nem állták ki az alkotmányosság próbáját. Alapvetően nem a kitűzött célokkal volt a probléma, hanem az azok megvalósításához vezető jogi eszközök helytállóságával.

Irodalomjegyzék

- Hungler Sára: Munka járvány idején – az egészségügyben dolgozókra vonatkozó speciális szabályok vizsgálata. In.: MTA Law Working Papers 2021/24.
- Kozma Anna – Pál Lajos: A védőoltásra kötelezés feltételei a munkaviszonyban. Munkajog 2021/4.
- Havas Bence-Szabó Patrik: A munkahelyek koronavírus elleni védelméről szóló 598/2021. (X.28.) Korm. rendelet alkotmányjogi és munkajogi tárgyú kritikája. Munkajog 2021/4.
- Munkajog. Szerk.: Gyulavári Tamás ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2019.
- Sente Zoltán: A 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet alkotmányossági problémái. In.: MTA Law Working Papers 2020/9.
- Rácz Zoltán: A katasztrófavédelem és a munkavédelem összefüggései. Agrár- és Környezetjog 2020/28. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2020.28.376>

A közérdekű munka és a munkaviszony összehasonlító elemzése

Dominek Dalma Lilla*

A munkaviszony és a közérdekű munka összehasonlító elemzése során fő célunk, hogy megismerjük és bemutassuk a két jogi fogalom elméleti és gyakorlati hátterét. A tanulmány részletesen elemzi a munkaviszony és közérdekű munka sajátosságait, azok alanyait, illetve a munkaviszony és a közérdekű munkavégzés munkajogi sajátosságainak összehasonlítását. A munkajog és a büntetőjog komplexen jelenik meg egy területen és a szerző igyekszik bemutatni az összefüggéseket a két terület közt, illetve rávilágítani arra, hogy a közérdekű munka miként szolgálja a köz érdekeit. Kitérünk a speciális szabályokra és részletesen elemzésre kerülnek a munkaviszony, illetve a közérdekű munkavégzéssel kapcsolatos kérdések.

Kulcsszavak: munkajog, közérdekű munka, munkavégzés, összehasonlítás

Comparative analysis of employment and work in the public interest

In the comparative analysis of employment and work in the public interest, our main goal is to get to know and present the theoretical and practical background of the two legal concepts. The study analyzes in detail the characteristics of the employment relationship and public interest work, their subjects, and the comparison of the employment law characteristics of the employment relationship and public interest work. Labor law and criminal law appear in a complex area in one area, and the author seeks to present the connections between the two areas and to highlight how public interest work serves the interests of the public. We cover the special rules and analyze in detail the issues related to the employment relationship and the work in the public interest.

Keywords: labor law, work in the public interest, working, comparison

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2109>

1. Bevezetés

A tanulmány célja, hogy feltárja a közérdekű munka és a munkajogviszony elemeit, azokat párhuzamba állítsa és az összehasonlító elemzés során bemutassa a különbségeket. A téma feldolgozására az összehasonlító elemzést alkalmaztuk, azaz megvizsgáljuk a közérdekű munka és a munkaviszony

* Egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Társadalmi Kommunikációs Tanszék.

sajátosságait és azokat bemutatjuk a tanulmányban. A munkaviszony és a közérdekű munka összehasonlító elemzése során fő célunk, hogy bemutassuk a két jogi fogalom elméleti és gyakorlati hátterét jogszabályokra és szakirodalomra lapozva. A tanulmány relevanciájaként kiemelendő, hogy ilyen összehasonlítás még nem történt. A tanulmány részletesen elemzi a munkaviszony és közérdekű munka sajátosságait, azok alanyait, illetve a munkaviszony és a közérdekű munkavégzés munkajogi sajátosságainak összehasonlítását. A tanulmányban az elméleti aspektusok bemutatására törekszünk és részletesen elemzésre kerül a munkaviszony, illetve a közérdekű munkavégzéssel kapcsolatos kérdések.

2. Elméleti aspektusok

2.1. A munkaviszony sajátosságai. A tanulmány elején tisztázandó kérdés a munkajog fogalmának és tárgyának meghatározása. Kiemelendő, hogy két nagy jogterületről beszélhetünk, mely a magánjog és a közjog. „A közjog a Római állam érdekét tartja szem előtt, a magánjog pedig az egyesek hasznát”- fogalmazta a római jogász Ulpianus.¹ Tanulmányaim alatt úgy fogalmaztuk meg, hogy a közjog a „közérdekkel” a magánjog pedig a „magánérdekkel” foglalkozik. „A munkajog, mint jogág a szerződés alapján, ellenérték (díjazás fejében), más részére alárendeltségben végzett munkával kapcsolatos, úgynevezett önállótlan munkavégzésre irányuló emberi magatartások, valamint az azokkal összefüggésben kialakuló úgynevezett kollektív munkaviszonyokat szabályozó jogi normákat foglalja magában.”² A munkajog két nagy területre osztható: a. individuális munkajogra és b. kollektív munkajogra.

a. Az individuális munkajogon belül megkülönböztethetjük a munkajogviszony dinamikáját és statikáját. A munkajogviszony dinamikája annak keletkezésére, módosítására, megszűnésére és megszüntetését foglalja magába. A statika a munkaviszony lényegi vonásaira fekteti a hangsúlyt, a feleket megillető jogokra és kötelezettségekre. Vagyis a munkajogviszony tartalmára, a munkaidőre, pihenőidőre, munkabérré, a kártérítés és a vétkes kötelezettségszegésért való felelősségre, illetve a munkaügyi jogvitákra.

b. A kollektív munkajog a munkáltató, a munkavállaló, illetve az állam, valamint az azt képviselő szervezetek, mint ún. szociális partnerek közötti kapcsolatokat rendező jogszabályokat takarja.³

¹ Publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. Privatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.” (D. 1, 1, 1, 2, vö.: Hármaskönyv. Prologus 2. §. 3.)

² Dr. Halmos Szilvia - Dr. Petrovics Zoltán: Munkajog. In: <https://opac.uninke.hu/webview?infile=&sobj=9281&source=webvnd&cgimime=application%2Fpdf%0D%0D> Nemzeti Közszerződési Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar Budapest, 2014 13. o.

³ Prugberger- Kenderes- Mélypataki: A munka- és közszolgálati jog intézményrendszerének kritikai és összehasonlító elemzése Novotni Kiadó, Miskolc, 2012, 23. oldal

A munkaviszony egy olyan szerződés alapján keletkező jogviszony, melyben a munkavállaló kötelezettséget vállal arra, hogy a munkáltató részére egy meghatározott munkakörbe tartozó feladatokat annak utasításai szerint elvégezze, a munkáltató pedig őt foglalkoztatja, és a munka ellenértékeként munkabért fizet. A munkavégzés lehet önálló, - ez azt jelenti amikor a munkát végző személy munkája saját szellemi, anyagi javainak gyarapodását szolgálja -, vagy lehet önállótlan, más néven függő: amikor a munkát végző személy más részére, más javainak gyarapítása végett dolgozik.

A munkaviszony alanyai a munkáltató és a munkavállaló.⁴ Ez egyben azt is jelenti, hogy a munkavállaló-munkáltató pozíció egymással fogalompárként funkcionál. A munkaszerződést is e két fél köti. Munkáltató az a jogképes személy, aki munkaszerződés alapján munkavállalót foglalkoztat.⁵ A polgári törvénykönyv szerint a jogképesség nem más, mint, hogy minden ember jogképes, azaz jogai és kötelezettségei lehetnek. A jogképességet korlátozó jognyilatkozat semmis. A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától illeti meg és a halállal szűnik meg. Az Munkatörvénykönyv szerint (továbbiakban: Mt) alapján munkáltató kizárólag az lehet, aki a polgári jog szabályai szerint jogképes. Az általános munkáltatói képesség szempontjából irreleváns a munkáltató jellege, tevékenysége vagy munkavállalóinak száma. A munkáltatói jogalanyiség általános feltétele a jogképesség, de nem feltétele a cselekvőképesség. A munkáltató a munkába lépés napjától számított 15 napon belül írásban köteles tájékoztatni a munkavállalót a munkáltató jogkör gyakorlójának személyéről és később annak változásáról. Munkavállaló az a természetes személy, aki munkaszerződés alapján munkát végez. Általános szabály szerint munkavállaló az lehet, aki 16. életévét betöltötte.⁶ Az általános munkavállalói képesség feltétele már csak a meghatározott életkor, de már nem feltétele a cselekvőképesség.

A fentiek alapján a munkajog az önállótlan, azaz függő viszonyban való munkavégzéssel foglalkozik. A munkáltató és a munkavállaló hierarchikus, alá-fölérendeltségi kapcsolatban van, ezért a munkavállaló munkájának eredménye, haszna közvetlenül a munkáltatót illeti. Azonban a munkáltató terhére esik, hogy a munka eredményét a piacon értékesítse, tehát a haszon elmaradásának kockázatát is ő viseli, s e kockázatot közvetlenül nem háríthatja át a munkavállalókra, azaz például nem csökkentheti munkabérüket az eredménytelenségre hivatkozva.

2.2. A közérdekű munka fogalma, jelentése. A közérdekű munka meghatározó szerepet tölt be a közszolgálat területén. Amennyiben valaki kisebb súlyú bűncselekményt követ el, a büntetés célja szabadságelvonás nélkül is elérhetővé válik. A Büntető Törvénykönyv erre a célra használja a közérdekű munka alternatíváját, azaz szabadságelvonás nélkül az elítélt jó szolgálatot tegyen a köz érdekében és később ne kövessen el bűncselekményt. A közérdekű munka szerepe, hogy a köz érdekében végezzen munkát az elítélt. A közérdekű munka tartamát órákban kell meghatározni, annak legkisebb mértéke negyvennyolc, legnagyobb

⁴ A 2012. évi I. törvény 32.§

⁵ A 2012. évi I. törvény 33.§

⁶ A 2012. évi I. törvény 34.§

mértéke háromszáztizenkettő óra.⁷ A közérdekű munkát az elítélt, ha törvény eltérően nem rendelkezik, hetente legalább egy napon - a heti pihenőnapon vagy a szabadidejében -, díjazás nélkül végzi.⁸ A bíróság az ügydöntő határozatában a közérdekű munka jellegéről rendelkezik.⁹ A közérdekű munkára ítélt köteles a számára meghatározott munkát elvégezni. Az elkövető olyan munka végzésére kötelezhető, amelyet - figyelemmel egészségi állapotára és képzettségére - előreláthatóan képes elvégezni.¹⁰

Ha az elítélt a számára meghatározott munkát önhibájából nem végzi el, a közérdekű munkát vagy annak hátralévő részét szabadságvesztésre kell átváltoztatni.¹¹ A közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztést büntetés-végrehajtási intézetben, fogház fokozatban kell végrehajtani.¹² A közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés három hónapnál rövidebb is lehet.¹³ Ha az elítéltet a közérdekű munkára ítélet után elkövetett bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélik, és a közérdekű munka büntetést még nem hajtották végre, a közérdekű munkát vagy annak hátralévő részét szabadságvesztésre kell átváltoztatni úgy, hogy négy óra közérdekű munkának egynapi szabadságvesztés felel meg. Az átváltoztatás után fennmaradó közérdekű munkának egynapi szabadságvesztés felel meg.¹⁴ A közérdekű munka büntetésnek az összes büntetés közötti aránya minden évben folyamatosan növekedve ma már 7 % körüli.¹⁵

A közérdekű munka büntetés a végrehajtás során a többi büntetéshez képest, rendkívül sok szereplőt foglalkoztat. Az ítélező bíróság csupán a munka jellegéről határoz, majd a pártfogó felügyelő jelöli ki a munkahelyet, és az ő feladata a végrehajtás ellenőrzése is. Azonban a munkahelyen a foglalkoztató egy büntetés-végrehajtási tapasztalatokkal egyáltalán nem rendelkező résztvevő, aki a konkrét ellenőrzést végzi.¹⁶ Amennyiben az elítélt önként nem tesz eleget munkavégzési kötelezettségének, akkor a közérdekű munkát szabadságvesztésre kell átváltoztatni, mely már a büntetés-végrehajtási bíró feladata.

3. A munkaviszony és a közérdekű munkavégzés munkajogi sajátosságainak összehasonlítása

A munkaviszony a munkáltató és a munkavállaló szabad akarat elhatározása alapján munkaszerződéssel jön létre, míg a közérdekű munka esetében munkaviszony nem jön létre, a kiszabása határozattal történik. Munkavállalói oldalról közelítve a

⁷ 2012. évi C. törvény 47. § (1)

⁸ 2012. évi C. törvény 47. § (2)

⁹ 2012. évi C. törvény 47. § (3)

¹⁰ 2012. évi C. törvény 47. § (4)

¹¹ 2012. évi C. törvény 48. § (1)

¹² 2012. évi C. törvény 48. § (2)

¹³ 2012. évi C. törvény 48. § (3)

¹⁴ 2012. évi C. törvény 49. §

¹⁵ Belovics Ervin – Gellért Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános Rész, Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2012. 418-419.o.

¹⁶ Sipos Ferenc: *Új szabályok régi gondok a közérdekű munka szabályozásában*, Miskolci Jogi Szemle, 2016/1. 75.o.

közérdekű munkavégzés alanyai a közérdekű munkával sújtott és a pénzbüntetés megváltása érdekében közérdekű munkát vállalt személyek (elkövetők, ha 16. életévét betöltötte), míg munkaviszony esetében bármely természetes személy lehet, aki a tizenhatodik életévét betöltötte, illetve munkavállaló lehet - az iskolai szünet alatt - az a tizenötödik életévét betöltött tanuló, aki nappali rendszerű képzés keretében tanulmányokat folytat. Munkaszerződést bármely foglalkoztató köthet, ezzel szemben a közérdekű munka esetében a foglalkoztatók köre meghatározott, a közérdekű munkára kijelölhető foglalkoztatókat külön nyilvántartás tartalmazza. Közérdekű munka végezhető helyi önkormányzatnál, állami és önkormányzati oktatási, szociális és egészségügyi intézménynél, központi költségvetési szervnél, sőt egyházi intézménynél is. A foglalkoztatói nyilvántartásból kiderül, hogy mely munkáltató alkalmazhat szabálysértést elkövetőt, és melyik bűncselekmény miatt elítéltet. A közérdekű munka esetében munkaviszony nem jön létre, de mivel az szervezett munkának minősül, ezért a munkavédelmi szabályok ugyanúgy vonatkoznak rá, mint a munkaviszonyra, ezek betartása kötelező.

A munkaviszony létrejötte a munkavállaló önkéntes akarat elhatározása alapján történik, de a közérdekű munkavégzés alapján véve nem önkéntes tevékenység, a kiszabása határozattal történik, de megtagadható. Ha az elkövető a közérdekű munka elvégzését nem vállalja, elzárás szabható ki. Ha vállalja, de azt nem teljesíti, és a közérdekű munka büntetés elzárásra történő átváltoztatása érdekében megtartott bírósági eljárásban az elkövető személyes jelenlétének a biztosítása szükséges, akkor ennek céljából az általános szabálysértési hatóság az elkövető körözését is elrendelheti. Önként lehet vállalni abban az esetben a közérdekű munkát, ha a szabálysértési hatóság vagy bíróság által kiszabott pénzbüntetés, illetve helyszíni bírság megfizetése helyett az elkövető a közérdekű munkát választja. A munkaviszony esetében a munkaszerződés elkészítéséhez a munkavállaló önkéntes alapon adja meg a személyi adatait, az iskolai végzettségére vonatkozó adatokat, illetve hozzájárul azok munkáltató által történő kezeléséhez. A közérdekű munka esetében a személyes, és az iskolai végzettségre vonatkozó adatok felvételére kötelezően kerül sor az eljárás során. Ha az ügyészség a közérdekű munka alkalmazására vonatkozó indítvány megtétele előtt vagy a bíróság a büntetés kiszabás körében az ilyen büntetés vagy intézkedés eredményes alkalmazhatósága kérdésében pártfogó felügyelői véleményt beszerzését rendeli el. A pártfogó felügyelő a szakmai ténymegállapítások körében a terhelt munkára való alkalmasságát és személyes adottságait mutatja be, így különösen egészségi állapotát, iskolai végzettségét, szakképzettségét vagy szaktudását, munkaviszonyát, ennek hiányában foglalkoztatásának vagy tanulmányai folytatásának tényét, a végrehajtás szempontjából lényeges egyéb személyes körülményeit. Mindkét munkavégzés esetében igaz, hogy csak olyan munkát lehet végezni, amelyhez rendelkezésre áll a megfelelő iskolai végzettség. A közérdekű munkavégzés a legtöbb esetben olyan egyszerűbb munkák ellátására irányul, amelyhez nem szükséges speciális szakmai tudás. Az arra kötelezettek közül sokan dolgoznak például vízitársulatnál, erdőgazdaságnál, szociális szövetkezetnél vagy éppen vasúti pályahálózatot működtető cégnél. A közérdekű munkavégzés irányulhat közterületek takarítására, kaszálására, hó eltakarítására, növénytermesztési szolgáltatások (talaj-

előkészítés, vetés, telepítés, növények gondozása, permetezés, gyümölcsfa-, szőlőmetszés, gyökérnövények egyelése, betakarítás, a mezőgazdasággal kapcsolatos kártevőirtás, a mezőgazdasági terület gondozása) végzésére.

A munkavállalót csak olyan munkára lehet alkalmazni, amely testi alkatára, fejlettségére, egészségi állapotára tekintettel rá hátrányos következményekkel nem járhat. A munkáltató a munkavállaló egészségi állapotának változására tekintettel köteles a munkafeltételeket, a munkaidő-beosztást megfelelően módosítani. A munkáltató biztosítja az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeit. A munkába lépést megelőzően és a munkaviszony fennállása alatt rendszeres időközönként köteles ingyenesen biztosítani a munkavállaló munkaköri alkalmassági vizsgálatát. Közérdekű munkaként olyan munka végzése határozható meg, amelyet az elkövető a jelentkezéstől számított tizenöt munkanapon belül beszerzett foglalkoztathatósági szakvélemény alapján előreláthatóan képes elvégezni. A foglalkoztathatósági szakvélemény költségét az állam viseli. Mindkét esetben igaz, hogy csak megfelelő egészségi állapotban lehet a munkavégzést megkezdeni. A munkaviszonyra és a közérdekű munkára is jellemző sajátosság, hogy alá-fölérendeltségi kapcsolat van a felek között. A munkáltató széleskörű utasításadási és irányítási joggal rendelkezik, mely a munkavégzés minden elemére kiterjed, a végrehajtás módját is meghatározhatja. A munkáltatót mindkét munkavégzési forma esetében ellenőrzési jog illeti meg. Ugyancsak közös sajátosság, hogy a munkavállaló és az elítélt is csak természetes személy lehet, és a munkavégzés kizárólag csak személyesen történhet. A munkavállaló és az elítélt is a munkáltató eszközeivel, az általa megjelölt helyen végzi a munkát, és a munkavégzés költségét mindkét esetben a munkáltató viseli. A kétféle munkavégzés között lényeges különbség, hogy amíg a munkavállaló a munkájáért bért kap, a közérdekű munkavégzés ingyenesen történik.

A kötelező egészségbiztosítás ellátásairól szóló 1997. évi LXXXIII. törvényben foglaltak szerint táppénzre jogosult az, aki a biztosítás fennállása alatt keresőképtelenné válik és meghatározott mértékű társadalombiztosítási járulék fizetésére kötelezett. A társadalombiztosítás a társadalom közös kockázatvállalásán alapuló kötelező biztosítási rendszer. Az állam által működtetett szociális ellátórendszer része, amelynek fenntartásához foglalkoztatási és biztosítási oldalról is járulékokkal és különböző befizetési formákkal kell hozzájárulni. A társadalombiztosítás a társadalom közös kockázatvállalásán alapuló kötelező biztosítási rendszer. Az állam által működtetett szociális ellátórendszer része, amelynek fenntartásához foglalkoztatási és biztosítási oldalról is járulékokkal és különböző befizetési formákkal kell hozzájárulni. A társadalombiztosítás rendszerében nyújtott ellátások két nagy csoportban, az egészségbiztosítás, illetve a nyugdíjbiztosítás keretében vehetők igénybe. Ezek mellett a rendszer ellátásokat nyújt a megváltozott munkaképességű biztosítottak számára is. A munkaszerződéssel foglalkoztatott munkavállaló igénybe veheti az egészségbiztosítási és nyugdíjbiztosítási ellátásokat, megbetegedése esetén táppénzre lehet jogosult. Ezzel szemben a közérdekű munka nem jogosít társadalombiztosítási ellátásra.

A közérdekű munka végrehajtása során az elítéltnak az általa okozott kárért való felelősségére, illetve az elítéltet ért kárért a munkahely felelősségére a Munka Törvénykönyve rendelkezéseit kell alkalmazni azzal, hogy az elítélt anyagi felelősségének a mértékét a hasonló munkakörben foglalkoztatott munkavállalók távolléti díjának figyelembevételével kell megállapítani. A közérdekű munka végrehajtása során a kijelölt foglalkoztató az Mt. szerinti munkáltatókhoz hasonlóan köteles biztosítani a foglalkoztatást; az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés feltételeit, az ahhoz szükséges ismeretek megszerzését biztosítani; a munkavégzéshez szükséges tájékoztatást és irányítást megadni; a munkavédelemmel, a balesetvédelemmel, a tűzvédelemmel és a környezetvédelemmel kapcsolatos előírásokról oktatást tartani, illetve az elítéltnak a munkával összefüggésben okozott kárt megtéríteni.

Mind a közérdekű munkára, mind a munkaviszonyra igaz az, hogy alkalmasság hiánya miatt vannak kizárt munkakörök. Mind a közérdekű munkavégzés alatt, mind a munkaviszony alatt a munkavállaló vagy kötelezett köteles a számára meghatározott munkát elvégezni. Nem választható meg egyik esetben sem a munkakör és a munkavégzés, azt a Munkáltató kijelöli és mind a két formában köteles elvégezni azt. A munkaviszony során a munkavállaló a munkáltató által előírt helyen és időben munkára képes állapotban jelenjen meg. A közérdekű munkavégzés során is ez az elvárás, ha nem így jelenik meg az erre kötelezett, akkor azt azonnal jelezni kell a pártfogó felügyelőnek. Mind a közérdekű munkavégzés esetében, mind a munkaviszony keretében köteles a munkavállaló, illetve a közérdekűmunkára kötelezett a munkatársival együttműködni. Munkavégzéssel kapcsolatos kötelezettség megszegése esetén a munkaviszony során a munkaviszonyból származó kötelezettség vétkes megszegése esetére kollektív szerződés vagy - ha a munkáltató vagy a munkavállaló nem áll kollektív szerződés hatálya alatt - munkaszerződés a kötelezettségszegés súlyával arányos hátrányos jogkövetkezményeket állapíthat meg. Ezzel szemben a közérdekű munkavégzés kapcsán az erre kötelezett munkakötelezettségének nem vagy részben, vagy az állami foglalkoztatási szerv előtti megjelenési vagy ismételt megjelenési kötelezettségének nem tesz eleget, az állami foglalkoztatási szerv haladéktalanul, de legkésőbb két napon belül erről értesíti a végrehajtásért felelős foglalkoztatási szerv haladéktalanul, de legkésőbb két napon belül erről értesíti a végrehajtásért felelős szabálysértési hatóságot. Az értesítést a szabálysértési hatóság - az ügyben keletkezett iratokkal együtt - szabálysértési elzárásra történő átváltoztatás érdekében tizenöt napon belül megküldi a bíróságnak. A bíróság a fennmaradó közérdekű munkát a meg nem fizetett pénzbírság, helyszíni bírság vagy a büntetésként kiszabott közérdekű munka szabálysértési elzárásra történő átváltoztatására vonatkozó szabályok alkalmazásával szabálysértési elzárásra változtatja át.

3.1. Munkaviszony megszűnésének esetei. A munkaviszony közös megegyezéssel történő megszüntetése írásban történhet, illetve a bírói gyakorlat megköveteli, hogy a felek megállapodásából kitűnjön a munkaviszony megszüntetésére irányuló valódi és egyértelmű szándék, valamint a munkaviszony megszüntetésének időpontja. Közös megegyezéssel mind a

határozott, mind a határozatlan idejű munkaviszony bármikor – felmondási védelem alatt is – megszüntethető, így akár azonnali hatállyal vagy egy meghatározott későbbi időpontban. A közös megegyezés létrejöttét követően a nyilatkozatát sem a munkavállaló, sem a munkáltató nem vonhatja vissza egyoldalúan.

A felmondással mind a munkáltató, mind a munkavállaló megszüntetheti a munkaviszonyt, hiszen az egyik félnek a másikhoz intézett egyoldalú nyilatkozata, amely a munkaviszonyt a felmondási idő elteltével szünteti meg. A felmondás akkor tekinthető közöltnek, ha azt a címzettnek vagy az átvételre jogosult más személynek átadják, vagy az elektronikus dokumentum részére hozzáférhetővé válik. Az indokolásnak világosnak, egyértelműnek, valósnak és okszerűnek kell lennie. A törvény összefoglalva határozza meg a felmondás lehetséges okait, az csak a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, képességeivel, illetőleg a munkáltató működésével összefüggő ok lehet. Több felmondási indok megjelölése esetén elég, ha azok egyike valós. A valóság azt jelenti, hogy a felmondás oka objektíve igaz és az intézkedéskor fennállt. A felmondás indoka okszerű, amennyiben abból elfogadhatóan arra lehet következtetni, hogy a munkáltatónál a munkavállaló munkájára a továbbiakban nincs szükség. Például az indok valós, de a felmondás nem okszerű, ha a hosszú ideje alkalmazásban álló munkavállaló egy esetben késve érkezett a munkahelyére, ez ugyanis bármely munkavállalóval előfordulhat. Az állásfoglalás alapján világos az az indokolás, amelyben a munkáltató leírja, hogy a munkavállalót egymást rövid időközönként követő három alkalommal, munkaidő alatt italos állapotban találták. Ugyanakkor nem világos az indokolás, amely nem tartalmazza azokat a tényeket és körülményeket, amelyekből kitűnik, hogy a munkavállaló munkájára miért nincs szükség, így a munkavállalónak nem nyújt lehetőséget sem azok ellenőrzésére, sem a munkaügyi jogvitára való felkészülésre. A felmondás okának valóságát és okszerűségét illetően a bizonyítási teher a munkáltatót terheli. A munkavállaló a munkaviszonyának felmondással történő megszüntetése esetén nem hivatkozhat sikerrel arra, hogy a munkáltatónak a felmondás alapjául szolgáló intézkedése célszerűtlen vagy gazdaságtalan volt, továbbá a jogszerű felmondást sem méltányosságból, sem pedig olyan körülményre tekintettel nem lehet hatálytalanítani, amely a munkaügyi jogvita keretein kívül esik, mint például a munkavállaló személyi, családi körülményei. A határozott idejű munkaviszonyt mind a munkáltató, mind a munkavállaló megszüntetheti felmondással. A munkáltató megszüntetheti felmondással a munkaviszonyt a felszámolási és csődeljárás tartama alatt, továbbá a munkavállaló képességére alapított okból, valamint amennyiben a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik. A munkavállaló a határozott idejű munkaviszonyt csak olyan súlyos okra hivatkozva mondhatja föl, amely a munkaviszony fenntartását lehetetlenné tenné vagy körülményeire tekintettel, aránytalan sérelemmel járna. Ilyen súlyos oknak minősülhet a munkavállaló személyi vagy családi körülményeiben beállott változás.

Az azonnali hatályú felmondás egyoldalú jognyilatkozat, amely a munkaviszonyt a közlés időpontjában a másik fél hozzájárulása nélkül szünteti meg. A munkáltatót és a munkavállalót egyaránt megillető jog az azonnali hatályú felmondás joga, amely az annak alapjául szolgáló okról való tudomásszerzéstől számított 15 napon belül,

de legfeljebb az ok bekövetkezésétől számított egy éven belül gyakorolható. A felek csak abban az esetben élhetnek az azonnali hatályú felmondás lehetőségével, ha a másik fél a munkaviszonyból eredő lényeges kötelezettségét szándékosan vagy súlyos gondatlansággal jelentős mértékben megszegi, vagy ha egyébként olyan magatartást tanúsít, amely a munkaviszony fenntartását lehetetlenné teszi. Megalapozza az azonnali hatályú felmondást, ha a munkavállaló munkahelyét munkaidőben kifejezett munkáltatói tiltás ellenére elhagyja. Ugyanakkor a jogszerűtlen munkáltatói utasítás végrehajtásának megtagadása vagy a munkáltató általi munkaszerződés módosítási javaslat visszautasítása az azonnali felmondás alapos okául nem szolgálhatnak.

A munkaviszonynak a próbaidő alatt a felek általi, valamint a határozott idejű munkaviszonynak a munkáltató általi azonnali hatályú megszüntetésekor indokolási kötelezettség nem áll fenn. Utóbbi esetben a munkáltató a határozott időből hátra lévő időre, de legfeljebb egy évre távolléti díjat köteles fizetni munkavállalónak.

A munkavállaló a munkaviszony megszüntetésekor munkakörét az előírt rendben köteles átadni és a munkáltatóval elszámolni. A munkakör átadás és az elszámolás feltételeit a munkáltató biztosítja. A munkavállaló köteles visszaszolgáltatni az ilyen kötelezettség mellett átvett munkaeszközöket, a nála lévő iratokat, és köteles elszámolni a birtokában lévő pénzeszközökkel, továbbá köteles a folyamatban lévő ügyekről és munkakörét érintő lényeges kérdésekről a megfelelő tájékoztatást megadni. Ha a munkavállaló a munkakörét nem az előírt rendben adja át, az a munkaviszony jogellenes megszüntetését eredményezi. A munkaviszony megszüntetésekor – az utolsó munkában töltött naptól, egyébként legkésőbb a munkaviszony megszűnésétől számított ötödik munkanapon – a munkavállaló részére ki kell fizetni a munkabérét, egyéb járandóságait, valamint ki kell részére adni a munkaviszonyra vonatkozó szabályban és egyéb jogszabályban előírt igazolásokat. Amennyiben a munkaviszony legalább egy évig fennállt, a munkavállaló kérelmére, munkaviszonyának megszüntetésekor, illetve legfeljebb az ezt követő egy éven belül a munkáltató köteles a munkavállaló munkájáról írásbeli értékelést adni.

3.2. A közérdekű munkavégzés befejezése. *A végrehajthatóságának megszűnése alapján a pártfogó felügyelő az iratokat a közérdekű munka végrehajthatósága megszűnésének megállapítása végett bemutatja a büntetésvégrehajtási bírónak. Ezen befejezés lehetséges, ha a munkahely arról értesíti, hogy az elítélt egészségi állapotában olyan tartós változás következett be, amely a közérdekű munka végrehajtását nem teszi lehetővé, vagy erről hivatalból tudomást szerez. Vagy arról értesül, hogy az elítélt legalább egy évi időre gyermekgondozási díjban, illetve segélyben részesül. Ezen esetekben a pártfogó felügyelő beszerzi a határozat meghozatalához szükséges iratokat. Abban az esetben, ha a büntetésvégrehajtási bíró a Bv. tvr. 66. §-ának (3) bekezdésében meghatározott ok fennállása esetén a közérdekű munka végrehajthatóságának megszűnését végzésben megállapítja, határozatát megküldi az első fokon eljáró bíróságnak, az ügyésznek, a pártfogó felügyelőnek, a munkahelynek és a Belügyminisztériumnak.*

Átváltoztatása szabadságvesztésre: A közérdekű munkának szabadságvesztésre való átváltoztatása iránt az ügyész a pártfogó felügyelő jelentése alapján tesz indítványt a büntetés-végrehajtási bírónak. Tehát, ha a munkahely arról értesíti a pártfogó felügyelőt, illetve a pártfogó felügyelő azt észleli, hogy az elítélt a munkakötelezettségének nem tesz eleget, e körülményt a pártfogó felügyelő jelzi az illetékes megyei főügyészségnek. Ennek során a feltárt adatok és körülmények alapján jelentést, erre vonatkozó kirendelés esetén pártfogó felügyelői véleményt készít, továbbá beszerzi a szükséges iratokat. A pártfogó felügyelő az összefoglaló jelentését megküldi az illetékes megyei főügyészségnek [Bvtvr. 11/A. § (1) bekezdés], a jelentéséhez csatolja a szükséges iratokat, és az átváltoztatás kezdeményezéséről a munkahelyet értesíti. Ezt követően, ha a büntetés-végrehajtási bíró az indítványnak helyt ad, a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztés tartamát a még le nem töltött munkanapok alapulvételével állapítja meg. Ha az átváltoztatásra nincs ok, a büntetés-végrehajtási bíró más munkahelyet jelölhet ki. A büntetés-végrehajtási bíró a közérdekű munkának szabadságvesztésre való átváltoztatása iránti ügyészi indítvány alapján kitűzi a meghallgatás időpontját. A meghallgatás előkészítése során a büntetés-végrehajtási bíró gondoskodik arról, hogy a döntéshez szükséges iratok a meghallgatáson a rendelkezésére álljanak.

A bíró a meghallgatás alapján az ügyész indítványának helyt ad, és megállapítja a közérdekű munka, illetve az annak hátralevő része helyébe lépő szabadságvesztés tartamát (Btk. 50. §, 114. §); az átváltoztatásra irányuló indítványt elutasítja; ha az ügyész az indítványát visszavonja, az eljárást megszünteti; indokolt esetben – ha szabadságvesztésre átváltoztatásra nincs ok – más munkahelyet jelöl ki. A bv. bíró, illetőleg a másodfokú bíróság tanácsának elnöke a közérdekű munka helyébe lépő szabadságvesztésről kiállított értesítőlapon feltünteti, hogy milyen tételszám alatt előírt közérdekű munkát változtatott át szabadságvesztésre. Az értesítőlapot a bv. intézetnek a fogva lévő elítélt esetén a végzés jogerőre emelkedésekor haladéktalanul, szabadlábon lévő elítélt esetén pedig akkor kell megküldeni, ha a bv. intézet az elítélt befogadásáról értesíti a bv. csoportot. A bv. bíró a jogerős átváltoztató végzés két kiadmányát megküldi annak a pártfogó felügyelői szolgálatnak, amely a közérdekű munka végrehajtását ellenőrizte. A pártfogó felügyelő a bv. bíró által átadott végzéskiadmány alapján értesíti a munkahelyet a közérdekű munka hátralevő részének szabadságvesztésre való átváltoztatásáról.¹⁷

4. Összegzés

E tanulmánnyal az volt a szándékunk, hogy bemutassuk a munkaviszony és a közérdekű munkavégzést ellátók közötti különbségeket. Fontos, hogy nem keverendők össze, hisz míg az egyik esetében munkaviszony keletkezik, a másik esetében ez nem áll fenn. A közérdekű munka a szabadságvesztést és az elzárást követően, a harmadik legsúlyosabb büntetési nemünk. A közérdekű munka kifejezés nagyon beszédes, hiszen egy olyan munkavégzésről van szó, melyet a köz

¹⁷ 71. § (1)-(6)

érdekében, a társadalom felé jóvátételi szándékkal, ingyenesen teljesít az elítélt.¹⁸ Célja egyáltalán nem a munkára nevelés, ezért kijelenthető, hogy nem a munkanélküliekkel, csavargókkal szemben alkalmazott tipikus büntetési nemről beszélünk. A közérdekű munkában megjelenik a helyreállító igazságszolgáltatás eszméje is, hiszen egy szimbolikus jóvátételről van szó, amikor a közérdekű munkára ítélt, a bűncselekménnyel a társadalomnak okozott „károkat”, a társadalom érdekében végzett munkával jóváteheti. Tehát a közérdekű munka is munkavégzésre irányuló tevékenység. A fentiek figyelembevételével mellett ki kell emelni, hogy mind a két esetben fontos, hogy munkájukat személyesen, az általában elvárható szakértelemmel és gondossággal, a munkájára vonatkozó szabályok, előírások, utasítások és szokások szerint kerüljön elvégzésre. Megállapítható továbbá, hogy ilyen fajta összehasonlítás még nem történt, így ennek egy konkrétabb és szélesebb kutatása fontos lehetne a szabályozókész szakirodalmak részletes elemzése kapcsán hipotézisek megfogalmazásával.

Irodalomjegyzék

- Bankó Zoltán, Berke Gyula, Kajtár Edit, Kiss György, Kovács Erika: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez
 - Belovics Ervin, Gellért Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános Rész, Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2012.
 - Berke Gyula, Kiss György, Kun Attila, Petrovics Zoltán: Munkajog, Dialóg Campus Budapest, 2020.
 - Borbíró Andrea, Kiss Anna, Velez Edit, Garami Lajos (szerk.): A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II., Bp: Fresh Art Design Kft., 2009.
 - Dr. Cseffán József: A munka törvénykönyve és magyarázata; Szegedi Rendezvényszervező Kft., Szeged, 2017.
 - Dudás Katalin, Gyulavári Tamás, Horváth István, Hős Nikolett, Hungler Sára, Kártyás Gábor, Kulisyi Mária, Kun Attila, Petrovics Zoltán, Rácz Réka: Munkajog; ELTE Eötvös Kiadó, 2018.
 - Kiss György (szerk): Munkajog. Kézirat 2019.
 - Kozma Anna, Lőrincz György, Pál Lajos, Pethő Róbert: A munka törvénykönyvének magyarázata; HVG orac Lap- és Könyvkiadó Kft, 2016.
 - Kabódi Csaba, Lőrincz József, Mezey Barna: Büntetéstan alapfogalmak, Budapest: Rejtjel Kiadó, 2005.
 - Nagy Ferenc: A Magyar Büntetőjog Általános Része, Budapest: HVGORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2010.
 - Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog, Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2001.
 - Vókó György: Magyar büntetés-végrehajtási jog, Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2009.
-
-

¹⁸ Görgényi Ilona: *A közérdekű munka*, In: Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévy Miklós – Sántha Ferenc – Várad Erika: Magyar Büntetőjog Általános Rész. Complex Kiadó Kft., Budapest, 2012, 390. o.

A horvát-szlovén határvita a Pirani-öböl kapcsán nemzetközi és uniós jogi kontextusban

Marinkás György* – Jecs Franciska**

A Horvátország és Szlovénia között zajló határvita az 1990-es évek elejére nyúlik vissza. A vita középpontjában a 19 km² kiterjedésű Pirani-öböl áll. A két állam Jugoszlávia felbomlása óta nem rendezett tengeri és szárazföldi határaitól először Állandó Választott Bíróság döntött 2017-ben, azonban a horvát fél nem ismerte el a nemzetközi jog alapján hozott döntést. Így Szlovénia 2018-ban az Európai Unió működéséről szóló szerződés 259. cikkével összhangban, a Bizottság értesítése mellett – annak hallgatását követően – kötelezettségszegési eljárást kezdeményezett Horvátországgal szemben az Európai Unió Bírósága előtt. Utóbbi azonban a hatásköreinek hiányára hivatkozva nem hozott érdemi döntést.

Kulcsszavak: Horvátország, Szlovénia, Piráni-öböl, határvita, Állandó Választottbíróóság, Európai Unió Bírósága, nemzetközi jog, EU-jog

The Croatian-Slovenian border dispute over the Gulf of Piran in the context of international and EU law

The border dispute between Croatia and Slovenia dates back to the early 1990s. At the centre of the dispute is the 19 km² extent Piran Bay. The maritime and land borders between the two states, which have not been settled since the break-up of Yugoslavia, were first decided by a Permanent Court of Arbitration in 2017, but the Croatia has not recognised the Final Award based on international law. Thus, Slovenia initiated infringement procedure before the Court of Justice of the European Union against Croatia in accordance with the rules laid down in Article 259 of the Treaty on the Functioning of the European Union. Slovenia first brought the matter before the Commission, which remained silent on the matter. The Court, however, did not deliver a decision on the merits claiming its lack of competence in the issue at hand.

Keywords: Croatia, Slovenia, Piran Bay, border dispute, *Permanent Court of Arbitration*, Court of Justice of the European Union, International law, EU-law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2113>

* Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Európai jogi és Nemzetközi Magánjogi Intézeti Tanszék (A tanulmány 3. pontjának szerzője)

** PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Nemzetközi Jogi és Összehasonlító-jogi Intézeti Tanszék (A tanulmány 1. és 2. pontjának szerzője)

Bevezető gondolatok

ANyugat-Balkán térségének egyik legmeghatározóbb és legelhúzódóbb biztonságpolitikai problémája az államhatárok legitimitásának folyamatos megkérdőjelezése, a határkérdés megoldatlansága, melynek ábrázolására kiváló példaként szolgál a Horvátország és Szlovénia közötti határvita. A kialakult konfliktus a két állam nemzetépítő feladatait tükrözi, ahol a fő cél a területi integritás megóvása, a vélt, vagy valós határokhoz való fokozott ragaszkodás.

Horvátország és Szlovénia egymáshoz való kapcsolata meglehetősen ellentmondásos és számos megoldatlan, tisztázatlan kérdés terheli. A legsúlyosabb és időről időre kiújuló dilemmát ezek közül a két egykori jugoszláv tagállam közötti határviták jelentik.¹ Annak ellenére, hogy 1991-ben mindkét állam elismerte egymás függetlenségét és szuverenitását az akkor még fennálló *Jugoszláv Szövetségi Szocialista Köztársaság* (a továbbiakban: Jugoszlávia) határain belül, Jugoszlávia széthullása óta azonban folyamatosan fennáll a vita a két állam között. Továbbá a szárazföldi és a tengeri határok megállapítása is rendezetlen maradt.² A szárazföldi határviták képezték előszobáját a később tengeri határvitának,³ melynek középpontjában a közel 19 km² kiterjedésű Pirani-öböl áll. Mivel Szlovénia kedvezőtlen földrajzi adottságaiból fakadóan, a vitatott tengeri terület feletti szuverenitás teremtene lehetőséget a nemzetközi vizekre történő kijutásra.

A tanulmány első részében történelmi előzmények felvázolása során a tengeri határvita szempontjából kiindulópontnak számító releváns szárazföldi határvita ismertetésére is sor kerül. Ezt követően az írás második részében a hágai *Állandó Választottbíróóság* (*Permanent Court of Arbitration*,⁴ a továbbiakban: PCA) a vita tárgyában hozott ítéletének elemzésére helyeződik a hangsúly. Majd a tanulmány harmadik részében az Európai Unió Bírósága (EUB) előtti eljárás kerül elemzésre. A tanulmány írása során történeti, deskriptív illetve lineáris, probléma-kronologikus módszert alkalmaztak a szerzők.

1. Történelmi előzmények

1.1. A horvát-szlovén szárazföldi határvita legfontosabb kérdései. Jugoszlávia felbomlása után viszonylag könnyű helyzetben volt a két függetlenné váló állam a szárazföldi határokat illetően, hiszen a határok a nemzetközi jog *uti*

¹ Lőrinczné dr. Bencze Edit: A regionális együttműködés kudarca, avagy a horvát-szlovén határvita, *Közép Európai Közlemények* 2011/2. (13.) 151. o.; Lásd még: Ördögh Tibor: Játék határok nélkül: A horvát-szlovén határvita margójára, in: *Történelem, régió, politika: Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára* (szerk.: Kondela Pál—Simándi Irén), Székesfehérvár, Kodolányi János Egyetem-Alba Civitas Történelmi Alapítvány, 2020, 142. o.

² Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca...151. o.; Ördögh: i.m.142. o.

³ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca...152. o.

⁴ 1899-ben tartott hágai nemzetközi konferencián szerződéssel létrehozott Állandó Választottbíróóság egy kormányközi szervezet, amely számos vitarendezési lehetőséget biztosít a nemzetközi közösség számára.

possidetis juris elvének alkalmazásával, a *status quo* alapján kerültek kijelölésre, így a korábbi tagköztársasági közigazgatási határok nemzetközivé váltak.

Az Európai Közösség 1991-ben Hágában összehívott békekonferencián a vitás kérdések megoldására felállított egy öt alkotmánybíróból álló döntőbizottságot, melyet elnöke – az egykori francia külügyminiszter *Robert Badinter* – után *Badinter Bizottságnak* neveztek el. A Bizottság a horvát-szlovén határra vonatkoztatva kimondta, hogy „*ha bármilyen okból egy állam felbomlik, akkor korábban létező adminisztratív határai az új állam határaivá válnak, melyeket nem lehet sem erőszakkal, sem fegyveresen megváltoztatni.*”⁵. Horvátország és Szlovénia ennek alapján tehát megegyezett abban, hogy a határvonal megállapításánál a szárazföldi határok esetében a Jugoszláviától örökölt 1991. június 25-i állapot szerint, a tengeri határvonal kapcsán pedig a nemzetközi jog alapján kezdik meg a tárgyalásokat. A megállapodástól függetlenül időközönként fellángoltak a politikai viták. A konfliktusok forrásai a korábbi jugoszláv adminisztratív határok pontatlanságából fakadnak. Ezek az elhatárolások meglehetősen régiiek, még az *Osztrák-Magyar Monarchia* idejéből valók, de alapvetően létrejöttük óta stabil kereteket biztosítottak a térségi elhatárolásokhoz az elmúlt évszázadokban. Csúpn néhány átfedést tartalmaznak, de ezek mindaddig, amíg Jugoszlávia fennállt nem okoztak problémát.⁶ Jugoszlávia felbomlása után azonban mindkét állam magának követelte a kérdéses területeket, s ezek összeütközésekhez vezettek a térségben.⁷

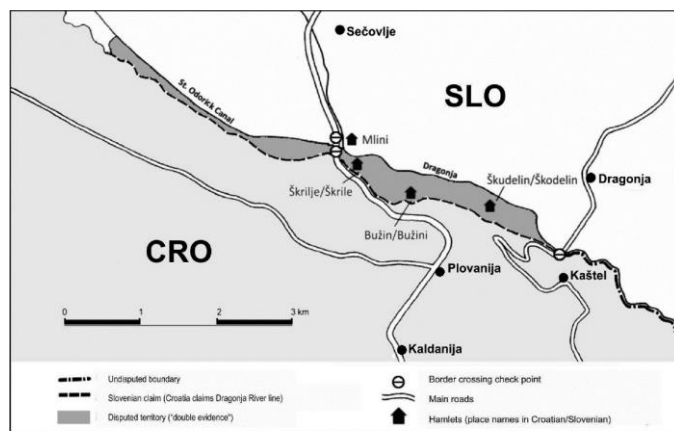
A Piráni-öböl kapcsán felmerülő tengeri jogvita szempontjából a szárazföldi vitatott területek háttérben alapvetően a Dragonja folyó és annak torkolata áll, amely a Pirani-öböl bejáratánál található. Az itt fekvő települések *Mlini, Škrile, Bužini* és *Škodelin* hovatartozása körüli ellentét a szárazföldi határviták központi kérdése, mely előrevetítette a későbbi tengeri vitát és annak kiindulópontja lett. A négy község a folyó déli részén található. (*1. számú melléklet*). Népeességük azonban mind két államhoz ezer szállal kötődik. A konfliktus 1994 óta áll fenn – és azóta is terheli a horvát-szlovén kapcsolatokat – amikor a szlovén parlament a horvát területen fekvő, azonban Szlovéniához szorosabban kötődő négy települést Piran municípiumhoz sorolt döntésével.⁸

⁵ Lásd: Opinion No. 3. of the Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia, 11. January 1992, 31 ILM 1499.

⁶ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca...151-152.o.; Ördögh: i.m.142. o.

⁷ Matej Avbejl-Jernej Letnar Cernic: The Conundrum of the Piran Bay: Slovenia v. Croatia - the Case of Maritime Delimitation. The University of Pennsylvania Journal of International Law & Policy, Vol. 5. (2007) No. 2., 1-19. o.

⁸ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca...151-152.o.; Ördögh: i.m. 143. o.

1. számú melléklet⁹

A horvát-szlovén szárazföldi határvíta 4 vitatott hovatartozású községe— Mlini, Škrije, Bužini és Škodelin— a Dragonja folyó metén (balról jobbra)

1.2. Tengeri határvíta történelmi és jogi háttere. A horvát-szlovén határvíta lényegét és Horvátország európai integrációhoz való csatlakozásának egyik legnagyobb kerékkötőjét a tengeri határ meghúzóása, vagyis Piran és a 19 km² kiterjedésű Pirani-öböl hovatartozásának eldöntése jelenti. A konfliktus eredője abban áll, hogy a két állam között sohasem jelölték ki a tengeri határt. A Pirani-öböl a 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia része volt,¹⁰ az I. világháborút lezáró békeszerződésekkel került az Osztrák-Magyar Monarchiától a győztes Itáliához Piran városa és a 19 km² kiterjedésű öböl. A II. világháborúból vesztesként kikerülő Olaszországnak le kellett mondania a területről, amely Jugoszlávia azon belül is szlovén tagköztársaság részévé vált, ahol szintén nem volt szükség a tengeri határvonal kijelölésére.¹¹ Az egyetlen (valós) Olaszország és Jugoszlávia között húzóódó tengeri határt, amely megfelezte a Trieszti-öblöt¹² az 1975-ben megkötött *Osimo Megállapodás* jelölte ki.¹³ Ezt 1992-ben¹⁴, az immáron független Szlovénia is elfogadta.¹⁵ A jelenlegi határvíta hátterében az áll, hogy Szlovénia a függetlenség kinyilvánításakor fennálló állapotok szerint mindössze 46 km hosszú tengerparttal rendelkezik, ahonnan a földrajzi sajátosságok miatt, Szlovéniából nem vezet

⁹ A kép forrása: Thomas Bickl: The Four Development Phases of the Croatia-Slovenia Border Dispute, in: The Border Dispute Between Croatia and Slovenia. Contributions to Political Science. Springer, Cham. 2021, 133–256. o.

¹⁰ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca....153.o. Ördögh: i.m.143.o.

¹¹ Petrus Szabolcs: Határvíta Európa közepén, 2020.01.21., <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/hatarvita-europa-kozepen/> (2022.11.04).

¹² Ma Olaszországhoz tartozó tengeröböl az Adriai-tenger északkeleti részén.

¹³ Treaty between Italy and Yugoslavia on the delimitation of the frontier for the part not indicated as such in the Peace Treaty of 10 February 1947, No. 24848, Osimo, Ancona, 10 November 1975. (továbbiakban: Osimo Megállapodás).

¹⁴ Mind Szlovénia mind Horvátország 1991. június 25-én mondta ki függetlenségét.

¹⁵ Act Notifying the Succession to the Agreements Between the Former Yugoslavia and the Italian Republic, Official Gazette MP11-60/1992 (RS 40/1992).

közvetlen kapcsolat a nemzetközi vizekhez, amennyiben Horvátország a *Montago-Bay Tengerjogi Egyezményben*¹⁶ (a továbbiakban: UNCLOS) garantált maximális területre kiterjeszti parti tengerét. Márpedig Horvátország az UNCLOS 15. cikke alapján kívánja a kérdést rendezni, úgy, hogy a tengeri határvonalat a Pirani-öböl felezővonalánál, középvonalánál húzza meg.¹⁷ Szlovénia számára viszont a 17. cikkjelent biztosítékot a nyílttengerhez való hozzáférésre.

A tengeri határvita akkor került felszínre, amikor a szlovén parlament 1997. április 7-én elfogadta azt a *Memorandumot*¹⁸, amely az egységes és oszthatatlan Szlovénia fennhatósága alá rendelte a Pirani-öblöt, így Szlovénia igényt tartott a kontinentális talapzatra és a kizárólagos gazdasági övezetre.¹⁹ Szlovénia követelése két érven alapul. Az egyik érv szerint a Pirani-öböl már a függetlenedés előtt Szlovénia fennhatósága alá tartozott és a *Badinter Bizottság* által is elfogadott nemzetközi jogi *uti possidetis* elv alkalmazása a *status quo* fenntartását jelenti. A memorandumban megfogalmazott másik követelés²⁰ az 1958-ban Genfben aláírt a parti tengerről és a csatlakozó övezetről szóló tengerjogi egyezmény²¹ alapján került kialakításra. Az egyezmény 12. cikke a középvonal meghúzása mellett lehetővé teszi az attól való eltérést „*történelmi jogcím, vagy más körülmények*” megléte esetén. Szlovénia, ezen utóbbi indokra hivatkozik, így mint geopolitikailag kedvezőtlen helyzetben lévő ország közvetlen tengeri kijáratot kér a nemzetközi vizekre, s nem elégszik meg a horvátok által felajánlott tengeri folyosóval.

A szárazföldi és tengeri határvita következtében Szlovénia és Horvátország között számos megállapodás és döntés született, melyek azonban napjainkig sem oldották meg teljesen a konfliktust és politikai vitákat eredményeznek a két állam között.²² A *Memorandum* nyomán kialakult feszült viszonyt némileg oldotta az 1997. április 28-án megkötött kishatárforgalmi és együttműködési kormányközi megállapodás, melyben Horvátország lehetővé tette szlovén halászok számára, hogy egy kb. 750 km² kiterjedésű területen halászhassanak – *Poreč* és *Rovinj* közötti Limi-öbölhöz húzódó területen –, cserébe Szlovénia engedélyezte a horvát halászok által kifogott tengeri halak értékesítését az országban.²³ A megállapodást a horvát parlament rövid időn belül, míg a szlovén parlament csak 2001. szeptember 5-én ratifikálta.²⁴ Ez jól tükrözi a két állam közötti ellentéteket. A feszült viszony mindaddig fennállt, amíg az akkori horvát miniszterelnök, *Ivica Račan* és az akkori szlovén miniszterelnök, *Janez Drnovšek*-ről elnevezett *Račan-Drnovšek* kétoldalú

¹⁶ Az Egyesült Nemzetek Tengerjogi Egyezménye és annak XI. Részének végrehajtásáról szóló Megállapodás.

¹⁷ Lőrinczné dr. Bencze Edit: Külső és belső határok a Nyugat-Balkán regionális térfelosztásában, *Közép-Európai Közlemények*, 2011/3-4. (4.) 270-271. o.

¹⁸ Lásd: Memorandum (1993) Piranskem zalivu.

¹⁹ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca....153. o. Ördögh: i.m. 143.o.

²⁰ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca....153. o.

²¹ 1958-as genfi tengerjogi egyezmény a parti tengerről és a csatlakozó övezetről

²² Ördögh: i.m. 144. o.

²³ Ministry of Foreign Affairs and European Integration (2006) Croatia on the Road to the European Union. Nacionalna i Sveučilišna Knjižnica, Zagreb. 2009.

²⁴ Primož Pipan: Cross-border Cooperation between Slovenia and Croatian Istria after 1991, *Acta geographica Slovenica*, 2007/47(2): 223–243. o.

megállapodás 2001. július 21-én megkötésre került, mely újabb dokumentum elfogadását eredményezte. A „*Megállapodás a közös államhatárról*” című dokumentumban (a továbbiakban: *Račan-Drnovšek Megállapodás*) a két miniszterelnök megegyezett abban, hogy a szárazföldi területek esetében Horvátország visszakapta volna *Sveta Gera*-t és a fentebb megnevezett négy települést a Dragonja folyónál, míg Szlovénia két szárazföldi területet kapott volna.²⁵ A megállapodás először rendelkezett a közös tengeri határról, amely alapján Szlovénia 80%-os arányban részesülne a Pirani-öbölből, amelyen keresztül biztosítottá vált volna a szabad kijárási jog a nemzetközi vizekre.²⁶ Horvátország továbbra is fenntartja a kapcsolatot az olasz felsővízekkel. A szlovén parlament külpolitikai bizottsága megerősítette a Račan-Drnovšek megállapodást, azonban a horvát parlament határozottan ellenezte azt,²⁷ melyet végül nem is ratifikált.²⁸ 2002. szeptember elején a horvát miniszterelnök levélben jelentette be a *Račan-Drnovšek Megállapodás felmondását*. Majd 2004 októberében Horvátország implementálta az *Ökológiai és Halászati Védelmi Zónát (Protective Ecological and Fisheries Zone)* az Adriai-tengeren Szlovénia és Olaszország tiltakozása ellenére.²⁹

A megegyezés irányába tett jelentős állomásnak tekinthető 2005-ben a horvát *Brioni szigeten* tartott első közös kormányülés, ahol 2005. június 10-én elfogadták a *Brioni Egyezményt*, melyben a felek kötelezettséget vállaltak arra, hogy a határok végérvényes tisztázásáig a függetlenné válásuk időpontját, az 1991. június 25-i állapotokat veszik figyelembe.³⁰ A felek számára ez az egyezmény jelentette a mindkettőjük számára elfogadható kompromisszumot.³¹ 2006 januárjában Szlovénia a Pirani-öböl egészét saját halászati területének (*Fishing Area*) nyilvánította.³²

2007 augusztusában az akkori szlovén miniszterelnök, *Janez Janša* és horvát partnere *Ivo Sanader* augusztus 26-án elfogadta az ún. *bledi-formulát*, vagy *bledi-folyamatot*, mely olyan szakértői csoportok létrehozásáról rendelkezett, akik előkészítik a szükséges dokumentumokat, amelyek alapján a két fél a nemzeti parlamentek jóváhagyását követően a határvitát egy külső, harmadik fél bevonásával – nemzetközi bíróság, vagy választottbíráskodás, nemzetközi döntőbíró, esetleg egy közvetítő harmadik ország által – kívánja rendezni.

²⁵ Szlovénia a Mursko sredisce-nél (Muraszerdahely) és a Gorski kotar hegyvonulatnál lévő Čabarnal kapott volna területet.

²⁶ Treaty between the Republic of Slovenia and the Republic of Croatia on the Common State Border, 2001 (*A továbbiakban: Račan-Drnovšek Agreement*).

²⁷ Christopher M. Hartley: Under the istrian sun: Navigating international law solutions for the slovenia-croatia maritime border dispute, *Boston University International Law Journal*, (2020) 38(2), 310. o.

²⁸ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca....153-154. o., Ördögh: i.m.145. o.

²⁹ Hartley: i.m. 310. o.

³⁰ Bővebben lásd: Republic of Croatia: Ministry of Foreign Affairs and European Integration (2005) Collection of International Treaties. List of international treaties and international acts signed between the Republic of Croatia and Slovenia, 2005, <http://www.mvep.hr/en/foreign-politics/bilateral-relations/overview-by-country/slovenia,120.html> (2022.11.03.)

³¹ Ördögh: i.m.145. o.

³² STA: 'A Timeline of the Slovenia-Croatia Border Dispute', Total Slovenia News, 10 April 2019. <https://www.total-slovenia-news.com/politics/3415-a-timeline-of-the-slovenia-croatia-border-dispute> (2022.11.04.)

Azonban érdemi előrelépés a határvitát illetően nem történt, így Szlovénia 2008 decemberében jelentős lépésre szánta el magát. A szlovén politika változásában kiindulópontot az jelentette, hogy *Borut Pahor* vezetésével 2008 novemberében új kormány került az ország élére. Szlovénia miniszterelnöke 2008 decemberében arra az álláspontra helyezkedett, hogy Horvátország Európai Unióhoz való csatlakozása kapcsán, a Szlovéniát megillető vétójogot, illetve az Európai Unió Tanácsának soros elnöki pozícióját felhasználva próbálja meg az eseményeket kilendíteni a holtpontról. Szlovénia úgy döntött, hogy Horvátország európai integrációja során a tárgyalási fejezetnyitást tíz hónapon át blokkolni fogja. A 2008. december 19-i szlovén vétót kellőképpen indokolta, az hogy Horvátország úgy nyújtotta be a vonatkozó dokumentumokat³³, hogy azok egyes elemei, illetve a mellékletek néhány térképe a horvát érdekeknek megfelelő tengeri határvonalat tartalmazták. A szlovén álláspont értelmében, ha a dokumentumok a benyújtott formájukban kerültek volna jóváhagyásra, akkor a tengeri határvonal gyakorlatilag a szlovén érdekek és pozíciók figyelmen kívül hagyásával került volna eldöntésre. Márpedig a szlovén álláspont szerint mindaddig, amíg a kérdést tárgyalásos úton nem rendezik, az 1991. június 25-i területi *status quot* kell hatályosnak tekinteni.³⁴

Az EU-csatlakozás lassulása elmérgesítette a felek közötti kapcsolatot is. Az Európai Unió a két állam közötti vitaként tekintett a konfliktusra, abba nem kívánt beleszólni. 2009 januárjában egy szlovén javaslat került napvilágra, mely a választottbíróóság helyett egy békéltető eljárás lefolytatását ajánlotta. A szlovén érvelés szerint, hogyha a hágai Nemzetközi Bírórágra vinné az ügyet, akkor még évekig elhúzódna a vita, ellenben az *Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet* békéltető fóruma mindkét fél számára nagyobb lehetőséget biztosítana a mérlegelés figyelembevételével. Horvátország azonban elutasította az ajánlatot, mivel a Nemzetközi Bírórág elé kívánták vinni az ügyet, ahol a hatályos nemzetközi jog és vonatkozó nemzetközi egyezmények alapján születne döntés. Mindeközben az Európai Unió is érzekelte a konfliktus negatív hatásait, így az Európai Bizottság javaslatokat dolgozott ki a kompromisszum érdekében. 2009 első félévében az EU akkori bővítési biztosa, *Olli Rehn* három javaslatot jelentett be a vitarendezés érdekében, azonban e javaslatok hol az egyik, hol a másik fél elutasító álláspontja miatt meghiúsultak.

A helyzet tarthatatlansága nyomán – az Európai Unió nyomására – 2009. szeptember 11-én sor került³⁵ az akkori horvát és a szlovén miniszterelnök *Borut Pahor* és *Jadranka Kosor*³⁶ találkozására, melyen megállapodás született arról, hogy Szlovénia felhagy a horvát csatlakozási tárgyalások blokkolásával, így Horvátország folytathatja a jogharmonizációs tárgyalásait az Európai Bizottsággal. A megállapodás értelmében mindezért: *„cserébe Horvátország a határkérdést prejudikáló minden dokumentumot visszavon, s garantálja hogy bármilyen 1991. június 25-e után keletkezett horvát dokumentum vagy cselekmény jogilag érvénytelen és nincs*

³³ 5 fejezet megnyitását és 6 fejezet lezárását szolgáló dokumentum volt.

³⁴ Lőrinczné: Külső és belső határok...271. o.

³⁵ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca....156. o., Ördögh: 146. o.

³⁶ Jadranka Kosor elődje, Ivo Sanader 2009.július 1-jei távozása után került a horvát kormány élére.

*relevanciája a horvát-szlovén határvonal meghatározása kérdésében*³⁷ Miután a horvát fél semmisnek nyilvánította a határkonfliktussal kapcsolatban 1991 óta kiadott összes dokumentumát, ezennel 2009-ben gyakorlatilag tiszta lappal indult újra a vita.³⁸

2. A horvát-szlovén határvita az Állandó Választottbíróóság (PCA) előtt

2.1. A választottbíróági eljárás. A határvita kapcsán az akkori horvát és a szlovén miniszterelnök Stockholmban 2009. november 4-én aláírta a Választottbíróági Megállapodást (*Arbitration Agreement*), amely megteremtette a lehetőséget a nemzetközi választott döntőbíróóság felállítására. A Választottbíróági Megállapodás a nemzetközi jogot tekinti kiinduló pontnak, Szlovénia nyílt tengeri vizekkel való kapcsolatát az igazságosság és a jószomszédi kapcsolatok elve mentén kellett meghatározni, határozatát a felek önmagukra nézve kötelezőnek ismerik el.³⁹ A Választottbíróági Megállapodásban a felek arra kérték a PCA-t hogy határozza meg:

- a) a tengeri és a szárazföldi határt a Szlovén Köztársaság és a Horvát Köztársaság között,
- b) Szlovénia nyílt tengerhez történő csatlakozását (*junction to the high seas*), valamint
- c) az érintett tengeri területek használatának rendjét⁴⁰

Az 5 főből⁴¹ álló döntőbíróóság felállítására 2012 januárjában került sor. Egy horvát napilap⁴² 2015 júliusában egy titkos telefonbeszélgetést rögzített, melyet nyilvánosságra hozott. A privát beszélgetés a választottbíróóság szlovén bírója, *Jernej Sekolec* és a Szlovéniát a döntőbíróóság előtt képviselő delegáció egyik tagja, *Simona Drenik* között folyt. Horvátország véleménye szerint a szlovén bíró bennfentes információkat adott Drenik tudtára, miszerint hogyan lehetne meggyőzni a többi bírót Szlovénia javára.⁴³ A beszélgetés megtörténtének tényét a döntőbíróóság is megerősítette. A szlovén nemzetiségű bírót a bíróság kizárta tagjai sorából. Az eljárást viszont tovább folytatta, mert az átadott információkat nem tartotta az

³⁷ Lőrinczné: A regionális együttműködés kudarca....156-157. o.

³⁸ Petrus: i.m.

³⁹ Ördögh: i.m.146. o.

⁴⁰ Arbitration Agreement between the Government of the Republic of Croatia and the Government of the Republic of Slovenia, Stockholm, 4 November 2009, Article 3 (1).

⁴¹ A francia Gilbert Guillaume, a brit Vaughan Lowe, az osztrák Bruno Simma, a horvát Budislav Vukas és a szlovén Jernej Sekolec voltak a tagok.

⁴² Večernji List a horvát napilap neve

⁴³ Arman Sarvarian- Rudy Baker: Arbitration between Croatia and Slovenia: Leaks, Wiretaps, Scandal, 18 June 2015, Arbitration between Croatia and Slovenia: Leaks, Wiretaps, Scandal – EJIL: Talk! (ejiltalk.org) (2022.11.03.)

eljárást érdemben befolyásoló súlyúaknak.⁴⁴ A PCA 2017. június 27-én⁴⁵ hozta meg jogerős ítéletét.

2.2. A PCA ítélete

2.2.1. Szárazföldi határ. A szárazföldi határra (csakúgy, mint a tengeri határra) vonatkozó elemzésében a PCA-nak szigorúan alkalmaznia kellett a nemzetközi jogot a választottbírószági megállapodásban⁴⁶ foglaltak szerint. Ebben az összefüggésben érdemes megjegyezni, hogy „a Bíróságnak a kérdéseket jogi, és nem történelmi, politikai vagy szociológiai szempontból kell eldöntenie. Ezt a két kormány választotta és ezzel bízta meg a Bíróságot.”⁴⁷ Ami a szárazföldi határ vonalát illeti, a PCA három szakaszra osztotta a határt: (I.) Mura folyó régió, (II.) Központi régió és (III.) Isztriai régió. Ez utóbbi régióban Dragonja folyó torkolatánál, a folyótól délre fekvő kérdéses hovatartozású három település, község (*Mlini, Škrile, Bužini*) (1. számú melléklet), mely kiindulópontja lett és előrevetítette a későbbi tengeri vitát végül Horvátország fennhatósága alá került, mivel esetükben a folyó jelentette a határt.⁴⁸

2.2.2. Tengeri határ/tengeri területek. A választottbírószági megállapodás értelmében a felek azzal bízták meg a PCA-t, hogy (i) a (szárazföldi és) tengeri határt a nemzetközi jog alkalmazásával;⁴⁹ (ii) Szlovénia nyílt tengerhez való csatlakozását és a tengeri területekre vonatkozó rezsimet azáltal, hogy a "nemzetközi jog, a méltányosság és [...] a jószomszédi kapcsolatok [...] alkalmazásával [...] igazságos és méltányos eredményt érjenek el, figyelembe véve minden releváns körülményt [...]”⁵⁰

A Bíróság először a *Piran-öböl státuszát* határozta meg, és megállapította, hogy Jugoszlávia felbomlását megelőzően az öböl jogi értelemben is öbölnek minősült, és Jugoszlávia az 1963-as és 1987-es parti tengeri törvények (*Coast Sea Acts from 1963 and 1987*) révén belvízzé nyilvánította. Ez utóbbi törvény az öböl záróvonalát (*closing line*) is meghatározta. A PCA szerint 1991. június 25-én az öböl Jugoszlávia belveizeihez tartozott.⁵¹ Mivel az UNCLOS nem rendelkezik a belvizek elhatárolásáról, a Bíróság úgy vélte, hogy az öbölben a határmegállapításnak ugyanazokat az elveket kell követnie, mint a szárazföldi határ megállapításnak, nevezetesen az *uti possidetis* elvet. Mivel az egykori Jugoszlávia fennállásának idején az öböl felosztására nem került sor, a határok kijelölését így az *effektivitás*, azaz a szóban forgó terület

⁴⁴ In the matter of an Arbitration under the Arbitration Agreement between the Government of the Republic of Croatia and the Government of the Republic of Slovenia signed on 4 November 2009, Partial Award, PCA, 30 June 2016.

⁴⁵ Lásd: In the matter of an Arbitration under the Arbitration Agreement between the Government of the Republic of Croatia and the Government of the Republic of Slovenia signed on 4 November 2009, Final Award, PCA, 29 June 2017 (A továbbiakban: PCA Final Award.)

⁴⁶ Arbitration Agreement Articles 3(1)(a) and 4(a)

⁴⁷ PCA Final Award, 2017: para. 335.

⁴⁸ Uo. para 769.

⁴⁹ Arbitration Agreement Article 3 (1)(a)

⁵⁰ Uo. Article 4 (1)(b)

⁵¹ PCA Final Award, 2017: paras. 862–885.

tényleges ellenőrzésén vagy igazgatásán alapuló szuverenitási igények alapján kellett megállapítania.⁵²

Ennek alapján a PCA arra a következtetésre jutott, hogy a halászati területek a záróvonaltól keletre az egész öbölre kiterjedtek, de nem történt kifejezett kölcsönös elismerés az egyes területek területi kiterjedéséről.⁵³ A fentebb tárgyaltakra tekintettel, a PCA úgy határozott, hogy az öbölben a határvonal a Horvátország (egyenlő távolság elve) és Szlovénia (teljes öböl) által követelt vonalak között húzódik, kifejezetten elfogadva a 2001-es Drnovšek-Račan megállapodásban szereplő vonalat. Ennek eredményeként és a terület szempontjából a Bíróság az öbölnek nagyjából négyötödét Szlovéniának az egyötödét pedig Horvátországnak ítélte.

A PCA a Választottbírószági Megállapodáshoz kötött másodikára a vitás felek közötti *parti tenger* határaitól döntött. A jelenlegi határvita háttérében az áll, hogy Szlovénia a függetlenség kinyilvánításakor mindössze 46 km hosszú tengerparttal rendelkezik, ahonnan azonban a földrajzi sajátosságok miatt, ha Horvátország a Montago-Bay Egyezményben garantált maximális területre kiterjeszti parti tengerét, akkor Szlovéniából nem vezet közvetlen kapcsolat a nemzetközi vizekhez. Márpedig Horvátország az ENSZ Tengerjogi Egyezmény 15. cikk alapján kívánta a kérdést rendezni, úgy hogy a tengeri határvonalat a Pirani-öböl középvezetékénél húzza meg.⁵⁴ Így az UNCLOS 15. cikk első mondatára hivatkozva Horvátországot megilleti a Pirani-öbölnek legalább a fele. A szlovén fél ugyanezen cikk második mondatára hivatkozott. Valamint Szlovénia érvelése szerint ilyen „*történelmi jogcím*”, hogy a jugoszláv időkben szlovén ellenőrzés alatt állt a terület. További érv, hogy az öböl ellenőrzése nélkül Szlovéniának nem lenne csatlakozása a nemzetközi vizekre, ez pedig a rendelkezésben szereplő⁵⁵ „*különös körülmény*”. Emellett Horvátország az UNCLOS 17. cikke szerinti a békés áthaladás jogára hívta fel a figyelmet. Ezt a horvát állam kész volt biztosítani Szlovéniának, ezért a nemzetközi vizekhez való csatlakozás lehetősége nem „*különös körülmény*” – tette hozzá.⁵⁶ Szlovénia és Horvátország tengerparti határainak hosszát a PCA nem tekintette különleges körülménynek. Szlovénia részéről sem állapítottak meg történelmi jogcímekeket. A választottbírói testület azonban a part menti konfigurációt különleges körülménynek tekintette: *"[A]z horvát partvonal tekintetében nagyon jelentősen észak felé terelik el az egyenlő távolság elve alapján húzott vonalat, ami nagymértékben eltúlozza Szlovénia tengeri övezetének "bezárt" (box-in) jellegét".*⁵⁷

⁵² Uo. paras. 886–888.

⁵³ PCA Final Award, 2017: paras. 891-901.

⁵⁴ Lőrinczné: Külső és belső határok... 270-271. o.

⁵⁵ Bővebben lásd: Petrus: i.m.; PCA Final Award, 2017: paras. 949–1014.

⁵⁶ Petrus: i.m.

⁵⁷ PCA Final Award, 2017: para. 1011. Bővebben lásd még: Liviu Dumitru: The Award in the Arbitration between the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia Case, *Romanian Journal of International Law*, 17 (2017), 96-97. o.

Ennek eredményeképpen a Szlovénia és Horvátország közötti parti tenger végleges határvonala kissé délnyugatabbra húzódott.⁵⁸ Az így kapott határvonal jelentősen eltér az egyenlő távolság elve alapján húzott vonaltól.⁵⁹

A PCA harmadsorban Szlovénia nyílt tengerhez történő csatlakozását⁶⁰ illetően értelmezte a *csatlakozás, (junction)* kifejezést, amely erősen vitatott volt a felek között.⁶¹ A választottbírák úgy vélték, hogy "a *"csatlakozás"* kifejezésnek alapvetően *térbeli jelentése és konnotációja van*"⁶² valamint megállapították, hogy "csatlakozás" két vagy több terület közötti kapcsolat fizikai helyét jelenti. A jelen ügyben a PCA a "csatlakozás" fogalmát úgy határozta meg, mint a Szlovénia parti tengere és egy Horvátország és Olaszország parti tengerein kívüli terület közötti kapcsolatot".⁶³ Ami a csatlakozási terület, tengeri folyosó (*corridor*) elhelyezkedését illeti, a PCA úgy határozott, hogy az a Horvátország és Olaszország közötti tengeri határ (Osimo-határ) mentén, Horvátország parti tengerén belül, 2,5 tengeri mérföld szélességben, Szlovénia parti tengerének határától a nyílt tengerig húzódik. (2. számú melléklet)

Nemutolsósorban a PCA a *kontinentális talapzatra* vonatkozó igényeket rendezte. Szlovénia ugyanis a horvát kontinentális talapzattal átfedő kontinentális talapzatra vonatkozó igényt terjesztett elő, valamint kérte a Bíróságot, hogy jelölje ki a felek kontinentális talapzatát azon az alapon, hogy a kontinentális talapzatot a Választottbírói Megállapodás 3. cikke (1) bekezdésének c) pontjában a *releváns tengeri területek (relevant maritime areas)* alá kell sorolni. A PCA egyetlen bekezdésben megállapította, hogy a Szlovénia és Horvátország közötti, a Piran-öböl záróvonalának pontja és az Osimo-határ között megállapított parti tengeri határ mindenre kiterjed. Szlovénia így "nem rendelkezik az említett tengeri határon túl nyugatra húzódó tengeri övezetekkel".⁶⁴ Továbbá, "Szlovénia kontinentális talapzatra vonatkozó igénye ezért összeegyeztethetetlen a Bíróságnak a két állam e területen fennálló jogosultságainak meghatározásával, illetve nem merül fel a kontinentális talapzat meghatározásának kérdése".⁶⁵

A PCA ítéletének kihirdetését követően hat hónapos türelmi időt adott a feleknek a döntés végrehajtására. Szlovénia 2017. december 30-án rendőri erők bevetésével szerzett érvényt a Horvátország által el nem fogadott nemzetközi ítéletnek.⁶⁶

⁵⁸ Uo. para. 1014.

⁵⁹ Dumitru: i.m. 96. o.

⁶⁰ Arbitration Agreement Article 1 (b)

⁶¹ PCA Final Award, 2017: paras. 1016–1033.

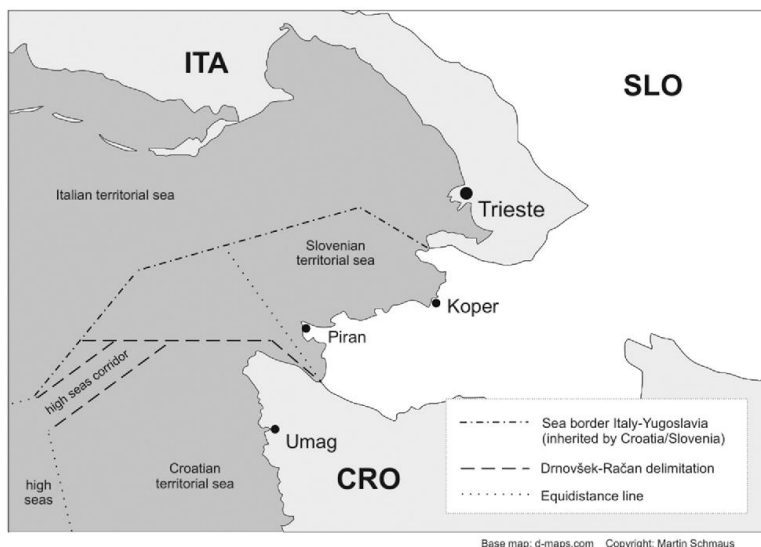
⁶² Uo. para. 1073.

⁶³ Uo. para. 1076.

⁶⁴ Bővebben lásd: Thomas Bickl: The border dispute between Croatia and Slovenia–The stages of a protracted conflict and its implications for EU enlargement, PhD dissertation, the Faculty of Social Sciences of the University of Duisburg-Essen, Germany, 2019.

⁶⁵ PCA Final Award, 2017: para. 1103.

⁶⁶ Petrus: i.m.

Base map: d-maps.com Copyright: Martin Schmaus

2. számú melléklet⁶⁷

A PCA által megállapított tengeri határvonalak, tengeri területek

3. A határvita az Európai Unió Bírósága előtt

3.1. Az ügy uniós jogi relevanciával bíró előzményei és felek érvei. A Szlovén Köztársaság 2018. március 16-án, az *Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés*⁶⁸ (a továbbiakban: EUMSz.) 259. cikkével összhangban felhívta az *Európai Bizottság* (a továbbiakban: Bizottság) figyelmét arra, hogy a *Horvát Köztársaság* nem ismeri el és nem hajtja végre a választottbíróóság ítéletét,⁶⁹ és ennek következtében a Szlovén Köztársaság nem tudja gyakorolni szuverenitását a nemzetközi jognak megfelelően a területének részét képező tengeri és szárazföldi övezetekben. A Szlovén Köztársaság szerint a Horvát Köztársaság magatartása továbbá abban is akadályozta a Szlovén Köztársaságot, hogy a Szerződések alapján rá háruló kötelezettségeinek eleget tegyen.⁷⁰ Jóllehet a *Bizottság Jogí Szolgálata* (a továbbiakban: BJSZ) álláspontja⁷¹ (a továbbiakban: BJSZ állásfoglalás) szerint a Szlovén Köztársaság állításai megalapozottak voltak,⁷² azaz a Horvát Köztársaság megszegte a szerződésből eredő kötelezettségeit, ennek megfelelően

⁶⁷ A kép forrása: Bickl 2019. 136.o.

⁶⁸ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (OJ C 326, 26.10.2012, 47–390. o.)

⁶⁹ Az EUB ítélet szóhasználatának megfelelően a továbbiakban a választottbíróági megállapodás és az ítélet kisbetűs írásmóddal kerül hivatkozásra.

⁷⁰ EUB, C-457/18. sz. Szlovénia k. Horvátország ügy, ítélet, 2020. január 31. para. 40.

⁷¹ European Commission Legal Service, Note for the Attention of Clara Martinez Alberola, Chef de Cabinet of the President. Follow up to the hearing on the dispute between Slovenia and Croatia, Ares (2018) 2492481 SECEM (Brussels, 14 May 2018).

⁷² A BJSZ állásfoglalásáról és annak perbeli szerepéről a következő pontban esik szó részletesen.

kötelezettségszegési eljárás megindítását javasolta, a Bizottság nem adott ki az EUMSZ. 259. cikke szerinti indokolással ellátott véleményt az említett cikkben szereplő három hónapos határidőn belül.⁷³ Ily módon a Szlovén Köztársaság előtt megnyílt a közvetlen perindítási lehetőség. A Szlovén Köztársaság 2018. július 13-án nyújtotta be keresetlevelét.⁷⁴ A Szlovén Köztársaság hat kifogást adott elő a keresetlevelében.⁷⁵

Első kifogásával a Szlovén Köztársaság azt állította, hogy a Horvát Köztársaság az Unióhoz való csatlakozás folyamata során tett kötelezettségvállalás egyoldalú megszegése révén megtagadta a jogállamiság értékének, valamint a lojális együttműködés és a *res judicata* elvének a tiszteletben tartását, amelyeket az *Európai Unióról Szóló Szerződés*⁷⁶ (a továbbiakban: EUSz.) 2. cikke rögzít.

Második kifogásával a Szlovén Köztársaság úgy vélte, hogy a Horvát Köztársaság megsértette az EUSZ 4. cikk (3) bekezdésében rögzített lojális együttműködés kötelezettségét, amikor akadályozta a Szlovén Köztársaságot abban, hogy végrehajtsa több, általa hivatkozott másodlagos jogi aktust.

Harmadik kifogásával a Szlovén Köztársaság azt állította, hogy a Horvát Köztársaság megsértette a közös halászati politikára vonatkozó uniós jogot azáltal, hogy nem tartotta tiszteletben a szlovén területet és a határokat. A Szlovén Köztársaság álláspontja szerint a Horvát Köztársaság akadályozza a Szlovén Köztársaságot, hogy eleget tegyen a *közös halászatpolitikáról szóló 1380/2013 rendeletből*⁷⁷ eredő kötelezettségeinek.

Negyedik kifogásával a Szlovén Köztársaság azt állította, hogy a Horvát Köztársaság megsértette az *1224/2009 rendelettel*⁷⁸ és a *404/2011 végrehajtási rendelettel*⁷⁹ létrehozott, a közös halászati politika szabályainak betartását biztosító közösségi ellenőrző rendszer (a továbbiakban: ellenőrző rendszer) szabályait, mivel akadályozza a Szlovén Köztársaságot abban, hogy eleget tegyen a fent említett ellenőrző rendszerből eredő kötelezettségeinek.

Ötödik kifogásával a Szlovén Köztársaság azt állította, hogy a Horvát Köztársaság magatartása sérti a Schengeni határellenőrzési kódexet, tekintettel arra, hogy a két állam közötti határ még olyan külső határnak minősül, amelyre az említett kódex II. címének rendelkezéseit kell alkalmazni.

Hatodik kifogásával a Szlovén Köztársaság azt hozta fel, hogy a Horvát Köztársaság azáltal, hogy megtagadja azon vitatott választottbírószági ítélet

⁷³ Az Európai Bizottságot ilyen téren megillető mozgásteret illetően lásd: EUB, C-422/97 P. – Sateba k. Bizottság, végzés, 1998. július 17., para. 14.

⁷⁴ EUB, C-457/18. sz. ügy, ítélet, para. 44.

⁷⁵ EUB, C-457/18. sz. ügy, Priit Pikamäe főtanácsnok indítványa, paras. 54-61.

⁷⁶ Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (OJ C 326, 26.10.2012, 13–390. o.)

⁷⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 1380/2013/EU rendelete (2013. december 11.) a közös halászati politikáról (OJ L 354, 28.12.2013, 22–61. o.)

⁷⁸ A Tanács 1224/2009/EK rendelete (2009. november 20.) a közös halászati politika szabályainak betartását biztosító közösségi ellenőrző rendszer létrehozásáról [...] (OJ L 343, 22.12.2009, 1–50. o.)

⁷⁹ A közös halászati politika szabályainak betartását biztosító közösségi ellenőrző rendszer létrehozásáról szóló 1224/2009/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló, 2011. április 8-i 404/2011/EU bizottsági végrehajtási rendelet (HL 2011. L 112, 1. o.)

elismerését, illetve hogy a szlovén parti tengert bevonja a tengeri területrendezésébe – jelesül, hogy elfogadta „[a] Horvát Köztársaság területének kezelésére vonatkozó stratégiát” – sérti a 2014/89 irányelv⁸⁰ 4. cikkének (1) bekezdését és 8. cikkét. A Horvát Köztársaság ezáltal minden együttműködést ellehetetlenít, amely pedig ezen irányelv – együttműködési kötelezettséget előíró – 11. cikke (1) bekezdésének a megsértését jelenti.

A Horvát Köztársaság három, a hatáskör hiányán alapuló kifogásra hivatkozott.⁸¹ Az *első* kifogásában a Horvát Köztársaság azzal érvelt, hogy a választottbírószági megállapodás és az ítélet érvényességével és joghatásaival kapcsolatos vita rendezéséhez – azaz a nemzetközi jogi kérdésekhez – képest a Szlovén Köztársaság azon állításai, amelyek szerint a Horvát Köztársaság megsértette az uniós jog alapján rá háruló kötelezettségeket, járulékos jellegűek. A Horvát Köztársaság azzal érvelt, hogy az EUB az ún. *Európai Iskolák ügyben*⁸² megállapítottak értelmében nem rendelkezik hatáskörrel arra, hogy az uniós jogból eredő kötelezettségek megsértéséről ítélkezzen, ha ezek a kötelezettségek járulékosak egy olyan másik vita előzetes rendezéséhez képest, amely nem tartozik a Bíróság hatáskörébe.

A *második* kifogásában a Horvát Köztársaság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a két állam közötti jogvita valódi tárgya a választottbírószági megállapodás és az annak alapján létrejött, ám végre nem hajtott ítélet érvényessége és joghatásai. Márpedig a Horvát Köztársaság álláspontja szerint a választottbírószági ítélet nem képezi az uniós jog elválaszthatatlan részét. Következésképpen a jogvitát a nemzetközi jog szabályai alapján kell rendezni, megoldása pedig nem függ az uniós jog alkalmazásától.

A *harmadik* kifogásában a Horvát Köztársaság azt állította, hogy az EUMSZ 259. cikke alapján a Bíróság nem rendelkezik hatáskörrel arra, hogy a választottbírószági megállapodás, valamint az e megállapodás alapján meghozott ítélet érvényességéről és hatásairól döntést hozzon, tekintettel arra, hogy a nemzetközi megállapodás nem képezi az uniós jog elválaszthatatlan részét. Márpedig a Szlovén Köztársaság által hivatkozott uniós jogi jogsértések alapját a választottbírószági megállapodás és az annak eredményeként létrejött választottbírószági ítélet értelmezése képezi.

A fenti három bekezdést összefoglalva, a Horvát Köztársaság érvelésének lényege, hogy a kérdés elsősorban a nemzetközi jog – és nem az uniós jog – hatálya alá tartozik, következésképpen az EUB nem rendelkezik hatáskörrel az ügy elbírálására. A Szlovén Köztársaság a válaszában ezzel szemben úgy véli, hogy ezzel az érveléssel a Horvát Köztársaság a kereset tárgyának egyoldalú elferdítésére tesz kísérletet.⁸³ E gondolatmenet, amint a szakirodalmi elemzés című részben ismertetésre kerül, visszaköszön a Bíróság ítéletének jogtudományi értelmezésében.

3.2. A főtanácsnok véleménye és a Bíróság döntése. Az ügy érdemének vizsgálata előtt szükséges volt döntenie a BJSZ véleményének az ügy iratai közötti

⁸⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/89/EU irányelve (2014. július 23.) a tengeri területrendezés keretének létrehozásáról (OJ L 257, 28.8.2014, 135–145. o.)

⁸¹ EUB, C-457/18. sz. ügy, ítélet, paras. 74-77.

⁸² EUB, C-132/09 sz., Európai Bizottság k. Belga Királyság, ítélet, 2010. szeptember 30. (ún. Európai Iskolák Ügy)

⁸³ EUB, C-457/18. sz. ügy, ítélet, para. 79.

eltávolításáról. A szlovén fél ugyanis az elfogadhatatlansági kifogásra adott válasza C.2. sz. mellékletében benyújtotta a BJSZ állásfoglalását az ügyben, amelyet a Bizottság nem használt fel, mivel nem adott ki az EUMSz. 259. cikke szerinti indokolással ellátott véleményt és hivatalosan nem is tett közzé.⁸⁴ A Szlovén Köztársaság állítása szerint egy német hetilap honlapján közölt cikkben szerepelt az a hiperlink, amely révén hozzáfért a vitatott dokumentumhoz. Az EUB a horvát fél kérelmére – a főtanácsnok álláspontjával is megegyezően⁸⁵ – eltávolította a BJSZ véleményét az ügy iratanyagaiból. Amint az EUB érvelt, az állandó ítélkezési gyakorlat⁸⁶ értelmében:

„[...] ellentétes lenne a közérdekkel annak elfogadása, hogy az ilyen belső dokumentumokat a Bíróság előtti jogvitában anélkül benyújthassák, hogy ehhez az érintett intézmény hozzájárult volna, vagy, hogy ezt e bíróság elrendelte volna. [...] A jelen ügyben fennáll egy korántsem hipotetikus, előre látható kockázat, hogy [a Bizottság] nyilvánosan kényszerül állást foglalni egy olyan véleménnyel kapcsolatban, amelyet minden bizonnyal belső felhasználásra szántak. Márpedig ez a kilátás elkerülhetetlenül negatív hatással járna a Bizottság ahhoz fűződő érdekére, hogy jogi véleményeket kérjen, valamint hogy őszinte, objektív és teljes körű véleményeket kaphasson.”⁸⁷

Az ügyben a fentebb írottaknak megfelelően az eldöntendő kérdés az volt, hogy a jogvita az uniós jog hatálya alá tartozik-e? A kérdésre adott választól függ, hogy a Bíróság rendelkezik-e hatáskörrel a vita eldöntésére.⁸⁸ Mind az ügyben főtanácsnokként eljáró *Priit Pikamäe*, mind az EUB a Horvát Köztársaság érvelését fogadta el a Szlovén Köztársaság érvelésével szemben. A főtanácsnok az ügy érdemének vizsgálta során azt előzetes megállapítást tette, hogy a Bíróság nem rendelkezik hatáskörrel a jelen kereset vizsgálatára.⁸⁹ A főtanácsnok indítványának 104. pontjában azon álláspontjának adott hangot, amelynek értelmében a bíróság állandó ítélkezési gyakorlata alapján jól körülhatároltak azok az esetek, amelyek során az Uniót köti a nemzetközi jog.⁹⁰ Álláspontja szerint az Uniót kötik azok a nemzetközi egyezmények, amelyeket a Szerződések rendelkezései alapján kötött, és amelyek a hatálybalépésüktől kezdődően az uniós jogrend szerves részét képezik. Az Uniót köti az a nemzetközi megállapodás, amely a korábban a tagállamok által e megállapodás alkalmazási területén gyakorolt hatásköröket foglalja magába. Az Unió a hatásköreinek gyakorlásakor köteles a nemzetközi szokásjog tiszteletben tartására. Ebből következik, hogy a fent említett kategóriákba nem tartozó nemzetközi megállapodások nem tekinthetők uniós aktusoknak, és nem kötik az Uniót. E megállapításokat a Bíróság is elfogadta.⁹¹

⁸⁴ Tény ugyanakkor, hogy a dokumentum jelen sorok írásának idején (2022. október 28.) is elérhetőek egy „si” végződésű, azaz Szlovéniában regisztrált honlapon. Lásd: <https://old.slovenskenovice.si/images/docs/2018/09/17/SECEM.pdf> (2022.10.28.)

⁸⁵ EUB, C-457/18. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, 2019. december 11., paras. 90-96.

⁸⁶ Lásd az ítélet 66. pontjában hivatkozott joggyakorlatot!

⁸⁷ EUB, C-457/18. sz. ügy, ítélet, paras. 66, 70.

⁸⁸ EUB, C-457/18. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 101-102., 112.

⁸⁹ Uo., para. 88.

⁹⁰ Uo., para. 104.; lásd továbbá az ott hivatkozott joggyakorlatot!

⁹¹ EUB, C-457/18. sz. ügy, ítélet, paras. 87., 91., 104-105.

A főtanácsnok indítványában a Horvát Köztársaság álláspontját fogadta el helyes értelmezésként és maga is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az uniós jogból eredő kötelezettségekre vonatkozó állítások járulékos jellegűek a nemzetközi jogi kötelezettségek értelmezéséhez képest. A főtanácsnok az ún. Európai Iskolák ügyből levonható következtetések kapcsán is egyetértett a Horvát Köztársaság álláspontjával.⁹² A Bíróság az ítéletének 91. pontjában megerősítette a főtanácsnok álláspontjában foglaltakat.

Fontos kérdés volt annak eldöntése, hogy az EU intézményeinek részvétele a választottbírói megállapodás 'tető alá hozásában', illetve, hogy a Horvát Köztársaság csatlakozásának feltételeiről szóló okmány⁹³ III. mellékletében fellelhető, a választottbírói megállapodásra és – az akkor még – jövőbeli választottbírói ítéletre utaló fordulatok⁹⁴ részes féllé tették-e az EU-t a megállapodásban. A főtanácsnok az első kérdés tekintetében arra az álláspontra helyezkedett, hogy „[...] a vitatott választottbírói ítéletet egy kétoldalú választottbírói megállapodás alapján felállított nemzetközi bíróság hozta meg. Nem vitatott, hogy az Unió sem a választottbírói megállapodásnak, sem pedig az említett ítélet elfogadását eredményező választottbírói eljárásnak nem volt részes fele.”⁹⁵ Amint a főtanácsnok írja, az Unió csupán a nemzetközi jogból ismert 'jószolgálatát' ('*bons offices*') ajánlotta fel a feleknek, azaz mediátorként eljárva, mindkét fél meghallgatását követően segítette a feleknek megállapodásra jutni. Az említett megállapodást pedig csupán, mint 'tanú' írta alá nem, mint részes fél. Az uniós jog alkalmazását nem írja elő a megállapodás, amelyet a főtanácsnok indítványában írtaknak megfelelően – és egy ott hivatkozott dokumentum tanulsága szerint – az Unió tudomásul is vett. A főtanácsnok ebből azt a következtetést vonta le, hogy a vitatott választottbírói ítélet egy kétoldalú választottbírói megállapodás alapján felállított választottbírói által meghozott határozat, amely a nemzetközi jogot alkalmazza.⁹⁶ A másik kérdést illetően a főtanácsnok szerint a választottbírói megállapodás vagy a vitatott választottbírói ítélet nem váltak az uniós jog részévé a Horvát Köztársaság csatlakozási okmánya révén. Amint írja: „[...] a Bíróság elé terjesztett iratokból az következik, hogy a Horvát Köztársaság Unióhoz való csatlakozásának egyik politikai feltétele volt a Szlovén Köztársasággal fennálló határvitájának rendezése.”⁹⁷ Álláspontja szerint a Horvát Köztársaság csatlakozásának feltételeiről szóló okmány III. mellékletében fellelhető, a választottbírói megállapodásra és – az akkor még – jövőbeli választottbírói ítéletre utaló fordulatok Horvát Köztársaságot és a Szlovén Köztársaságot elválasztó határral kapcsolatos vitát illetően nem értelmezhető az uniós jogból eredő olyan jogi kötelezettségként, amely előírja a Horvát Köztársaság számára, hogy a jövőbeli

⁹² EUB, C-457/18. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, paras. 105-108.

⁹³ Okmány a Horvát Köztársaság csatlakozásának feltételeiről, valamint az Európai Unióról szóló szerződés, az Európai Unió működéséről szóló szerződés és az Európai Atomenergia-közösséget létrehozó szerződés kiigazításáról. (HL L 112., 2012.4.24., 6–110. o.)

⁹⁴ Jóllehet a főtanácsnok azt írja, hogy egyetlen helyen szerepel az utalás, valójában három fordulat is tartalmazza a szóban forgó okmány fent említett melléklete. – A szerző megjegyzése.

⁹⁵ EUB, C-457/18. sz. ügy, főtanácsnoki indítvány, para. 123.

⁹⁶ Uo., para. 123.

⁹⁷ Uo., para. 126.

választottbíróági ítéletnek megfelelően rendezze a Szlovén Köztársasággal a közös határukra vonatkozó fennálló vitáját.⁹⁸ A Bíróság e téren is a főtanácsnok álláspontjával összhangban döntött. Megállapította, hogy azon tényekből következően, hogy a Tanács elnöksége tanúként, az Unió nevében aláírta a választottbíróági megállapodást, valamint, hogy összefüggések állnak fenn a megállapodás megkötése és a Horvát Köztársaság Unióhoz való csatlakozásával kapcsolatos tárgyalási és csatlakozási folyamat között, nem elegendő annak megállapításához, hogy a választottbíróági megállapodás és az ítélet az uniós jog elválaszthatatlan részét képezi.⁹⁹

A főtanácsnok az indítványában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a választottbíróági ítélet nem rendelkezik 'önvégrehajtó' jelleggel. Értelmezése szerint a választottbíróági megállapodás 7. cikkének (3) bekezdése – amely kimondja, hogy „*a felek minden lehetséges lépést megtesznek az ítélet végrehajtása érdekében, ideértve szükség szerint a nemzeti szabályozásnak az ítélet meghozatalát követő hat hónapon belüli módosítását is*”¹⁰⁰ – e megállapítást támasztja alá.¹⁰¹ Kitérőként e helyütt érdemel említést, hogy a BJSZ ezzel szögesen ellentétes álláspontra helyezkedett, amikor kimondta, hogy a választottbíróági megállapodás 7. cikke értelmében az ítélet végrehajtása úgy értelmezendő, hogy a végrehajtásnak legkésőbb a kihirdetést követő félévvel meg kell történnie. A BJSZ véleménye alapján a megállapodás semmilyen mozgásteret nem garantál a Horvát Köztársaság számára, hogy egyoldalúan elhalassza az ítélet kihirdetését.¹⁰² Az EUB a főtanácsnok álláspontjával egyezően megállapította, hogy a Szlovén Köztársaság által hivatkozott uniós jogi rendelkezések – a csatlakozási okmány alapján „*[ítélet] teljes körű végrehajtásának időpontjától alkalmazandó[k]*”. Márpedig az EUB álláspontja szerint nem vitatott – amint arra lényegében a főtanácsnok indítványának 164. pontjában szintén rámutatott –, hogy az ítéletet nem hajtották végre. E körülmények között nem a Bíróság feladata, hogy az EUMSZ 259. cikk alapján indított jelen keresettel összefüggésben az ítéletben meghatározott határ közvetlen alkalmazásával vizsgálja a Horvát Köztársaság és a Szlovén Köztársaság területe kiterjedésének és határainak kérdését. Ellenkező esetben túllépné a Szerződésekben rá ruházott hatásköröket és szűkítené a tagállamok számára a határaik földrajzi meghatározása területén fenntartott hatásköröket.¹⁰³

3.3. Szakirodalmi elemzések. A szakirodalmi álláspontok közül több rámutat, hogy az ügy kimenetele megjósolható volt annak fényében, ahogyan a főtanácsnok és az EUB – a horvát fél interpretációját elfogadva – 'keretbe helyezte' a kérdést. Egy olyan keretbe, amelyben a Szlovén Köztársaság mind a hat kifogásának értelmezése abból a premisszából indul ki, amely szerint az ügyben az uniós jogi kérdések járulékos jellegűek a nemzetközi jogi kérdésekhez képest, és amelynek szükségszerű

⁹⁸ Uo., para. 126.

⁹⁹ EUB, C-457/18. sz. ügy, ítélet, para. 102.

¹⁰⁰ Uo., para. 148

¹⁰¹ Uo., para. 148.

¹⁰² BJSZ állásfoglalás, 6. o.

¹⁰³ EUB, C-457/18. sz. ügy, ítélet, paras. 106-108.

kimenetele annak megállapítása, hogy az EUB nem rendelkezik hatáskörrel az ügy elbírálására.¹⁰⁴ Amint azt *Eva Kassoti* írja, a Bíróság gyakorlatilag 'a horvátok szemüvegén keresztül' nézte a jogvitát, jóllehet az korántsem tekinthető az egyetlen érvényes nézőpontnak. Álláspontja szerint már önmagában az, hogy ún. Európai Iskolák Ügyet¹⁰⁵ – a horvát fél álláspontjával egyezően – a főtanácsnok és az EUB kvázi az ügy kiinduló pontjaként kezeli és ráadásul tévesen is értelmezi azt, torzítja a horvát-szlovén jogvita megítélésének eredményét.¹⁰⁶ Az ún. Európai Iskolák Ügyben ugyanis a részes felek egyike sem vitatta, hogy a jogvitában az elsődlegesen értelmezendő kérdés elsősorban egy nemzetközi jogi kötelezettség volt, a közösségi jogi szabály pedig ehhez képest járulékos jellegűnek volt tekinthető.¹⁰⁷ A horvát-szlovén határvita ügyében azonban az uniós jogi kérdések járulékos jellegét csak az egyik fél állította. Kassoti – valamint *Jakob Gašperin*¹⁰⁸ – rámutat továbbá, hogy a választottbírói ítélet *res judicata* jellegének elfogadása még nem jelentené azt, hogy az EUB a nemzetközi jog értelmezésébe bonyolódik, ahogyan az – *Enzo Cannizzaro* értelmezésében¹⁰⁹ a főtanácsnok gondolatmenetéből – következik. Kassoti szerint az EUB – és a főtanácsnok – hibát követett el az értelmezés során, amikor túl nagy hangsúlyt fektetett a választottbírói megállapodás és az uniós jog kapcsolatának elemzésébe, ahelyett, hogy elfogadta volna az ítélet *res judicata* jellegét.¹¹⁰ Az uniós jog egyik alapelve ugyanis – *Poulsen-ügyben*¹¹¹ foglaltaknak megfelelően –, hogy elfogadja a nemzetközi bírói fórumok által hozott végleges és jogerős döntéseket. Amint Gašperin írja az ügy valódi tárgya az uniós jogból eredő kötelezettségek megszegése.¹¹² E helyütt érdemes emlékeztetni, hogy a BJSZ jogellenesen közzétett állásfoglalása szintén alátámasztja ezen álláspontot. Gašperin emellett külön kiemeli, hogy a főtanácsnok érvelése a választottbírói ítélet érvényességét és kötelező erejét tekintve hibás és különösen káros.

Találni ugyanakkor olyan álláspontot is, amely helyesnek tartja a főtanácsnok és az EUB értelmezését. *Davor Petrić* a tanulmányában¹¹³ – abszolút relativista szemszöveget képviselve¹¹⁴ – amellet érvel, hogy mivel a nemzetközi jog az EU joggal

¹⁰⁴ Lásd e tekintetben Priit Pikamäe főtanácsnoki indítványának 105-107, 112, 129, 130, 135, 137, 140, 161, 164 pontjait!

¹⁰⁵ EUB, C-132/09 sz. ún. Európai Iskolák Ügy

¹⁰⁶ Eva Kassoti: *Between a Rock and a Hard Place: The Court of Justice's Judgment in Case Slovenia v. Croatia*. *European Papers*, Vol. 5 (2020) No. 2, 1061–1070. o., Doi: 10.15166/2499-8249/397, 1064–1065. o.

¹⁰⁷ Lásd: EUB, C-132/09. sz. ún. Európai Iskolák Ügy, paras. 40-41.

¹⁰⁸ Gašperin, Jakob: *When Violations of International and EU Law Overlap: On the Lack of Jurisdiction of the ECJ in the Advocate General's Opinion in Slovenia v. Croatia*, *VerfBlog*, 2020/1/06, DOI: 10.17176/20200106-174123-0.

¹⁰⁹ Enzo Cannizzaro: 'Inter-Member State international law in the EU legal order: Some thoughts on Slovenia v. Croatia'. *Common Market Law Review*, Vol. 58. (2021), Issue 5, 1473-1490. o., 1474., o.

¹¹⁰ Kassoti, 1069. o.

¹¹¹ EUB, C-286/90 sz. ügy, *Anklagemindigheden kontra Poulsen és Diva Navigation*, ítélet, 1992. november 24.

¹¹² Gašperin, i.m.

¹¹³ Davor Petrić: *A Matter of (A)Political Interpretation. Some Reflections on Case C-457/18 Slovenia v Croatia*. *Nordic Journal of European Law*. Vol. 3 (2020) No. 1, 87–106. o.

¹¹⁴ Lásd különösen az írásának 3.3. pontját (95-96. oldal), amelyben Felix Cohen gondolatait idézi annak „Transcendental Nonsense and the Functional Approach” című művéből.

ellentétben nem ismeri a legfelsőbb bírói fórum intézményét, azaz a nemzetközi jogot nem kizárólag egyetlen „autentikus” bírót elemzi, éppen ellenkezőleg: az egyes államok és azok szervei – kormányok, alkotmánybíróságok – is ezt teszik, így nem létezik egyetlen, minden kétséget kizáróan helyes álláspont. Petrić más szakirodalmi álláspontokra hivatkozva¹¹⁵ amellett érvel továbbá, hogy a választottbíróóság átlépte a saját hatáskörét, amikor úgy döntött, hogy a horvát fél által bejelentett felmondás ellenére¹¹⁶ folytatja az eljárást. Következésképpen Petrić szerint a főtanácsnok és az EUB helyesen jutott arra a következtetésre, hogy a választottbíróóság ítélete nem tekinthető úgy, mint *res judicata* kérdésnek.¹¹⁷

Cannizzaro egyfajta köztes álláspontot képvisel a fent említett szerzők álláspontjához képest: némi kritikai felhang mellett alapvetően elfogadja az EUB álláspontjának helyességét. Amint azt Cannizzaro írja, az EUSz. 2. cikke, amely többek között a jogállamiság elvét rögzíti – és amelyre a szlovén fél egyebek mellett hivatkozott – nem jogositja fel az EU intézményeit arra, hogy a nemzetközi jog hatálya alá tartozó kérdéseket értékeljen. Hasonlóképpen, a lojális együttműködés elvét rögzítő EUSz. 4. cikk (3) bekezdés is kizárólag uniós jogból eredő kötelezettségekre alkalmazandó. Azt ugyanakkor Cannizzaro is elismeri, hogy létezik olyan értelmezés, miszerint a választottbíróági megállapodás – a főtanácsnok és az EUB értelmezésével ellentétben – uniós jogi relevanciával bír. Amint írja, *a szerződéses jogáról szóló bécsi szerződés*¹¹⁸ 31. cikk (2) bekezdés „b” és 31. cikk (3) bekezdés „c” pontja alapján megállná a helyét egy ilyen értelmezés. Hasonló álláspontot képvisel Thomas Bickl,¹¹⁹ aki szerint az EU erőfeszítéseinek 'jó szolgálatként' történő megnevezése kisebbnek láttatja azt a szerepet, amelyet az EU a választottbíróági megállapodás létrehozásában játszott. Amint Bickl emlékeztet, a megállapodás tervezetét maga az Európai Bizottság dolgozta ki, e szerepet az álláspontja szerint célszerű lett volna jobban hangsúlyozni a választottbíróági megállapodás tervezetében.¹²⁰

Az ügy összes körülményét figyelembe véve felvetődik annak gyanúja, hogy a Bíróság szándékosan kerülte el az érdemi ítélethozatalt. Egyes szerzők – Kassoti, Gašperin – ennek okaként egyértelműen azt látják, hogy az EUB kerülni akarta az érdemi döntés meghozatalát egy politikai felhangokkal terhelt ügyben. Mindez talán nem meglepő azok után, hogy a Bizottság – a saját jogi szolgálatának határozott, kötelezettségszegési eljárás megindítását sürgető álláspontja ellenére is – néma maradt az ügyben. Cannizzaro ezzel szemben abban látja az EUB 'konfliktuskerülő' magatartásának okát, hogy az EUB kerülni akarta a presztízsvesztést, amely abból

¹¹⁵ Arman Sarvarian, *Arbitration between Croatia and Slovenia: Leaks, Wiretaps, Scandal (Part 4)* (EJIL: Talk!, 3 May 2016), available at www.ejiltalk.org/arbitration-between-croatia-and-slovenia-leaks-wiretaps-scandal-part-4/ (2022. 10. 31.) – Hivatkozva Petrić a tanulmánya 36. lábjegyzetében.

¹¹⁶ Amelynek körülményei a nemzetközi jogi részében kerülnek ismertetésre.

¹¹⁷ Petrić, 92-95. o.

¹¹⁸ A szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés (United Nations, Treaty Series, vol. 1155, 331. o.)

¹¹⁹ Thomas Bickl: *Croatia: What role for international law in EU-accession dispute settlement?* (February 18, 2020). Online elérhető: <https://site.uit.no/nclos/2020/02/18/cjeu-judgement-on-slovenia-v-croatia-what-role-for-international-law-in-eu-accession-dispute-settlement/> (2022. 10. 31.)

¹²⁰ Bickl, 4-5, 9. o.

adódott volna, ha a nemzetközi jog hatálya alá tartozó kérdések feszegetésébe kezd miközben az EUB bírák többsége nyilván valóan híján van az ehhez szükséges 'vérzetnek'. Utóbbi Cannizzaro megfogalmazásában a nemzetközi bíróságok tagjait jellemző politikai érzékenységét jelenti.¹²¹

Végül, de nem utolsó sorban érdemes szót ejteni arról, az álláspontról, hogy nem tekinthető reálisnak az a scenárió, amelyben a felek elfogadnák az EUB invitálását a jogvita EUMSz. 273. cikke alapján történő rendezésre. Az említett cikk értelmében a feleknek módjában állna felkérni a Bíróságot, hogy választott bírósággént eljárva döntsön az ügyükben. Ugyanakkor, ahogyan Bickl írja, nehéz arra a következtetésre jutni, hogy mindez bármelyik fél érdekében állna: egy ilyen lépéssel ugyanis egyrésztől Szlovénia kvázi elismerné, hogy a választottbírói ítélet érvényessége és jogi kötőereje vitatható, másrésztől Horvátország – az eljárás elvesztése esetén – azt kockáztatná, hogy az EUB ítéletével szemben többé nem hivatkozhatna a választottbírói ítélet érvénytelenségére az abból eredő kötelezettségeinek 'elszabotálása' érdekében. Amint azt (Gašperin) írja, amennyiben Horvátországnak valóban szándékában állt volna felülvizsgáltatni az ítéletet és annak megsemmisítését kérni, úgy az *állandó választottbírói eljárás szabályzatának*¹²² 36. cikk (1) bekezdése alapján kérelmet nyújthatott volna be *Nemzetközi Bíróság* előtt.

Záró gondolatok

A tanulmányban bemutatásra került a horvát-szlovén határvita történelmi előzményeken túl a PCA valamint az EUB az ügyben hozott – az érdemi döntés kerülő – ítéletének elemzése.

A PCA 2017-es ítéletében rendezte mind a szárazföldi, mind a tengeri határokat. A szárazföldi határ volt az ítélet legegységesebben eldönthető része. A Bíróság nagy mennyiségű anyagot vizsgált át, de az elemzés alapjául szolgáló jogi elvek meglehetősen egyszerűek és problémamentesek voltak. A döntés tengeri vonatkozásai kétségtelenül nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot a nemzetközi szintér számára, ideértve a jogtudósokat. Számos híradás Szlovénia győzelmeként értelmezte a PCA ítéletét. Sok minden szól e mellett a nézet mellett. Először is a horvát parti tengeren keresztül a nyílt tenger irányába tengeri folyosóhoz (*corridor*) való jog, melyre Szlovénia már régóta törekedett, Horvátország pedig hevesen vitatta. A Bíróság ebben a kérdésben Szlovénia javára döntött. Továbbá a Piran-öböl vizeinek nagy részét (80 %-át) Szlovéniának ítélte, és a parti tenger határának kijelölésekor az egyenlő távolság elve alapján húzott határvonalat Szlovénia javára módosította. A PCA ezen megállapításainak (a szlovén döntőbíró és a delegáció egyik tagja helytelen magatartásával együtt) hozzájárulhatott, hogy Horvátország nem volt hajlandó betartani a választottbírói fórum döntését. Bár az ítélet Horvátország általi betartásának kérdése és annak jogszerűségének megítélése kívül esik e

¹²¹ Cannizzaro, 1082-83, 89. o.)

¹²² ILC Model Rules on Arbitral Procedure (1958): "Report of the International Law Commission on the work of its tenth session, 28 April - 4 July 1958" (UN Doc. No. A/3859)

tanulmány keretein, nem lehet nem sajnálkozni azon helyzetek gyarapodásán¹²³, amikor bár a nemzetközi bíróságok joghatósággal bírnak az ügyek rendezésére, a vitában részt vevő államok nem hajlandók elfogadni az¹²⁴ítéletet.

Amint az az EUB előtti eljárás ismertetéséből kiderült, az Európai Unió bírói fóruma az ügyben eljáró főtanácsnok úgy határozott, hogy nem rendelkezik hatáskörrel annak megítélésére, hogy a választottbírósági megállapodás és az annak alapján született ítélet köti-e a horvát felet. A főtanácsnok és az EUB gyakorlatilag elfogadta a horvát álláspontot, amikor kimondta, hogy a megállapodás és az ítélet nem képezik az uniós jog részét, a szlovén fél által felhozott, uniós jogra vonatkozó kifogások pedig járulékos jellegűek a nemzetközi jogi kérdésekhez képest, márpedig nemzetközi jogi kérdések elbírálására az EUB nem rendelkezik hatáskörrel. E helyzet talán elkerülhető lett volna – amint a fentebb kifejtettek szerint Bickl írta – amennyiben hangsúlyozásra került volna az Európai Bizottság szerepe a megállapodás létrehozásában. Jelen írás uniós jogi részének szerzője szerint pedig a csatlakozási egyezmény valamely mellékletében lett volna célszerű nyilatkoznia a Horvát Köztársaságot arról, hogy magára nézve kötelezőnek fogadja el és végrehajtja a választottbíróság ítéletét. Az az általános utalás ugyanis, amely jelenleg található a mellékletben, valóban nehezen értelmezhető uniós jogi kötelezettségként. Ugyanakkor a szerző szerint mindez nem indokolja azt, ahogyan az EUB elkerülte a döntéshozatalt: az EUB anélkül is ítéletet hozhatott volna, hogy belebonyolódik a nemzetközi jog területére tartozó kérdésekbe, a választottbírósági ítélet ugyanis – a horvát fél azon irányú erőfeszítései nélkül, hogy azt a Nemzetközi Bíróság előtt felülvizsgáltsa – *res judicata*, azaz ítélt dolog. Utóbbi elvet pedig egyrészt az uniós jog is tiszteletben tartja, másrészt a BJSZ álláspontja által is megerősítetten Horvátország magatartása akadályozza Szlovéniát az uniós jogból eredő kötelezettségeinek végrehajtásában. Tekintve, hogy az EUB elzárkózott attól, hogy az ügyben érdemi döntést hozzon – jóllehet erre a szerző szerint minden módja meg lett volna – az ügy megoldása továbbra is a felekre vár.

Irodalomjegyzék

- Arman Sarvarian- Rudy Baker: Arbitration between Croatia and Slovenia: Leaks, Wiretaps, Scandal, 18 June 2015, Arbitration between Croatia and Slovenia: Leaks, Wiretaps, Scandal – EJIL: Talk! (ejiltalk.org) (2022.11.03.)
- Arman Sarvarian, Arbitration between Croatia and Slovenia: Leaks, Wiretaps, Scandal (Part 4) *EJIL: Talk!* 3 May 2016, www.ejiltalk.org/arbitration-between-croatia-and-slovenia-leaks-wiretaps-scandal-part-4/ (2022. 10. 31.) – Hivatkozza Petrić a tanulmánya 36. lábjegyzetében.
- Christopher M. Hartley: Under the istrain sun: Navigating international law solutions for the slovenia-croatia maritime border dispute, *Boston University International Law Journal*,(2020) 38(2), 286-321.o.

¹²³ Lásd: a dél-kínai-tengeri választottbírósági eljárás, valamint a Fülöp-szigeteki Köztársaság c. Kínai Köztársaság) egy másik ilyen eset.

¹²⁴ Dumitru: i.m. 98-99. o.

-
- Davor Petrić: A Matter of (A)Political Interpretation. Some Reflections on Case C-457/18 Slovenia v Croatia. *Nordic Journal of European Law*. Vol. 3 (2020) No. 1., 87-106. o. <https://doi.org/10.36969/njel.v3i1.21445>
 - Enzo Cannizzaro: Inter-Member State international law in the EU legal order: Some thoughts on Slovenia v. Croatia. *Common Market Law Review*, Vol. 58. (2021), Issue 5, 1473-1490. o., 1474. o. <https://doi.org/10.54648/COLA2021089>
 - Eva Kassoti: Between a Rock and a Hard Place: The Court of Justice's Judgment in Case Slovenia v. Croatia. *European Papers*, Vol. 5. (2020) No. 2., 1061-1070. o. Doi: 10.15166/2499-8249/397
 - Jakob Gašperin: When Violations of International and EU Law Overlap: On the Lack of Jurisdiction of the ECJ in the Advocate General's Opinion in Slovenia v. Croatia, *VerfBlog*, 2020/1/06, DOI: 10.17176/20200106-174123-0.
 - Liviu Dumitru: The Award in the Arbitration between the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia Case, *Romanian Journal of International Law*, 17 (2017), 93-99.o.
 - Lőrinczné dr. Bencze Edit: A regionális együttműködés kudarca, avagy a horvát-szlovén határvita. *Közép Európai Közlemények* 2011/2. (13.) 151-160. o.
 - Lőrinczné dr. Bencze Edit: Külső és belső határok a Nyugat-Balkán regionális térfelosztásában, *Közép-Európai Közlemények* 2011/3-4. (4.) 262–276.o.
 - Matej Avbejl-Jernej Letnar Cernic: The Conundrum of the Piran Bay: Slovenia v. Croatia - the Case of Maritime Delimitation. *The University of Pennsylvania Journal of International Law & Policy*, Vol. 5. (2007) No. 2., 1-19.o.
 - Ördögh Tibor: Játék határok nélkül: A horvát-szlovén határvita margójára, in: *Történelem, régió, politika: Tanulmányok Lőrinczné Bencze Edit születésnapjára* (szerk.: Kondela Pál—Simándi Irén), Székesfehérvár, Kodolányi János Egyetem-Alba Civitas Történelmi Alapítvány, 2020, 142-148.o.
 - Primož Pipan: Cross-border Cooperation between Slovenia and Croatian Istria after 1991, *Acta geographica Slovenica*, 2007/47(2): 223–243.o. <https://doi.org/10.3986/AGS47204>
 - Thomas Bickl: Croatia: What role for international law in EU-accession dispute settlement? (February 18, 2020). <https://site.uit.no/ncl0s/2020/02/18/cjeu-judgement-on-slovenia-v-croatia-what-role-for-international-law-in-eu-accession-dispute-settlement/> (2022. 10. 31.)
 - Thomas Bickl: The border dispute between Croatia and Slovenia—The stages of a protracted conflict and its implications for EU enlargement, PhD dissertation, the Faculty of Social Sciences of the University of Duisburg-Essen, Germany, 2019.
-
-

Az előreláthatósági elv megvalósulása a tíz éves bírói gyakorlat alapján

Sipka Péter*

A tíz éve hatályba lépett Munka Törvénykönyve a kártérítési felelősség területén markáns változtatásokat vezetett be, mely szerint a munkáltatói kártérítési felelősség alóli mentesüléshez az ellenőrzési körön kívüliség és az előreláthatóság hiányának együttes bizonyítására van szükség. A törvény hatályba lépésekor több szerző is kísérletet tett a normaszövegben nem definiált fogalmak értelmezésére, emellett a jogalkalmazás maga is elvégezte ezt a feladatot, ami során elsősorban a kártérítési jog reparatív és preventív szemléletét szem előtt tartva a fogalmak szigorú (szűk kimentést engedő) értelmezését rögzítette.

Kulcsszavak: károk megtérítése, előreláthatóság, ellenőrzési kör, munkavédelem

The application of the foreseeability principle in the light of ten years of judicial practice

The Labour Code, which entered into force ten years ago, introduced significant changes in the employer's liability, requiring proof of both lacks of control and lack of foreseeability to be exempt from liability for damages. When the law entered into force, several authors attempted to interpret concepts not defined in the text of the law. The jurisdiction also carried out this task, laying down a strict (narrowly exclusivist) interpretation of the concepts, primarily in the light of the reparative and preventive approach to labour law

Keywords: compensation for damages, foreseeability, scope of control, occupational health and safety,

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2121>

1. Bevezetés

Az idén tíz éve hatályba lépett Munka Törvénykönyve (2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről, a továbbiakban: Mt.) több ponton is megújította a hazai munkajogi szabályozást. A változások között voltak gazdasági (rugalmasítási) törekvések, jogharmonizációs kötelezettségek is, de ezek mellett megtalálható volt az a cél is, ami alapján a jogalkotó a munkáltatóra nehezedő terheket kívánta volna csökkenteni. Példaként említhető a munkáltatói kártérítés, ahol a jogalkotó kifejezetten enyhíteni kívánt a felelősségi körön. Mindezt a miniszteri indokolás a következő módon fogalmazta meg: *„Az általános objektív felelősség körében a Javaslat a munkáltató számára - a munkajog eddigi szemléletéhez képest - új*

* Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; ügyvéd.

kimentési okot határoz meg, amikor a működési kör fogalmát felváltja az ellenőrzési kör fogalmával. A Javaslat szándéka ezzel az, hogy szűkítse a bírói gyakorlatban kialakult rendkívül széles körű munkáltatói kártérítési felelősséget. A hatályos Mt. 174. § rendelkezésén (a működési kör rendkívül széles értelmezésén) alapuló joggyakorlat olyan tényállásokban is megállapította a munkáltató kártérítési kötelezettségét, amelyekben a kár bekövetkezésére a munkáltatónak nem lehetett még közvetett befolyása sem és ezzel a munkáltatói tevékenység jellegétől függetlenül - a tárgybani alkotmánybírói határozat nyomán is - lényegében általánossá tette a polgári jog veszélyes üzemi felelősségét a munkáltatói kárfelelősség körében.”¹

A szabályozás során ugyanakkor a jogalkotó az „ellenőrzési kör” és az „előreláthatóság” fogalmát nem definiálta, hanem a bírói gyakorlatra hagyta ezek kimunkálását megnyitva ezzel annak a lehetőségét, hogy esetlegesen a bíróságok saját belső meggyőződésük alapján más álláspontra helyezkednek, és így nem-, vagy nem teljesen felelnek meg az eredeti elvárásoknak.

Az azóta eltelt időszakban megjelent bírói döntések alapján elegendő adat áll rendelkezésre annak vizsgálatára, hogy az „új” jogintézmény mennyiben váltotta be a hozzá fűzött (jogalkotói) reményeket. Jelen tanulmányban áttekintem az Mt. hatályba lépését követően született jogirodalmi várakozásokat, majd ezeket összevetem a bírói gyakorlat által kimunkált elvekkel. Hipotézisem szerint a bíróságok – élve a jogalkotó által rájuk ruházott azon lehetőséggel, hogy saját maguk töltsék meg tartalommal az egyes fogalmakat – igyekeztek a korábbi bírói gyakorlatot fenntartani és a munkáltató számára kedvezőtlen állapotot megőrizni. Ennek vizsgálatára először a jogalkotó kiinduló álláspontját mutatom be.

2. A jogalkotói koncepció és annak háttere

A munkáltatói kártérítés terén a 2012-es Mt. fenntartja a vétkességre tekintet nélküli felelősség rendszerét, azonban a kimentés terén a korábbiakhoz eltérő szabályokat vezetett be. A megújított kimentési szabály két pilléren nyugszik: egyrészt vizsgálni kell azt, hogy az adott kár ellenőrzési körön kívülinek minősül-e, másrészt pedig azt, hogy a károkozó körülmény előre látható volt-e. A fogalom pár a polgári jogból diffundált át a munkajogba, hiszen az akkor szintén kodifikálás alatt álló (és nem sokkal később hatályba lépett) Polgári Törvénykönyv a kontraktuális felelősség körében már szintén ezt az elvet alkalmazta. Már az Mt. hatályba lépésekor is látható volt ugyanakkor, hogy polgári jogban sikeresen alkalmazható modell a munkajogban több kérdést is felvet, amit több szerző – így Prugberger Tamás és Kenderes György – is kritizált².

A két megközelítés között talán a legfontosabb szemléletbeli eltérés abban mutatható ki, hogy míg a polgári jogban a kártérítési felelősség kifejezetten

¹ A munka törvénykönyve 166-167.§-hoz benyújtott miniszteri indokolás

² Prugberger Tamás – Kenderes György: *A munkaviszony keretében fennálló kártérítési felelősség új szabályainak egyes problémáiról*, Magyar Jog 2013/7., 393-402. o.

szerezésszegés jogkövetkezményeként jelenik meg, addig a munkajogban elsősorban kockázatelepitési elv, ami mögött nem (feltétlenül) jelenik meg minden esetben a munkáltató szerződésszegő magatartása. Ebből következően a polgári jogi jogirodalomban a kimentési feltételek körében megkívánt előreláthatóság „a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülményre és nem a kárkövetkezményekre vonatkozik”³, melyet nem a tényleges szerződésszegő félre vonatkoztatva kell vizsgálni, hanem egy hasonló helyzetben álló személyre vetítve⁴. Ezzel szemben a munkajogi kártérítés szabályozásának kifejezett célja, hogy a munkavállaló védelme,⁵ azaz a reparáció, amely mellett hangsúlyos szerepet kapjon a prevenció.⁶ A munkajogi (munkáltatói) felelősség területén ez előbbi dominánsan jelen van⁷, és specifikusan a munkakör ellátásával kapcsolatosan elszenvedett károk elleni védekezést szolgálja függetlenül attól, hogy kapcsolatos-e a munkáltató szoros értelemben vett működésével, vagy nem.⁸ Ennek alapján a munkáltatót minden munkaviszonnyal összefüggésben keletkezett kár tekintetében felelősség terheli.⁹ Ebből az aspektusból tehát nem kifejezetten a károk miatti felelősségnek mint helytállásnak van jelentősége, hanem inkább annak a folyamatgyűttesnek, ami a rendkívül szigorú szabályok mögötti azon célkitűzést tartalmazza, hogy a munkáltatókat rákényszerítse a megelőzésre,¹⁰ elkerülve ezzel azokat a situációkat, amelyek eredményeképpen a munkavállaló bármiféle kárigénnyel léphet fel vele szemben.¹¹

A munkajogi kártérítés tekintetében már itt kiemelést érdemelnek a munkavédelmi szabályok, amik kifejezetten a munkáltatót kötelezik az egészséget nem veszélyeztető biztonságos munkavégzés feltételeinek kialakítására (munkavégzés személyi és tárgyi feltételei, kockázatelemzés stb.).

A fenti aggályokkal együtt a jogalkotó arra az álláspontra helyezkedett, hogy a munkajogi kártérítés terén az előreláthatóság és az ellenőrzési kör kettőségnek létjogosultsága van, így a normaszöveget ennek megfelelően – bizonyos eltérésekkel – kodifikálta. A normaszöveg tervezetének megjelenését követően több szerző

³ Fuglinszky Ádám: *A Ptk. 6:142. §-hoz fűzött magyarázat*. In: Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata*. V/VI. Kötelmi jog. Első és Második Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2018. 324. o.

⁴ Vékás Lajos: *Előreláthatósági klauzula a szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél*, Magyar Jog 2002/9. 518. o.

⁵ Arthurs, Harry: *Labour Law After Labour*, Osgoode Hall Law School Comparative Research in Law and Political Economy, Research Paper Series, 2011/15., 18. o.

⁶ Menyhárd Attila: *A kártérítési jog egyes kérdései*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1., 49. o.

⁷ Kiss György: *Munkajog*, Dialóg Campus, Budapest, 2020, 309. o.

⁸ Eörsi Gyula: *Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962., 86. o.

⁹ Ferencz Jácint: *Kár érte? – A munkáltatói kárfelelősség változása*, Az állam és jog alapvető értékei a változó világban. In: Verebélyi Imre (szerk.): *Az állam és jog alapvető értékei a változó világban*, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2012.

¹⁰ Nyerges Éva: *A munkáltató kárfelelőssége az új Ptk. tükrében*. OPTIMI NOSTRI, Győr, 2015, 265. o.

¹¹ Prugberger Tamás: *A munkaszerződés megszegéséből eredő felelősség jogdogmatikai problémái és a tételesjogi rendezés*, Jogtudományi Közlöny, 2008/11. sz., 531. o.

felvetette a legáldefiníciók hiányát¹², nevezetesen annak a módszernek a kritikáját, hogy az egyes fogalmakat törvényi szinten nem határozta meg, hanem a bírói gyakorlatra bízta azok tartalommal feltöltését. A törvény hatályba lépését követően több szerző igyekezett hozzájárulni azzal, hogy a saját értelmezését publikálta. A következőkben ezekből elemek ki néhányat.

3. Az előreláthatóság jogirodalmi értelmezése

A törvény elfogadását övező szakmai diskurzusban több szerző is kísérletet tett arra, hogy a gyakorlat számára a törvényi fogalmakhoz – így az előreláthatósághoz is – sorvezetőt adjon. A Berke-Kiss szerzőpáros szerint a „nem kellett számolnia” fordulat alapján a munkáltatónak általában nem kell számolnia a mindennapi életben előforduló átlagos körülményekkel, és azokkal sem, amelyek a közfelfogás szerint előre nem tervezhetők.¹³ A kommentár kiemeli, hogy a munkáltatóval szemben az általános elvárhatósági mércét kell alkalmazni, ami szerint egy általános munkáltató egy általános helyzetben tanúsíthat, míg az elvárhatóság tekintetében azt kell vizsgálni, hogy a baleset a megfelelő technikai és műszaki megoldások mentén elvárható lett volna-e. A szerzők hangsúlyozzák, hogy az Mt. elsősorban az ésszerű kockázat és felelősségmegosztás talaján áll, így a munkáltató felelőssége a továbbiakban is fennáll, és az ellenőrzési kör megelőző kötelező vizsgálata okán nem is enyészik el.¹⁴

A Pál-Lőrincz-Kozma-Pethő szerzők által jegyzett kommentár rámutat arra, hogy a „nem kellett számolnia” rendelkezés alatt a kár bekövetkezéséhez vezető konkrét körülmények előreláthatóságát kel vizsgálni, így „önmagában abból, hogy a munkáltató ellenőrzési körén kívül eső körben általánosságban és statisztikailag is kimutathatóan számos veszélyforrás keletkezik, nem lehet arra következtetni, hogy a ebből a munkáltatónak számolnia kell a kár bekövetkezévével”.¹⁵ A felelősség körében tehát elsősorban annak vizsgálata szükséges, hogy a „munkáltatótól milyen ésszerű intézkedések meghozatala volt elvárható, valamit e körben milyen tájékozódás lett volna előrelátható.”¹⁶

Kun Attila az előreláthatóság alkalmazhatósága körében akként vélekedett, hogy munkáltató feltehetően sikerrel tudja bizonyítani a mentesülés e feltételét például olyan esetekben is, amikor ugyan tapasztalati alapon, általánosságban, köztudomásúan elvileg fennállhat valamiféle tipikus (netán statisztikailag is igazolható) kárveszély, ám az konkrét károkozási okként nem feltétlenül kalkulálható. Álláspontja szerint olyan munkakörökben, ahol bizonyos körülmények

¹² pl. Ferencz Jácint – Trenyisán Máté: *Jogértelmezési és jogalkalmazási kérdések a munkáltatói kárfelelősség körében* in: Fazekas Judit – Kóhidi Ákos – Csítei Béla (szerk.): *Állandóság és változás*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2017., 229-243 o.

¹³ Berke Gyula – Kiss György: *Kommentár a munka törvénykönyvéhez*, Wolters Kluwer Kft., 2014., Budapest, 508. o.

¹⁴ u.o. 509. o.

¹⁵ Pál Lajos – Lőrincz György - Kozma Anna - Pethő Róbert: *Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata*, HVG –ORAC Budapest, 2012, 265. o.

¹⁶ u.o. 265. o.

(pl. utazás) magától értetődő (pl. postás vagy futár esetében), önmagában a közlekedésben részvétel további többlettényállási elem hiányában nem emelendő bele azon körülmények körébe, amivel a munkáltatónak számolnia kellene.¹⁷

A Nadas-Rab-Sipka-Zaccaria szerzők írta magyarázat arra hívta fel a figyelmet, hogy „egy adott munkahely kialakítása és a munkakörülmények megteremtése körében a munkáltatót terheli a felelősség, így neki kell végiggondolni azt, hogy egy munkafolyamat során milyen lehetséges veszélyek jelenhetnek meg, és azokkal szemben milyen védelem indokolt és szükséges. Egy adott (balesetet közvetlenül megelőző) munkafolyamatban a munkavégzés tárgyi feltételeinek biztosítottasága esetén a károsult munkavállaló feletti ellenőrzést végző személynek kell mindezt elemezni, tehát az előreláthatóságot ezen személy vonatkozásában kell vizsgálni.”¹⁸ A szerzők szerint arra figyelemmel, hogy a munkakörülmények megteremtésének feladata a munkáltató felelőssége, így az ennek elmaradásából eredő károk esetében a munkakörnyezet kialakításakor kell számolni a lehetséges kockázatokkal. Ha a baleset bekövetkezése más okra vezethető vissza, úgy az adott munkafolyamat kezdetére kell tenni a vizsgálat pontját, tehát ekkor kell előre látni és felmérni a lehetséges kockázatokat.

A fenti válogatásból is látható, hogy a kommentárok alapvetően az Mt. rendelkezéseiből, és az annak háttérét képező jogirodalmi álláspontokból azt a következtetést vonták le, hogy a munkáltatói előreláthatóság alkalmazása vélhetően csökkenteni fogja azokat a munkáltató helytállási kötelezettségének eseteit, ugyanakkor több szerző is hangsúlyozta az elv gyakorlati átültethetőségét illető kapcsolatos aggályait.¹⁹ A megfogalmazott kétségek nyilvánvalóan nem voltak alaptalanok, hiszen az Mt. hatályba lépését követően a bíróságok több ítéletben egymástól részben eltérően értelmezték mind az ellenőrzési kör mind pedig az előreláthatóság tartalmát.

A folyó szakmai viták lezárásaként a Kúria 2018. január 25. napján 2016.El.JGY.E.1. számon elfogadta „A munkáltató egészségkárosodásért fennálló kártérítési felelősségének egyes kérdései” című összefoglaló véleményét, amely összegzi az Mt. alapján kialakult és irányadónak tekintendő ítéletek megállapításait és a jogviták elbírálása során alapul veendő irányvonalakat. E dokumentum a munkáltatónak a munkavállalója egészségi állapotában bekövetkezett károkért fennálló felelőssége egyes kérdéseiről szóló 1/2018. (VI.25.) KMK vélemény (a továbbiakban: KMK vélemény) formájában jelent meg, és összefoglalta az adott területen problémát jelentő kérdéseket és iránymutatásokat.

¹⁷ Kun Attila: *Gazdasági racionalitás és munkajog. Az előreláthatósági klauzula esettanulmánya az új munka törvénykönyve tükrében*, Publicationes Universitatis Miskolcincensis, 411. o. Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI. (2013), 411. o.

¹⁸ Nadas György, Nadasné Rab Henriett, Sipka Péter, Siposné Bíró Noémi, Zaccaria Márton Leó: *Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez*, OPTEN Kiadó Kft., 2015.

¹⁹ Kenderes György: *A szerződésszegés néhány vitatott kérdése a munkajogban*, Gazdaság és Jog, 2016/10., 11. o.

Mint ahogyan azt a későbbiekben látni fogjuk, a bíróságok a jogirodalmi álláspontokat több esetben nem osztották, és jobbra a munkavállaló számára kedvezőbb elvet alkalmazva kiterjesztő értelmezést fogadtak el.²⁰

4. Az előreláthatóság megjelenése az 1/2018-as KMK véleményben

A felkért joggyakorlat-elemző csoport a törvény hatályba lépését követő években elbírált esetek elemzésével, valamint a vonatkozó jogirodalom feldolgozását követően alakította ki a KMK véleményben megfogalmazott álláspontot, ami a későbbiekben zsinórmértékül szolgál(t) az ítélkezés számára. A vélemény – összhangban a jogirodalmi álláspontokkal – egyrészt tartalmazza azt az elvet, miszerint az előreláthatóság időpontja a károkozás időpontja, továbbá annak formáját és mértékét az adott munkavállalóra vetítve kell a munkáltató szemszögéből megvizsgálni, ugyanakkor nem mellőzhető a felek előzetes nyilatkozatainak ismerete sem (pl. figyelmeztette-e a munkavállaló a munkáltatót egy gép hibás működésére).

Az előreláthatóság és az objektív munkavédelmi szankciók kapcsolata terén a joggyakorlat-elemző csoport összegző véleménye kimondta, hogy a munkáltató kártérítési felelősségének szabályait az Mvt. rendelkezései nem „olthatják ki”.²¹ A kérdést a KMK vélemény szerint úgy kell értékelni, hogy „*a közvélekedés szerint, köznapi értelemben, észszerűen az érintett munkáltató minden rendelkezésre álló eszköz használatával el tudta-e kerülni az ok keletkezését, az kiküszöbölhető volt-e, tőle az adott helyzetben mi volt elvárható. A szóban lévő feltétel értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a károkozás időpontjában az előreláthatóság fennállhatott-e annak ismeretében, hogy a jogviszonyt keletkeztető munkaszerződés megkötésekor a felek miről szereztek tudomást, és a jogviszony fennállása alatt miről tájékoztatták egymást (Mt. 6. §).*”²²

A fenti megfogalmazásból levezethető, hogy a munkajogi előreláthatóság a polgári jogi előreláthatóságtól több ponton eltérő (magasabb szintű) elvárást fogalmaz meg a célszeméllyel szemben, hiszen a munkáltató és a munkavállaló kapcsolata természetesen különbözik a polgári jogi szerződést kötő felek kapcsolatától, ennél fogva a munkajogi jogviszony jellegzetességéből kiindulva a kötelezettségek is másként alakulnak. Az Mt. a felektől más – magasabb szintű – kooperációt vár el, amely során egyfajta „szolidaritási jelleg” is megjelenik, ami az előreláthatósági kötelezettségre is kihat.

Az előreláthatóság megítélése kapcsán tehát a KMK véleményből levezethetően jelentősége van annak is, hogy a munkaviszony tartalma lényegesen sokrétűbb, mint a magánjogi viszonyoké, és áthatja a munkavállaló védelmének mindenkori prioritása.²³ A jogviszonyban markánsan jelenik meg a munkáltató gondoskodási

²⁰ lásd pl. Cséffán József: *A munka törvénykönyve magyarázata*, Szegedi Rendezvényszervező Kft., Szeged, 2012., 444. o.

²¹ összegző vélemény 33.

²² KMK vélemény II.3. pont

²³ Kiss György: *A munkaszerződés tartalmának összetettségéről*, Jogtudományi Közlöny, 2017/3., 116. o.

kötelezettsége, amely részben konkrét kötelezettségekben, részben azonban absztrakt elvárásokban ölt testet.²⁴ A KMK vélemény – és az arra épülő bírósági gyakorlat – alapján tehát a felek a munkaviszonyban tehát a polgári viszonyoktól eltérően nem pusztán „csak” együttműködésre kötelesek, hanem a munkajogviszony egzisztenciát biztosító tulajdonságát szem előtt tartva a munkáltatónak a munkavállaló egészségére, (szociális) biztonságára fokozottan kell ügyelnie. Ezen okból kiindulva a polgári jogban használt előreláthatósághoz képest a munkajogi előreláthatóság némiképp eltérő tartalommal értelmezendő, hiszen a felek közötti személyes(ebb) viszony, a gyakoribb interakció és információcsere²⁵ és nem utolsósorban a munkáltató „munkaviszonyba beleértett további kötelezettsége” más megvilágításba helyezi az előreláthatóságot.

A fentiekből arra következtethetünk, hogy a bíróságok a fogalmak tartalommal történő megtöltése során nem elsősorban a jogalkotói elvárást, hanem a munkajog védelmi funkcióját tartották szem előtt, és igyekeztek a gyakorlat számára olyan irányt mutatni, ami alapvetően az 1992-es Mt. gyakorlatához közelít (vissza).

5. Összegzés

A Munka Törvénykönyve hatályba lépése óta született ítéletek alapján levonható az a következtetés, hogy a bíróságok – az 1/2018. sz. KMK véleményben összegzett – azon álláspontot dolgozták ki és tették általánosan elfogadottá, ami alapján a munkáltató előreláthatóságát igyekeztek minél szigorúbban értelmezni. Ehhez segítségül hívták a munkavédelem szabályait, amivel ugyanakkor lényegében elzárják a munkavállalót a kimentés bizonyításától.

Természetesen ez a törekvés munkajogi szempontból kívánatos és helyeslendő, hiszen így lehet a munkavállalói védelmet magas szinten biztosítani, ugyanakkor joggal merül fel az a kérdés, hogy a bírói jogértelmezés meddig mehet el egy adott fogalom vizsgálata során, és helyes-e a jogalkotói céllal markánsan szembe helyezkedő tartalommal megtölteni egy fogalmat. Úgy tűnik, hogy a jogalkotó a fogalmi keretek nyitva hagyásával ennek kockázatát vállalta, így továbbiakban bízhatunk abban, hogy a munkajogban a szociális szempontok továbbra is megjelennek a kártérítés területén is²⁶.

Irodalomjegyzék

- Arthurs, Harry: *Labour Law After Labour*, Osgoode Hall Law School Comparative Research in Law and Political Economy, Research Paper Series, 2011/15., (DOI:10.2139/ssrn.1791868)

²⁴ Miholics Tivadar: *A munkáltató kötelezettségei a munkaviszonyban*, Magyar Jog, 2018/7–8., 397. o.

²⁵ Vö. 2016.El.JGY.E.1. számú összefoglaló vélemény a munkáltató egészségkárosodásért fennálló kártérítési felelősségének egyes kérdéseiről, 34. o.

²⁶ Prugberger Tamás: *Az előreláthatósági klauzula alkalmazási lehetőségének néhány problémája a polgári jogi és különösen a munkajogi szerződéses kötelek esetében*, Állam- és Jogtudomány, 2020/3., 114. o.

- Berke Gyula – Kiss György: Kommentár a munka törvénykönyvéhez, Wolters Kluwer Kft., 2014., Budapest,
 - Cséffán József: A munka törvénykönyve magyarázata, Szegedi Rendezvényszervező Kft., Szeged, 2012.,
 - Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.,
 - Ferencz Jácint: Kár érte? – A munkáltatói kárfelelősség változása, Az állam és jog alapvető értékei a változó világban. In: Verebélyi Imre (szerk.): Az állam és jog alapvető értékei a változó világban, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2012.
 - Fuglinszky Ádám: A Ptk. 6:142. §-hoz fűzött magyarázat. In: Wellmann György (szerk.): Az új Ptk. magyarázata. V/VI. Kötelmi jog. Első és Második Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2018..
 - Kenderes György: A szerződésszegés néhány vitatott kérdése a munkajogban, Gazdaság és Jog, 2016/10.,
 - Kiss György: A munkaszerződés tartalmának összetettségéről, Jogtudományi Közlöny, 2017/3.,
 - Kiss György: Munkajog, Dialóg Campus, Budapest, 2020,
 - Kun Attila: Gazdasági racionalitás és munkajog. Az előreláthatósági klauzula esettanulmánya az új munka törvénykönyve tükrében, Publicationes Universitatis Miskolcensis
 - Menyhárd Attila: A kártérítési jog egyes kérdései, Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1.,
 - Miholics Tivadar: A munkáltató kötelezettségei a munkaviszonyban, Magyar Jog, 2018/7–8.,
 - Nádás György, Nádasné Rab Henriett, Sipka Péter, Siposné Bíró Noémi, Zaccaria Márton Leó: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, OPTEN Kiadó Kft., 2015.
 - Nyerges Éva: A munkáltató kárfelelőssége az új Ptk. tükrében. OPTIMI NOSTRI, Győr, 2015,
 - Pál Lajos – Lőrincz György - Kozma Anna - Pethő Róbert: Az új Munka Törvénykönyvének magyarázata, HVG –ORAC Budapest, 2012,
 - Prugberger Tamás – Kenderes György: A munkaviszony keretében fennálló kártérítési felelősség új szabályainak egyes problémáiról, Magyar Jog 2013/7.,
 - Prugberger Tamás: A munkaszerződés megszegéséből eredő felelősség jogdogmatikai problémái és a tételesjogi rendezés, Jogtudományi Közlöny, 2008/11. sz.,
 - Prugberger Tamás: Az előreláthatósági klauzula alkalmazási lehetőségének néhány problémája a polgári jogi és különösen a munkajogi szerződéses kötelek esetében, Állam- és Jogtudomány, 2020/3., Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXI. (2013),411. o.
 - Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula a szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél, Magyar Jog 2002/9.
-
-

Az abszolút bíró kizárási okok néhány jelentősebb aspektusa

Csizmadiáné Pethő Tímea*

Tanulmányomban az abszolút bíró kizárási okokat vizsgálom a büntetőeljárásról szóló törvény alapján. Foglalkozom azzal az esetkörrel is, amikor egy volt bíró (ügyész) jár el védőként a büntetőperben, és ehhez kapcsolódóan áttekintem ennek hatályos szabályozását az Alkotmánybíróság gyakorlatának tükrében. Egyebekben kitérek a kizárt bíró által felvett bizonyítás felhasználhatóságának kérdésére, mely kapcsán a védelem gyakran emel kifogást.

Kulcsszavak: bíró kizárás, abszolút okok, volt bíró, Alkotmánybíróság

Some of the more important aspects of the absolute judicial disqualification grounds

In my study, I examine the absolute reasons for the judge's disqualification based on the criminal procedure law. I will also deal with the case where a former judge (prosecutor) acts as a defense attorney in a criminal trial, and in connection with this, I will also review the effective regulation of this in the light of the practice of the Constitutional Court. I will also address the issue of the usability of the evidence taken by the disqualified judge, in connection with which the defense often raises objections.

Keywords: judge disqualification, absolute reasons, former judge, Constitutional Court

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2108>

1. Bevezető gondolatok

Tanulmányomban dogmatikai oldalról kívánom megvizsgálni az abszolút bíró kizárási okokat a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) tükrében. A hatályos jog normaszövegének áttekintése után két sajátos esetkörrel foglalkozom. Az első a téma inverzeként is megjelölhető, azaz amikor egy korábban bíró (ügyész) jár el védőként büntetőperben, mely kapcsán áttekintem az ügyvállalási korlát jelenlegi szabályozását is az Alkotmánybíróság gyakorlata tükrében. Arra a jogalkalmazói körben visszatérő kérdésre keresem ugyanis a választ, hogy egy volt bíró meddig, milyen illetékességi területen járhat el védőként a bírói szolgálati jogviszonya megszűnését követően, illetve, hogy elégséges-e a jelenlegi — megengedőnek tekinthető — szabályozás. Egyebekben pedig felteszem a kérdést, hogy a kizárt bíró által felvett bizonyítás anyaga

* Bíró, Debreceni Törvényszék; PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola.

felhasználható-e, mely — a védői hivatkozások szerint is — nem is olyan egyértelmű azzal együtt, hogy a Kúria annak nem látja akadályát.

A dogmatika a joggyakorlat és a jogirodalom közös terméke, amitől a jogalkotó sem függetlenítheti magát. Ez nem azt jelenti, hogy csak egyféle dogmatikai rendszer lenne, hiszen a jogirodalomban egyidejűleg egymástól eltérő dogmatikai struktúrákat is találhatunk. Az ítélező bíró sem alkalmazhat valamely dogmatikai rendszert anélkül, hogy az azt közvetítő jogirodalmat ne ismerné.¹ A jogirodalom hatása lehet közvetlen, amikor a jogalkotás nyúl a szakirodalmi véleményekhez, de arra is láthatunk példát, hogy először a bírói gyakorlat veszi át a jogtudomány megoldásait vagy fogalmait és azok a joggyakorlat közvetítésével kerülnek utólag a pozitív jogba. A jogirodalom és a joggyakorlat közötti kapcsolat arra figyelmeztet, hogy a jogtudomány sosem lehet öncélú, annak végső célja minden esetben a társadalmi viszonyok szabályozásához, megértéséhez kapcsolódik.²

A bíró számára egy rászignált ügyben az első és legfontosabb kérdés az, hogy eljárhat-e az adott ügyben. Eljárásának van-e bármilyen akadály? A gyakorlatban sokszor nem is olyan egyszerű kérdés ez, hiszen az nem pusztán a bíró szubjektív döntésén alapul. A pártatlanságba vetett közbizalom látszatának őrzése ugyanilyen súllyal esik latba. Erre időről időre emlékezteti is a bírói kart egy-egy sajtónyilvánosságot kapott ügy, ahol megkérdőjelezik az eljáró tanács elfogulatlanságát, személyi összefüggéseket is feltárva.³

A jogkereső állampolgárok számos esetben kifogásolják a bírósági szervezeten belüli hozzátartozói viszonyokat is, mely gyakran elfogultsági kifogás tárgya, különösen az eljáró bíró, az eljáró bíróság és a bírósági vezetők közötti — feltételezett — alá-és fölérendeltségi viszonyra tekintettel. A felsőbb bíróságok gyakorlata egyértelmű, a Kúria is kimondta, hogy sem egy kollégiumvezető, sem a bíróság elnöke nem felettese az ítélező bírónak az ítélezési tevékenysége során.⁴

A bíró kizárására vonatkozó szabályozás az elfogulatlanság biztosítója.⁵ Az Alaptörvénynek az Alapvetés R) cikkének (1)-(2) bekezdése szerint: az Alaptörvény Magyarország jogrendszerének alapja. Az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek. A Szabadság és felelősség című részben a 28.cikk (1) bekezdése értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt vádat vagy valamely perben a jogait és kötelességeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül bírálja el. Az Alaptörvény Állam című részében „A bíróságok” fejezet 26. cikk (1) bekezdése szerint a bírók függetlenek, csak a törvénynek vannak alárendelve, ítélezési

¹ Elek Balázs: A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítékezés. Bódig Mátyás-Zódi Zsolt(szerk.): A jogtudomány helye, szerepe és haszna; tudomány módszertani és tudományelméleti írások, MTA Jogtudományi Intézet- Opten Informatikai Kft. Budapest, 2016, 154.o.

² Uo.176-177.o.

³ Csizmadiáné Pethő Tímea: A bíró kizárásának szabályai az új büntetőeljárásról szóló törvény tükrében. Jura.26.évf.2020/4.sz.104-105.o.

⁴ Uo.104-105.

⁵ Büntetőeljárás jog I-II. Kommentár a gyakorlat számára. Márki Zoltán: A bíró kizárásának okai. Szerkesztő: Belegi József, Hvgorac Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018. 61.o.

tevékenységükben nem utasíthatóak. A bírókat tisztségükből csak sarkalatos törvényben meghatározott okból és eljárás keretében lehet elmozdítani.⁶

2. A bíró kizárásának esetei — az abszolút kizárási okok a Be-ben

A Be-ben taxatív felsorolt abszolút és relatív kizárási okokat szorosan kell értelmezni. Az objektív kizárási okok esetében [Be. 14. § (1) bekezdés a) -d) pont, (3) bekezdés a)-e) pont] és ha a bíró önmagával szemben elfogultságot jelentett be [17/2001. (VI.1.) AB határozat 1., pontja] —megdönthetetlen törvényi vélelem szól az elfogultság mellett. Mérlegelést nem igényel, önmagában az annak alapjául szolgáló tény fennállása vizsgálendő.⁷

Objektív kizárási okok tehát a (3) bekezdésben foglaltak is: a bíró korábbi eljárásának az eljárás más szakaszában való ismételt eljárására vonatkozó kizárási okok, ugyanazon bírónak az eljárás különböző szakaszaiban való részvételét szabályozza. Fontos, hogy önmagában nem kizárási ok, ha a bíró a sérelmére a büntetőeljárásban résztvevő személy által az eljárása alatt, illetve emiatt elkövetett bűncselekmény miatt feljelentést tett. Kizárási okokat kizárólag az adott ügyben eljáró bíróval szemben lehet bejelenteni.⁸ Intézményes kizárás nincs. Ez jelentős újítás a korábbi szabályozáshoz képest. A legkevésbé sem volt ugyanis példa nélküli, hogy az eljárás elhúzása céljából az egész bírósággal vagy egy megye, régió valamennyi bíróságával szemben került sor elfogultság bejelentésére. A bíróság egészére tett bejelentés nem érvényes. Az ilyen nem indokolt bejelentés érdemi indokolás nélkül elutasítható [Be. 15. § (5) bekezdés]. Ez áll összhangban a Kúria 3/2021(V.13.) BK véleményében foglaltakkal is. Az egyszerűsített felülvizsgálati eljárások kiemelésre kerültek a rendkívüli jogorvoslati eljárásokra irányadó speciális kizárási okok hatálya alól.

A bejelentő személyének distinkciója alapvető jelentőségű, minthogy a bírói mérlegelés egyik fundamentuma a bíró azon joga, hogy nyilatkozhasson elfogulatlanságáról, illetve az is, hogy azt bejelenthesse. Utóbbi esetben a bíróság elnöke köteles gondoskodni más bíró kijelöléséről.⁹ A Be.16. § (2) bekezdése értelmében erre akkor is sor kerül, ha a bíró a más által bejelentett kizárási ok fennálltát elismeri. Egyszerűsödött a kizárás iránti bejelentés megtételére jogosultak szabályozása, a sértett mellett a magánfél, a magánvádló felsorolása elmarad, ugyanakkor kibővül a jogosulti kör a vagyoni érdekelttel. A relatív kizárási ok tárgyalás megkezdése utáni bejelentésére a korábbi szabályozáshoz képest már objektív, 3 napos határidő áll rendelkezésre. A kizárás iránti bejelentést minden esetben indokolni és a kizárási ok fennállását valószínűsíteni kell tekintet nélkül arra, hogy mely jogosult jelentette be a kizárási okot. Az általánosság szintjén maradó

⁶ Alaptörvény Alapvetés R) cikk (1)-(2) bekezdése, Szabadság és felelősség rész 28.cikk (1) bekezdése, Állam című rész „A bíróságok” fejezet 26.cikk (1) bekezdése

⁷ Büntetőeljárás jog I-II.i.m.61.o.

⁸ Új Jogtár. A 2017.évi XC. törvény 14. §- hoz fűzött indokolás

⁹ Karácsony Dávid: Ki van zárva! Az alkotmányos büntetőeljárás az 1973-as Be. kizárási szabályai alapján. Közjogi Tükör.1.sz. 2019,43.o.

bejelentés nem elégséges. Érdemi indokolás nélküli elutasításnak van helye, ha az elfogultságról való tudomás szerzés idejét a bejelentő nem valószínűsíti, valamint, ha nem indokolja.¹⁰

A kizárás elintézésének két módja van továbbra is: az igazgatási út és a bíróság eljárása. A törvény értelmében a kizárásra irányuló nyilvánvalóan alaptalan bejelentés érdemi indokolás nélkül elutasítható és a bejelentés előterjesztője rendbírsággal sújtható.¹¹ Kizárás tárgyában a Be. 18. § (4) bekezdése értelmében a bíróság soron kívül határoz, ami adott esetben azonnali döntéshozatalt is indokoltta tehet.

Egyebekben fontos, hogy a kizárást kimondó, vagy azt megtagadó határozat ellen sincs helye fellebbezésnek, azt az ügydöntő határozattal szemben bejelentett fellebbezésben lehet sérelmezni.

Az 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: régi Be.) hatálya idején született a 25/2013. (X.04.) AB határozat, mely értelmében alkotmányos követelmény, hogy a régi Be. 416. § (1) bekezdés c) pontjában [mely a Be. 649. § (2) bekezdés d) pontjának felel meg] meghatározott felülvizsgálati eljárást megalapozhatja az elfogultsági okra alapított felülvizsgálati indítvány. E szerint tehát az ügydöntő határozat jogerőre emelkedését követően felvetett elfogultsági kifogás felülvizsgálati okot eredményezhet.¹² Figyelemre méltó, hogy Kovács Csaba már a régi Be. kapcsán is kifejtette, hogy a büntetőeljárás jogerős befejezését követően az időkorlát nélkül bejelenthető elfogultsági kifogás — felülvizsgálati eljárás lefolytatása céljából történő — befogadása lehet a visszaélésszerű joggyakorlás melegágya, ami jogbizonytalansághoz vezethet.¹³

Az Alkotmánybíróság is számos döntésében visszatérően foglalkozott a bírák kizárásának kérdésével. Több alkalommal hangsúlyozta, hogy a bírói hatalmi ág kitüntetett helyet foglal el az államszervezetben, s az is következetes álláspontja, hogy a bírói függetlenségből eredő minden külső befolyástól mentes bírói ítélezés feltétel nélküli követelmény, és lényegében abszolút alkotmányos védelem alatt áll.¹⁴

Bár hatályba lépett a Be., azonban változatlanul irányadó a 21/2016. (XI.30.) AB határozat és a 34/2013. (XI.22.) AB határozat is. A Be. ezen Alkotmánybírósági határozatokkal összhangban áll.

A 34/2013. (XI.22) AB határozat alkotmányos követelményként fogalmazta meg, hogy a határozat kihirdetését követően indult büntetőeljárásokban a letartóztatás egy éven túli meghosszabbítására, valamint az ideiglenes kényszergyógykezelés felülvizsgálatára irányuló eljárást lefolytató törvényszéki egyesbíró egy tekintet alá esik a nyomozási bíróval, a bíróság további eljárásából ki van zárva a régi Be. 21. §

¹⁰ Új jogtár i.m.15 §-hoz fűzött indokolás

¹¹ Új jogtár i.m.18 §-hoz fűzött indokolás

¹² 25/2013. (X.04.) AB határozat

¹³ Kovács Csaba: A bíró kizárásának néhány kérdése=A munkát nem lehet eltitkolni: tiszteletkötet Tremmel Flórián professor emeritus 75.születésnapjára. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2016,56-57.o.

¹⁴ Czine Ágnes: Tükörkép a bírói függetlenségről és pártatlanságról az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Alkotmánybírósági Szemle 2.szám 2018,4.o.

(3) bekezdés a) pontja alapján.¹⁵ Az AB határozat alapját képező ügyben eljáró bíróságok a nyelvtani értelmezés szerint vizsgálták a régi Be. idevágó rendelkezését és arra hivatkoztak, hogy a törvényszéki egyesbíró nem nyomozási bíró. Nem tartották a bírói pártatlansággal ellentétesnek azt, hogy olyan előzetes ügyismerettel rendelkező bírók járnak el az ítélező tanács tagjaként, akik az eljárás korábbi szakaszában a terhelt bűnösségének kérdésében a letartóztatás tárgyában meghozott döntésükkel már szükségszerűen állást foglaltak. Ezzel pedig figyelmen kívül hagyták azt, hogy az EJEB és az Alkotmánybíróság által alkalmazott kettős teszt objektív része alapján a pártatlanság sérelmét jelenti, ha olyan bíró ítélezik az ügyben, aki a vádemelés előtt a gyanú megalapozottságát illetően a bizonyítékokról előzetesen állást foglalt, vagy a büntető ügyre vonatkozó olyan adatokat ismert meg, amelyeket a tárgyalás során nem használtak fel bizonyítékként.¹⁶

A 21/2016. (XI.30.) AB határozat pedig arra mutatott rá, hogy a régi Be. 21. § (3) bekezdés a) pontjának alkalmazásakor alkotmányos követelmény, hogy a büntetőügy további elintézésében ne vegyen részt olyan bíró, aki az eljárás bármely korábbi szakaszában, így akár a nyomozás során bíróként járt el. A döntés időzített bombaként robbant a jogalkalmazói körökben. Az Alkotmánybíróság a fair trial elemei közül a bíróság pártatlanságát helyezte vizsgálatának fókuszába. Objektív alapon el kell kerülni minden olyan látszatot, mely kétséget ébreszt az eljáró bíró pártatlanságát illetően. Ezen alkotmányos követelménynek pedig az eljárás jogban a kizárási szabályok szereznek érvényt. Az Alkotmánybíróság a határozatával megmutatta, hogy a bírói döntések alkotmányos szempontú alapjogi felülvizsgálata szerves módon kapcsolja be az Alkotmánybíróságot a mindennapi jogéletbe. Az időbeli támpont hiánya kezdetben bizonytalansági faktort szült.¹⁷ Azonban a régi Be. fentiekkel összhangban módosításra került, melyet a Be. is átvett, ugyanis a 14. § (3) bekezdés a) pontja szerint a vádemelést követően a bíróság további eljárásából ki van zárva, aki az ügyben a vádemelés előtt nyomozási bíróként, vagy a nyomozási bíró határozata elleni fellebbezés tárgyában eljár. Ez sokszor komoly munkaszervezési feladatot jelent a másodfokú tanácsokban, különösen a törvénykezési szünet alatti ügyeleti időszakban vagy kis létszámú törvényszékeken. Újonnan érkezett ügyekben alaposan utána kell nézni, hogy a másodfokú tanács járt-e el, bírált-e felül nyomozati szakban keletkezett határozatot az ügyben. Minthogy az ügyérkezés jelentős, a bírótól nem várható el, hogy minden korábbi ügyére emlékezzen, azaz hogy nyomozati szakban hozott-e korábban az ügyben döntést, így a lajstrom programban ennek mindig utána kell nézni.¹⁸ Éppen ezért az mutatkozik célszerűnek, ha a kényszerintézkedések felülvizsgálata tárgyában eljáró másodfokú tanács egy adott ügyben lehetőség szerint mindig azonos, így később az ítélet felülbírálata kapcsán nem merülhet fel, hogy nincs olyan másodfokú tanács, amely eljárhatna, mivel mindenki kizárt. Megjegyzendő, hogy a letartóztatás egy

¹⁵ 21/2016. (XI.30.) AB határozat, 34/2013. (XI.22.) AB határozat

¹⁶ Szabó Krisztián: Egy évtized a letartóztatás történetéből. Magyar Jog 2022.4.szám 226.o.

¹⁷ Csomós Tamás: Össztűz alatt a bíró kizárására vonatkozó szabályok: egy alkotmánybírósági döntés nyomán. Ügyvédek Lapja.56.évf.2017/2.sz.9-11.o.

¹⁸ Ficsór Gabriella: A bíró kizárásának gyakorlati tapasztalatai. Büntetőjogi Szemle 2017/2.sz.74.o.

éven túli meghosszabbítása már nem törvényszéki egyesbíró hatáskörébe tartozik, arról is nyomozási bíró dönt.

A nyomozási bíró Magyarországon a német büntető perrendtartásból átvett jogintézmény. Fő funkciója az eljárási garanciák biztosítása a nyomozási szakaszban. A nyomozási bíró nem lehet tekintettel nyomozástaktikai megfontolásokra, mert az sérti a funkciómegosztás elvét, ütközik a bírói pártatlanság elvével, és nem felel meg az objektív tesztnek. Ezt az Alkotmánybíróság a 166/2011.(XII.20.) AB határozatában egyértelműen kimondta a régi Be. 209. § (1) bekezdése kapcsán. Ugyanakkor az kétségtelenül figyelemre méltó, hogy a Be. 277. § (4) bekezdés b) pontja szerint a letartóztatás elrendelésekor (hosszabbításakor és fenntartásakor is) a nyomozási bírónak figyelemmel kell lennie a nyomozás állására és érdekeire.¹⁹ A bírói gyakorlat tükrében azonban kijelenthető, hogy ez a legkevésbé sem a régi Be. 209. § (1) bekezdése szerinti nyomozástaktikai megfontolásokat takarja, mely a gyanúsított és védő korlátozott tény, adat, bizonyíték megismerési jogát takarta. A nyomozás állására vonatkozó körülményre hivatkozás leginkább akkor jellemző álláspontom szerint, ha például a nyomozás még olyan -kezdeti- stádiumban van, hogy a szökés, elrejtőzés vagy éppen a bűnismétlés veszélye, a bizonyítékok megsemmisítésének veszélye okán ahhoz fűződik nyomós érdek, hogy a terhelt letartóztatásba kerüljön, vagy az meg legyen hosszabbítva. A nyomozás érdekét pedig szolgálhatja például az, hogy egy magyarországi tartózkodási hellyel nem rendelkező, ellenben külföldön életvitelszerűen lakó terhelt, akivel szemben a szökés, elrejtőzés, vagy éppen a bizonyítási eljárás befolyásolásának veszélye, illetve a bűnismétlés veszélye fennáll, Magyarországon letartóztatásban legyen, a nyomozó hatóság számára legyen elérhető, természetesen a szükségesség, arányosság elvére is figyelemmel. Számtalan példát lehetne még felhozni, de a bírói gyakorlat tükrében egyik sem a régi Be. szerinti nyomozástaktikai megfontolásokat takarja. Véleményem szerint a Be. 277. § (4) bekezdés b) pontja nem alkalmas arra, hogy „árnyat vessen” a nyomozási bíró pártatlanságára, mint a régi Be. megsemmisített rendelkezése. Mindezt a bírói gyakorlat tükrében jelentem ki, azzal együtt, hogy tartalmilag nagyon hasonló fogalmakkal állunk szemben a „nyomozástaktikai szempontok” és a „nyomozás érdekei” kapcsán. Azt viszont nem gondolom, hogy olyan mértékben homályos lenne a Be. fent jelzett szövegrésze, hogy az felvethetné ez esetben is az Alaptörvény sérelmét.

2.1. A bíró (abszolút) kizárásának szabályai az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezési gyakorlata tükrében. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) is számos döntésében visszatérően foglalkozott a bírák kizárásának kérdésével.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (Egyezmény) 6. cikkének (1) bekezdése szerint többek között mindenkinek joga van arra, hogy ügyét független és pártatlan bíróság tárgyalja. A Panyik Tibor Magyarország elleni ügyében a Bíróság kifejtette: a pártatlanság általában az előítélet, vagy elfogultság hiányát jelenti és annak léte vagy hiánya különféle módokon vizsgálható. Az EJEB megkülönbözteti a szubjektív megközelítést, amely arra törekszik, hogy egy adott ügyben egy adott bíró személyes

¹⁹ Szabó i.m.225-226.o.

meggyőződéséről, vagy érdekéről megbizonyosodjanak és az objektív megközelítést, azaz annak megállapítását, hogy elegendő biztosítékot kínált-e fel e tekintetben bármiféle törvényes kétely kizárására. A szubjektív vizsgálat alkalmazása során a bíróság állandó ítélkezési gyakorlata szerint a bíró személyes pártatlanságát vélelmezni kell mindaddig, amíg nincs bizonyíték az ellenkezőjére, pl. a bíró már mutatott-e ellenséges érzületet, vagy rossz akaratot, vagy személyes okokból magára osztatott-e egy ügyet. Olykor nehéz lehet beszerezni az elfogulatlanság vélelmét cáfoló bizonyítékokat. Az EJEB elismeri a 6. cikk megsértésének a szubjektív elfogultság figyelembevételével történő megállapítása nehézségeit és emiatt a pártatlanság kérdését felvető esetek túlnyomó többségében az objektív vizsgálatra összpontosított. Nincs azonban éles választóvonal a kettő között, mivel egy bíró magatartása nemcsak egy külső szemlélő szempontjából objektíve támaszthat aggályokat a pártatlanság tekintetében (objektív teszt), de felveti az ő személyes meggyőződésének kérdését (szubjektív teszt) is.²⁰

A Panyik kontra Magyarország ügy a hazai joggyakorlat szempontjából azért bír relevanciával, mert számos esetben előfordul, hogy a bírák részéről az adott bíróságon működő ügyvéddel fennálló munkakapcsolat okán kerül sor elfogultság bejelentésére. Ráadásul úgy, hogy a bírónak már korábbi nyilatkozata is rendelkezésre áll e körben. Az EJEB a Panyik kontra Magyarország ügyében kifejtette, hogy a bíró személyes pártatlanságát vélelmezni kell és a szubjektív tesztnek megfelel, ha eltekintve a másik ügyben tett korábbi nyilatkozatától, amely szerint elfogult, nem volt semmilyen különös jele, vagy cselekedete, ami az elfogultságára utalt volna. Azonban vizsgálni kell azt is, hogy az objektív vizsgálat alapján a pártatlanság látszata is megállapítható-e és a konkrét ügyben erre nemleges választ adott az EJEB, mert bár a bíróság megítélése szerint a bíró és az érintett bíróságon működő ügyvéd közötti munkakapcsolat meglelte nem vonja maga után szükségképpen a pártatlanság hiányát az előbbi részéről, a döntő tényező a konkrét ügyben az volt, hogy a bíró korábban pusztán ezen az alapon kérte a kizárását, ami még akkor is fennállt, amikor később részt vett az ügyfél ügyének másodfokú elbírálásában.²¹

A rendes bíróságok gyakorlatára vonatkozóan megállapítható, hogy a strasbourgi esetjog egyre inkább visszatükröződik a bíróságok ítéleteiben és a felsőbb bíróságok útmutatásaiban.²²

Az IH 2014.53 számú döntés jelentős, melyet szem előtt kell tartani: „Nem fogadható el a törvényszék indokolása, hogy az EJEB által hozott határozatokra csak annyiban lehet hivatkozni és azok annyiban alkalmazandóak, amennyiben a Be. normaszövegében is megjelennek. Éppen az alapjogokkal kapcsolatosan kell különös gonddal ügyelni a strasbourgi joggyakorlat dinamikus jogértelmezésére, arra, hogy

²⁰ Panyik Tibor Magyarország elleni ügy (12748/2006. számú ügy)

²¹ Uo.12748/2006. számú ügy

²² Uitz Renáta: Nemzetközi emberi jogok és a magyar jogrend IN Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota MTA TK JTI Budapest, 2016. 200

az egyes marasztaló határozatokból a megfelelő jogkövetkeztetést a joggyakorlat is levonja.”²³

A bírák kizárásával kapcsolatos strasbourgi esetjog köréből kiemelendő még, hogy önmagában az a tény, hogy egy bíróság korábban más szempontok alapján már foglalkozott valakinek az ügyével, ez az utóbb vizsgált ügyben nem kérdőjelezi meg a pártatlanságát.²⁴

A Sainte-Marie v. France ügyben az EJEB rámutatott, hogy önmagában az sem kérdőjelezi meg a bíróság pártatlanságát, ha egyazon bíróságon ugyanazok a bírák tárgyalják az érintett két különböző ügyét. Már-már szállóigeként idézik a bíróság azon megállapítását, mely szerint „nem elég igazságot szolgáltatni, annak látszatát is meg kell őrizni.” Azaz a jogszabály alkotásnál és az igazságszolgáltatás működése során is el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelthet az eljáró bíró pártatlansága tekintetében.²⁵

3. Korábban bíróként dolgozó ügyvéd eljárása az ügyvédekről szóló törvény szerint

A bíró kizárására vonatkozó szabályok körében — annak inverzeként — talán nem haszontalan tárgyalni azt az estkört, amikor egy volt bíró védőként jár el. A Be. a bíró kizárására vonatkozó szabályoktól eltérő, külön fejezetben taglalja a védő kizárására vonatkozó joganyagot. A 43. § (1) bekezdés b) pontja szerint nem lehet védő, aki az ügyben bíróként, ügyészként, vagy a nyomozóhatóság tagjaként jár vagy járt el, valamint ezek hozzátartozója.

Nem példa nélküli, hogy bíró, ügyész kilépve a bíróság, ügyészség szervezeti kötelékéből ügyvédként — védőként folytatja tovább jogászai pályáját. Azt hiszem, hogy nem igényel különösebb magyarázatot az, hogy az ilyen szakemberek hatalmas, széleskörű tudással vannak felvértezve. Helyzetük sajátos, mert azon túl, hogy magas szakmai tudással rendelkeznek, kiterjedt kapcsolati hálóval is bírnak. Ez a kapcsolati háló egy volt bíró esetében az igazságszolgáltatás széles szegmensét fogja át. Nem véletlen talán, hogy a vádlottak előszeretettel hatalmazzák meg védőként a volt bíró kollégákat, bízva büntető ügyük lehető legkedvezőbb elbírálásában. De vajon honnan ered ez a bizalom, bizakodás? Mire vezethető vissza? Van-e alapja annak, hogy egy volt bíró hatékonyabban, eredményesebben tud védeni egy vádlottat? Miben bízik ilyenkor az ügyfél? A volt bíró — jelenleg védő — kapcsolati hálójában bizakodik, vagy a magas szakmai tudásában? Azt hiszem mindkettőben. Azonban a bírói szervezetre nézve az utóbbi kedvező, az előbbi a legkevésbé sem.

²³ Debreceni Ítéletőktábla Bnyf.II.169/2014/2. Erről részletesen lásd dr. Szabó Krisztián: Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezési gyakorlatának hatása a magyar büntetőeljárású törvényre Pro Futuro 2017/1. szám 129.o.

²⁴ ETTL and OTHERS Judgement of 23 April 1987., Series A no. 117. Erről bővebben Nagy Anita: Az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolata I. rész Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXVIII. 2010. pp.341-369.

²⁵ Nagy i.m. 356. o. Delcourt v. Belgium 2689/65. számú ügy Judgement of 17 January 1970.

Ha egyesek szerint léteznek apokrif letartóztatási okok, akkor vajon léteznek-e apokrif védő választási okok, különösen a korábban bíróként dolgozó védők vonatkozásában? Véleményem szerint egészen bizonyosan. Adódik azonban a kérdés, hogy a bírók elfogulatlanságára, pártatlanságára vonatkozó szigorú szabályok csak a bíró szolgálati jogviszonya fennállása alatt kell, hogy érvényesüljenek vagy még több évvel a szolgálati jogviszonyuk megszűnése után is be kell határolniuk egy volt bíró, immáron ügyvéd tevékenységét.

Felmerül a kérdés, hogy egy volt bíró meddig, milyen illetékességi területen járhat el védőként a bírói szolgálati jogviszonya megszűnését követően, illetve, hogy elégséges-e a jelenlegi, talán megengedő szabályozás?

A korábban bíróként dolgozó ügyvéd védőként védelem érdekében érdeket szem előtt tartva minden eszközzel az ő felmentésére, illetve büntetőjogi felelőssége megállapítása esetén a lehető legkedvezőbb joghátrány elérésére törekszik. Ráadásul teszi ezt úgy, hogy esetenként csak hetek telnek el a bírói jogviszonya megszűnése és az ügyvédi tevékenysége megkezdése között. Az eljárás szereplői minden valószínűség szerint tisztában vannak azzal, hogy ő korábban bíróként dolgozott. Vajon felmerül-e a jogkereső közönségben, hogy a vádlott ügyében döntő bíró tud-e elfogulatlanul ítélni egy olyan ügyben, melyben egy volt kollégája képviseli a terheltet? Vajon tűnhet-e egy kívülálló állampolgár szemében elfogulatlanul, pártatlannak a bíróság, ha egy volt bíró védelem ügyében kell döntenie? Nem vetül-e árnyék az eljáró bíró elfogulatlanságára azért, mert egyes eljárási szereplők azt gondolhatják, hogy biztosan helyzeti előnnyel indul az a terhelt a büntetőeljárásban, akit egy volt bíró véd. És vajon hány évnek kell elteltnie, hogy ezek a kérdések már ne merülhessenek fel? Lehet-e a jelenleginél szigorúbb szabályokkal ezt a helyzetet kezelni?

Czine Ágnes szerint a bírói hatalom intézményi, valamint személyi függetlensége az igazságszolgáltatási tevékenység függetlenségének, és a tisztességes bírósági eljárásoknak az alkotmányos biztosítója. Arra nyújt garanciát, hogy az egyedi jogvitákban eljáró bíró kizárólag a jogszabályok alapján, és a belső meggyőződése szerint, minden, akár a bírói szervezeten kívülről, akár azon belülről érkező meg nem engedett befolyástól mentesen hozhasson döntést. Kizárólag egy független bíróság képes az egyedi ügyekben pártatlanul eljárni. A függetlenség követelményéhez képest a pártatlanság az ügyben eljáró bíróval szemben egyfelől azt az elvárást fogalmazza meg, hogy a megítélendő ügy tekintetében ne rendelkezék előítéletekkel, másfelől pedig az ügyben szereplő egyik fél javára, avagy hátrányára se legyen elfogult.²⁶

Az előzőekben felvetett kérdésekre adott válaszok kapcsán ez lehet a kiindulási alap. Ugyanakkor nem mellőzhető arra is tekintettel lenni, hogy nagyon nem közömbös, hogy milyen kép alakul ki a bírói karról a társadalom szemében. Tudjuk, hogy a bírónak nem csak elfogulatlanul, pártatlannak kell lennie, de annak is kell látszania. Fontos, hogy még a gyanú árnyéka se vetüljön rá, fel se merülhessen, hogy nem elfogulatlanul ítélnék. Egy bíró nem választhatja meg, hogy milyen védői karral dolgozik, így, ha egy volt bíró védőként feltűnik egy büntető ügyben, akkor ezt

²⁶ Czine i.m.2.o.

az eljáró bíró csak tudomásul veheti — ha az ügyvállalási korlát törvényi határideje már eltelt. Ő viseli azonban az ezzel járó terhet, hiszen rögtön felmerülhetnek akár a vádlott társak részéről is a fenti kérdések, hogy vajon kedvezőbb helyzetben van-e a volt bíró védené az ügyben. A válasz nyilván egyértelműen nem, azonban nem elég, hogy ezt az eljáró bíró tudja, ezt a társadalom számára is láttatni kell. Így azt gondolom, hogy azon az illetékességi területen, ahol egy bíró korábban eljárta, a későbbi védői tevékenysége kapcsán szigorúbb szabályoknak kell érvényesülnie. Nyilván vannak olyan esetek is, amikor az ügyvállalási korlátot már nem a jognak, a jogalkotónak kell rendeznie, minthogy az már leginkább etikai kérdés egy volt bíró esetében.

Az ügyvédekről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény (a továbbiakban Üttv.) 20. § (2) bekezdés a) pontja szerint az ügyvédi tevékenység gyakorlója nem vállalhatja ügyvédi tevékenység végzését olyan ügyben, amelyben korábban eljárta közhatalmi hatáskör gyakorlásával közvetlenül összefüggő feladat ellátására létesített korábbi jogviszonya keretében.

Az ügyvállalási korlát fentiek értelmében időhatár nélküli, ha az ügyvéd korábban bírónak az érintett ügy intézésében részt vett. Ez a Be. 43. § (1) bekezdés b) pontjával összhangban áll, mely szerint nem lehet védő, aki az ügyben korábban bírónak jár vagy járt el, ugyanakkor a Be. a hozzátartozóra is kiterjeszti ezen kizárási szabályt. Az EBH 2017.B.12. értelmében pedig nincs jelentősége annak, hogy bírónak korábban nem az ügydöntő határozat meghozatalában vett részt a jelenleg védőként eljáró ügyvéd.

Az Üttv. 20. § (3) bekezdése értelmében pedig az ügyvédi tevékenység gyakorlója közhatalmi hatáskör gyakorlásával közvetlenül összefüggő feladat ellátására létesített jogviszonya megszűnését követő két évig nem láthat el jogi képviselőt illetve büntetőeljárásban védelmet azon közhatalmi hatáskört gyakorló szerv vagy jogutódja által folytatott közhatalmi eljárásban, amelynek a tevékenységében, valamint az irányításával vagy felügyeletével közvetlenül összefüggő feladat ellátásában e jogviszonya alapján, az annak megszűnését megelőző öt évben részt vett.

Bár nem büntető ügy kapcsán, hanem közigazgatási jogvitával összefüggésben született az Alkotmánybíróság 3/2021. (I.7.) határozata, mégis számos fontos, általában is érvényes megállapítást tartalmaz. Az Alkotmánybíróság utalt arra, hogy „az ügyvállalási korlát jogintézményének fenntartása az igazságszolgáltatás integritásának fenntartását szolgálja, amely egyaránt jelenti a külső és a belső befolyástól mentes, pártatlan és tárgyilagos eljárás biztosítását. Az igazságszolgáltatás integritását nemcsak családi, hozzátartozói kapcsolatok, hanem egyéb külső, belső befolyásoló tényezők is érinthetik, amelyek bírósági perben veszélyeztethetik az ítélezést, illetve a hatósági ügyben a hatósági döntéshozatal pártatlanságát, tárgyilagosságát.”

A tisztességes eljárás (fair trial) az Alkotmánybíróság szerint „olyan minőség, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ezért egyes részletek hiánya ellenére éppúgy, mint az összes részletszabály betartása dacára lehet az eljárás méltánytalan vagy igazságtalan, avagy nem

tisztességes.”²⁷ Az Alkotmánybíróság gyakorlata értelmében a tisztességes eljáráshoz való jog tartalmát kitöltő ún. részjogosítványok egyike az is, hogy az eljárásban biztosítva legyen a fegyverek egyenlősége.²⁸

Hangsúlyozva, hogy az Alkotmánybíróság a 3/2021. (I.7.) határozatában az Üttv. 20. § (5) bekezdése alapján közigazgatási jogvita kapcsán tett megállapításokat, mégis fontosnak tartom az alábbi hivatkozásait rögzíteni, melyek általános érvényűek.

Az Alkotmánybíróság kifejtette: „az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése mindenkinek alapvető jogot biztosít ahhoz, hogy az ellene emelt vádról, vagy valamilyen perben a jogairól és kötelezettségeiről törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, észszerű határidőn belül döntsön.” Visszautal ezen határozatában az Alkotmánybíróság a 67/1995. (XII.7.) határozatában foglaltakra, mely szerint, „[a] pártatlan bírósághoz való alkotmányos alapjog az eljárás alá vont személy iránti előítéletmentesség és elfogulatlanság követelményét támasztja a bírósággal szemben. Ez egyrészt magával a bíróval, a bíró magatartásával, hozzáállásával szembeni elvárás, másrészt az eljárás szabályozásával kapcsolatos objektív követelmény: el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága tekintetében.”²⁹

Az Alkotmánybíróság a jelzett 3/2021. (I.7.) határozatában utal az EJEB által alkalmazott ún. kettős tesztre, amely szerint „a szubjektív teszt keretében az eljáró bíró személyes magatartását, vagyis azt vizsgálja, hogy volt-e az eljárás során olyan megnyilvánulása, amelyből a pártatlansága hiányára lehet következtetni. Az objektív megközelítés pedig annak vizsgálata, hogy volt-e objektíve igazolható oka a pártatlanság hiánya feltételezésének (ABH 1995,346,348), vagyis az adott szabályozás biztosítja-e a pártatlanság követelményét, ideértve azt is, hogy az eljárás a közösség, elsősorban a jogkeresők oldaláról nézve objektíve nem támaszthat kételyeket a pártatlanságot illetően. [20/2005. (V.26.) AB határozat, ABH 2005,202,225,226.,32/2002. (VI.04.) AB határozat, ABH 2002,153,161;17/2001. (VI.01.) AB határozat, ABH 2001,222,227-228]”.

Az Alkotmánybíróság a 3/2021. (I.7.) határozatában kifejti azt is, hogy amennyiben a kizárási szabályok csak a bírók, az ülnökök, a jegyzőkönyvvezetők, illetve a tanúk, szakértők vonatkozásában érvényesülnek, és a felek képviselőire — védőkre — nem vonatkoznak, úgy az igazságszolgáltatás integritásvédelmének pajzsán, így az ügyvédi hivatást érintően fennálló közbizalom alkotmányos értékén keletkezne olyan rés, mely veszélyeztetné a tárgyilagos, pártatlan ítélezést, azaz a bíró szakmai, ítélezéskénti függetlenségét, amely végső soron a felek érdekeit, az igazságos és törvényes jogállami ítélethozatalt szolgálja.

Az Alkotmánybíróság fenti határozata tükrében is álláspontom szerint túlságosan megengedő az Üttv.20. § (3) bekezdése szerinti kétéves ügyvállalási korlát egy volt bíró, de egyébként volt ügyész esetében is. Fentiekben már volt szó róla, hogy el kell kerülni minden olyan helyzetet, amely jogos kétséget kelt a bíró pártatlansága

²⁷ 6/1998.(III.11.) AB határozat, ABH 1998,91,95

²⁸ 2/2017.(II.10.) AB határozat

²⁹ ABH 1995,346,348

tekintetében és hogy ez a szabályozással szembeni objektív körülmény is. Számomra nem világos az sem, hogy miért éppen két év az időbeni korlát, miért nem három év, ha már az (5)-(6) bekezdés a korábbi munkáltatóval szembeni ügyvédi tevékenység, illetve a kamarai jogtanácsos és jogi előadó esetében ekként rendelkezik.

Azt gondolom, hogy azon az illetékességi területen, ahol egy bíró korábban eljárta, a későbbi védői tevékenysége kapcsán szigorúbb szabályoknak kell érvényesülnie, hosszabb ügyvállalási időbeli korláttal. Azt is gondolom, hogy ez hatékonyabban szolgálná, hogy egy bíró magatartása egy külső szemlélő szempontjából objektíve ne támaszthasson aggályokat a pártatlanság tekintetében akkor, amikor olyan ügyet tárgyal, amelyben védőként egy nem is olyan régen még bíróként tevékenykedő kollégája vesz részt. Fenntartom ezt akkor is, ha egyébként afelől nincs kétségem, hogy az eljáró bíró személyes meggyőződésének kérdése (szubjektív teszt) fel sem merül, azaz, hogy elfogult lenne.

A hosszabb ügyvállalási korlát elejét vehetné egy sor támadásnak, mely a sajtóban is megjelenik időnként, ahol megkérdőjelezi egy-egy ügyben az eljáró tanács elfogulatlanságát, pártatlanságát.

4. Kizárt bíró eljárásának hatálya

Védői hivatkozásokban gyakran megjelenik bíró kizárása esetén, hogy a korábban eljárta bíró által lefolytatott bizonyítás anyaga bíróváltást követően nem használható fel. Azonban a Kúria döntése értelmében ennek nincs akadálya.

A közvetlenség elve napjainkban erősen korlátozott értelemben van jelen a büntetőeljárásban a bírósági bizonyítás szabályai körében. A bírói meggyőződés kialakulásához általában döntő jelentősége van annak, hogy a bizonyítást lefolytató bíró, vagy bírói tanács közvetlenül észlelje az előtte lefolytatott bizonyítás eredményét. Esetenként előfordul, hogy a bíróság tanácsa csak részben folytatja le a bizonyítást, majd eredményes elfogultsági indítvány miatt kizárják az eljárásból. Ilyenkor a Kúria gyakorlata szerint nincs jelentősége, hogy a tárgyalás egy részét az elfogultsága miatt kizárt bíró folytatta le. A kizárt bíró ugyanis az ítélet meghozatalában nem vesz részt, a tárgyalás pedig a bíró személyében történt változás miatt megismétlésre kerül. Az előző tárgyaláson felvett bizonyítás érvényét az sem rontja le, hogy a tárgyalást a bizonyítási anyag ismertetésével meg kell ismétlni. Az elfogultsága miatt kizárt bíró által felvett bizonyítás érvényét nem érinti, ha a tárgyalás megismétlésére a korábbi tárgyalás anyagának ismétlésével kerül sor.³⁰

A Be. 608. § (1) bekezdés b) pontja szerint a másodfokú bíróság nem ügyszóval végzésével hatályon kívül helyezi az elsőfokú bíróság ítéletét, és az elsőfokú

³⁰ Elek Balázs: A „mérgezett fa gyümölcsének elve” a hazai és a strasbourgi joggyakorlat tükrében Magyar Jog 2018. 2. sz. 102.o.; Hati Csilla: Egy eltűnt alapelv a közvetlenség a büntetőeljárásban in: Elek Balázs, Miskolci Barna (szerk.): Úton a bírói meggyőződés felé: A készülő büntetőeljárás törvény kodifikációja Debrecen: Printart-Press 2015. 159-177.o., Kúria Bfv.III.1.483/2015/5. sz.

bíróságot új eljárásra utasítja, ha az ítélet meghozatalában a törvény szerint kizárt bíró vett részt.

A 2020. évi 323-as eseti döntés értelmében a pártatlanság követelménye azt hivatott elősegíteni, hogy az ítélező bíró az ügyben részt vevő felekkel szembeni elfogultságtól vagy előítéletektől mentesen bírálja el az ügyet és hozza meg döntését. A pártatlanság elve érvényesülésének vagy érvényesíthetőségének hiánya az önkényes döntéshozatal veszélyét rejtje magában. Az ügyek tárgyilagos megítélése abban az esetben garantált, ha a bírák képesek kizárólag az ügy tényeit, a tények alapjául szolgáló bizonyítékokat, valamint a tények megítéléséhez szükséges jogszabályokat elszigetelten vizsgálni és értékelni. Minden olyan körülmény, amely ezeken kívül esik és egyúttal a felekhez, vagy magához az üggyel kapcsolódik, azért sodorja veszélybe az adott ügy tárgyilagos elbírálását, mert képes befolyásolni a bíró mérlegelési tevékenységét. Az eseti döntés szerint az elfogult, azaz kizárt bíró eljárását orvosolni kizárólag az ítélet hatályon kívül helyezésével lehet, a kérdéses részek mellőzése nem orvosolja az abszolút eljárási szabálysértést.

Fentiekből az következik, hogy a kizárt bíró eljárása hatálytalan, az a Be. 608. § (1) bekezdés b) pontjában foglalt jogkövetkezménnyel jár, azaz az ítéletet hatályon kívül kell helyezni.

Álláspontom szerint adódik a kérdés, hogy akár részt vett a kizárt bíró az üggyel kapcsolatos határozat meghozatalában, akár nem, miért is használható fel az általa felvett bizonyítás anyaga később? A Be. 608. § (1) bekezdése miatti hatályon kívül helyezést követően sem zárják ezt ki a megismételt eljárásra vonatkozó szabályok, míg ha az üggyel kapcsolatos határozat meghozatala előtt kerül sor a bíró kizárására, ez a Kúria fent jelzett határozata értelmében ugyancsak lehetséges.

Tovább gondolva a kérdést — nem éppen azért került sor a bíró kizárására vagy azért minősült a bíró kizártnak mert annak szubjektív vagy objektív oka volt és az ügy tárgyilagos elbírálását ez a helyzet veszélyeztette? A pártatlan, elfogulatlan ítélezést nem az szolgálná inkább, ha ilyen esetekben nem lehetne felhasználni a kizárt bíró által felvett bizonyítás anyagát, még ha az nem is szolgálná az időszerűség követelményét? A vádlott és védelem oldaláról nézve valóban visszás, hogy ha egy relatív elfogultsági okra alapított kizárás iránti indítványuk eredményes, a bíró kizárására sor kerül, később bíróváltást követően éppen ennek a bírónak a korábbi eljárása során felvett bizonyítás anyaga kerül teljeskörűen felhasználásra, a tárgyalás korábbi anyagának megismétlésével.

5. Záró gondolatok

Az objektív körülményekhez társuló, valamint a rendes és rendkívüli perorvoslatokkal kapcsolatos kizárási okok rendszerint az ügy iratai alapján könnyen tisztázhatóak. A Be. szabály anyaga világos, és az a 21/2016. (XI.30.) és a 34/2013. (XI.22.) AB határozatokkal is összhangban áll.

Fontos azonban kitérni arra is, hogy az objektív kizárási ok okozhatja annak felvetését is esetenként, hogy az etikai szabályok sérülhetnek. A régi Be. idején megtörtént eset:” Egy járásbírószágon folyamatban lévő ügyben a járásbírószágot

elnökének közeli hozzátartozója elfogadta az ügyvédi meghatalmazást, ezzel kizárta az ügy elbírálásából ezt a járásbírószágot. A kijelölés folytán eljáró másik járásbírószág előtt az új meghatalmazott védő meg sem jelent, helyettest küldött, majd a második érdemi tárgyaláson, amelyen ügydöntő határozat is született, a vádlottnak már új meghatalmazott védője volt.”³¹ Nyilvánvaló, hogy ilyen és hasonló esetben az ügyvédi hivatás etikai szabályairól és elvárásairól szóló 6/2018. (III.26.) MÜK szabályzat mindenképpen irányadó.

Fentebb már hivatkoztam arra, hogy a rendes bíróságok gyakorlatára vonatkozóan megállapítható, hogy a strasbourgi esetjog egyre inkább visszatükröződik a bíróságok ítéleteiben és a felsőbb bíróságok útmutatásaiban.³² Ez igaz a bíró kizárása kapcsán felmerülő vitás kérdésekre is.

Az objektív bíró kizárási okok alapvetően nem, ugyanakkor a relatív elfogultsági okra alapított bíró kizárási szabályanyaga még mindig számos bizonytalanságot eredményez a gyakorlatban. A pozitív jogban azonban a jogirodalom és a joggyakorlat által közvetített megoldási javaslatok eddig is és ezután is tért nyerne, melyek az egységes gyakorlatot szolgálják.

Irodalomjegyzék

- Elek Balázs: A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítélkezés. Bódig Máttyás-Zódi Zsolt(szerk.): A jogtudomány helye, szerepe és haszna; tudomány módszertani és tudományelméleti írások, MTA Jogtudományi Intézet-Opten Informatikai Kft. Budapest, 2016.
- Büntetőeljárás jog I-II. Kommentár a gyakorlat számára. Márki Zoltán: A bíró kizárási okai. Szerkesztő: Belegi József, Hvgorac Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2018.
- Karácsony Dávid: Ki van zárva! Az alkotmányos büntetőeljárás az 1973-as Be. kizárási szabályai alapján. Közjogi Tükör. 1.sz. 2019.
- Kovács Csaba: A bíró kizárási okai néhány kérdése=A munkát nem lehet eltitkolni: tiszteletkötet Tremmel Flórián professor emeritus 75.születésnapjára. Pécs:Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2016
- Cziné Ágnes: Tükörkép a bírói függetlenségről és pártatlanságról az Alkotmánybírószág gyakorlatában. Alkotmánybírószági Szemle 2.szám 2018.
- 21/2016. (XI.30.) AB határozat, 34/2013. (XI.22.) AB határozat
- Szabó Krisztián: Egy évtized a letartóztatás történetéből. Magyar Jog 2022.4.sz.
- Csomós Tamás: Ösztűz alatt a bíró kizárási okokra vonatkozó szabályok: egy alkotmánybírószági döntés nyomán. Ügyvédek Lapja.56.évf.2017/2.sz.
- Ficsór Gabriella: A bíró kizárási okai gyakorlati tapasztalatai. Büntetőjogi Szemle 2017/2.sz.
- Panyik Tibor Magyarország elleni ügye (12748/2006. számú ügy).

³¹ Ficsór Gabriella i.m.70.o.

³² Uitz Renáta: Nemzetközi emberi jogok és a magyar jogrend IN Jakab András – Gajduscek György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota MTA TK JTI Budapest 2016. 200.

- Uitz Renáta: Nemzetközi emberi jogok és a magyar jogrend IN Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota MTA TK JTI Budapest, 2016.
 - Debreceni Ítéltábla Bnyf.II.169/2014/2. dr. Szabó Krisztián: Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezési gyakorlatának hatása a magyar büntetőeljárás törvényre Pro Futuro 2017/1. szám.
Nagy Anita: Az emberi jogok és a büntetőeljárás kapcsolata I. rész Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXVIII. 2010.
 - Elek Balázs: A „mérgezett fa gyümölcsének elve” a hazai és a strasbourgi joggyakorlat tükrében Magyar Jog 2018. 2. szám. Hati Csilla: Egy eltűnt alapelv a közvetlenség a büntetőeljárásban in: Elek Balázs, Miskolci Barna (szerk.): Utón a bírói meggyőződés felé: A készülő büntetőeljárás törvény kodifikációja Debrecen: Printart-Press 2015. Kúria Bfv.III.1.483/2015/5. szám
 - Uitz Renáta: Nemzetközi emberi jogok és a magyar jogrend IN Jakab András – Gajdusчек György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota MTA TK JTI Budapest 2016.
 - Csizmadiáné Pethő Tímea: A bíró kizárásának szabályai az új büntetőeljárásról szóló törvény tükrében.Jura.26.évf.2020/4.sz.
-
-

Néhány gondolat a befolyással üzérkedésről

Kiss Patrik*

A jelen tanulmány célja a hivatali szférában és a gazdálkodó szervezettel összefüggésben elkövetett befolyással üzérkedés bűncselekmény aktuális elméleti és gyakorlati problémáinak a bemutatása. A tanulmány első részében a törvényi tényállás általános jellemzésére, történeti előzményének áttekintésére kerül sor. A mű ezt követően a befolyással üzérkedés törvényi tényállásának struktúráját, a hivatali és a gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatos befolyással üzérkedés szabályozási rendszerének összehasonlítását mutatja be. A tanulmány következő részében a törvényi tényállás elemzésére kerül sor. Végezetül a tanulmány részletesen bemutatja a bírói gyakorlatban felmerülő minősítési és elhatárolási problémákat.

Kulcsszavak: korrupciós bűncselekmények, befolyással üzérkedés, befolyása vásárlása, hivatali befolyással üzérkedés, gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés.

Some thoughts on the abuse of a function

The aim of this study is to show the actual theoretical and practical issues of the abuse of a function with respect to both public officials and economic operators. In the first part of the study, I outline the general description and the history of the abuse of the function. This paper presents the ruling structure of the abuse of the function, moreover it reviews the similarities and differences between the provisions related to public officials and economic operators. Next, the study analyses the legal provisions of the above mentioned criminal offence. Finally, this study scrutinizes the practical and qualification issues of this crime in the judicial practice.

Keywords: crimes of corruption, abuse of a function, indirect corruption, abuse of a function with respect to public officials, abuse of function related to an economic operator.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2112>

1. Bevezetés

A jelen tanulmány célja a befolyással üzérkedés bűncselekmény aktuális elméleti és gyakorlati problémáinak a bemutatása. A tanulmány első részében a törvényi tényállás általános jellemzésére, történeti előzményének áttekintésére kerül sor. Ismertetem a befolyással üzérkedés delictum elkövetési struktúráját, a hazai szabályozás főbb állomásait, valamint a magyar szabályozás alapját képező nemzetközi instrumentumot. A mű ezt követően a befolyással üzérkedés törvényi tényállásának struktúráját, a hivatali és a gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatos

* Ügyész, Budapesti Regionális Nyomozó Ügyészség.

befolyással üzérkedés szabályozási rendszerének összehasonlítását mutatja be. A mű következő részében a törvényi tényállás elemzésére kerül sor. Végezetül a tanulmány részletesen bemutatja a bírói gyakorlatban felmerülő minősítési, halmazati és elhatárolási problémákat.

2. A befolyással üzérkedés általános jellemzői

A befolyással üzérkedés elnevezésű bűncselekmény – a korrupciós bűncselekmények struktúrája alapján – passzív elkövetési alakzatnak tekinthető, amely cselekmény aktív elkövetési párja, a befolyás vásárlása. A befolyással üzérkedés delictum lényeges sajátossága az, hogy az elkövetője arra hivatkozik, hogy a büntető törvénykönyvben meghatározott, döntésre jogosult, személyi körnél befolyást érvényesít az „ügyfele,” a befolyást vásárló javára. A korrupciós kapcsolat úgy jön létre, hogy a befolyással üzérkedő beékelődik a befolyás vásárlója és az ő ügyében döntésre jogosult hivatalos személy/gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személy közé. A befolyással üzérkedő korrupciós kapcsolatot a befolyás vásárlójával létesít. A befolyással üzérkedés megvalósulásához nem szükséges ugyanis az, hogy a befolyással üzérkedő ténylegesen kapcsolatba is lépjen a befolyás vásárlója ügyében döntésre is jogosult személlyel. A befolyással üzérkedő tényleges vagy vélt befolyásolási képességgel rendelkezik a döntéshozónál, amely befolyásolási képesség alapja valamilyen körülmény (rokon, baráti kapcsolat, elköteleződés, szerelem, függőségi viszony, kiszolgáltatottság stb.). A hivatkozott befolyásolási képesség tehát lehet valóságos is, és lehet minden alapot nélkülöző is. Mindebből az is következik, hogy a befolyással üzérkedés akkor is megvalósul, ha az elkövető a befolyást vásárlót a befolyásolási képessége tekintetében megtévesztette, mivel a döntéshozónál semmilyen befolyásolási lehetőséggel nem rendelkezik. Elképzelhető, hogy a befolyással üzérkedő az „ügyfelével” kötött megállapodásra figyelemmel kapcsolatba lép a döntéshozó személlyel a befolyás érvényesítése végett, amely által – ezen relációban – az elkövetési konstrukció három szereplőssé válik.

Hazánk első írott büntető törvénykönyve, a Csemegi-kódex nem szabályozta a befolyással üzérkedés bűncselekményt. Az egyes közéleti visszaéléseket büntető rendelkezésekről szóló 1942. évi X. törvény cikk 5. §-a iktatta be a hivatali befolyással üzérkedés elnevezésű bűncselekményt a magyar büntetőjogba. Az 1971. évi 28. tvr. pedig büntetendővé nyilvánította a „gazdasági” befolyással üzérkedést. „A gazdasági befolyással üzérkedést az 1971. évi 28. tvr. minősítette büntetendővé, ekkor a „hivatali” és „gazdasági” befolyással üzérkedés még külön fejezetekben, a hivatali bűncselekményeket, illetve a népgazdaság elleni bűncselekményeket szabályozó részben szerepelt.”¹

A jogalkotó a 2012. évi büntető törvénykönyvben, a XXVII. fejezetben, a 299. §-ban helyezte el a befolyással üzérkedés delictumot. A törvényhozó a rendszertani elhelyezés során követte azt a korrupció-büntetőjog fejlődési tendenciát, hogy a

¹ Tóth Mihály: A befolyással üzérkedés, a vagyon elleni bűnözés, a korrupció és a lobbizás határán, in: *Tanulmányok Vida Mihály hetvenedik születésnapjára* (Szerk.: Nagy Ferenc), Szeged, Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára, 2006, 192. o.

fejezeti bűncselekmények sorrendjében először az aktív alakzatot, és csak ezt követően a passzív alakzatot szabályozza.”² A törvényhozó a 2012. évi büntető törvénykönyvben a befolyással üzérkedés törvényi tényállásának megalkotásával büntetni rendelte a hivatalos személlyel kapcsolatos, közsférabeli befolyással üzérkedést, és a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatos, magánszférabeli befolyással üzérkedést. „A törvény a befolyással üzérkedést két szakaszban szabályozza; önálló szakaszba került, ha a befolyással üzérkedést hivatalos személlyel kapcsolatban követik el, illetve külön szakasz szabályozza a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatos elkövetést.”³ A jogalkotó ugyanakkor a korrupció-büntetőjog fejlődési tendenciáival, és a vesztegetésekre vonatkozó szabályozással ellentétben először a hivatali befolyással üzérkedést szabályozza, és csak ezt követően rendelkezik a magánszférabeli befolyással üzérkedésről. A büntető kódex a befolyással üzérkedés törvényi tényállásánál nem követi továbbá azt a fejezeti szabályozási rendező elvet sem, hogy külön törvényi tényállásban kerül megfogalmazásra először a magánszférabeli és utána a közsférabeli korrupciós cselekmény, aktív-passzív elkövetési alakzat sorrendben. Ezen logika alapján különbséget lehetne tenni az aktív alakzatú befolyás vásárlása és a hivatali befolyás vásárlása, valamint a passzív alakzatú befolyással üzérkedés és a hivatali befolyással üzérkedés között. A jogalkotó azonban ezen szabályozás helyett a befolyással üzérkedést egy törvényi tényállás megalkotásával pönalizálta, ezen belül a magánszférabeli befolyással üzérkedést a (3) – (4) bekezdésekben, a hivatali befolyással üzérkedésre utaló szabállyal rendelte büntetni. Ez a szabályozási megoldás eredményezte annak a problémakörnek a felmerülését, mely szerint a hivatali befolyással üzérkedéshez képest önálló bűncselekménynek, vagy privilegizált alakzatnak tekintendő-e a gazdálkodó szervezettel kapcsolatban elkövetett befolyással üzérkedés.⁴

A befolyással üzérkedés általános jellemzésénél meg kell említeni továbbá azt, hogy a korrupciós bűncselekmények vonatkozásában számtalan nemzetközi konvenció született, amelyek meghatározzák a nemzeti jogalkotó számára a szabályozási elveket. Ezen nemzetközi dokumentumok közül azonban egyetlen egyezmény, az Európa Tanács korrupcióról szóló egyezménye⁵ tartalmaz kifejezett rendelkezéseket a befolyással üzérkedés pönalizálására. Az egyezmény 12. cikke értelmében „a befolyással üzérkedés passzív alakzatát az követi el, aki azt állítja vagy erősíti meg, hogy képes jogtalan befolyást gyakorolni a passzív vesztegető személy döntéshozatalára, és ezért ellenszolgáltatásként előnyt kér, elfogad, előny ígérését vagy felajánlását elfogadja, tekintet nélkül arra, hogy tényleg befolyást gyakorolt-e,

² A fejezeti bűncselekmények sorrendjében – a nemzetközi standardoknak megfelelően – először az aktív alakzatú befolyás vásárlása (298. §) került tételezésre, majd ezután a passzív alakzatú befolyással üzérkedés (299. §).

³ Mészár Róza: A korrupciós bűncselekmények, in: *Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára* (Szerk.: Kónya István), Budapest, HVG-ORAC, 2013, 1145. o.

⁴ Ez a problémakör a következő fejezetben részletesen kifejtésre kerül.

⁵ Criminal Law Convention on Corruption. Az egyezmény aláírására az Európa Tanács égisze alatt Strasbourgban, 1997. január 27.-én került sor. A magyar jogalkotó a 2002. évi XLIX. törvénnyel hirdette ki.

illetőleg arra, hogy a feltételezett befolyás elérte-e a kívánt eredményt.” A magyar jogalkotó az egyezményben megfogalmazott standardoknak megfelelően alakította ki a befolyással üzérkedés törvényi tényállását, sőt azon túlmutatóan is, mivel az egyezmény értelmében a hivatali szférában elkövetett befolyással üzérkedés büntetendő, ugyanakkor a magyar büntető kódex a magánszférabeli befolyással üzérkedést is büntetni rendelte.

3. A befolyással üzérkedés törvényi tényállásának struktúrája, alapesetei

A törvényi tényállás szerkezeti felépítése alapján az (1) bekezdés a hivatali befolyással üzérkedés egyik alapesetét, a (2) bekezdés ennek a minősített eseteit, a (2a) bekezdés a hivatali befolyással üzérkedés másik alapesetét, a (3) bekezdés a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés alapesetét, a (4) bekezdés ennek minősített esetét különbözteti meg. A jogszabályhely (5) bekezdése az (1) bekezdés szerinti hivatali befolyással üzérkedés alapesetét és annak minősített eseteit szankcionálja a külföldi hivatalos személlyel kapcsolatos elkövetés esetén. A 299. § (6) bekezdése a büntetés korlátlan enyhítését, különös méltánylást érdemlő esetben a büntetés mellőzését biztosítja az (1) bekezdés szerinti hivatali befolyással üzérkedés alapesete és a (3) bekezdés szerinti gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés alapesete elkövetőjének, ha a bűncselekményt, mielőtt az a hatóság tudomására jutott volna, a hatóságnak bejelenti, a kapott jogtalan előnyt vagy annak ellenértékét a hatóságnak átadja, és az elkövetés körülményeit feltárja.

A törvényi tényállás szerkezete felveti a hivatali és nem-hivatali befolyással üzérkedés egymáshoz való viszonyának a vizsgálatát, azaz azt, hogy a hivatali befolyással üzérkedéshez képest *a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés* privilegizált esetnek tekinthető-e, avagy *önálló bűncselekményként* értékelhető.

A gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés *privilegizált esetként* értékelendősége mellett szól egyrészt az, hogy ezen cselekmény enyhébben büntetendő a hivatalos személlyel kapcsolatos hivatali befolyással üzérkedéshez képest⁶, másrészt pedig a vesztegetési cselekmények strukturális felépítése. Amennyiben a jogalkotó nem csupán privilegizált esetként, hanem önálló bűncselekményként kívánta volna szabályozni a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedést, úgy a vesztegetési cselekmények szabályozási logikájának megfelelően különbséget tett volna a befolyással üzérkedés, és a hivatali befolyással üzérkedés elnevezésű bűncselekmények között. Mezőlaki Erik ezt az álláspontot képviseli, amely szerint a gazdasági befolyással üzérkedés mintegy privilegizált eset. „A Btk. 299. § (3) bekezdése lényegében privilegizált esetként az ún. gazdasági befolyással üzérkedést fogalmazza meg.”⁷

⁶ A hivatali befolyással üzérkedés (1) bekezdés szerinti alapesete egy évtől öt évig, a (2a) bekezdés szerinti alapesete két évtől nyolc évig, a (2) bekezdés szerinti, (1) bekezdéshez kapcsolódó minősített esete két évtől nyolc évig, míg a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés alapesete két évig, minősített esete három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁷ Mezőlaki Erik: A korrupciós bűncselekmények in: *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz (Szerk.:*

Ezzel szemben a másik álláspont szerint a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatban elkövetett befolyással üzérkedés *önálló bűncselekménynek* tekinthető. Ezen nézetet vallók szerint a privilegizált eset azon fogalmi eleme hiányzik, miszerint az alapeset tényállásának meg kell valósulnia, és ahhoz képest áll fenn további olyan körülmény, amelyre figyelemmel az adott cselekmény enyhébben pönalizált. „Az enyhébben minősülő privilegizált tényállások száma eléggé szűk körű a Btk.-ban. Arról van szó ugyanis, hogy a jogalkotó az alaptényálláshoz képest enyhébb megítélésű körülmény(ek) esetére enyhébb büntetési tételt helyez kilátásba.”⁸ A gazdálkodó szervezettel kapcsolatban elkövetett befolyással üzérkedés megvalósulásához ugyanakkor nem feltétlenül szükséges az, hogy az alapestként értékelt hivatali befolyással üzérkedés megvalósuljon. Mészár Róza azt vallja, hogy a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés önálló bűncselekménynek tekinthető. Erre enged következtetni egyrészt a szerző befolyással üzérkedésnél kifejtett álláspontja, miszerint „Külön tényállásban – a 300. §-ban – rendeli büntetni a törvény a befolyással üzérkedés elkövetőjét akkor, ha azt gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatban követi el.”⁹ Hollán Miklós álláspontja szerint „Privilegizált eset csak az a tényállás lehet, amelynek megvalósulása esetén az alapeseti tényállás is szükségképpen megvalósul. A gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés elkövetése esetén viszont nem szükségképpen valósul meg hivatali befolyással üzérkedés.”¹⁰

Álláspontom szerint – egyetértve Mészár Róza és Hollán Miklós álláspontjával – a gazdálkodó szervezettel kapcsolatban elkövetett befolyással üzérkedés önálló bűncselekménynek tekinthető, figyelemmel arra, hogy a delictum megállapításához nem szükséges (az alapestként ezáltal nem értékelhető) hivatali befolyással üzérkedés megvalósulása. Ahhoz pedig, hogy a privilegizált eset megvalósuljon, szükséges az alapeseti törvényi tényállás megvalósulása is. Meglátásom szerint a büntetőjog-tudomány által kimunkált ezen dogmatikát az esetleges következtelen törvényszerkesztés nem írhatja felül. Mindezek alapján levonható az a következtetés, hogy különbséget tehetünk *a hivatali befolyással üzérkedés alapesetei és az (1) bekezdés szerinti alapesethez fűződő minősített esetek, valamint a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés alapesete, és a minősített esetek között.*

4. A befolyással üzérkedés egyes tényállási elemei

A cselekmény *jogi tárgya* a korrupció-mentes közélet, a hivatalos személyek és a gazdálkodó szervezetek szabályszerű, pártatlan, részrehajlásmentes működésének védelmezése, oltalmazása.

Karsai Krisztina), Budapest, Wolters Kluwer, 2019, 679. o.

⁸ Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: *Magyar Büntetőjog Általános Rész*, Budapest, Wolters Kluwer, 2019, 134. o.

⁹ Mészár Róza *i.m.*: 1149. o.

¹⁰ Hollán Miklós: *Korrupciós bűncselekmények az új büntetőködexben*, Budapest, HVG-ORCAC, 2014, 140. o.

A delictum *elkövetési tárgya* lehet a jogtalan előny, amennyiben az materiális, vagyoni előnyben jelentkezik, de az előny lehet személyes, vagy erkölcsi jellegű is, amely viszont dogmatikailag nem minősülhet elkövetési tárgynak.

Az *elkövetési magatartásnál* ugyanakkor megjegyzendő, hogy a neorepresszív büntetőjogi irányzat fejlődési tendenciája tetten érhető azáltal, hogy az elkövetési magatartások köre a 2012. évi büntető kódex hatályba lépésével kiszélesedett. Amíg az 1978. évi Btk. az előny kérését, és elfogadását rendelte büntetni, addig a 2012. évi Btk. az előny kérésén, és elfogadásán túl, már az előny ígéretének az elfogadását, és az előny kérőjével, elfogadjával egyetértést is pönalizálja. Az elkövető az elkövetési magatartást arra hivatkozással valósítja meg, hogy hivatalos személyt/gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személyt befolyásol, tehát a befolyás érvényesítése ellenszolgáltatásért történik. „Az itt említett elkövetési magatartás mellett realizálódik egy másik elkövetési magatartásnak tekinthető cselekmény, mégpedig a befolyásolásra hivatkozás megtétele.”¹¹ A befolyásolás a döntésre jogosult személyre irányuló tudatos ráhatás, döntésének formálása, alakítása avégett, hogy a befolyással üzérkedő „ügyfele” számára kedvező döntés szülessen. „Az elkövetési magatartások szempontjából a befolyásolás esetén ráhatás, rábeszélés, meggyőzés kilátásba helyezéséről van szó a meghatározott személyi kör irányába.”¹² A befolyással üzérkedő tényleges vagy vélt befolyásolási képességgel rendelkezik a döntéshozónál, amely befolyásolási képesség alapja valamilyen körülmény (rokoni, baráti kapcsolat, elköteleződés, szerelem, függőségi viszony, kiszolgáltatottság stb). „A befolyásolás tudatos ráhatás a hivatalos személyre annak érdekében, hogy ne kizárólag a jogszabályok és az adott ügyben megállapítható tényállás alapján járjon el, hanem a befolyással üzérkedőre és annak ügyfelére tekintettel, más szempontok alapján az utóbbi javára döntsön (pl. vegye figyelembe, hogy az ügyfél a befolyással üzérkedő régi barátja, ő pedig mint egykori iskolatársához fordul a hivatalos személyhez.)”¹³ A hivatkozott befolyásolási képesség tehát lehet valóságos, és lehet minden alapot nélkülöző is. Mindebből az is következik, hogy a befolyással üzérkedés akkor is megvalósul, ha az elkövető a befolyást vásárlót a befolyásolási képessége tekintetében megtévesztette, mivel a döntéshozónál semmilyen befolyásolási lehetőséggel nem rendelkezik. „A befolyásolás, amelyre az elkövető hivatkozik, lehet akár valóságos, akár színlelt (az „ügyfelet” megtévesztő). A tényállás megtévesztő magatartásokkal is megvalósulhat.”¹⁴

A 2020. évi XLIII. törvény 51. §-a 2021. január 1. napjával új elkövetési alakzatként beiktatta a (2a) bekezdést, amely szerint, aki magát hivatalos személynek kiadva, e színlelt működésével kapcsolatban jogtalan előnyt kér, a jogtalan előnyt vagy ennek ígéretét elfogadja, az a hivatali befolyással üzérkedés büntetettét követi el. Álláspontom szerint a jogalkotó ezzel a módosítással az egyes

¹¹ Mezőlaki Erik *i.m.*: 678. o.

¹² Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika *Magyar Büntetőjog Különös Rész*, Budapest, Wolters Kluwer, 2020, 487. o.

¹³ Mészár Róza *i.m.*: 1145. o.

¹⁴ Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika *i.m.*: (2020): 487. o.

büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról szóló 2015. évi LXXVI. törvény módosításával létrehozott inkonzisztenciát oldotta fel. A 2015. évi módosító törvény ugyanis a befolyás vásárlása törvényi tényállását kibővítette az (1a) bekezdéssel, amely szerint, aki magát hivatalos személynek kiadó személy részére vagy rá tekintettel másnak, jogtalan előnyt ad, vagy ígér, az a hivatali befolyás vásárlása büntettét követi el. A jogalkotó ezzel a módosítással – a miniszteri indokolás téves okfejtésével ellentétben – úgy alkotott meg egy aktív korrupciós bűncselekményt, hogy annak passzív alakzatát nem rendelte büntetni. A 2020. évi XLIII. törvény 51. §-ához fűzött miniszteri indokolása szerint a Btk. 299. § új (2a) bekezdésének beiktatását a jogalkalmazók részéről jelzett azon igény indokolja, hogy jelenleg a korrupciós bűncselekmények keretei között nem értékelhető annak a személynek a magatartása, aki magát hivatalos személynek kiadva, ezen állított működésével kapcsolatban kér vagy fogad el jogtalan előnyt. Ezt a magatartást a gyakorlati szakemberek jelenleg csak csalásként tudják értékelni, amelynek „sértettje” a jogtalan előnyt nyújtó személy, ő viszont korrupciós bűncselekményért felel. Annak érdekében, hogy a szabályozás ezen hiányossága feloldható legyen, a Javaslat a befolyással üzérkedés új alapeseteként fogalmazza meg, ha az elkövető hivatalos személynek adja ki magát, és ezen színlelt működésével kapcsolatban kér vagy fogad el jogtalan előnyt.

Álláspontom szerint a befolyással üzérkedés büntette új alapeseti tényállása megalkotásának jelentősége abban rejlik, hogy – a befolyás vásárlása büntettének megfelelő aktív alakzatával összhangban – az ilyen cselekmények elkövetője már nem csalás miatt, hanem korrupciós bűncselekményért vonható felelőssége, így a szabályozás koherensebb, egységesebb lett.¹⁵ Az új elkövetési alakzat vonatkozásában két körülményre felhívnám a figyelmet. Egyrészt a jogalkotó szigorú szankcióval rendeli büntetni a cselekményt, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel, másrészt ezen elkövetési alakzat a nemzetközi hivatalos személlyel kapcsolatos megvalósulása esetén nem büntetendő.

A befolyással üzérkedés alaki, magatartási, azaz *immateriális*, eredményt nem tartalmazó *bűncselekmény*. A bűncselekmény alanya bárki lehet, azaz delictum commune. A befolyással üzérkedés nem célzatos bűncselekmény, ezért egyesén és eshetőlegesen szándékkal egyaránt elkövethető. „A bűncselekmény szándékos, de nem célzatos bűncselekmény. Az elkövető tudatának ki kell arra terjednie, hogy az előnyt vagy annak ígéretét a befolyása érvényesítésének ellenértékeként kéri vagy fogadja el ő, vagy rá tekintettel más.”¹⁶

A *hivatali befolyással üzérkedés* (1) bekezdése szerinti alapesethez kapcsolódó *minősített esetetek* a (2) bekezdés tartalmazza:

- azt állítja vagy azt a látszatot kelti, hogy hivatalos személyt megveszteget. Ezen minősítő körülmény esetén a befolyással üzérkedő nem magáról állítja, hogy hivatalos személy, hanem azt állítja, vagy azt a látszatot kelti, hogy egy harmadik személy, hivatalos személy, és ezt a hivatalos személyt vesztegeti meg. Az elkövető tehát az állítás fordulat esetén kijelenti, hogy hivatalos személyt

¹⁵ Jogtörténeti érdekességként megjegyzendő, hogy az ilyen cselekményeket az 1961. évi Btk. alkalmazásában hatósági jelleg színlelésével elkövetett csalás büntettként értékelték.

¹⁶Mezőlaci Erik: *i.m.*: 678. o.,

veszteget, míg a látszatkeltés fordulat esetén erre csupán céloz, vagy erre utaló körülményeket teremt. „Az első fordulat esetében az elkövető részéről annak kifejezett kinyilvánításáról van szó, hogy hivatalos személyt megveszteget. A második fordulat esetében az elkövető célzásokkal, utalásokkal, vagy más módon kelt olyan látszatot, hogy hivatalos személyt megveszteget.”¹⁷ „Az elkövető állíthatja is azt, hogy a hivatalos személyt megvesztegeti, vagy keltheti ezt a látszatot célzásokkal, utalásokkal.”¹⁸ „A megvesztegetés állítása kifejezett tényközlést jelent, a látszatának keltése esetén pedig célzásokkal, utalásokkal kelt olyan látszatot, hogy hivatalos személyt fog megvesztegetni, vagy a körülményekből (a kért összeg nagyságából, az ügy jellegéből stb.) következtethet az ügyfél arra, hogy az előnyből a hivatalos személy is részesedni fog.”¹⁹ „A megvesztegetés állítása nyílt, közvetlen és félreérthetetlen kijelentést feltételez, a kijelentésnek azonban nem kell tárgyi értelemben igaznak lennie.”²⁰ A bíróság a BH2019.286. számú jogesetben kimondta, hogy a befolyással üzérkedés ezen minősített esetét valósítja meg az az elkövető, aki a folyamatban lévő büntetőeljárásban a letartóztatott gyanúsított szüleinek azt ajánlja, hogy 10.000 euró ellenében két rendőr és egy bíró megvesztegetésével elintézi fiuk letartóztatásának megszüntetését, és azt, hogy az általa elkövetett bűncselekményért enyhe büntetést kapjon.²¹

- magát hivatalos személynek adja ki. Ez a minősítő körülmény akkor állapítható meg az elkövető terhére, ha az elkövető azt a látszatot kelti, hogy ő maga is hivatalos személy, és ezen minőségében egy másik hivatalos személyt fog befolyásolni. „E pont szerint az követi el a cselekményt, aki hivatalos személynek adja ki magát, és ezzel azt a látszatot kelti, hogy ekként befolyással bír más hivatalos személyekre.”²² „A (2) bekezdés b) pont szerint minősül a cselekmény, ha az elkövető megtévesztő magatartásával olyan látszatot kell az „ügyféllel” szemben, hogy ő hivatalos személy.”²³ A Tatabányai Törvényszék 2016. május 3. napján – a Győri Ítéltőábla Bf.8/2016/4. számú határozatával – jogerős, B.474/2014/29. számú határozatában vesztegetést állítva, hivatalos személyi jelleg színlelésével elkövetett befolyással üzérkedés büntetében mondta ki bűnösnek a III. r. terheltet, aki álnéven, valótlánul rendőrnek kiadva mutatta be magát a II. r. terheltnek, és megerősítette azt, hogy van egy magas rangú rendőri kapcsolata az NNI-nél, aki pénz fejében megakasztja a nyomozást.
- üzletszerűen követi el. Az üzletszerűség fogalmát a Btk. 459. § 28. pontja akként határozza meg, hogy üzletszerűen követi el a bűncselekményt, aki ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekmények elkövetése révén rendszeres haszonszerzésre törekszik. Az üzletszerű elkövetés fogalma vonatkozásában

¹⁷ Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: *i.m.* (2020): 488. o.

¹⁸ Mészár Róza: *i.m.*: 1148. o.

¹⁹ Mezőlaci Erik: *i.m.*: 679. o.

²⁰ Hollán Miklós: *i.m.* (2014): 91 o.

²¹ A minősített eset megállapítására lásd még: BH2009.346., BH2009.75., BH.1999.248.

²² Mészár (2013): 1148. o.

²³ Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: *i.m.* (2020): 488. o. Lásd még erről: Hollán Miklós: *i.m.*: (2014): 91. o.

hasonló jellegű bűncselekmény a vesztegetés, és a befolyás vásárlása is. A bíróság az EBH2006.1490. számú jogesetben rámutatott arra, hogy az üzletszerűség megállapíthatóságát az elérni kívánt haszon jelentéktelen összege, illetve az ugyanolyan bűncselekmények egymástól viszonylag távol eső ismétlődése önmagában még nem zárja ki. A hivatkozott bírósági határozat szerint az üzletszerűség kérdése szempontjából az ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekmények elkövetésével célzott haszon realizálása, nagysága, illetve az elkövető jövedelmi helyzetéhez viszonyított aránya önmagában közömbös. Az elkövetési értékek alacsony voltára – mint az üzletszerűséget önmagában kizáró körülményre – való hivatkozás ezért alaptalan. Ha a haszon reményében az ugyanolyan bűncselekmény hónapok múlva ismétlődő elkövetése bekövetkezett, akkor e körülményből következik, hogy az elkövető szándéka az üzletszerű elkövetést is átfogta.

A gazdálkodó szervezettel kapcsolatban elkövetett befolyással üzérkedés *minősített esete* a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző, *önálló intézkedésre jogosult személlyel kapcsolatban történő elkövetés*. Megjegyzendő, hogy az üzletszerű elkövetés a minősített esetek köréből kimaradt, annak ellenére, hogy azt az 1978. évi Btk. tartalmazta, amelynek ésszerű indokai nincsenek, csupán jogszerkesztési feledékenységnek tudható be.

5. A befolyással üzérkedés a bírói gyakorlatban, elhatárolási, halmazati kérdések

A befolyással üzérkedés egysége, többsége a korrupciós ügyek száma szerint alakul. Ugyanabban az ügyben a jogtalan előny kérése, majd későbbi elfogadása a befolyásolásra hivatkozásra tekintettel természetes egységnek minősül. Ugyanabban az ügyben a befolyásolásra hivatkozásra figyelemmel a jogtalan előny kérése vagy elfogadása több személytől szintén természetes egységnek minősül. Amennyiben az elkövető ugyanabban az ügyben akár ugyanazon személytől, akár több személytől többször kér vagy fogad el jogtalan előnyt a befolyásolásra történő hivatkozásra figyelemmel, úgy folytatólagosan elkövetett befolyással üzérkedésről beszélünk. Amennyiben az elkövető a befolyásolásra hivatkozással akár ugyanazon személytől, akár több személytől több, különböző ügyben kér vagy fogad el jogtalan előnyt, úgy az ügyek száma szerint többrendbeli, bűnhalmazat létesül.

A gyakorlatban korán felmerült és letisztult az a rendező elv, hogy *a befolyással üzérkedéssel valóságos anyagi halmazatban megállapítható a közokirat-hamisítás is*. „A ténylegesen megvalósult közokirat-hamisítás a minősített hivatali befolyással üzérkedés mellett halmazatban megállapítható.”²⁴A hivatkozott bírósági határozat tényállása alapján az elkövető arra vállalkozott, hogy megfelelő összeköttetései révén a megfelelő hivatalos helyeken elintézni azt, hogy a motorkerékpár kategóriájú járművezetői engedéllyel rendelkező „ügyfelei” megszerezzék a B kategóriájú járművezetői engedélyt vizsga letétele nélkül is „ügyfelenként” 6000,- Ft fejében. Az

²⁴ BH1977.180.

elkövető az „ügyfelei” motorkerékpár vezetői engedélyébe átmásolta a saját vezetői engedélyéről egy indigó segítségével a rendőrségi körbélyegzőt a vezetői engedélyek B kategóriájába. Az akkori Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy a megyei bíróság tévedett, amikor azt az álláspontot fogadta el, hogy a ténylegesen megvalósult közokirat-hamisítás a minősített hivatali befolyással üzérkedés mellett halmazatban azért nem értékelhető, mert a közokirat-hamisítás, mint szükségszerű eszközcselekmény a célcselekménybe beolvadva elveszítette önállóságát. A Legfelsőbb Bíróság rámutatott ugyanis, hogy a két bűncselekmény törvényi tényállása között a szükségképpeni, rendszerinti kapcsolat hiányzik, ezért a két bűncselekmény valóságos anyagi halmazatban állapítható meg.

Az ugyanazon ügygel kapcsolatban, de különálló és időben elkülönülő *hivatali vesztegetés elfogadását* és a *befolyással üzérkedést* valóságos anyagi halmazatban kell megállapítani.²⁵A hivatkozott bírósági határozat tényállása szerint az elkövető a rendőrkapitányságon szabálysértési előadóként dolgozott, melynek során az ismerőse megkereste azzal, hogy a fia közlekedési balesetet okozott, és a kedvező döntés reményében ajándék csomagot adott át. A vádlott hivatali működésével kapcsolatban, mint szabálysértési előadó fogadott el előnyt. Időközben azonban kiderült, hogy a sértett sérülései súlyosak, ezért az bűncselekményt valósít meg, így az ügy nem szabálysértésként, hanem büntetőeljárásban kerül majd elbírálásra a bíróságon. Az elkövető ezt követően felhívta az ismerősét, és tájékoztatta, hogy az ügyből büntetőeljárás lett, de ismeri a bírót, akivel beszélni fog az ügy kedvező elbírálása végett, amelyre figyelemmel ismét ajándékot fogadott el. A bíróság a vádlott cselekményeit a hivatali vesztegetés elfogadásának büntetével halmazatban vesztegetés színleléssel elkövetett hivatali befolyással üzérkedés büntetéként minősítette. A bíróság rámutatott, hogy a vádlott egyazon ügygel kapcsolatban tanúsított jogtalan magatartást, tevékenysége azonban időben is elkülönül egymástól. Először ugyanis a saját hivatali működésével kapcsolatban fogadott el jogtalan előnyt arra hivatkozással, hogy a szabálysértési ügyet ő fogja elbírálni, később ugyanakkor már arra hivatkozással, annak színlelésével fogadott el előnyt, hogy azt az eljáró bíró részére továbbítja és közbenjár a kedvező döntés érdekében. Ezáltal ugyanazzal az ügygel összefüggésben ugyan, de különálló és időben is eltérő magatartást tanúsított, így cselekményei valóságos anyagi halmazatot alkotnak.

A bíróság ugyanakkor kimunkálta azt a rendező elvet is, hogy nem állapítható meg a *befolyással üzérkedés* a *vesztegetés passzív alakzatával* bűnhalmazatban akkor, ha a két tényállás alapjául szolgáló magatartás azonos.²⁶ A hivatkozott bírósági határozat történeti tényállása szerint a vádlott (állami) gyár jogi osztályának vezetője volt. A gyár egyik volt dolgozójának özvegye a vállalat egyik lakásában lakott, azonban a bérleti jogáról díj ellenében hajlandó volt lemondani, ezért a gyár igazgatója úgy döntött, hogy 72.000,- Ft díjat fizetnek ki az özvegynek, amely kifizetés végrehajtása a vádlott feladata volt. Az özvegy időközben meghalt, így az igazgató úgy döntött, hogy az összeget az örökösöknek kell kifizetni. A vádlott ezt követően felvette a kapcsolatot az egyik örökössel, és arról tájékoztatta őket, hogy a bérleti díjról való lemondásért az örökösöknek nem jár semmi, azonban, a jó

²⁵ BH1982.3.

²⁶ BH1984.253. Erről lásd még: EBH2001.395., EBH2010.2208.

kapcsolata miatt a gyár igazgatójánál lehet, hogy eltudná intézni azt, hogy az örökösök kapjanak 72.000,- Ft-ot, amennyiben egy gyermekrésznyi összeget a kifizetett díjból ő is kapna. A terhelt a szakszervezeti jogsegélyszolgálatra vonatkozó rendelkezések megszegésével készítette volna el a szerződést. A terhelt cselekménye megvalósította egyrészt a vesztegetést is, másrészt a befolyással üzérkedést is, azonban a bíróság rámutatott, hogy ilyen esetekben az azonos jogtárgyat sértő súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett vesztegetés mellett nincs helye a befolyással üzérkedés vétsége megállapításának. A halmazat – a konzumpció elvére figyelemmel – látszólagos, a többszörös tényállásszerűség mellett a bűncselekmény fogalmának többi ismérve, a többszörös társadalomra veszélyesség és a többszörös bűnösség nem valósult meg.

A *befolyással üzérkedést* elkövető cselekménye *valóságos anyagi halmazatban a vesztegetés (aktív alakzatát)* is megvalósítja, ha az általa kért, vagy elfogadott előnyből az ügy intézőjét is részesíti.²⁷ A bírói gyakorlat a hivatkozott bírósági határozatban kiemelte, hogy amennyiben a befolyással üzérkedő a vesztegetés látszateltetésénél, a pusztá állításon túlmenően, (akár a megbízók szándékával, akár attól függetlenül) ténylegesen veszteget is, látszólagos alaki halmazatról – amely egyetlen cselekményt tételez fel – szó sem lehet, mivel itt már újabb tiltott jogviszony kialakításáról, egy újabb személynek a befejezett bűnkapcsolatba való bevonásáról van szó. A vesztegetés azonban ilyen esetben nem is tekinthető büntetlen utócselekménynek, ekként nem merül fel a látszólagos anyagi halmazat sem, hanem a vesztegetés külön büntetőjogi értékelést igényel. A vesztegetés olyan tevékenység ugyanis, amely a befolyással üzérkedés tárgyi súlyát, társadalomra veszélyességét is jelentős mértékben növeli, éppen annál fogva, hogy a befolyással üzérkedési cselekménytől teljesen független, önálló társadalomra veszélyességgel rendelkezik.

A *csalás és a befolyással üzérkedés* – a specialitás elvére figyelemmel - *látszólagos alaki halmazatban* áll, ezért a speciális többlet tényállási elemre (azzal téveszti meg, hogy hivatalos személyt/gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személyt befolyásol) tekintettel a befolyással üzérkedést kell megállapítani az elkövető terhére.²⁸ A hivatkozott bírósági határozat történeti tényállása szerint a vádlott a rendőrkapitányság fogdájában őrizetben volt, ahol megismerkedett egy másik B nevű fogvatartottal. Amikor a vádlott szabadult az őrizetből, akkor B megkérte őt arra, hogy keresse fel az édesanyját és adja át neki azt az üzenetet, hogy dohányt küldjön be neki. A vádlott a B-től kapott telefonszám alapján felkereste B édesanyját, és közölte vele, hogy a rendőrségen beszélt az ügyeletes tiszttel, és amennyiben 5.000,- Ft-ot küld neki, úgy a fia, B egy órán belül szabadulni fog az őrizetből. B édesanyja átadott 3.000,- Ft-ot a vádlottnak, aki azt ezt követően saját magára elköltötte. A vádlott nem beszélt a rendőrkapitányság ügyeletes tisztjével B szabadulása végett, és ez nem is állt szándékában, csupán pénzhez kívánt hozzájutni. Az ítélezési gyakorlat rámutatott, hogy a vádlott szándéka a hozzátartozók tévedése ejtésénél valóban jogtalan haszonszerzése irányult, de egyben azt a látszatot is keltette, hogy az összeggel hivatalos személyt

²⁷ BH1989.176. Erről lásd még: EBH2001.395., EBH2010.2208.

²⁸ BH 1989.388. A csalás és a befolyással üzérkedés látszólagos alaki halmazatára lásd még: BH1975.500., BH1984.253., BH1989.431., BH1997.569., BH2009.75., BH2009.346.

veszteget meg, illetve azt, hogy lehetősége van hivatalos személyt befolyásolni. Ez az a speciális többletkörülmény, amely miatt az ilyen cselekmények helyes minősítése csalás helyett – a látszólagos alaki halmazatra figyelemmel – a befolyással üzérkedés megállapítása. „A befolyás színlelésével elkövetett korrupciós tett és a csalás halmazata látszólagos, tehát csak az előbbi állapítható meg.”²⁹ Megjegyzem, hogy elképzelhető, hogy maga a befolyásra hivatkozás színlelt, de az is lehetséges, hogy az elkövetőnek volna tényleges befolyásolási képessége, lehetősége, de azt eleve nem kívánja érvényesíteni a jogtalan előnyért, tehát a befolyásolási szándékban ejti tévedésbe az „ügyfelét.” Álláspontom szerint minden esetben a befolyással üzérkedés bűncselekménye állapítható meg.

A befolyással üzérkedés és a csalás elhatárolásának a specialitás elvén nyugvó rendező elve alól mintegy kivételként a konzumpció elvét fogalmazta meg a 2009 évben kiadott 346. számú bírósági döntés. A BH2009.346 elvi éllel rögzíti, hogy a hivatali befolyással üzérkedés súlyosabban minősülő esetét – és nem a csalás bűncselekményét – követi el, aki valótlanul azt állítja vagy azt a látszatot kelti, hogy hivatalos személyt megvesztegetéssel befolyásol, s ezért jogtalan vagyoni előnyt kér vagy fogad el, kivéve, ha a cselekményt csalásként minősítve az a befolyással üzérkedés minősített eseténél súlyosabb büntetéssel fenyegeti. Ezen bírósági határozat értelmében tehát, amennyiben a materiális jogtalan előny összege eléri a különösen jelentős értéket, azaz 500 000 001 Ft, vagy feletti, avagy a különösen nagy értéket éri el, azaz 50 000 001 Ft, vagy feletti és a cselekményt bünszövetségben, közveszély színhelyén, üzletszerűen követik el, úgy a csalás büntette állapítandó meg a büntetési tételre figyelemmel. A cselekmény csalásként történő értékelés esetén ugyanis öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, szemben a befolyással üzérkedésként történő minősítés esetén, amely alapján két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Tóth Mihály már 2006-ban, azaz a fenti bírósági határozat közzétételét megelőző három évvel korábban, hasonló gondolatot fogalmazott meg, és azt az álláspontot képviselte, hogy ha a cselekmény az értékhatár következtében csalásként történő minősítés esetén súlyosabb büntetéssel fenyegetett, mint befolyással üzérkedésként történő minősítés esetén, úgy a csalást kell megállapítani. „Még érdekesebb kérdés, ha a befolyásolás ürügyével felvett pénz összege – az értékhatár folytán – súlyosabban értékelendő csalásnak minősülne, mint a korrupciós deliktum. Ez a mai pénzforgalmi viszonyok között már nem ritka. Magam inkább hajlanék legalább ebben az esetben a súlyosabb bűncselekmény megállapítására (is?).”³⁰

Mezőlaki Erik nem ért ugyanakkor egyet a fenti állásponttal, és arra a véleményre helyezkedik, miszerint a befolyással üzérkedés és a csalás a specialitás viszonyában áll, ezért halmazatuk csupán látszólagos, és minden esetben a befolyással üzérkedés állapítandó meg. „Azon álláspontot nem osztjuk, amely szerint e szabály alól kivétel, ha a cselekményt csalásként minősítve az a befolyással üzérkedés minősített eseténél súlyosabban büntetendő (BH2009.346.), minthogy ez az álláspont – kifogásolhatóan – a terhelt terhére oldja fel a tényállás-kollízióból (látszólagos halmazatból) adódó értékelési problémát (in dubio mitius).

²⁹ Tóth Mihály: *i.m.* (2006): 201. o.

³⁰ Tóth Mihály *i.m.* (2006): 202. o.

A magam részéről, az ismertetett, fenti, ellentétes álláspontok tekintetében a következőket emelném ki. A dolgozatom korábbi fejezetében megállapítottam, hogy a korrupció-büntetőjog fejlődési tendenciáinak egyik jellemzője a neo-represszív büntetőjogi iskola térnyerése a korrupciós bűncselekmények kriminalizálása vonatkozásában. Mindez a jogalkotó azon törekvését jelenti, miszerint a korrupciós bűncselekmények elkövetőivel szemben a lehető legszélesebb körben (kiszélesedett elkövetői kör, kiszélesedett elkövetési magatartások, megszigorodott büntetőjogi szankciók kilátásba helyezése) a törvény lehető legteljesebb szigorával kell fellépni. A jogalkotó ezen törekvése arra enged következtetni, hogy a specialitás elve helyett a konzumpció elvét kell alkalmazni, és a cselekményt csalásként kell minősíteni azokban az esetekben, amelyekben a cselekmény az értékhatár folytán súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett, mint a befolyással üzérkedésként történő minősítés esetén. Ezen elvvel ellentétesen hat ugyanakkor a jogalkotó azon megfigyelhető törekvése, amely a korrupciós bűncselekmények egységességét, koherenciáját hivatott biztosítani. A jogalkotó a befolyás vásárlása elnevezésű bűncselekménynél a 2015. évi LXXVI. törvénnyel beiktatott a 298. § (1a) bekezdésbe egy olyan elkövetési alakzatot, amelyet korábban csalásként minősítettek (magát hivatalos személynek kiadó személynek, vagy rá tekintettel másnak jogtalan előnyt ad vagy ígér). A jogalkotó a 2020. évi XLIII. törvénnyel a korrupciós bűncselekmények szabályozási koherenciájának megteremtése végett, ezen aktív alakzat passzív párjaként beiktatott a 299. § (2a) bekezdésbe egy olyan elkövetési alakzatot, amelyet korábban csalásként minősítettek (az elkövető hivatalos személynek adja ki magát, és ezen színlelt működésével kapcsolatban jogtalan előnyt kér vagy jogtalan előnyt, illetve ennek ígéretét fogadja el.) A korrupciós bűncselekmények szabályozásának egységesítése azt az álláspontot erősíti, hogy a befolyással üzérkedés és a csalás bűncselekmények kollíziója esetén, minden esetkörben a specialitás elve alkalmazandó, különös tekintettel arra a kodifikációs törekvésre, amely egyébként „csalás-szagú cselekményeket” a hivatalos jelleg mint többlet tényállási elem „belépése” miatt befolyással üzérkedésként minősít. Kiemelést érdemel továbbá, hogy amennyiben az értékhatárra figyelemmel bizonyos esetköröket csalásként minősítenénk, úgy ezen cselekmények vonatkozásában a korrupciós bűncselekményekre irányadó speciális szabályok nem lennének alkalmazhatóak, hiszen úgy ezen cselekményeket a vagyoni elleni bűncselekmények körébe utalnánk.

Álláspontom szerint – szemben a neo-represszív büntetőjogi irányzattal, a korrupció-büntetőjog egységesítésére, és a Mezölaki Erik által hivatkozott *in dubio mitius* elvre figyelemmel – a befolyással üzérkedés és a csalás találkozása minden esetben látszólagos alaki halmazatban áll, és a specialitás elve alapján a befolyással üzérkedés állapítandó meg.

Összegzés

A befolyással üzérkedés elnevezésű bűncselekmény – a korrupciós bűncselekmények struktúrája alapján – passzív elkövetési alakzatnak tekinthető, amely cselekmény aktív elkövetési párja, a befolyás vásárlása. Hazánk első írott büntető törvénykönyve,

a Csemegi kódex nem szabályozta a befolyással üzérkedés bűncselekményt. Az egyes közéleti visszaéléseket büntető rendelkezésekről szóló 1942. évi X. törvénycikk iktatta be a hivatali befolyással üzérkedés elnevezésű bűncselekményt a magyar büntetőjogba. Az 1971. évi 28. tvr. pedig büntetendővé nyilvánította a „gazdasági” befolyással üzérkedést. A jogalkotó a 2012. évi büntető törvénykönyvben a befolyással üzérkedés törvényi tényállásának megalkotásával büntetni rendelte a hivatalos személlyel kapcsolatos, közszférabeli befolyással üzérkedést, és a gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személlyel kapcsolatos, magánszférabeli befolyással üzérkedést. A befolyással üzérkedés általános jellemzésénél meg kell említeni továbbá azt, hogy a korrupciós bűncselekmények vonatkozásában számtalan nemzetközi konvenció született, amelyek meghatározzák a nemzeti jogalkotó számára a szabályozási elveket. Az Európa Tanács korrupcióról szóló egyezménye tartalmaz rendelkezéseket a befolyással üzérkedés pönalizálására, amely irányvonalak áthatják a magyar szabályozás rendszerét.

A hatályos büntetőjog kriminalizálja a hivatali szférában elkövetett és a gazdálkodó szervezetekhez kapcsolódó befolyással üzérkedést is. A törvényi tényállás szerkezete felveti a hivatali és a nem-hivatali befolyással üzérkedés egymáshoz való viszonyának a vizsgálatát, azaz azt, hogy a hivatali befolyással üzérkedéshez képest a gazdálkodó szervezettel kapcsolatos befolyással üzérkedés privilegizált esetnek tekinthető-e, avagy önálló bűncselekményként értékelhető. A szakirodalomban mindkét álláspont mellett, számos, ezen tanulmányban bemutatott érv és ellenérv került megfogalmazásra. Álláspontom szerint a gazdálkodó szervezettel kapcsolatban elkövetett befolyással üzérkedés önálló bűncselekménynek tekinthető, figyelemmel arra, hogy a delictum megállapításához nem szükséges (az alapestként ezáltal nem értékelhető) hivatali befolyással üzérkedés megvalósulása. A hivatali szférában elkövetett és a gazdálkodó szervezetekhez kapcsolódó befolyással üzérkedés közötti hasonlóságokat és különbségeket a tanulmányban ismertettem.

A tanulmányban részletesen vizsgáltam a befolyással üzérkedés bűncselekménnyel összefüggő, a gyakorlatban rendszeresen visszatérő halmazati problémákat. Megállapítom, hogy a befolyással üzérkedéssel valóságos anyagi halmazatban megállapítható a közokirat-hamisítás büntette. Az ugyanazon üggyel kapcsolatban, de különálló és időben elkülönülő hivatali vesztegetés elfogadását és a befolyással üzérkedést valóságos anyagi halmazatban kell megállapítani. A bíróság ugyanakkor kimunkálta azt a rendező elvet is, hogy nem állapítható meg a befolyással üzérkedés a vesztegetés passzív alakzatával bűnhalmazatban akkor, ha a két tényállás alapjául szolgáló magatartás azonos. A befolyással üzérkedést elkövető cselekménye valóságos anyagi halmazatban a vesztegetés (aktív alakzatát) is megvalósítja, ha az általa kért, vagy elfogadott előnyből az ügy intézőjét is részesíti. A csalás és a befolyással üzérkedés – a specialitás elvére figyelemmel - látszólagos alaki halmazatban áll, ezért a speciális többlet tényállási elemre (azzal téveszti meg, hogy hivatalos személyt/gazdálkodó szervezet részére vagy érdekében tevékenységet végző személyt befolyásol) tekintettel a befolyással üzérkedést kell megállapítani az elkövető terhére.

Irodalomjegyzék

- Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös Rész, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, hetedik kiadás, 2019, Budapest
 - Bócz Endre: A kriminális korrupció a magyar büntetőjogban In: (Szerk.: Gombár Csaba, Hankiss Elemér, Lengyel László): Írások a korrupcióról, Helikon Korridor Kiadó, Budapest, 1998.
 - Bócz Endre: Korrupciós bűncselekmények a magyar büntetőjogban In: (Szerk.: Kránitz Mariann) Korrupció Magyarországon I., Transparency International Magyarországi Tagozata Egyesület, Budapest, 2000.
 - Földvári József: Magyar Büntetőjog Különös Rész, Rejtjel kiadó, Budapest, 1998.
 - Gál László István: A korrupciós bűncselekmények In: (Főszerk.: Polt Péter): A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja, Opten Informatikai Kft., Budapest, 2016.
 - Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: Magyar Büntetőjog Általános Rész, Wolters Kluwer Hungary Kft, Budapest, 2019.
 - Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: Magyar Büntetőjog Különös Rész, Wolters Kluwer Hungary Kft., Budapest, 2020.
 - Hollán Miklós: A befolyás vásárlásának büntetendőségéről Jogelméleti Szemle, 13 (3) 2012.
 - Hollán Miklós: Korrupciós bűncselekmények az új büntetőkódexben HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014.
 - Hollán Miklós: Hivatali befolyás vásárlása vagy hivatali vesztegetés Jogelméleti Szemle, 2015/ 4. szám.
 - Hollán Miklós: A hivatali befolyás vásárlásáról és tényállásának kibővítéséről, Miskolci Jogi Szemle, 11. évfolyam, 2016/2. szám (29-41. o.).
 - Hollán Miklós: Korrupciós bűncselekmények alapvető kérdései integritás tanácsadók számára Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018.
 - Ligeti Katalin: A nemzetközi bűnügyi együttműködés intézményi keretei Európában In (Szerk.: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin) Az európai büntetőjog kézikönyve, Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2008.
 - Mezőlaki Erik: A korrupciós bűncselekmények In: (Szerk.: Karsai Krisztina): Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019.
 - Mészár Róza: A korrupciós bűncselekmények In: (Szerk.: Kónya István): Magyar Büntetőjog Kommentár a gyakorlat számára, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft, Budapest, 2013.
 - Tóth Mihály: A befolyással üzérkedés, a vagyon elleni bűnözés, a korrupció és a lobbizás határán In: (Szerk.: Nagy Ferenc): Tanulmányok Vida Mihály hetvenedik születésnapjára, Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára, Szeged, 2006.
-
-

A szlovák mezőgazdasági föld tulajdonjogának megszerzésére irányuló törekvések, különös tekintettel a külföldi tőkét használó külföldi jogalanyokra

Szinek Csütörtöki Hajnalka *

Jelen tanulmány megírásának apropóját egy örökzöld és rendszeresen visszatérő probléma adta. Történt ugyanis, hogy Magyarország Kormánya 2021. júliusában az úgynevezett Termőföld Magántőkealap létrehozásáról döntött, amely a kelet-közép-európai régióban történő termőföldvásárlást tűzte ki céljául, ezáltal megteremtve a hazai mezőgazdasági vállalkozások nemzetközi terjeszkedésének jogi és gazdasági alapját. A 400 000 000 euró keretösszegű befektetési alap létrehozását – melyet a környező országokban való földvásárlásra hoztak volna létre – azonban korántsem fogadta pozitívan északi szomszédunk, Szlovákia.

Kulcsszavak: Szlovákia, mezőgazdasági föld, Termőföld Magántőkealap, befektetési alap, közép-kelet-európai régió

Efforts to acquire ownership of agricultural land in Slovakia with particular regard to foreign entities using foreign capital

This study is analysing an evergreen and recurring problem. It happened that in July 2021 the Government of Hungary decided to establish the so-called Private Capital Fund for Arable Land, which aimed to purchase agricultural land in the Central and Eastern European region, thus creating the legal and economic basis for the international expansion of domestic agricultural enterprises. However, the creation of the 400 000 000 EUR investment fund, which was to be set up to buy land in neighbouring countries, was not warmly welcomed by our northern neighbour, Slovakia.

Keywords: Slovakia, agricultural land, Private Capital Fund for Arable Land, investment fund, Central and Eastern European Region

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2122>

Bevezetés

2021. július 17-én jelent meg a Magyar Közlönyben az a kormányhatározat,¹ amely a Termőföld Magántőkealap (a továbbiakban: Tőkealap vagy alap) létrehozásáról

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; kutató, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Magánjogi Kutatási Főosztály.

¹ Lásd a Magyar Közlöny 2021. évi 135. számát. Elérhető:

rendelkezik,² és amelyben Magyarország Kormánya (a továbbiakban: magyar kormány) Magyarország külgazdasági és külügyminiszterét jelölte ki arra a feladatra, hogy gondoskodjon a szóban forgó alap működéséhez és nyilvántartásához szükséges feltételek, illetve követelmények biztosításáról. Minderre egy alapítói határozat kibocsátásával, a Magyar Export-Import Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság (a továbbiakban: Eximbank Zrt.) útján került volna sor.³ Mindemellett a külgazdasági és külügyminiszter – az Eximbank Zrt. szakmai támogatása mellett – felelt volna az alapkezelő kiválasztásáért is, ezáltal az alapkezelőn keresztül létrehozva a 400 000 000 euró keretösszeggel rendelkező Tőkealapot.⁴ E ponton rögzítendő, hogy az előbb felvázolt keretösszeg 70 százalékát⁵ a központi költségvetés terhére a Magyar Állam biztosította volna, mely kapcsán a magyar kormány a pénzügyminisztert jelölte ki a szóban forgó összeg biztosítására.⁶ Szintén a pénzügyminiszter feladata lett volna, hogy az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény vonatkozó rendelkezése⁷ alapján biztosított jogkörében eljárva egészítse ki a Magyarország 2021. évi központi költségvetéséről szóló 2020. évi XC. törvény⁸ vonatkozó részét az 1. A KKM egyéb tulajdonosi részesedéseivel kapcsolatos kiadások jogcímmel.⁹

A fentebb ismertetett kormányhatározatban foglaltak értelmében a Tőkealap célzottan a kelet-közép-európai régió termőföldjeinek megvásárlására fókuszált volna, megteremtve ezzel a magyarországi mezőgazdasági vállalkozások nemzetközi terjeszkedésének alapjait.¹⁰ Úgy tűnik, hogy a szóban forgó kormányhatározatban megfogalmazott cél elegendő volt ahhoz, hogy ismét rávilágítson arra, hogy a szlovák mezőgazdasági földek nem élveznek megfelelő jogi védelmet.

A szlovák oldalon a legfőbb problémát a földvásárlás kapcsán abban látták, hogy a szóban forgó beruházást egy másik ország¹¹ kormánya támogatja. Elmondható az is, hogy az utóbbi évek legnagyobb vitái szintén a földvásárlást kevésbé korlátozó jogszabályi rendelkezések, illetve az azt célzó törekvések miatt alakultak ki. Az

<https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/5b2890b79ef0a2d3e03be8227a30e65bf87d72db/megtekint-es>

[letöltve: 2021. december 2.]

² A Kormány 1484/2021. (VII. 16.) sz. kormányhatározata a Termőföld Magántőkealap létrehozásáról

³ A Kormány 1484/2021. (VII. 16.) sz. kormányhatározata, 2. pont

⁴ A Kormány 1484/2021. (VII. 16.) sz. kormányhatározata, 3. pont

⁵ Azaz forintban meghatározott 280 000 000 eurónak megfelelő összeget.

⁶ A Kormány 1484/2021. (VII. 16.) sz. kormányhatározata, 5. pont

⁷ Az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény, 33. § (1) bekezdés

⁸ Magyarország 2021. évi központi költségvetéséről szóló 2020. évi XC. törvény, 1. melléklet XVIII. Külgazdasági és Külügyminisztérium fejezet, 8. Központi kezelésű előirányzatok cím, 2. Tulajdonosi joggyakorlással kapcsolatos bevételek és kiadások alcím, 2. Tulajdonosi joggyakorlással kapcsolatos kiadások jogcímcsoport.

⁹ A Kormány 1484/2021. (VII. 16.) sz. kormányhatározata, 5. pont

¹⁰ A Kormány 1484/2021. (VII. 16.) sz. kormányhatározata, 1. pont

¹¹ Mindemellett megjegyzendő, hogy olyan nyugati befektetők, mint például Dánia, Hollandia, Csehország, Németország, Ausztria és Belgium már évek óta sikeresen fektetnek be különböző földterület(ek)be Szlovákiában, mégis most a magyar törekvés – hétköznapi szóhasználattal élve – verte ki a biztosítékot a földvásárlással kapcsolatban. Lásd: Maroš Pavlovič: Ústavné východiská pre reguláciu trhu s pôdou, *COMENIUS odborný blog*. Elérhető: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2021/10/10/ustavne-vychodiska-pre-regulaciu-trhu-s-podou/> [letöltve: 2021. december 2.]

általam felvázolt folyamat eredményéhez azonban kétségtelenül a Szlovák Köztársaság Kormányának¹² (a továbbiakban: szlovák kormány) erőteljes tiltakozása és nyomása vezetett, így a magyar kormány visszavonni kényszerült a Tőkealap létrehozásáról szóló döntését.¹³

Jelen tanulmány keretein belül azt vizsgálom, hogy a szóban forgó ország alkotmánya milyen lehetőségeket tud(na) nyújtani e téma tekintetében, úgy, hogy az az európai uniós szabályokkal maximális konformitást mutasson. Továbbá, a tanulmány azokra a kérdésekre próbál választ adni, hogy a „hiba” vajon a külföldi kormányprogramokban¹⁴ van-e, vagy az adott ország jogszabályaiban. Mindemellett kérdésként merülhet fel, hogy a tiltakozás és a nyomásgyakorlás-e a megfelelő megoldás Szlovákia részéről, vagy egyéb megoldás bizonyulna célravezetőbbnek, mely a mezőgazdasági földjeik védelmét segítené elő?

1. A Szlovák Köztársaság Alkotmánya és a mezőgazdasági földterületek védelme

A mezőgazdasági föld kapcsán elmondható, hogy az egy ország területének szerves részét képezi, és nem utolsó sorban fontos természeti erőforrásként¹⁵ is funkcionál.

Mivel egy olyan természeti erőforrásról van szó, mely egyedülálló, és amely nem áll korlátlan mértékben rendelkezésre, nem is szaporítható, se nem helyettesíthető mással, mi több, nélkülözhetetlensége, megújulóképesége, valamint különleges kockázaterzékenysége és alacsony nyereséghezama a földtulajdon különös szociális kötöttségét testesíti meg,^{16,17} véleményem szerint minden országnak kötelessége kellene, hogy legyen a saját mezőgazdasági földterületeinek védelme. Szlovákia

¹² *Vláda Slovenskej republiky*

¹³ A Kormány 1713/2021. (X. 12.) sz. kormányhatározata a Termőföld Magántőkealap létrehozásáról szóló 1484/2021. (VII. 16.) sz. kormányhatározat visszavonásáról

¹⁴ Jelen tanulmány esetében Magyarország kormányprogramja.

¹⁵ A természeti erőforrásokkal kapcsolatban lásd bővebben: Hornyák Zsófia: A mezőgazdasági föld mint természeti erőforrás, *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2017/4, 188–204. o.; Olajos István: A mezőgazdasági földre, mint természeti erőforrásra vonatkozó kutatások összefoglalója, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25, 190–212. o. A természeti erőforrások jogának lehetséges megközelítése kapcsán lásd: Szilágyi János Ede: A természeti erőforrások jogának egy lehetséges megközelítése, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25, 282–293. o.; Orosz Flóra: A termőföld, mint nemzeti kincs alkotmányos védelme hazai és nemzetközi vonatkozásban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2018/36, 178–191. o.

¹⁶ Bányai Krisztina: *A magyar mezőgazdasági föld tulajdoni és használati forgalmának jogi korlátai és azok kijátszása*, PhD-értekezés, Miskolc, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016, 2. o. Lásd még: Bányai Krisztina: A földszerezés korlátozásának elméleti és gyakorlati kérdései Magyarországon, *Agrár- és Környezetjog*, 2016/20, 16. o.

¹⁷ Megemlítendő a 35/1994. (VI.24.) sz. AB határozat – mely bár Magyarország Alaptörvényének 4. módosítása által beiktatásra kerültek értelmében hatályát veszítette –, a mai napig több joganyagban is találkozhatunk a szóban forgó AB határozatra való hivatkozással. Lásd például a Kúria Knt. IV.38.133/2015/3. számú végzését. Magyarország Alaptörvényének vonatkozó rendelkezése kapcsán lásd: Magyarország Alaptörvénye, Záró rendelkezések, 5. pont.

esetében¹⁸ például ez a „kötelesség” az ország legmagasabb szintű jogforrásában, a Szlovák Köztársaság Alkotmányában¹⁹ került deklarálásra, méghozzá egy 2017. június 1-jétől hatályos²⁰ alkotmánymódosításnak²¹ köszönhetően. Ez a módosítás eleget tesz a szlovák kormány 2016–2020 közötti időszakra vonatkozó programnyilatkozatának,²² melyben rögzítésre került, hogy Szlovákia területének jelentős részét vidéki területek alkotják, és ebből adódóan a szlovák kormány politikájának célja a vidékfejlesztés támogatása és előmozdítása, valamint a vidéken élők életkörülményeinek javítása. A szlovák kormány a mezőgazdaság mellett az élelmiszeripart, illetve az erdészetet az állam gazdaságpolitikájának stratégiai ágazatának tekinti, amely pótolhatatlan helyet foglal el a gazdaság szerkezetében.²³ A jelenlegi helyzetben a szlovák alkotmány szilárd alpnak tűnhet²⁴ olyan további jogszabályok elfogadásához, amelyek hatékonyan szabályozzák a mezőgazdasági földpiacot oly módon, hogy az megállja a helyét a Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága²⁵ előtt, de az európai uniós szinten is.²⁶

Az ország legmagasabb szintű jogforrásában deklarálásra került, hogy mindenkinek joga van a kedvező környezethez, mindemellett előírja a környezet, valamint a kulturális örökség védelmére és fejlesztésére vonatkozó kötelezettséget is.²⁷ Továbbá, az ország alkotmányában hangsúlyosan megjelenik az is, hogy senki sem veszélyeztetheti vagy károsíthatja sem a környezetet, sem a természeti erőforrásokat, sem a kulturális örökséget a megengedett mértéken felül.²⁸ Az alkotmány továbbá azt is kimondja, hogy az állam gondoskodik a természeti erőforrások kíméletes hasznosításáról, az ökológiai egyensúly fenntartásáról, a környezetről, valamint a vadon élő növény- és állatfajok védelméről; mindemellett az alkotmányozó a természeti erőforrások közül külön kiemeli a mezőgazdasági föld

¹⁸ Szlovákia esetében a 2017-es évtől kezdődően figyelhetők meg jelentős, alkotmányos szintű változások a mezőgazdaság területén, különösen a mezőgazdasági földekre és az erdőterületekre vonatkozó szabályokat illetően. A mezőgazdasági- és erdőterületek alkotmányos védelme a Szlovák Köztársaság Alkotmányának második fejezetének, Alapvető emberi jogok és szabadságok címet viselő második részében, valamint A környezet és a kulturális örökség védelméhez való jog címet viselő hatodik részében található.

¹⁹ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 460/1992. sz. (*Ústava Slovenskej republiky, č. 460/1992 Zb.*). A továbbiakban: alkotmány, szlovák alkotmány.

²⁰ 137/2017. sz. alkotmánytörvény (*Ústavný zákon č. 137/2017 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov*)

²¹ Az alkotmánymódosító javaslat 2017. május 16-án került elfogadásra.

²² *Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na roky 2016-2020*. A továbbiakban: programnyilatkozat.

²³ Bővebben lásd a szóban forgó programnyilatkozat 17. oldalát. Elérhető: https://www.mosr.sk/data/files/3345_6483_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky.pdf [letöltve: 2021. december 19.]

²⁴ A téma kapcsán lásd például: Maroš Pavlovič – Matúš Michalovič: Constitutional protection of land in the Slovak Republic, *Právne Problémy Górnictva i Ochrony Środowiska*, 2021/2, 1–14. o.

²⁵ *Ústavný súd Slovenskej republiky*. A továbbiakban: alkotmánybíróság.

²⁶ Maroš Pavlovič: Ústavné východiská pre reguláciu trhu s pôdou, *COMENIUS odborný blog*. Elérhető: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2021/10/10/ustavne-vychodiska-pre-regulaciu-trhu-s-podou/> [letöltve: 2021. december 27.]

²⁷ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 44. cikk

²⁸ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 44. cikk (1)–(3) bekezdés

és az erdő talajának védelmét.²⁹ Sőt, e két természeti erőforrás nem megújuló természeti erőforrásként került rögzítésre,³⁰ és az alkotmány mind a társadalom, mind az állam részéről, az ország élelmezésbiztonságának³¹ biztosítása érdekében kiemelt védelmet biztosít azoknak.^{32,33} Szlovákiában a mezőgazdasági föld és az erdő talaja tehát már nem árucikknek minősül, hanem olyan nem megújuló természeti erőforrásnak, amely az állam és a társadalom kiemelt védelmét élvez.³⁴

2. A tulajdonjog korlátozása és az élelmezésbiztonság

Elsősorban tehát a fent említett alkotmánymódosítás az élelmezésbiztonságot is beemelte azon okok közé, amelyek miatt a tulajdonjog korlátozható. Az élelmezésbiztonság fogalma kétségkívül kiemelt helyet foglal el az alkotmányban – a szlovák alkotmány 20. cikkét egészítették ki, amely a dologi jogok területén nyújtott garanciákat szabályozza, mindezt úgy, hogy egy, az alkotmányos garanciák alóli kivételt is megfogalmaz, melynek alapját olyan külön törvény adja, amely kimondja, hogy a társadalom szükségleteinek, az állam élelmezésbiztonságának, a nemzetgazdaság fejlesztésének és a közérdek biztosítása céljából szükséges vagy lehet az állam, az önkormányzat vagy meghatározott jogi és természetes személyek kizárólagos tulajdonában.³⁵

Az élelmezésbiztonság tehát fontos, bizonyos mértékig stratégiai pozíciót tölt be az állam és az államiság vonatkozásában.³⁶ A szlovák alkotmány 20. cikk (2) bekezdésének második mondata értelmében pedig a jogalkotó törvényben előírhatja, hogy bizonyos dolgok csak a Szlovák Köztársaság állampolgárai vagy a

²⁹ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 44. cikk (4)–(5) bekezdés

³⁰ A törvényhez tartozó indoklás elérhető a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának honlapján (szlovák nyelven): <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=433676>, 2. o. [letöltve: 2021. január 25.] Lásd még: Alexander Bröstl: *Legislatívne zmeny: Vlastníctvo a nájom poľnohospodárskych pozemkov*. Elérhető: <https://www.ulpianus.sk/legislativa/legislativne-zmeny-vlastnictvo-a-najom-polnohospodarskych-pozemkov> [letöltve: 2022. január 25.]

³¹ Az élelmezésbiztonság meghatározása kapcsán lásd például: Szilágyi János Ede: *Mezőgazdasági földjog: soft law a soft law-ban*, Avagy a FAO önkéntes iránymutatása megváltoztathatja az uniós jog értelmezési kereteit földforgalmi kérdésekben?, *Iustum Aequum Salutare*, 2018/4, 69–90. o.; János Ede Szilágyi – Dávid Hojnyák – Nóra Jakab: *Food sovereignty and food security in Hungary: concepts and legal framework*, *Lex ET Scientia International Journal*, 2021/1, 72–86. o.; Martin Milán Csirszki – Hajnalka Szinek Csütörtöki – Katarzyna Zombory: *Food Sovereignty: Is There an Emerging Paradigm in V4 Countries for the Regulation of the Acquisition of Ownership of Agricultural Lands by Legal Persons?*, *Central European Journal of Comparative Law*, 2021/1, 29–52. o.

³² Natália Rolková Petranská: *Ústava Slovenskej republiky a jej dvadsaťpäť rokov (1992 – 2017)*, Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2017, 70. o.

³³ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 44. cikk (4) és (5) bekezdés

³⁴ János Ede Szilágyi – Hajnalka Szinek Csütörtöki: *Slovakia: Open Land Market and No Restrictions*, in: *Acquisition of Agricultural Lands: Cross-border Issues from a Central European Perspective* (ed.: János Ede Szilágyi), Central European Academic Publishing, Miskolc-Budapest, 2022, 284. o.

³⁵ A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 20. cikk (2) bekezdés

³⁶ Maroš Pavlovič: *Ústavné východiská pre reguláciu trhu s pôdou*, *COMENIUS odborný blog*. Elérhető: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2021/10/10/ustavne-vychodiska-pre-regulaciu-trhu-s-podou/> [letöltve: 2022. január 2.]

Szlovák Köztársaságban székhellyel rendelkező jogi személyek tulajdonában lehetnek.³⁷

Ezzel összefüggésben *Drgonec* államosítási klauzulának nevezi az alkotmány 20. cikkének (2) bekezdését,³⁸ amely az alkotmány 4. cikkével összefüggésben védi az állami tulajdont, illetve olyan helyzetet biztosít az állam számára, amely alapján a tulajdonjogot a törvényhozó hatalom révén korlátozhatja. A szlovák alkotmány imént említett cikkében található azon okok listája, amelyek révén a tulajdonjogot törvény korlátozhatja; ez a lista egyébiránt tartalmaz egy meglehetősen tisztázatlan jogi fogalmat is: a közérdeket.³⁹

A fentiekből az a következtetés vonható le, hogy az élelmezésbiztonságot és a közérdeket érintő kérdések az állam nemzetbiztonságával összefüggésben is vizsgálhatók.⁴⁰ Ezt támasztja alá a szlovák jogalkotónak a föld alkotmányos védelméről szóló „kijelentése” is, miszerint a benyújtott javaslat elfogadását követően lehetőség lesz arra, hogy törvényben rendelkezzenek arról, hogy a föld csak bizonyos, törvényben meghatározott személyi körök tulajdonába kerülhessen.⁴¹

Megállapítható az is, hogy az élelmezésbiztonság fogalmának a szlovák alkotmányban való rögzítése nagy jelentőséggel bír, különösen az Európai Unióról szóló szerződésben⁴² foglalt rendelkezésekkel összefüggésben, amelyek szerint a nemzetbiztonság a tagállamok kizárólagos hatáskörébe tartozik.⁴³

Összegzésképp elmondható, hogy a fent említett módosítás lehetőséget teremtett a jogalkotó számára, hogy korlátozza a mezőgazdasági- és erdőterületek bizonyos, személyi csoportok⁴⁴ általi megszerzését, amelyek között külföldiek is lehetnek. Továbbá, az államnak kellene felelősséget vállalnia a földterület védelméért egyrészt különféle kötelezettségek előírásával, másrészt szankciós mechanizmusokkal támogatott ellenőrző tevékenységeken keresztül. Ezeknek az eszközöknek ezért jogilag kötelező erejűnek és végrehajthatónak kell(ene) lenniük. Ebből a szempontból úgy tűnik, a szlovák alkotmány földvédelemmel kapcsolatos módosítása inkább deklaratív jellegű.⁴⁵

³⁷ Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 20. cikk (2) bekezdés, utolsó mondat

³⁸ Ján Drgonec: *Ústava Slovenskej republiky*, Bratislava, C. H. Beck, 2019, 517. o.

³⁹ A közérdek értelmezésének kérdése kapcsán lásd például a Szlovák Köztársaság Alkotmánybíróságának PL. ÚS 33/95. számú határozatát.

⁴⁰ Maroš Pavlovič: *Ústavné východiská pre reguláciu trhu s pôdou, COMENIUS odborný blog*. Elérhető: <https://comeniusblog.flaw.uniba.sk/2021/10/10/ustavne-vychodiska-pre-regulaciu-trhu-s-podou/> [letöltve: 2022. január 4.]

⁴¹ A benyújtott javaslat dokumentációja a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának honlapján érhető el (szlovák nyelven): <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=7&ID=348> [letöltve: 2022. január 10.]

⁴² Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 4. cikk, 2. pont.

⁴³ Az Európai Unióról szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, 4. cikk, 2. pont, utolsó mondat.

⁴⁴ Jogi és természetes személyek egyaránt.

⁴⁵ Maroš Pavlovič: *Vplyv ústavnej ochrany pôdy na vývoj pozemkového práva*, in: *Pôda v právnych vzťahoch – aktuální otázky* (Jana Tkáčiková – Vojtěch Vomáčka – Dominik Židek et al.), Brno, Masarykova Univerzita, 2020, 63. o.

3. A hatályos szlovák földforgalmi szabályozás, illetve az ahhoz vezető út

Az alkotmányos szinten túl a törvényi szintet megvizsgálva láthatjuk, hogy a szlovák földforgalmi rezsime⁴⁶ egy összetett jogi normákból álló rendszerként kell tekintenünk. Figyelembe véve jelen tanulmány terjedelmi korlátait, lehetetlen a téma kapcsán az összes jogszabályra részletesen kitérni, ebből az okból kifolyólag a tanulmány tekintetében a legjelentősebbnek bizonyuló jogforrás kerül megemlítésre – ez Szlovákia esetében a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának megszerzéséről szóló 140/2014. sz. törvény⁴⁷ (a továbbiakban: földtörvény), amely a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának átruházással történő megszerzésének egyes lépéseit, valamint az államigazgatási szerveknek a mezőgazdasági földterület tulajdonjog-átruházásával kapcsolatos egyes hatásköreit szabályozza.⁴⁸

A földtörvény jelenleg is hatályos verziója kapcsán rögzítendő, hogy az egy hosszabb folyamat eredménye, mely alább kerül összefoglalásra.

Egyrészt, mérföldkőnek számít 2004. május 1-je, azaz Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozása, hiszen azok az országok, amelyek 2004-ben (illetve után) váltak az Európai Unió tagjává, csatlakozási szerződéseikben vállalták, hogy nemzeti szabályait az uniós szabályokkal⁴⁹ összhangba hozzák, viszont egy bizonyos, átmeneti időszak⁵⁰ erejéig fenntarhták a csatlakozási szerződéseik aláírásakor

⁴⁶ A szlovák földforgalmi rezsime kapcsán lásd például a következő, angol nyelvű szakirodalmi forrásokat: János Ede Szilágyi – Hajnalka Szinek Csütörtöki: Slovakia: Open Land Market and No Restrictions, in: *Acquisition of Agricultural Lands: Cross-border Issues from a Central European Perspective* (ed.: János Ede Szilágyi), Central European Academic Publishing, Miskolc-Budapest, 2022, 267–292. o.; Jarmila Lazíková – Anna Bandlerová – Zuzana Lazíková: Legislation on land protection in Slovakia, *Ecocycles*, 2020/6, 98–105. o.; Dušan Drábik– Miroslava Rajčániová: Agricultural land market in Slovakia under the new land acquisition law, *Review of Agricultural and Applied Economics*, 2014/17, 84–87. o.; Jarmila Lazíková et al.: Agricultural land market in Slovakia – economic and legal impacts of the Law no. 140/2014 Coll. on the land acquisition, *Agricultural Economics*, 2015/8, 367–376. o.; Lucia Palšová – Anna Bandlerová – Ina Melišková – Pavol Schwarcz: Agricultural Land Protection – the Case of Slovakia, *Erenet Profile*, 2017/4, 64–72. o.; Lucia Palšová: The sublease contract as a tool for solution of the land ownership fragmentation in Slovakia, *CEDR Journal of Rural Law*, 2019/5, 72–76. o.; Anna Bandlerová – Jarmila Lazíková – Lucia Palšová: The ownership and the right of use of agricultural land in Slovakia, *CEDR Journal of Rural Law*, 2017/3, 98–103. o.

⁴⁷ Zákon č. 140/2014 Z. z. o nadobúdaní vlastníctva poľnohospodárskeho pozemku

⁴⁸ A szlovák földforgalmi rezsime meghatározó legfontosabb jogforrások kapcsán lásd: János Ede Szilágyi – Hajnalka Szinek Csütörtöki: Slovakia: Open Land Market and No Restrictions, in: *Acquisition of Agricultural Lands: Cross-border Issues from a Central European Perspective* (ed.: János Ede Szilágyi), Central European Academic Publishing, Miskolc-Budapest, 2022, 268–271. o.

⁴⁹ A vonatkozó szakirodalom kapcsán lásd például: Korom Ágoston: *Az Új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Budapest, NKE, 2001; Kurucz Mihály: *Az európai agrárjog alapjai*, Budapest, Mobil Kiadó, 2003; Kurucz Mihály: Gondolatok a magyar földforgalmi törvény uniós feszültségpontjainak kérdéseiről, in: *A Magyar Tudomány Napja Délvidéken 2014* (szerk.: Szalma József), Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2015.

⁵⁰ A tagországok többségében ez az időszak hét évet jelentett, így volt ez Szlovákia és Magyarország esetében is. Az átmeneti időszak (magyar) szabályozásáról lásd például: János Ede Szilágyi: The Accession Treaties of the New Member States and the national legislations, particularly the Hungarian law, concerning the ownership of agricultural land, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2010/9, 48–61. o.; Csilla Csák: Die ungarische Regulierung der Eigentums- und Nutzungsverhältnisse des Ackerbodens nach dem Beitritt zur Europäischen Union, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2010/9, 20–31. o.; Csilla Csák – János Ede Szilágyi: Legislative tendencies of land ownership

hatályban lévő, a mező- és erdőgazdasági földek tulajdonjogának megszerzését korlátozó nemzeti szabályait.^{51,52} Szlovákia esetében az átmeneti időszak 2011-ben telt volna le, azonban az ország kérelmet nyújtott be az Európai Bizottsághoz a határidő három évvel történő meghosszabbítására, mely végül pozitív elbírásában részesült,⁵³ így az a szlovákiai mezőgazdasági földterületek szerzésére vonatkozó átmeneti időszak 2014. április 30-ig történő meghosszabbításáról döntött.⁵⁴

Másrészt, az Európai Bizottság a fent említett átmeneti időszak lejártát⁵⁵ követően átfogó vizsgálódásba kezdett⁵⁶ a tagállamok nemzeti szabályozása kapcsán, és megállapította, hogy azok az átmeneti időszak leteltét követően sem felelnek meg az uniós szabályoknak, hiszen az újonnan csatlakozott tagállamok új nemzeti földforgalmi szabályainak egyes rendelkezései az uniós gazdasági alapszabadságok

acquisition in Hungary, in: *Jahrbuch des Agrarrechts* (ed.: Roland Norer – Gottfried Holzer), Wien – Graz, NWV, 2013, 215–233. o. A korábbi időszak feldolgozását illetően lásd például: Csák Csilla: A földtulajdoni és földhasználati viszonyok változása a rendszerváltástól napjainkig, *Agrár- és Környezetjog*, 2007/2, 3–19 o.; Csák Csilla: A Nemzeti Földalap szerepe a földtulajdoni és -használati viszonyok között, *Cég és Jog*, 2002/10, 5–8. o.; Csák Csilla – Prugberger Tamás: A termőföld és a mezőgazdasági termelési viszonyok korszerű rendezése, *Magyar Közigazgatás*, 1994/8, 489–497. o.; István Olajos – Szabolcs Szilágyi: The most important changes in the field of agricultural law in Hungary between 2011 and 2013, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2013/15, 93–110. o. A későbbi időszak feldolgozását illetően lásd például: Attila Szinay – Tamás Andréka: Hungarian landmarket in the light of the new law, *CEDR Journal of Rural Law*, 2019/1, 28–39. o.; Bianka Kocsis: The new Hungarian land transfer regulation from the aspect of examination of the European Union, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2014/16, 95–110. o.; János Ede Szilágyi – Anikó Raisz – Bianka Kocsis: New dimensions of the Hungarian agricultural law in respect of food sovereignty, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2017/22, 160–180. o.; János Ede Szilágyi – Csilla Csák – István Olajos – Flóra Orosz: The topical situation and issues of agricultural law in Hungary, *CEDR Journal of Rural Law*, 2019/1, 40–50. o.; István Olajos: The acquisition and the right of use of agricultural lands, in particular the developing Hungarian court practice, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2017/23, 91–116. o.

⁵¹ Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi szabályozás új rezsimje és a határon átnyúló tulajdonszerzések, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/12, különszám, 117. o.

⁵² A téma kapcsán lásd bővebben: Ágoston Korom: Evaluation of Member State Provisions Addressing Land Policy and Restitution by the European Commission, *Central European Journal of Comparative Law*, 2021/2, 101–125. o.

⁵³ Az Európai Bizottság 2011/241/EU sz. határozata

⁵⁴ János Ede Szilágyi – Hajnalka Szinec Csütörtöki: Slovakia: Open Land Market and No Restrictions, in: *Acquisition of Agricultural Lands: Cross-border Issues from a Central European Perspective* (ed.: János Ede Szilágyi), Central European Academic Publishing, Miskolc-Budapest, 2022, 280. o.

⁵⁵ Az átmeneti időszak lejárt: 2014. április 30.

⁵⁶ Korom Ágoston és Bokor Réka „Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban: transzparencia és egyenlő elbánás c. publikációjukban rámutattak arra, hogy habár „az Európai Bizottság diszkrecionális jogkörrel rendelkezik a tekintetben, hogy mely tagállammal szemben indít átfogó vizsgálatot, vagy jogsértési eljárást”, valamint az Európai Bizottság „minden tagállam esetében folyamatosan ellenőrzi az uniós jog alkalmazását, illetve az összes tagállam törvényei, és intézkedéseire irányuló panaszok esetében egyformán megteszi a szükséges intézkedéseket”, aggályosnak, indokolatlannak és megalapozatlannak minősítették az új tagállamokkal szembeni hátrányos megkülönböztetést. Lásd bővebben: Korom Ágoston – Bokor Réka: Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban: transzparencia és egyenlő elbánás, in: *Honori et virtuti: ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára* (szerk.: Gellén Klára), Szeged, Iurisperitus, 2017, 262–263., 266. o.

korlátozását eredményezik.⁵⁷ 2015-ben a folyamat végül egy kötelezettségzegési eljárás megindításában csúcsonodott ki. Több tagállammal – így Magyarországgal, Bulgáriával, Lettországgal, Litvániával és Szlovákiával szemben indult ilyen eljárás. A tanulmány fókuszában lévő ország tekintetében a 10 éves állandó lakóhely vagy székhely megléte, valamint a mezőgazdasági termelésben végzett legalább 3 éves üzletszerű tevékenység kritériuma bizonyult problémásnak, hiszen a hosszabb ideig tartó tartózkodási kritérium az uniós állampolgárok hátrányos megkülönböztetését eredményezi.⁵⁸ A szlovák jogalkotó a devizatörvény bizonyos paragrafusának módosításával igyekezte orvosolni a problémát,⁵⁹ melynek következtében a mezőgazdasági földpiac nem csak az Európai Unió, hanem a harmadik országbeli állampolgárok számára is teljes egészében megnyílt. A devizatörvény kapcsán megtett módosításon kívül a szlovák jogalkotó még számos új, a mezőgazdasági földvásárlást érintő részletszabályt is elfogadott.⁶⁰ Emellett a szlovák jogalkotó elfogadta a mezőgazdasági földvásárlásra vonatkozó új szabályokat⁶¹ is, melyek a földtörvényben kerültek rögzítésre, és melyek 2014. június 1-je óta vannak hatályban.

Harmadrészt, e ponton rögzítendő, hogy már az Európai Bizottság felszólítása előtt számos szakmai és politikai vita övezte a földtörvényt annak egyes rendelkezései miatt, ami azt eredményezte, hogy a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának (a továbbiakban: parlament) két képviselőcsoportja két beadvánnyal⁶² fordult az alkotmánybírósághoz a szóban forgó törvény rendelkezéseit illetően.⁶³ Így, az Európai Bizottság nyomása, valamint a szlovák parlament egyes képviselőinek

⁵⁷ Ebben az esetben az alapszabadságok közül a tőke szabad mozgásának és a letelepedés szabadságának korlátozása emelendő ki, ugyanis az a határon átnyúló mezőgazdasági beruházások mértékének jelentős csökkenéséhez vezethet. Ennek kapcsán lásd az Európai Bizottság sajtóközleményét: „Pénzügyi szolgáltatások: A Bizottság felszólítja Bulgáriát, Magyarországot, Lettországot, Litvániát és Szlovákiát, hogy tartsák be a mezőgazdasági földterület megszerzésére vonatkozó uniós előírásokat.” A sajtóközlemény a következő linkre kattintva, az Európai Bizottság honlapján érhető el: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/IP_16_1827 [letöltve: 2022. február 6.]

⁵⁸ Szilágyi János Ede: Az európai jog és a magyar mezőgazdasági földek forgalmának szabályozása, *Agrár- és Környezetjog*, 2017/23, 176. o.

⁵⁹ 202/1995. sz. devizatörvény (*Zákon č. 202/1995. Z. z., devizový zákon*), 19. § (a) pont

⁶⁰ Jarmila Lazíková – Anna Bandlerová – Zuzana Lazíková: Legislation on land protection in Slovakia, *Ecocycles*, 2020/6, 100. o.

⁶¹ A törvényhez benyújtott indokolásban (*Dôvodová správa k zákonu č. 140/2014 Z. z.*) rögzítik, hogy a jogszabály egyik fő célkitűzése a mezőgazdasági földterület megszerzésének szabályozása, a spekulatív földvásárlás megakadályozása, és ezáltal egy olyan jogszabályi környezet megalkotása volt, amely a mezőgazdasági termelés eredeti rendeltetésének megfelelő folytatását teszi lehetővé. A törvény legfontosabb célkitűzéseként tehát az fogalmazható meg, hogy a mezőgazdasági földet annak használója rendeltetészerűen, azaz mezőgazdasági célból hasznosítsa.

⁶² A két eljárás megindítása iránti kérelmet a Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága 2014. szeptember 17-i PL. ÚS 20/2014-21. sz. határozatával egyesítette.

⁶³ A téma kapcsán lásd bővebben: Hajnalka Szinec Csütörtöki: The current legislation on land protection in Slovakia with particular regard to the decision of the Slovak Constitutional Court on unconstitutional provisions of the Act on land acquisition, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 32/2022, 126–143. o.

azon erőfeszítései,⁶⁴ hogy hatályon kívül helyezték a földtörvény egyes rendelkezéseit, kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy az alkotmánybíróság a fenti rendelkezések és a szlovák alkotmány közti ellentétet határozatában⁶⁵ megállapítsa,⁶⁶ és a törvény egyes rendelkezéseit megsemmisítse.⁶⁷

4. Földtulajdonszerzési jogosultságok és korlátok

A fentiek alapján nyilvánvaló, illetve a hatályos szlovák földtörvényből is egyértelműen kiolvasható: Szlovákiában a természetes és jogi személyek egyaránt, *szinte* korlátozás nélkül megszerezhetik a föld tulajdonjogát. Mindemellett azonban szükséges rámutatni a földtörvény azon rendelkezésére,⁶⁸ melyben a jogalkotó a viszonyosság szabványosított elve alapján *expressis verbis* tilalmat, illetve ehhez kapcsolódóan kivételeket fogalmazott meg a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának megszerzése tekintetében. Ennek értelmében, a földtörvény vonatkozó rendelkezése alapján megállapítható, hogy az előbb felvázoltak nem vonatkoznak arra az államra, annak az államnak az állampolgáira, illetve abban az államban bejelentett lakóhellyel nem rendelkező természetes személyre, vagy székhellyel rendelkező jogi személyre, melynek jogrendje nem teszi lehetővé a Szlovák Köztársaság állampolgárai, a Szlovák Köztársaság területén bejelentett lakóhellyel rendelkező természetes személyek, valamint a Szlovák Köztársaság területén székhellyel rendelkező jogi személyek számára a mezőgazdasági föld tulajdonjogának megszerzését. Ez alól a tiltás alól *kivételként* jelenik meg a jogszabályban a mezőgazdasági földterület öröklés útján⁶⁹ történő megszerzése, sőt a jogalkotó a tilalom területi hatálya alóli kivételekről is rendelkezik – ilyenek minősülnek az Európai Unió tagállamai, az Európai Gazdasági Térség, a Svájci Államszövetség és az olyan államok, amelyekkel a Szlovák Köztársaság külön nemzetközi megállapodást kötött.⁷⁰

⁶⁴ Lásd például Peter Osuský, Ondrej Dostál, Alojz Baránik és Milan Laurenčík (volt) parlamenti képviselők 2016. szeptember 23-án benyújtott javaslatát a földtörvény hatályon kívül helyezéséről szóló törvény megalkotására. Parlamenti sajtó 281. szám. Elérhető a Szlovák Nemzeti Tanács hivatalos honlapján: <https://www.nrsr.sk/web/Default.aspx?sid=zakony/cpt&ZakZborID=13&CisObdobia=7&ID=281> [letöltve: 2022. február 9.]

⁶⁵ PL. ÚS 20/2014. sz. határozat

⁶⁶ Peter Veliký: *Rezolútny postoj Ústavného súdu k prevodom poľnohospodárskej pôdy*. Elérhető: <https://www.usgb.sk/sk/rezolutny-postoj-ustavneho-sudu-k-prevodom-polnohospodarskej-pody> [letöltve: 2022. február 9.]

⁶⁷ A földtörvény 4. §, 5. § és 6. §-ai kerültek megsemmisítésre, melyek a mezőgazdasági földterület tulajdonjogának átruházásra vonatkozó eljárást, a kötelező ajánlattételre vonatkozó, illetve a mezőgazdasági föld tulajdonjogának megszerzésének feltételeinek ellenőrzésére és bemutatására vonatkozó rendelkezéseket szabályozták.

⁶⁸ Földtörvény, 7. § (1) bekezdés

⁶⁹ Megjegyzendő, hogy Szlovákiában a mezőgazdasági földterületek öröklésére vonatkozóan nincsenek speciális szabályok; a polgári jog általános szabályait kell alkalmazni.

⁷⁰ Földtörvény, 7. § (2) bekezdés

Összegzés

Szlovákia kapcsán láthatjuk, hogy a mezőgazdasági földterületek megszerzésére vonatkozó korlátozások több mint 4 évig hatályban voltak. Megállapítható az is, hogy a jogalkotó egyértelműen a mezőgazdasági földek védelmére törekedett, de amint az az alkotmánybíróság határozatából és az Európai Bizottság által (többek között) Szlovákia ellen indított kötelezettségszegési eljárásból is kiderül, a mezőgazdasági földek megszerzésére vonatkozó törvényi korlátozások nem összeegyeztethetők a tőke szabad áramlásával és a letelepedés szabadságával.⁷¹ Így az Európai Bizottság nyomása és a szlovák parlament egyes képviselőinek a földtörvény bizonyos rendelkezéseinek megsemmisítésére irányuló erőfeszítései kétségtelenül hozzájárultak ahhoz, hogy az alkotmánybíróság megállapítsa, hogy a fent említett rendelkezések⁷² nincsenek összhangban⁷³ a szlovák alkotmánnyal, ami a szóban forgó törvény egyes vitatott rendelkezéseinek megsemmisítéséhez vezetett.⁷⁴

Az alkotmánybíróság döntése kardinális változásokat eredményezett, különösen a mezőgazdasági földterületek megszerzése tekintetében, mivel azt látjuk, hogy ma már nemcsak természetes személyek, hanem jogi személyek is szinte minden korlátozás nélkül megszerezhetik a mezőgazdasági földterületek tulajdonjogát Szlovákiában.⁷⁵ Véleményem szerint ez arra enged következtetni, hogy a szlovák állam jelenleg nem megfelelően hajtja végre fontos feladatait a földvédelem területén. Ugyanakkor szükséges leszögezni, ahogyan azt az alkotmánybíróság is hangsúlyozza a fent említett határozatában, hogy minél fontosabb az alkotmányosan védett érdek, annál nagyobb az állam felelőssége annak hatékony védelmében, hiszen, amennyiben a föld nem részesül megfelelő jogi és intézményi védelemben, akkor olyan árucikké válik, amely könnyen visszaélés tárgya lehet.⁷⁶ E ponton szükséges arra is rámutatni, hogy a Szlovák Köztársaság azon országok közé tartozik, ahol viszonylag kevés a mezőgazdasági földterület, és az egy főre jutó mezőgazdasági terület nagysága is az átlag alatt van.⁷⁷ Mindemellett, különböző kutatásokból arra a megállapításra juthatunk, hogy az országban a mezőgazdasági földterületek nagyrészt magántulajdonban vannak. A földterületek felaprózódásának jelenlegi helyzete szintén nagyon bonyolult az országban, hiszen e probléma az állandó ellenőrzések és jogi intézkedések által bevezetett ellensúlyok ellenére is

⁷¹ Ptačinová: i. m.

⁷² Azaz a földtörvény 4. §, 5. § és 6. §-i.

⁷³ Veliký: i. m.

⁷⁴ Lásd Bővebben: Ptačinová: i. m.

⁷⁵ Bizonyos kivételektől eltekintve. Ezzel kapcsolatban lásd: A szlovák földtörvény 7. §-át.

⁷⁶ Lucia Palšová – Anna Bandlerová – Zina Machničová: Land Concentration and Land Grabbing Processes – Evidence from Slovakia, *Land*, 2021/10, 11. o.

⁷⁷ Lubomír Jahnátek (ed.): *Koncepcia podpory pre malých, mladých a rodinných farmárov*. Elérhető: http://mladyfarmar.asyf.sk/sites/default/files/6.2_koncepcia_podpory_pre_mmrf.pdf [letöltve: 2022. február 13.]

folyamatosan nő.⁷⁸ Nem véletlenül nevezik a Szlovák Köztársaságot az Európai Unió legfelaprózódottabb országának.⁷⁹

Ami pedig konkrétan a magyar kormány földvásárlási szándékát illeti, azt a szlovák fél egyértelműen aggályosnak minősítette, azonban kétségkívül látható a szlovák kormány diszkriminatív hozzáállása, illetve a kettős mérce alkalmazása, hiszen a jelenleg is hatályos jogszabályok értelmében Magyarország törvényt nem sértő módon jogosult lett volna Szlovákiában mezőgazdasági földterületet vásárolni, hiszen a szlovák földtörvényben foglalt feltételeket teljesíti: Magyarország is az Európai Unió tagja, s mint ilyenre, a szlovák földtörvény korlátozásai nem vonatkoznak.⁸⁰ A „probléma” tehát nem a külföldi kormányprogramokban keresendő, hanem inkább Szlovákia releváns jogszabályaiban.

Látható az is, hogy Szlovákiában az utóbbi időben nem tettek sikeres lépéseket a tekintetben, hogy földjeiket a külföldiektől megvédjék. Ahogyan arra a Szlovák Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Kamara⁸¹ – amely a szlovákiai gazdák legnagyobb érdekvédelmi szervezete – is felhívja a figyelmet, a szlovákiai földeket főként német, holland, dán állampolgárok, de más országokból származó vállalkozók is tömegesen vásárolják fel, miközben ehhez a kormányaik hivatalos vagy rejtett támogatásait is igénybe veszik.⁸²

Végül, de nem utolsó sorban azt is hozzá kell tenni, hogy 2020 októberében egy törvénymódosító javaslat⁸³ került benyújtásra tárcaközi egyeztetésre a Szlovák Köztársaság Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériuma által, amely a tervek szerint 2021. május 1-jén lépett volna hatályba, s melynek célja az volt, hogy ismét korlátozza a mezőgazdasági földterületek tulajdonjogának megszerzését, főként a spekulatív földvásárlások elkerülése érdekében.⁸⁴ A javaslat azonban nem talált pozitív visszhangra, különösen az egyes szakmai szervezetek és befektetők bírálták a kezdeményezést, és azóta sem született ezzel kapcsolatban új jogszabály. Ebből az a következtetés vonható le, hogy bár az állam konkrét lépéseket tett a mezőgazdasági földterületek védelme érdekében, tehát felismerte, hogy a mezőgazdasági földek nagy értéket képviselnek, és ezért védelemre szorulnak, jelenleg a végrehajtáshoz szükséges intézményi keret hiánya miatt nem várható előrelépés. Vagy talán mégis, egy újabb magyar földvásárlási törekvés hatására...?

⁷⁸ Konkrét adatok kapcsán lásd: Marián Vrabko: Právna úprava pozemkových úprav v Slovenskej republike (SK), in: *Zborník z XXI. ročníka medzinárodnej vedeckej česko-poľsko-slovenskej* (ed.: Maroš Pavlovič), Bratislava, Wolters Kluwer, 2020, 191. o.

⁷⁹ Vrabko: i. m., 191. o.

⁸⁰ Vö. a földtörvény 7. § (2) bekezdésével.

⁸¹ *Slovenská poľnohospodárska a potravinárska komora*

⁸² Molnár Iván: *A szlovák termőföld valódi védelme, vagy csak magyarellenes hangulatkeltés?* Elérhető: <https://uj szo.com/kozelet/a-szlovak-termofold-valodi-vedelme-vagy-csak-magyarellenes-hangulatkeltes> [letöltve: 2022. február 13.]

⁸³ A javaslatot és a teljes dokumentációt közzétették a Szlovák Köztársaság Igazságügyi Minisztériumának jogalkotási és információs portálján, a „*Slov-Lex*”-en. A teljes csomag szlovák nyelven az alábbi linkre kattintva érhető el: <https://www.slov-lex.sk/legislativne-procesy/-/SK/dokumenty/LP-2020-504> [letöltve: 2022. február 15.]

⁸⁴ Szinec Csütörtöki Hajnalka: Gondolatok a szlovák földforgalmi szabályozásról, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2021/39, 160–177. o.

Irodalomjegyzék

- Anna Bandlerová – Jarmila Lazíková – Lucia Palšová: The ownership and the right of use of agricultural land in Slovakia, *CEDR Journal of Rural Law*, 2017/3, 98–103. o.
- Bányai Krisztina: *A magyar mezőgazdasági föld tulajdoni és használati forgalmának jogi korlátai és azok kijátszása*, PhD-értekezés, Miskolc, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2016.
- Bányai Krisztina: A földszerzés korlátozásának elméleti és gyakorlati kérdései Magyarországon, *Agrár- és Környezetjog*, 2016/20, 16–27. o. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2016.20.5>.
- Alexander Bröstl: Legislatívne zmeny: Vlastníctvo a nájom poľnohospodárskych pozemkov.
- Csák Csilla: Die ungarische Regulierung der Eigentums- und Nutzungsverhältnisse des Ackerbodens nach dem Beitritt zur Europäischen Union, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2010/9, 20–31. o.
- Csák Csilla: A földtulajdoni és földhasználati viszonyok változása a rendszerváltástól napjainkig, *Agrár- és Környezetjog*, 2007/2, 3–19. o.
- Csák Csilla: A Nemzeti Földalap szerepe a földtulajdoni és -használati viszonyok között, *Cég és Jog*, 2002/10, 5–8. o.
- Csák Csilla – Prugberger Tamás: A termőföld és a mezőgazdasági termelési viszonyok korszerű rendezése, *Magyar Közigazgatás*, 1994/8, 489–497. o.
- Csák Csilla – Szilágyi János Ede: Legislative tendencies of land ownership acquisition in Hungary, in: *Jahrbuch des Agrarrechts* (ed.: Roland Norer – Gottfried Holzer), Wien – Graz, NWV, 2013, 215–233. o.
- Martin Milán Csirszki – Hajnalka Szinek Csütörtöki – Katarzyna Zombory: Food Sovereignty: Is There an Emerging Paradigm in V4 Countries for the Regulation of the Acquisition of Ownership of Agricultural Lands by Legal Persons?, *Central European Journal of Comparative Law*, 2021/1, 29–52. o. <https://doi.org/10.47078/2021.1.29-52>.
- Dušan Drábik – Miroslava Rajčániová: Agricultural land market in Slovakia under the new land acquisition law, *Review of Agricultural and Applied Economics*, 2014/XVII, 84–87. o. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.196627>.
- Ján Drgonec: *Ústava Slovenskej republiky*, Bratislava, C. H. Beck, 2019.
- Hornyák Zsófia: A mezőgazdasági föld mint természeti erőforrás, *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2017/4, 188–204. o.
- Ľubomír Jahnátek (ed.): *Koncepcia podpory pre malých, mladých a rodinných farmárov*.
- Bianka Kocsis: The new Hungarian land transfer regulation from the aspect of examination of the European Union, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2014/16, 95–110. o.
- Ágoston Korom: Evaluation of Member State Provisions Addressing Land Policy and Restitution by the European Commission, *Central European Journal of*

- Comparative Law*, 2021/2, 101–125. o. <https://doi.org/10.47078/2021.2.101-125>
- Korom Ágoston – Bokor Réka: Gondolatok az új tagállamok birtokpolitikájával kapcsolatban: transzparencia és egyenlő elbánás, in: *Honori et virtuti: ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára* (szerk.: Gellén Klára), Szeged, Jurisperitus, 2017.
 - Korom Ágoston: *Az Új magyar földforgalmi szabályozás az uniós jogban*, Budapest, NKE, 2001.
 - Kurucz Mihály: *Az európai agrárjog alapjai*, Budapest, Mobil Kiadó, 2003.
 - Kurucz Mihály: Gondolatok a magyar földforgalmi törvény uniós feszültségpontjainak kérdéseiről, in: *A Magyar Tudomány Napja Délvidéken 2014* (szerk.: Szalma József), Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2015.
 - Jarmila Lazíková – Anna Bandlerová – Zuzana Lazíková: Legislation on land protection in Slovakia, *Ecocycles*, 2020/6, 98–105. o. <https://doi.org/10.19040/ecocycles.v6i1.170>.
 - Jarmila Lazíková – Anna Bandlerová: *Agrárne právo*, SPU, Nitra, 2011.
 - Jarmila Lazíková et al.: Agricultural land market in Slovakia – economic and legal impacts of the Law no. 140/2014 Coll. on the land acquisition, *Agricultural Economics*, 2015/8, 367–376. <https://doi.org/10.17221/165/2014-AGRICECON>.
 - Molnár Iván: *A szlovák termőföld valódi védelme, vagy csak magyarellenes hangulatkeltés?* Elérhető: <https://uj szo.com/kozelet/a-szlovak-termofold-valodi-vedelme-vagy-csak-magyarellenes-hangulatkeltes> [letöltve: 2022. február 13.]
 - Olajos István: A mezőgazdasági földre, mint természeti erőforrásra vonatkozó kutatások összefoglalója, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25, 190–212. o. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.190>.
 - István Olajos: The acquisition and the right of use of agricultural lands, in particular the developing Hungarian court practice, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2017/23, 91–116. o. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2017.23.91>.
 - István Olajos – Szabolcs Szilágyi: The most important changes in the field of agricultural law in Hungary between 2011 and 2013, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2013/15, 93–110. o.
 - Orosz Flóra: A termőföld, mint nemzeti kincs alkotmányos védelme hazai és nemzetközi vonatkozásban, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2018/36, 178–191. o.
 - Lucia Palšová – Anna Bandlerová – Zina Machničová: Land Concentration and Land Grabbing Processes – Evidence from Slovakia, *Land*, 2021/10, 873. o. <https://doi.org/10.3390/land10080873>
 - Lucia Palšová – Anna Bandlerová – Ina Melišková – Pavol Schwarcz: Agricultural Land Protection – the Case of Slovakia, *Erenet Profile*, 2017/4, 64–72. o.
 - Lucia Palšová: The sublease contract as a tool for solution of the land ownership fragmentation in Slovakia, *CEDR Journal of Rural Law*, 2019/5, 72–76. o.
 - Maroš Pavlovič: Ústavné východiská pre reguláciu trhu s pôdou, *COMENIUS odborný blog*.

- Maroš Pavlovič (ed.): *Zborník z XXI. ročníka medzinárodnej vedeckej česko-poľsko-slovenskej*, Bratislava, Wolters Kluwer, 2020.
- Maroš Pavlovič: Vplyv ústavnej ochrany pôdy na vývoj pozemkového práva, in: *Půda v právních vztazích – aktuální otázky* (Jana Tkáčiková – Vojtěch Vomáčka – Dominik Židek et al.), Brno, Masarykova Univerzita, 2020, 43–76. o.
- Maroš Pavlovič – Matúš Michalovič: Constitutional protection of land in the Slovak Republic, *Pravne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska*, 2021/2, 1–14. o.
- Veronika Ptačinová: *Ústavný súd zrušil obmedzenia pri prevodoch poľnohospodárskej pôdy*.
- Natália Rolková Petranská: *Ústava Slovenskej republiky a jej dvadsaťpäť rokov (1992 – 2017)*, Bratislava, Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2017.
- Peter Veliký: *Rezolútny postoj Ústavného súdu k prevodom poľnohospodárskej pôdy*.
- Marián Vrabko: Právna úprava pozemkových úprav v Slovenskej republike (SK), in: *Zborník z XXI. ročníka medzinárodnej vedeckej česko-poľsko-slovenskej* (ed.: Maroš Pavlovič), Bratislava, Wolters Kluwer, 2020, 189–200. o.
- Szilágyi János Ede: Az európai jog és a magyar mezőgazdasági földek forgalmának szabályozása. *Agrár- és Környezetjog*, 2017/23, 165–181. o. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2017.23.148>
- Szilágyi János Ede: A magyar földforgalmi szabályozás új rezsimje és a határon átnyúló tulajdonszerzések. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/12, különszám, 107–124. o.
- Szilágyi János Ede: The Accession Treaties of the New Member States and the national legislations, particularly the Hungarian law, concerning the ownership of agricultural land, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2010/9, 48–61. o.
- Szilágyi János Ede: Mezőgazdasági földjog: *soft law* a *soft law*-ban, Avagy a FAO önkéntes iránymutatása megváltoztathatja az uniós jog értelmezési kereteit földforgalmi kérdésekben?, *Iustum Aequum Salutare*, 2018/4, 69–90. o.
- János Ede Szilágyi – Dávid Hojnyák – Nóra Jakab: Food sovereignty and food security in Hungary: concepts and legal framework, *Lex ET Scientia International Journal*, 2021/1, 72–86. o.
- János Ede Szilágyi – Anikó Raisz – Bianka Kocsis: New dimensions of the Hungarian agricultural law in respect of food sovereignty, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2017/22, 160–180. o. <http://doi.org/10.21029/JAEL.2017.22.160>.
- János Ede Szilágyi – Csilla Csák – István Olajos – Flóra Orosz: The topical situation and issues of agricultural law in Hungary, *CEDR Journal of Rural Law*, 2019/1, 40–50. o.
- Szilágyi János Ede: A természeti erőforrások jogának egy lehetséges megközelítése, *Agrár- és Környezetjog*, 2018/25, 282–293. o. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.270>
- János Ede Szilágyi – Hajnalka Szinek Csütörtöki: Slovakia: Open Land Market and No Restrictions, in: *Acquisition of Agricultural Lands: Cross-border Issues from a Central European Perspective* (ed.: János Ede Szilágyi), Central European

- Academic Publishing, Miskolc-Budapest, 2022, 267–292. o.
https://doi.org/10.54171/2022.jesz.aoalcbicec_11.
- Attila Szinay – Tamás Andréka: Hungarian landmarket in the light of the new law, *CEDR Journal of Rural Law*, 2019/1, 28–39. o.
 - Szinek Csütörtöki Hajnalka: Gondolatok a szlovák földforgalmi szabályozásról, *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, 2021/39, 160–177. o. <https://doi.org/10.32978/sjp.2021.0016>.
-
-

Az európai uniós védjegy földrajzi jelzéseken alapuló abszolút kizáró lajstromozási kritériumai az Európai Bíróság joggyakorlatában

Vígh Beáta *

A földrajzi jelzések és eredetmegjelölések jogi oltalma a fogyasztók és termelők jogos érdekeit szolgálja, és elsőbbséget élvez a védjegyek jogi oltalmával szemben az Európai Bíróság joggyakorlata alapján. Az európai uniós védjegyreform, amelynek csúcspontja az 1001/2017 rendelet az európai uniós védjegyekről, számos változást vezetett be az európai uniós védjegyek jogi oltalmára és lajstromozására vonatkozóan, de az európai uniós védjegyek és földrajzi jelzések közti jogviszony tekintetében mind a jogszabály, mind az európai uniós joggyakorlat következesen azonos irányt követő rendelkezéseket fogalmaz meg, amelyek a korábbi, egységes piac megteremtésére vonatkozó jogszabályok elveit követik.

Kulcszavak: földrajzi jelzés, európai uniós védjegy, joggyakorlat, Európai Unió Bírósága

The legal protection of geographical indications and designations of origin serves the legitimate interests of consumers and producers and prevails over the legal protection of trademarks, according to the case law of the European Court of Justice.

The EU trade mark reform, culminating in the EU Trade Mark Regulation 1001/2017, has introduced a number of changes to the legal protection and registration of EU trade marks, but both the legislation and EU case law consistently set out provisions following the same direction as regards the legal relationship between EU trade marks and geographical indications, which follow the principles of the earlier legislation on the creation of the single market.

Keywords: geographical indication, EU trademark, EU case law, CJEU

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2123>

Az Európai Unió földrajzi jelzései azoknak a termékeknek a nevét védik, amelyek egy adott földrajzi területről (régiónból) származnak és sajátos jellegzetességeik, minőségük vagy hírnevük az adott földrajzi területhez köthető. Az oltalom alatt álló eredetmegjelölés (OEM) mezőgazdasági termékekre, élelmiszerekre, borokra vonatkozik, az oltalom alatt álló földrajzi jelzés (OFJ) mezőgazdasági termékekre, élelmiszerekre, borokra vonatkozik, a földrajzi árujelző

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola.

(FJ) szeszes italokra, ízesített borokra, mezőgazdasági termékekre és élelmiszerekre vonatkozik, míg a hagyományos különleges termék (HKT) jelzés élelmiszerekre és mezőgazdasági termékekre vonatkozik.

A földrajzi jelzések oltalma vitatott téma a szellemi tulajdonjogok területén. A TRIPS¹ megállapodás nem oldotta fel az ezzel kapcsolatos feszültségeket és vitákat a különböző országok elfogadott jogi megoldásai között, amelyek a földrajzi árujelzők által biztosított jogi oltalom természetére és céljára vonatkoznak². A földrajzi jelzések tematikája azért fontos a különböző európai államok számára, mert a szellemi tulajdonjog területén ez az a jelző, amely nagyon magas szintű állami beavatkozást tükröz azokkal a jellemzőkkel kapcsolatosan, amelyek a földrajzi árujelzők értékét határozzák meg³. Ezzel szemben az állami beavatkozás azokkal a jellemzőkkel kapcsolatosan, amelyek arra irányulnak, hogy a fogyasztók számára a termékek összetéveszthetetlenségét biztosítsák nem annyira erős.

A földrajzi jelzésekkel kapcsolatos európai uniós jogszabályok közül a legfontosabbak:

- A Tanács 510/2006/EK rendelete (2006. március 20.) a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról
- A Bizottság 2006/1898/EK rendelete (2007. december 31.) a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról szóló 510/2006/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 110/2008/EK rendelete (2008. január 15.) a szeszes italok meghatározásáról, megnevezéséről, kiszerezéséről, címkézéséről és földrajzi árujelzőinek oltalmáról, valamint az 1576/89/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről
- A Tanács 1493/1999/EK rendelete (1999. május 17.) a borpiac közös szervezéséről
- A Tanács 1782/2003/EK rendelete (2003. szeptember 29.) a közös agrárpolitika keretébe tartozó közvetlen támogatási rendszerek közös szabályainak megállapításáról és a mezőgazdasági termelők részére meghatározott támogatási rendszerek létrehozásáról, továbbá a 2019/93/EGK, 1452/2001/EK, 1453/2001/EK, 1454/2001/EK, 1868/94/EK, 1251/1999/EK, 1254/1999/EK, 1673/2000/EK, 2358/71/EGK és a 2529/2001/EK rendelet módosításáról

¹ https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/31bis_trips_01_e.htm (letöltés időpontja: 2022.04.30.)

² Calboli, Irene; Montagnani, Maria Lilla: Comparative Legal Analysis and Intellectual Property Law: A Guide for Research, in: *Handbook of Intellectual Property Research: Lenses, Methods, and Perspectives*, Oxford University Press, 2021, 61.o. <https://www.universitypressscholarship.com/view/10.1093/oso/9780198826743.001.0001/oso-9780198826743-chapter-4> (letöltés időpontja 2022.03.24)

³ Sanders, Anselm Kapelman: Geographical Indications as Property: European Union Association Agreements and Investor–State Provisions, in: *Geographical Indications at the Crossroads of Trade, Development, and Culture focus on asia-pacific*, 2017 <http://dx.doi.org/10.1017/9781316711002> (letöltés időpontja: 2022.04.30.)

- A tanács 1290/2005/EK rendelete (2005. június 21.) a közös agrárpolitika finanszírozásáról
- A Tanács 479/2008/EK rendelete (2008. április 29.) a borpiac közös szervezéséről, az 1493/1999/EK, az 1782/2003/EK, az 1290/2005/EK és a 3/2008/EK rendelet módosításáról, valamint a 2392/86/EGK és az 1493/1999/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről
- A Tanács 1234/2007/EK rendelete (2007. október 22.) a mezőgazdasági piacok közös szervezésének létrehozásáról, valamint egyes mezőgazdasági termékekre vonatkozó egyedi rendelkezésekről (az egységes közös piacszervezésről szóló rendelet)
- A Bizottság 114/2009/EK rendelete (2009. február 6.) az oltalom alatt álló eredetmegjelöléssel és az oltalom alatt álló földrajzi jelzéssel ellátott borokra való hivatkozás tekintetében a 479/2008/EK tanácsi rendelet alkalmazására vonatkozó átmeneti intézkedések megállapításáról

A földrajzi árujelzőket az jellemzi a védjegyektől eltérően, hogy többségükben agrártermékekre vonatkoznak, és kollektív jogosultságot biztosítanak.⁴ Ezek azok az alapvető jellemzők, amelyek miatt szükséges volt, nemcsak külön rendelkezésekbe foglalni a védjegy lajstromozást kizáró okként a földrajzi jelzések jogi oltalmát, hanem szükség van arra is, hogy az Európai Bíróság joggyakorlatában folyamatosan és következetesen ugyanazt az egységes álláspontot képviselje a földrajzi jelzések jogi oltalmának vizsgálatára vonatkozóan a védjegyjog viszonylatában.

A védjegyekre vonatkozó szabályozás ugyanis, a védjegy két funkciója által mutathat átfedést a földrajzi jelzések jogi oltalmával kapcsolatosan, és éppen itt szükséges a határvonalak megerősítése a joggyakorlat segítségével: az eredetiségjelző funkció és a minőségjelző funkció. Az eredetiségjelző funkció szerint a védjegyként alkalmazott jelzés utalhat az áru előállítójára, forgalmazójára, vagy a szolgáltatás nyújtójára.⁵ A minőségjelző funkció a védjegynek gazdasági jellegű, és nem jogi oltalmi funkciója, hiszen az állandó jó minőségét a termékeknek és szolgáltatásoknak a jogi szabályozás nem képes garantálni. A gyakorlatban nem lehetséges annak folyamatos ellenőrzése, hogy a védjegyet csak azonos és jó minőségű termékekkel és szolgáltatásokkal kapcsolatosan használják⁶. A jogszabályok csak az egységes keretet teremtik meg a védjegyként használt jelzések jogszerű alkalmazásához, amely hivatott biztosítani azt, hogy a fogyasztók nem tévesztik össze a védjegyet más termékek és szolgáltatások jelzésével. Az újabb megközelítések⁷ szerint, a védjegy eredetjelző funkciója nemcsak azt szolgálja, hogy a fogyasztót ne lehessen megtéveszteni, hanem összekapcsolódva a

⁴ Tattay Levente, Pintz György, Pogácsás Anett: *Szellemi alkotások joga*, Pázmány Press, 2011

⁵ Csécsy György: *Védjegyjog és piacgazdaság*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2001, 202.o.

⁶ Csécsy György: i.m. 201.o.

⁷ Calboli, Irene, Ginsburg, Jane C.: *The Cambridge Handbook of International and Comparative Trademark Law*, Cambridge University Press, 2020, doi:10.1017/9781108399456, <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-handbook-of-international-and-comparative-trademark-law/89635A9E3B1BEF12EFC92D0405589D14> (utolsó letöltés 29.04.2022)

reklámfunkcióval azt is lehetővé kell tennie, hogy a fogyasztó könnyebben tudjon választani terméket és szolgáltatást.

Az 1001/2017 EU Rendelet az európai uniós védjegyről 7. cikk, c) és j) abszolút kizáró lajstromozási feltételei alapján, az európai uniós védjegy nem lajstromozható, ha:

- kizárólag olyan jelekből vagy adatokból áll, amelyeket a forgalomban az áru vagy a szolgáltatás fajtája, minősége, mennyisége, rendeltetése, értéke, földrajzi származása, előállítási vagy teljesítési ideje, illetve egyéb jellemzője feltüntetésére használhatnak;
- az eredetmegjelölések és a földrajzi jelzések oltalmát biztosító uniós jogszabályok vagy nemzeti jog, vagy olyan nemzetközi megállapodás alapján, amelyben az Unió vagy az érintett tagállam részes fél, ki van zárva az oltalomból.

Az 1151/2012 EU Rendelet a mezőgazdasági termékek és az élelmiszerek minőségrendszereiről 5 cikk 2) szerint:

a „földrajzi jelzés” elnevezés olyan terméket jelöl:

a) amely egy meghatározott helyről, régióból vagy országból származik;

b) amelynek valamely tulajdonsága, hírneve vagy más jellemzője alapvetően földrajzi eredetének tulajdonítható; valamint

c) amely előállításának legalább egy szakasza a meghatározott földrajzi területen történik.

A földrajzi árujelzők szerepe a termékek, szolgáltatások eredetének jelzése, amely azért fontos, mert a fogyasztói választások befolyásolják egy adott földrajzi terület gazdasági – szociális fejlődését.⁸ A szellemi alkotások jogának részeként a földrajzi árujelzők a kollektív módon hozzárendelt brand értékét védik a regionális hagyományos termékek jelzéseivel⁹. A földrajzi árujelzők oltalmával kapcsolatos európai uniós és nemzeti jogalkotási hatáskörök jelentős mértékben függenek attól, hogy milyen jellegű a földrajzi árujelző oltalma alatt álló termék: szőlészeti, borászati, mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében az európai uniós hatáskör kizárólagos, míg szeszes italok esetében az európai uniós jogi oltalom mellett lehetséges a nemzeti jogi oltalom is.¹⁰

Az 1151 / 2012 EU Rendelet lehetővé teszi ugyan a földrajzi árujelzők jeleinek bejegyzését, de más hasonló nemzeti vagy regionális lajstromozási rendszerektől eltérően¹¹ az európai uniós lajstromozási rendszerben csak a földrajzi helyet,

⁸ Gangjee, Dev.S.: Sui Generis or Independent Protection Geographical Indications Protection, in: *The Cambridge Handbook of International and Comparative Trademark Law*, Cambridge Press, 2020, 256.o.

⁹ Gangjee, Dev.S: i.m. 256.o.

¹⁰ Millisits Endre: Porto/Port kontra Port Charlotte, avagy végső döntés előtt az Európai Bíróság a földrajzi árujelzők és az európai uniós védjegyek közötti néhány konfliktus kérdésében, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 122, (2017), 5., 46.o. <https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2017-05/03-millisits.pdf> (utolsó letöltés 29.04.2022)

¹¹ TRIPS Egyezmény 22.1. cikk https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_04b_e.htm (utolsó letöltés 29.04.2022)

származást jelölő szavakat lehet lajstromoztatni, logókat, formákat, közvetett földrajzi jelzéseket nem.¹²

Ez a szabályozási mód aláhúzza és mélyíti a különbséget a védjegyek és a földrajzi jelzések között az európai uniós lajstromozási kritériumok szerint. Ugyanakkor ez is oka annak, hogy azokat a földrajzi jelzéseket, eredet megjelöléseket amelyek ábrás jeleket is tartalmaznak európai uniós együttes vagy tanúsító védjegyként lajstromoztatnak¹³. Szintén a jogszabályokból adódó különbség, hogy a földrajzi jelzések jogi oltalma nem terjed ki szolgáltatásokra, a védjegyek jogi oltalma pedig vonatkozik a különböző szolgáltatások kategóriáira is.¹⁴

A földrajzi jelzések jogi oltalmi rendszerének létrehozását elsősorban a borfajták eredetvédelme indokolta, ugyanis itt a földrajzi hely jellemzői, mint a talaj minősége és a klíma jellege jelentős hatással vannak a termék minőségére és jellemzőinek kialakulására.¹⁵ Éppen ezért a földrajzi árujelzők védelme az Európai Unióban az agrárpolitikához és a borpiac működtetéséhez kapcsolódik, és vita tárgyát képezi, hogy kiterjeszhető-e a földrajzi árujelzők jogi oltalma nem agrár termékekre is¹⁶.

Ugyanakkor az Európai Bíróság joggyakorlata alapján továbbra is megmarad a határvonal a védjegyek által biztosított és a földrajzi jelzések által biztosított jogi oltalom között: a védjegy jogi oltalma kiterjedhet a hírneves, elismertséggel rendelkező megnevezésekre, a földrajzi árujelzők által biztosított jogi oltalom a termékek eredetét védi és jelzi, de nem terjed ki a jóhírűség, hírnév védelmére¹⁷. Az ezzel kapcsolatos döntés¹⁸ azért fontos, mert a jogi oltalom határainak értelmezése meghatározza a védjegyek és a földrajzi árujelzők viszonyát: a reklámfunkció betöltése mindkét esetben szorosán kapcsolódik a termék minőségének jelzéséhez és védelméhez, de amennyiben a földrajzi árujelző nemcsak az eredet és minőség összekapcsolódása, hanem az eredet-hírnév-minőség összekapcsolódására is jogi oltalmat jelenthetne, számos esetben fölülírhatná a védjegy által biztosított jogi oltalom reklámfunkcióját, és kérdéssé tenné a jogi oltalom jellegét. Mivel a földrajzi árujelző kollektív jogosultságot biztosít, a védjegy pedig egyéni jogosultságot, a tanúsító és együttes védjegyek kivételével, a földrajzi árujelzők jogi oltalmának kiterjesztése a jóhírűséggel rendelkező termékek eredetvédelme biztosításának irányába valószínű, hogy a földrajzi árujelzővel védett termékek számára biztosított volna aránytalanul erős pozíciót, a védjegy jogi oltalma alatt álló termékekkel szemben.

Az európai uniós szabályozás szerint, egy földrajzi jelzés akkor is jogi oltalmat élvez és kizárja a hasonló védjegyek lajstromozhatóságát, ha nem eredetvédelmi

¹² Gangjee, Dev.S: i.m. 261.o.

¹³ Gangjee, Dev.S: i.m. 261.o.

¹⁴ Gangjee, Dev.S: i.m. 262.o.

¹⁵ Gangjee, Dev.S: i.m. 262.o.

¹⁶ Gangjee, Dev.S: i.m. 262.o.

¹⁷ Millisits Endre.: Porto/Port kontra Port Charlotte, avagy végső döntés előtt az Európai Bíróság a földrajzi árujelzők és az európai uniós védjegyek közötti néhány konfliktus kérdésében, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 122.évf,5.sz., (2017), 56.o. .
<https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2017-05/03-millisits.pdf> (utolsó letöltés 29.04.2022)

¹⁸ C-56/16.P.

jelzés (DPO), de hasonló jelzés által jogi oltalom alatt áll¹⁹. A földrajzi jelzés jóhírveve nem jelent kritériumot a jogi oltalma elismeréséhez (TOSCANO földrajzi jelzés és TOSCORO márka²⁰), illetve, az irreleváns a védjegy lajstromozása szempontjából, ha a földrajzi jelzés kevésbé ismert a fogyasztók körében. A védjegy lajstromozásának visszautasításában az is szerepet játszik, hogy ha nem is azonosak a termékek, de vannak olyan jellemzők, amelyek azonosak és védjegy megjelenítése hasonló, vagy tartalmazza a földrajzi jelzés megjelenítését. Az Európai Bíróság Törvényszékének 2017 február 2. ítélete alapján, a 207/2009 Rendelet²¹ 7. cikke (1) bekezdésének k) pontja ebben az esetben nem alkalmazható, mivel ez a rendelkezés a vitatott védjegy bejelentési napján nem volt hatályban. A 40/94 Rendelet²² 142. cikkére utalva a fellebbezési tanács úgy vélte, hogy a 2081/92²³ Rendelet 13. cikkének (1) bekezdése és 14. cikkének (1) bekezdése a jelen ügyben közvetlenül alkalmazandó. Ennek alapján az ütköző megjelölések közötti vizuális és hangzási hasonlóságokra tekintettel a fellebbezési tanács azt állapította meg, hogy a TOSCORO megjelölés használata egyes 29. osztályba tartozó áruk („étkezési olajok és zsírok”, „étkezési növényi olaj, és különösen olívaolaj” és „zöld és fekete olívakrém”) esetében a szóban forgó oltalom alatt álló földrajzi jelzésre történő utalásnak minősül, és azt, hogy ezen áruk tekintetében a vitatott védjegyet törölni kell. A jelen esetben a fellebbezési tanács a 2081/92 Rendelet 13. cikke (1) bekezdésének b) pontját alkalmazta, amely úgy rendelkezik, hogy „[a] bejegyzett elnevezések a következőkkel szemben nyújtanak oltalmat: [...] bármely visszaélés, utánpótlás vagy félrevezető utalás, akkor is, ha feltüntetik a termék valódi eredetét, vagy ha az oltalom alatt álló elnevezést lefordítják, vagy ha például a »jellegű«, »típusú«, »eljárással készített«, »mint a -ban/-ben gyártott«, »utánpótlás« és »hasonló« kifejezéseket szerepeltetik mellette”²⁴.

Fontos itt megjegyezni, hogy bár az ítélet jogalapja olyan jogszabály, amely jóval korábbi mint a védjegyreform jogszabályai, és emiatt szellemiségében is kevésbé dinamikus, illetve tartalmaz eltéréseket a védjegyreform jogszabályaihoz képest, az értelmező joggyakorlat olyan mértékben hidalja át az Európai Bíróság Törvényszékének döntésében ezeket az eltéréseket, hogy a 2017-ben létrejött bírósági döntés teljes mértékben illeszkedik 1001/2017 Rendelet 7. cikk, c) és j) abszolút kizáró lajstromozási feltételei szellemiségéhez.

Az európai uniós joggyakorlat szerint tilos másolni azoknak a termékeknek a megjelenítését, formáját, amelyek eredetét eredetvédelmi jelzés védi (DPO). A tiltás alkalmazásakor a hatóságnak, illetve az EUIPO-nak azt kell figyelembe vennie, hogy a termék reprodukciója megtévesztené-e a fogyasztókat minden releváns tényező tekintetében, beleértve azt is, ahogyan a termék be van mutatva és reklámozva

¹⁹ EUIPO, 2021: *Overview of CJ/GC Case Law, 01.01.2019-31.12.2022*, 93.o. 5

²⁰ T-510/15

²¹ A Tanács 207/2009 Rendelete a közösségi védjegyről)

²² A Tanács 40/94 EK Rendelete a közösségi védjegyről)

²³ A Tanács 2081/92 EGK Rendelete a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról

²⁴ T-510/15

van²⁵. A Syndicat interprofessionnel de defense du fromage Morbier és a Société fromagère du Livradois SAS közötti jogvita előzetes döntéshozatali eljárásában²⁶ az Európai Bíróság analógiát vont és utalt a Whisky Association ítélet, C-44/17 ügyben hozott döntésére, azt illetően, hogy az 510/2006, illetve az 1151/2012 Rendelet 13.cikkének (1) bekezdése nem csupán magának a bejegyzett elnevezésnek a használatát tiltja, hanem e rendelkezések hatálya szélesebb. Ennek értelmében, a „bármely egyéb megjelölés” kifejezés magában foglalja azokat az információkat, amelyek bármilyen formában szerepelhetnek az érintett termék belső vagy külső csomagolásán, valamint az e termékhez kapcsolódó reklámanyagon vagy dokumentumon, különösen olyan szöveg, kép vagy tárolóedény formájában, amely a termék származására, eredetére, jellegére vagy alapvető tulajdonságaira vonatkozóan tájékoztatást adhat. Ugyanakkor az 510/2006, illetve az 1151/2012 Rendelet 13. cikke (1) bekezdésének d) pontját úgy kell értelmezni, hogy ezek a rendelkezések tiltják a bejegyzett elnevezéssel ellátott terméket jellemző forma vagy megjelenés átvételét, amennyiben ezen átvétel alapján a fogyasztó azt hiheti, hogy a szóban forgó termék rendelkezik a bejegyzett elnevezéssel. Az adott ügy valamennyi releváns tényezőjének figyelembevételével meg kell vizsgálni, hogy az említett átvétel megtévesztheti-e a szokásosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő európai fogyasztót.

Ez a joggyakorlat azt a szemléletet tükrözi, amely megjelenik a 1001/2017 EU Rendelet az európai uniós védjegyről 7. cikk, c) és j) abszolút kizáró lajstromozási feltételeiben is.

Az Európai Bíróság joggyakorlata²⁷ szerint a kontextus, amelyben használják a földrajzi jelzést tartalmazó megjelenítést nem játszik szerepet annak megítélésében, hogy az európai uniós jogszabályokba ütközik-e a földrajzi jelzés használata. Erre a következtetésre jutott az Európai Bíróság az előzetes eljárásban hozott döntésében, a 110/2008-as Rendelet²⁸ alkalmazása során: A 110/2008 Rendelet 16. cikkének b) pontját úgy kell értelmezni, hogy a lajstromozott földrajzi árujelző „idézése” megvalósulásának megállapítása érdekében nem vehető figyelembe a vitatott alkotóelem környezete, és különösen azon tény nem, hogy ezen alkotóelem mellett pontosan feltüntetik az érintett termék valódi származási helyét.

A 110/2008-as Rendelet 16. cikkének c) pontját úgy kell értelmezni, hogy az ezzel a rendelkezéssel tiltott „hamis vagy félrevezető megjelölés” használatának megállapítása érdekében nem vehető figyelembe az a környezet, amelyben a vitatott

²⁵ EUIPO: *Overview of CJ/GC Case Law, 01.01.2019-31.12.2022*, 2021, 93.o. https://euiipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/contentPdfs/law_and_practice/yearly_overview/yearly_overview_2020.pdf, C-490/19 Syndicat interprofessionnel de defense du fromage Morbier vs. a Société fromagère du Livradois SAS

²⁶ Syndicat interprofessionnel de defense du fromage Morbier vs. a Société fromagère du Livradois SAS

²⁷ C-44/17 Scotch Whisky Association vs. Michael Klotz

²⁸ AZ Európai Parlament és a Tanács 110/2008/Ek Rendelete a szeszes italok meghatározásáról, megnevezéséről, kiszereeléséről, címkézéséről és földrajzi árujelzőinek oltalmáról, valamint az 1576/89/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről

alkotóelemet használják²⁹. A hamis vagy félrevezető megjelölés használatának megállapítására az Európai Bíróság joggyakorlatában következetesen az átlagos, szokásosan észszerűen tájékozott fogyasztó fogalmára hivatkozik, akkor is, amikor nem elsősorban a védjegyjogot alkalmazza, hanem az eredetmegjelölés jogi oltalmának alkalmazásáról dönt, bármely más megjelölés, így a védjegy jogi oltalmával szemben: a Manchego sajt (»queso manchego«) ügyében³⁰, ahol a jogalap az 510/2006/EK rendelet³¹, az Európai Bíróság szerint a szokásosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő átlagfogyasztó fogalmát - amelynek észlelését a nemzeti bíróságnak alapul kell vennie annak meghatározásához, hogy fennáll-e az 510/2006 Rendelet 13. cikke (1) bekezdésének b) pontja szerinti „félrevezető utalás” esete -, úgy kell értelmezni, hogy az az európai fogyasztókra vonatkozik, ideértve azon tagállam fogyasztóit is, amelyben az oltalom alatt álló megnevezésre való félrevezető utalást tartalmazó terméket gyártják, vagy amelyhez e megnevezés földrajzilag kapcsolódik, és ahol e terméket túlnyomó részben fogyasztják.³²

A földrajzi terület kiterjedését, lefedettségét, és a földrajzi területi ütközéseket illetően, a földrajzi árujelző és a védjegy jogi oltalma vonatkozásában, az Európai Bíróság Törvényszéke megerősítette a Tres Toros 3 márka visszautasításakor, hogy nem lajstromozható európai uniós védjegyként olyan megjelölés, amely egy védett földrajzi jelzést tartalmaz, még akkor sem, ha a földrajzi jelzés az Európai Unió egy szűkebb területére vonatkozik, a védjegy jogi oltalma pedig az egész Európai Unió területére kiterjedne³³.

A földrajzi területet illetően, amelyre a védjegy utalna, az Európai Bíróság arra is kitér egy előzetes eljárásban hozott döntésében³⁴, hogy nem helyezhető jogi oltalom alá az a szóvédjegy, amely olyan megjelölést tartalmaz, amely tulajdonképpen szokásosan használatos földrajzi helyet megnevezést jelöl, azoknak a termékeknek a viszonylatában, amelyeket az adott földrajzi helyen gyártanak. A védjegy lajstromozását az sem indokolja ilyen esetben, ha a védjegy más verbális elemei tartalmazzák például az üzlet, vagy a tulajdonos jogi, vagy természetes személy megnevezését³⁵.

A fenti iránymutatásoktól valamelyest eltér az Európai Bíróság Törvényszékének az a megállapítása, amelyet a Darjeeling együttes védjegyek ügyében³⁶ fogalmazott meg: a védjegyek jogi oltalma szempontjából nem a földrajzi, hanem a kereskedelmi származás megjelölése a döntő. A megállapítás kontextusához viszont hozzátartozik,

²⁹ C-44/17 Scotch Whisky Association vs. Michael Klotz

³⁰ C-614/17)

³¹ A Tanács 510/2006/EK Rendelete a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról

³² C-614/17)

³³ T-206/16 Bodegas Verdúñez, SL, vs. EUIPO,)

³⁴ C-629/17 J. Portugal Ramos Vinhos SA vs. Adega Cooperativa de Borba CRL)

³⁵ *The Trademark Reporter, Annual Review of EU Trademark Law, 2019 in Review*. 109 (2019) 2., március-április, 261-263.o.

³⁶ C-673/15, P–C-676/15 The Tea Board vs. EUIPO

hogy ez a döntés nem lajstromozási eljárást illetően született, hanem egy korábban lajstromozott védjegy létjogosultságát kérdőjelezték meg a jogvitában.

Ugyanakkor ez az álláspont is a határvonalat erősíti a földrajzi árujelzők és a védjegyek között a védjegy törvény keretein belül, ugyanis a földrajzi jelzések esetében az eredetmegjelölés elsősorban a földrajzi helyre utal, míg a védjegyek esetében elsősorban a kereskedelmi eredetet jelöli, úgy mint gyártó, forgalmazó, és csak azután következik a származási hely.

A legfontosabb különbség a védjegyek és földrajzi árujelzők között, viszont továbbra is a földrajzi árujelzők által biztosított kollektív jogi oltalom. Védjegyek csak abban az esetben tudnak kollektív jogi oltalmat biztosítani, ha együttes vagy tanúsító védjegyek. Együttes védjegy lajstromozására irányuló kérelmet a gyártók, az előállítók, a szolgáltatást nyújtók vagy a forgalmazók szervezete, illetve közjogi személy nyújthat be.³⁷

Az európai uniós együttes védjegy esetében, a lajstromozásnak nem kizáró feltétele a földrajzi jelzéssel való azonosság, vagy ha a védjegy megnevezése földrajzi jelzés megnevezését tartalmazza az 1001/2017 74. cikkének (2) bekezdése szerint:

„A 7. cikk (1) bekezdésének c) pontjától eltérve az (1) bekezdésben említett európai uniós együttes védjegy esetén a megjelölés oltalomban részesülhet akkor is, ha kizárólag az áru vagy a szolgáltatás földrajzi származásának feltüntetéséből áll. Ebben az esetben az európai uniós együttes védjegy jogosultja nem tilthat el mást attól, hogy gazdasági tevékenysége körében, az üzleti tisztesség követelményeivel összhangban használja a védjegyoltalom alatt álló megjelölést, a védjegyoltalom alapján a jogosult nem léphet fel különösen a földrajzi név használatára jogosult személlyel szemben.”³⁸

Ennek alapján az a következtetés vonatható le, hogy az európai uniós jogszabályalkotó az együttes védjegyek jogi oltalmának kiterjedését azonos szintre helyezte a földrajzi jelzések jogi oltalmának szintjével, ami a termékek és szolgáltatások földrajzi származása jogi oltalmának biztosítását illeti.

Európai uniós tanúsító védjegy iránti bejelentést bármely természetes vagy jogi személy – ideértve az intézményeket, hatóságokat és közjogi szerveket is – tehet, feltéve, hogy nem folytat olyan gazdasági tevékenységet, amely a tanúsítással érintett áruk, illetve szolgáltatások forgalomba hozatalára, illetve nyújtására is kiterjed.³⁹ Az európai uniós tanúsító védjegy nem biztosítja a tanúsítás jogi oltalmát a földrajzi eredetre vonatkozóan az 1001/2017-es Rendelet 83. cikkének (1) bekezdése alapján. Az európai uniós tanúsító védjegy viszont egy sajátos védjegy típus, és ezért a jogi oltalma kiterjedésének összehasonlítása a védjegyek más típusaival, illetve földrajzi jelzésekkel más jellemzőkben is jelentős eltéréseket mutat, így ennek a védjegy típusnak a jellemzőit itt nem elemezzük.

Az Európai Bíróság joggyakorlata kiforrott és egységes a földrajzi jelzésekre vonatkozó abszolút kizáró jellegű okok alkalmazásakor a védjegybejelentések

³⁷ 1001/2017 Az Európai Parlament és Tanács Rendelete az európai uniós védjegyről

³⁸ 1001/2017 Az Európai Parlament és Tanács Rendelete az európai uniós védjegyről

³⁹ 1001/2017 Az Európai Parlament és Tanács Rendelete az európai uniós védjegyről

lajstromozhatóságának elemzésénél: a korábbi jogszabályokkal kapcsolatos európai bírósági döntésekben is ugyanaz az iránymutatás összhangban áll a védjegyreform által képviselt állásponttal.

A földrajzi árujelzővel ellátott termékeknek a következő feltételeknek kell egyszerre megfelelniük:

- a termékek egy adott földrajzi helyről, régióból, országból származnak
- a termékek minősége, jó hírneve, vagy más jellegzetessége a földrajzi származásnak tulajdonítható
- legalább egy előállítási lépés az adott földrajzi helyen történik.

A különbség az eredetmegjelölés és a földrajzi jelzés, és/ vagy földrajzi árujelző között az, hogy az eredetmegjelölés a termék szorosabb kapcsolatát jelzi az adott földrajzi hellyel. Az eredetmegjelölés olyan élelmiszereket jelöl elsősorban, amelyek termelése, feldolgozása, elkészítése egy adott földrajzi helyhez és a hozzátartozó tudáshoz kötődik. A földrajzi jelzés vagy földrajzi árujelző kapcsolatot jelez a földrajzi hellyel legalább egy előállítási eljárás tekintetében.

A különbség a földrajzi jelzők között nincs hatással a földrajzi jelzők jogi oltalmának céljára: vagyis az 1001/2017 -es Rendelet 7. cikk (1) (j) pontja egyformán alkalmazandó mindenfajta megjelölésre, amelyek az 1308/2013 Rendelet (borok), 1151/2012 Rendelet (mezőgazdasági termékek és élelmiszerek), 787/2019 Rendelet (szeszes italok) és a 251/2014 Rendelet (aromásított borok) hatálya alá esnek.

Ugyanakkor a földrajzi jelző megnevezés jelentése eltér a földrajzi helyek megnevezésétől, mivel a földrajzi hely megnevezése nem utal semmilyen közvetlen kapcsolatra termék minőségével, jóhírével vagy más jellegzetességével, így nem esik a fent megnevezett jogszabályok hatálya alá.⁴⁰

A "Rioja" például a borok esetében oltalom alatt álló eredetmegjelölés, mivel olyan bort jelöl, amelynek különleges jellemzői megfelelnek az oltalom álló eredetmegjelölés meghatározásának. A "Tabarca" (egy Alicante melletti kis szigetet jelölő földrajzi kifejezés) területén termelt bor azonban csak akkor kaphat földrajzi jelzést, ha megfelel a különleges követelményeknek. Hasonlóképpen, a "Queso Manchego" a sajtok esetében oltalom alatt álló eredetmegjelölés. A "Csíki Tej" (amely egy terméktípust használ egy földrajzi kifejezéssel kombinálva) azonban nem minősülhet földrajzi jelzésnek, mivel nem rendelkezik ilyen jellemzőkkel és követelményekkel.

A földrajzi jelzések oltalma a fogyasztók és a termelők jogos érdekeinek védelmét szolgálja. Az eredetmegjelölések és földrajzi jelzések oltalmának konkrét céljai közé tartoznak a következők: a) a mezőgazdasági termelők és a termelők számára

⁴⁰ C-312/98 Schutzverband gegen Unwesen in der Wirtschaft eV vs. Warsteiner Brauerei Haus Cramer GmbH & Co. KG,

C-35/13 az Assica – Associazione Industriali delle Carni e dei Salumi, Kraft Foods Italia SpA vs. az Associazione fra produttori per la tutela del „Salame Felino”, La Felinese Salumi SpA, Salumificio Monpiù Srl, Salumi Boschi Fratelli SpA, Gualerzi SpA, Alinovi Tullio di Alinovi Giorgio & C. Snc, Salumificio Gastaldi di Gastaldi Franco & C. Snc, Boschi Cav. Umberto SpA, Fereoli Mario & Figlio Snc, Salumificio Ducale Snc di Morini & Tortini, Fereoli Gino & Figlio Snc, Ronchei Srl, Salumificio B.R.B. Snc

méltányos díjazást biztosítsanak egy adott termék tulajdonságaiért és jellemzőiért, illetve előállítási módjáért, b) egyértelmű tájékoztatást nyújtsanak a földrajzi eredethez kapcsolódó különleges jellemzőkkel rendelkező termékekről, ezáltal lehetővé téve a fogyasztók számára, hogy tájékozottabb vásárlási döntéseket hozzanak, amint az a 1151/2012/EU Rendelet (18) preambulumbekzdését is előírja. Védelmük célja továbbá a tisztességes használat biztosítása és a fogyasztók megtévesztésére alkalmas gyakorlatok megelőzése (1151/2012/EU Rendelet (29) preambulumbekzdése és az 1308/2013/EU Rendelet (97) preambulumbekzdése).

Ezt az álláspontot tükrözik vissza az Európai Bíróság joggyakorlatának iránymutatásai, függetlenül attól, hogy az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala által hozott döntések elleni fellebbezések tárgyalása során, vagy az előzetes döntéshozatali eljárásban adott válaszokban jöttek létre ezek a döntések.

Irodalomjegyzék

- Calboli, Irene, Montagniani, Maria Lilla: *Handbook of Intellectual Property Research: Lenses, Methods, and Perspectives*, Oxford University Press, 2021 DOI:10.1093/oso/9780198826743.003.0004,
 - Calboli, Irene, Ginsburg, Jane C., 2020: *The Cambridge Handbook of International and Comparative Trademark Law*, Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781108399456>
 - <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-handbook-of-international-and-comparative-trademark-law/89635A9E3B1BEF12EFC92D0405589D14> (letöltés időpontja: 2022.04.30.)
 - Csécsy György: *Védjegyjog és piacgazdaság*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2001
 - Millisits Endre: Porto/Port kontra Port Charlotte, avagy végső döntés előtt az Európai Bíróság a földrajzi árujelzők és az európai uniós védjegyek közötti néhány konfliktus kérdésében, *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 122 (2017) 5, 47.o-58.o. <https://www.szttnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2017-05/03-millisits.pdf> (letöltés időpontja: 2022.04.30.)
 - Sanders, Anselm Kapelman: Geographical Indications as Property: European Union Association Agreements and Investor–State Provisions, in: *Geographical Indications at the Crossroads of Trade, Development, and Culture focus on asia-pacific*, 2017. <http://dx.doi.org/10.1017/9781316711002> (letöltés időpontja: 2022.04.30.)
 - Tattay Levente, Pintz György, Pogácsás Anett: *Szellemi alkotások joga*, Pázmány Press, 2011
 - *The Trademark Reporter, Annual Review of EU Trademark Law, 2019 in Review*, 109 (2019) 2
 - EUIPO, 2021: *Overview of CJ/GC Case Law, 01.01.2019-31.12.2022*
-
-

Gosztonyi Gergely Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig című könyvéről*

Szabó Patrik**

Jelen recenzióban Gosztonyi Gergely Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig című könyvét ismertetem. A könyvismertetés műfajától megszokott módon előbb röviden a könyv tartalmát összegzem, majd annak legnagyobb érdemei is kitérve összefoglalom, hogy az miért szolgálhat érdekes olvasmányként a gyakorlati szakemberek és a laikusok részére egyaránt. Végül néhány, a könyv tartalmával kapcsolatos kritikai észrevételt teszek.

Kulcsszavak: recenzió; médiajog; Facebook; infokommunikációs jog

Review of Gergely Gosztonyi's book titled "Censorship from Aristotle to Facebook"

In this review, I present Gergely Gosztonyi's book titled "Censorship from Aristotle to Facebook". As usual in the genre of reviews, I will first briefly summarize the content of the book, then I will summarize its greatest achievements, addressing why it can serve as an interesting reading for both practitioners and lay people. Finally, I will make some critical comments on the content of the book.

Keywords: review, media law, Facebook, law of infocommunications

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2119>

Bevezetés

Jelen recenzió célja, hogy műfajának megfelelően¹ Gosztonyi Gergely² Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig című könyvét³ a szélesebb értelemben vett olvasóközönség számára annak szerkezetére és főbb megállapításaira kitérve bemutassa, valamint a könyvet formai és tartalmi szempontból értékelje. Ennek érdekében a jelen írás előbb (i) a könyv általános szempontú ismertetésére, majd (ii) annak legjelentősebb érdemeinek bemutatására tesz kísérletet, végül (iii) néhány kritikai észrevételt fogalmaz meg.

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; ügyvédjelölt, Oppenheim Ügyvédi Iroda.

¹ Drinóczi Tímea: A recenzióírásról, *Jogtudományi Közlöny*, (2009) 6., 293-295. o.

² Habilitált egyetemi docens; ELTE-ÁJK, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék.

³ Gosztonyi Gergely: *Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig*, Gondolat, Budapest, 2022.

1. Általános szempontok

Az elemzett művel kapcsolatban általánosságban elmondható, hogy annak címe és alcíme („*A közösségi média tartalomszabályozási gyakorlatának komplexitása*”) összhangban áll annak tartamával, amelynek fókuszában tágabb értelemben a szólásszabadság, szűkebb értelemben az internetes (online) keretek között történő véleménynyilvánítás szabályozása áll. Tárgyánál és – amint az később bemutatásra kerül – tartalmánál fogva a mű a jogtörténet, médiajog, infokommunikációs jog, nemzetközi jog, alkotmányjog és a polgári személyiségi jogvédelem területeit érinti. Már itt előre bocsátandó, hogy a könyv nemcsak az e jogterületeken jártás gyakorló jogászok, kutatók és joghallgatók számára szolgálhat értékes olvasmányként, hanem akár a techóriások működése iránt érdeklődő laikusok számára is.

A könyv törzsszövegének terjedelme 260 oldal, amely jól lábjegyzetelt és logikusan tagolt. A mű valamennyi idősíkot átfogva a múlt és a jelen problémái mellett a jövő lehetséges dilemmáira is kitér. Ennek megfelelően, a cenzúra mibenlétével kapcsolatos fogalmi alapvetést követően, a könyv egy történeti áttekintéssel indul, amelyben a szerző a cenzúra ókortól napjainkig tartó történetét lényeglátóan, eseti példákra hivatkozva és a szólás szabadságának fejlődését befolyásoló esztörténeti hatásokat ismertetve mutatja be. Álláspontom szerint szintén ebbe a történeti részbe sorolható a közösségi média elterjedését, valamint a Web 1.0. és Web 2.0. kialakulását bemutató (IV.) fejezet.

A jelenkor kérdéseit a szerző leíró, elemző és összehasonlító módszerekkel vizsgálja. A könyvben önálló gondolati egységként kap helyet az internet (és a közösségi média) szabályozásának három uralkodó modellje: az amerikai (immunitáson alapuló), az európai felhasználói bejelentésen alapuló Notice and Take Down System (NTDS) valamint a totális ellenőrzést megvalósító kínai modell. A három modell közül az európai bemutatására kerül a hangsúly, amelyet a szerző a jogtudomány klasszikus módszereivel az AVMS irányelvtől⁴ a GDPR rendeleten⁵ át a Digital Services Act (DSA)⁶ és Digital Markets Act (DMA)⁷ rendelettervezetekig terjedő jogi szabályozás lényegretörő elemzésével kíván bemutatni. Ezt egészíti ki az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) valamint az Európai Unió Bíróságának (EUB) gyakorlatának mérőköveinek tekinthető határozatok elemzése. Azonban mindez nem pusztán jogszabályismertetés által valósul meg, hanem a szerző egyaránt adresszálja azokat a társadalmi és gazdasági mozgatórugókat, amelyek a hatályos

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 2010. március 10-i 2010/13/EU irányelve a tagállamok audiovizuális médiaszolgáltatások nyújtására vonatkozó egyes törvényi, rendeleti vagy közigazgatási rendelkezéseinek összehangolásáról (HL L 95/1., 2010.4.15.)

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i 95/46/EK rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (HL L 119/1., 2016.5.4.)

⁶ Javaslat: az Európai Parlament és a Tanács Rendelete a digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52020PC0825> (2022.08.15.)

⁷ Javaslat: az Európai Parlament és a Tanács Rendelete a digitális ágazat vonatkozásában a megtámadható és méltányos piacokról (digitális piacokról szóló jogszabály) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:52020PC0842> (2022.08.15.)

szabályozás fejlődési irányát meghatározták.

A könyv utolsó gondolati egysége mindezen túllépve a cenzúra és a közösségi média szabályozásának jövőbeli kérdéseire koncentrálna mutatja be, hogy a 2020-as évek elején a szólásszabadság korlátozása tekintetében milyen nemzetközi trendek figyelhetők meg, amelyek alátámasztására számos diagram és számadat szerepel. A jövő problémáit szem előtt tartva és a mű tartalmát összegezve a szerző a könyv zárásaként saját megoldási javaslatokat fogalmaz meg, összesen 26 pontban, amelyek túlnyomó többsége – meglátásom szerint – meglehetősen elvont szinten marad.

A szerző témában és a vonatkozó szakirodalomban való jártasságát saját szakmai munkásságán, korábbi publikációin és monográfiáján túl mi sem bizonyítja jobban, minthogy a könyv megírásához a meghatározó hazai és külföldi szerzők tanulmányait, cikkeit és monográfiáit vette alapul, és (a jogtudomány képviselőitől szokatlan módon) sajtócikkeket és wikipédia szócikkeket is felhasznált, amelyeknek a könyv remek szintézisét adja.

2. A könyv legjelentősebb érdemei

A könyv legfontosabb érdemei közé (i) a mögötte álló kutatás módszertana, (ii) közérthető nyelve és (iii) az EJEB és EUB gyakorlatának bemutatása sorolható. A könyv ékes bizonyítéka annak, hogy kutatása során a szerző túllépett a jogtudomány hagyományos vizsgálati módszerein, így a cenzúra, valamint a közösségi média szabályozásának kérdéseit történeti és társadalmi kontextusba ágyazva mutatja be. Remekül mutat rá arra, hogy az amerikai szabályozás és a közösségi média jelenlegi formájának kialakulása között milyen összefüggések fedezhetők fel, mint ahogy arra a folyamatra is, amely közepette a 2020-as évekre az internet „*jogmentes térfelület*” koncepciója megbukott. Szintén a könyv által adresszált problémák megértését segíti elő, hogy a szerző az általa techóriásoknak nevezett cégek (pl.: Facebook, Google) működési mechanizmusait és gazdasági potenciáját konkrét szám adatokon, külföldi újságcikkeken és ügyvezetői nyilatkozatokon keresztül írja le. A téma szempontjából releváns gazdasági és informatikai kérdések megértését képek, táblázatok, diagramok és sematikus ábrák segítik elő. Álláspont szerint a szerző interdiszciplináris ismeretei leginkább a Web 1.0. és Web 2.0. közötti különbségek lényegretörő és közérthető leírásában, valamint a cenzúra jelenlegi nemzetközi helyzetét vázoló elemzésében mutatkoznak meg, amely kapcsán a szerző a cenzúra újabb módszereit bemutatva (pl.: internetes sávzélesség korlátozása) figyelmeztet, hogy a „*szólásszabadság érvényesülése csupán vágyálom*.”⁸

A könyv sajátosságai közül annak nyelve az, amely leginkább tükrözi a szerző személyiségét. A mű egyik legnagyobb erénye, hogy a nyelve rendkívül közérthető, így az általa érintett problémák megértését szélesebb olvasóközönség részére teszi lehetővé, mint amit a jogi témájú írásoktól általában megszokhattunk.

⁸ Gosztonyi: i.m. 239.o.

A könyv célközönsége tehát, ahogy arra fentebb is utaltam, nem a szűk értelemben vett jogászság, hanem éppen annak a társadalomnak egy szélesebb rétege, amely a szerző által bemutatott problémákkal szembesül és amelynek azokra a jövőben megoldást kell találnia. Mindebben a szerző pedagógusi képessége és elhivatottsága nyilvánul meg. A mű közérthetősége mellett annak színes és rendkívül hatásos szóképeit egyaránt ki kell emelni,⁹ amelyek az egyes fejezetek és alfejezetek előtt olvasható idézetekkel együtt a szerző széles körű irodalmi és zenei műveltségét bizonyítják.

A könyv egyik legfontosabb gondolati egységének tekinthető az EUB és az EJEB releváns joggyakorlatának bemutatása, amelyet a szerző lényegre törően és egységes szempontok szerint elemez. A szerző minden elemzett bírósági döntés bemutatását az alapul fekvő ügy tényállásának rövid összefoglalásával kezdi, amelyet követően a bíróság döntéséből az általa azonosított *ratio decidendi* emeli ki. Az ítéletek bemutatását illető legnagyobb pozitívum, hogy a szerző mindvégig az általa vizsgált tárgynál marad, és a bíróságok ítéleteit kizárólag abból azon aspektusok fényében elemzi, amelyek műve szempontjából relevánsak. Az egymással szorosabban összefüggő ítéletek bemutatását követően a szerző pedig a bírósági gyakorlat sarokköveit és esetleges inkonzisztenciáit bemutató összefoglalót tár az olvasó elé. Ez a rész, az EUB és az EJEB gyakorlatának leírásán túl a gyakorlati szakemberek számára is jól hasznosítható segédletként funkcionálhat.

3. Kritikai észrevételek

A könyv általam azonosított legfőbb üzenete, hogy az interneten zajló szólásszabadság gyakorlását napjainkban már elsősorban nem az állam, hanem a techóriások átláthatatlan moderálási mechanizmusai fenyegetik. Ezzel szoros összefüggésben áll, hogy a szerző maga is támogatni látszik az ún. „közösségi fórum” elméletet, és tesz arra utaló megjegyzéseket, hogy a techóriások egyfajta államként működnek, valamint az egyes közösségi oldalakhoz való hozzáférés hiánya súlyos sérelmet jelent a felhasználókra nézve. Álláspontom szerint a szerző ezzel az amellet kíván érvelni, hogy a jövőben érdemes lehet kiterjeszteni az alapjogok védelmét a platformszolgáltatókkal szemben álló felhasználókra is (közvetlen horizontális hatály).

Jóllehet, ez a felfogás a hazai bírósági gyakorlattól távol áll, hiszen ahogyan azt az Alkotmánybíróság leszögezte: *„az Alaptörvényben foglalt jogok a magánjog generálklauzuláin keresztül képesek beszűrődni a magánjog rendszerébe. Ahol tehát még generálklauzula alkalmazására sincs lehetőség, ott az alkotmányi jogok sem képesek közvetlenül hatni a magánjogban.”*¹⁰

⁹ Ilyen szóképek például, amikor a szerző a könyv 88. oldalán úgy fogalmaz, hogy a közösségi médiában a felhasználók egy olyan komfortzónát készítenek maguknak, „ahol egyetlen képként csak a saját arcuk tükörképét látják”.

¹⁰ 8/2014. (III. 20.) AB határozat; ABH 2014, 300, 319. Megjegyzendő, hogy a BDT 2003. 772. sz. közzétett eseti döntésben a bíróság a szerződés jogszabályba ütközését állapította meg az Alkotmánnyal való kollízió okán.

Ez elvezet a könyv egyik további hiányosságához, amely a hazai bírósági gyakorlat feldolgozásában áll. A szerző a műve elején megjelölte ugyan, hogy vizsgálata tárgya emberi jogi, azonban álláspontom szerint e vizsgálat az emberi jogok hazai judikatúrában való érvényesülésének bemutatásával lett volna teljes. Ennek fényében ugyanis látható lett volna, hogy a magyar bíróságok a fentiekhez hasonló elképzelésekkel kapcsolatban vajon milyen mértékben elutasítók, így egy – a fentieket megvalósító – későbbi felelősségi rendszer kialakítása vajon bírói jogfejlesztés útján elképzelhető-e, s ha nem, akkor a jogalkotás útján megteremtett normarendszer mennyiben illeszkedne a hazai jogi kultúrába.¹¹

Érdekes esetként szolgálhat a hazai bírósági gyakorlatból Toroczkai László, a Mi Hazánk Mozgalom elnöke, jelenlegi parlamenti képviselő által a Facebook ellen sérelemdíj iránt indított polgári per, amelyben az elsőfokon eljáró Szegedi Törvényszék megállapította, hogy a Facebook Felhasználási Feltételek elfogadásával a felperes és az alperes között polgári szerződés jött létre.¹² A bíróság a felperes közleményeinek törlését kizárólag a Facebook Felhasználási Feltételekben rögzítettek fényében ítélte meg, és utasította el a felperes keresetét.¹³

Zárszó

Gosztonyi Gergely könyve tágabb értelemben a cenzúra, szűkebb értelemben pedig a közösségi média szabályozásának aktuális kihívásait vizsgálja elsősorban jogi szempontból. A könyv felépítése logikus, nyelvezete közérthető, és mondanivalója világos, amely a jog és az azt körülvevő gazdasági, politikai és társadalmi közeg kölcsönhatásaira egyaránt rámutat. Ennek fényében a könyvet minden érdeklődő olvasónak jó szívvel ajánlom.

¹¹ A hazai jogirodalomból e kérdés kapcsán lásd Darázs álláspontját, aki szerint: „[az] *Alkotmány megsértése miatt a jogszabályba ütközés jogcímén nem lehet a szerződés semmisségét megállapítani, mivel az Alkotmányból közvetlen jogok és kötelezettségek nem származhatnak a felekre, így ők azokat megsérteni sem tudják. Az Alkotmány kötelezettjei ugyanis elsődlegesen az állami szervek (így a jogalkotó is), amelyek közvetítésével (különösen jogszabályon keresztül) testesülnek meg az Alkotmány szabályai a vagyoni forgalom alanyai számára.*” (Lásd: Darázs Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége, *Polgári Jogi Kodifikáció*, (2008) 5-6., 14-26. o.) Ezzel gyakorlati szempontból egyező álláspontot képvisel Vincze Attila és Vékás Lajos is, akik szerint az alapjogok közvetlen alkalmazhatósága a jogbiztonság és hatalommegosztás elveire tekintettel nem lehetséges. (Lásd: Vékás Lajos – Vincze Attila: A Legfelsőbb Bíróság döntése az alapvető jogok polgári jogviszonyokban való alkalmazásáról. Gyülekezési jog birtokháborító jellegű gyakorlása, *Jogesetek Magyarázata* (2011) 4., 14. o.). Hozzájuk hasonlóan Sonnevend Pál is úgy véli, hogy az alapjogok magánjogi jogvitákban alkalmazása nem lehetséges. (Lásd: Sonnevend Pál: Az alapjogi bíráskodás és korlátai, *Fundamentum*, (1998) 4., 80-82. o.)

¹² Megjegyzendő, hogy az idézett ítélet a könyv kéziratának lezárását követően került nyilvánosságra, ezért a döntés feldolgozására a szerzőnek nem volt lehetősége.

¹³ A Szegedi Törvényszék 7.P.21/2021/19. számon közzétett ítélete.

Irodalomjegyzék

- Drinóczi Tímea: A recenzióírásról, *Jogtudományi Közlöny*, (2009) 6., 293-295. o.
 - Darázs Lénárd: A jogszabályba ütköző (tilos) szerződések semmissége, *Polgári Jogi Kodifikáció*, (2008) 5-6., 14-26. o.
 - Gosztonyi Gergely: *Cenzúra Arisztotelésztől a Facebookig*, Gondolat, Budapest, 2022.
 - Sonnevend Pál: Az alapjogi bírászkodás és korlátai, *Fundamentum*, (1998) 4., 80-82. o.)
 - Vékás Lajos – Vincze Attila: A Legfelsőbb Bíróság döntése az alapvető jogok polgári jogviszonyokban való alkalmazásáról. Gyülekezési jog birtokháborító jellegű gyakorlása, *Jogesetek Magyarázata* (2011) 4., 14. o.
-
-

Recenzió a „Kriminalisztika” című tan- és kézikönyvről*

Székely György László**

Jelen recenzióban a 2022. nyarán megjelent *Kriminalisztika* című könyvet ismertetem. A csaknem 25 szerző munkáját jelentő írás nemcsak tankönyv, de kézikönyv is. Jelentőségét adja, hogy egyrészt komplex, a kriminalisztika összes területét lefedő írásról van szó, másrészt utoljára ilyen mű több mint tíz éve jelent meg Magyarországon. A könyv igen fontos erénye, hogy figyelemmel van a kriminalisztikát is jelentősen érintő technikai újdonságokra is. A recenzióban először a könyv megjelenésével kapcsolatos körülményeket ismertetem. Ezután röviden kitérek a kriminalisztika szakirodalmára, és az új mű helyére e rendszerben. Végül a könyv legfontosabb formai és tartalmi jellemzőit tekintem át.

Kulcsszavak: recenzió, kriminalisztika, krimináltechnika, krimináltaktika

Review of textbook and handbook titled „Criminalistics”

In this review I present the new book of Criminalistics published in the summer of 2022. The book written by 25 authors is textbook and handbook as well. The importance of the book is the complexity (it covers all parts of forensic sciences) and in the other hand that similar handbook was last published in Hungary 10 years ago. The virtue of the book is that it pays attention the technical innovations which also effects on forensic sciences. In this writing first I review the circumstances of the publishing of the new book. After it I briefly review the history of the textbook literature of criminalistics and the place of the new work in this system. Finally I scope the most important formal and content characteristics of the book.

Keywords: review, investigation, criminalistics, forensic

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2120>

1. Bevezető

Idén nyárra elkészült alapos – tudomásom szerint 2 éves – szerzői és szerkesztői munka eredményeként hazánk legújabb átfogó jellegű, nemcsak tankönyvnek, de kézikönyvnek is szánt kriminalisztika témájú kötete. A mű előbb elektronikusan, majd 2022 őszétől papír formátumban is elérhető.¹ A komplex jelleget illetően egyértelműen hiánypótló munkáról van szó, ugyanis a kriminalisztika két (általános

* Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (szerk.): *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.

** Ügyész, Miskolci Járási Ügyészség.

¹ A könyv elektronikus formában elérhető (megvásárolható) innen:

<https://webshop.ludovika.hu/termek/konyvek/rendezettudomany/kriminalisztika/>

részi) törzságát, a krimináltaktikát és krimináltechnikát egyaránt tárgyaló mű utoljára 2012-ben, azaz épp tíz éve került Magyarországon kiadásra.² A Ludovika Kiadót az utóbbi időben jellemző igényes, figyelemfelkeltő és egyben a könyv tartalmát jól kifejező borítóval kiadott munka ún. több (pontosabban: sok) szerzős mű, nem kevesebb, mint huszonöt szakember, és közülük három szerkesztő munkája. A szerzők listáját áttekintve a kriminalisztika egyes területeiről jól ismert nevekkal találkozhatunk.

A továbbiak során előbb a kriminalisztika magyar tankönyvirodalmának történetére térek ki röviden (azért, hogy az új könyvet jól el tudjuk helyezni a rendszerben és a fejlődéstörténetben)³, majd röviden ismertetem a mű szerkezetét és tartalmi jellemzőit, összefoglalva, hogy a vizsgált mű miben új, egyedi, illetve milyen további különleges vonással bír.

2. A hazai kriminalisztikai tankönyvirodalom jellemzői

A legelső magyar átfogó kriminalisztikai tárgyú műnek Endrődy Géza: A bűnügyi nyomozás kézikönyve (...) című, 1897-ben megjelent munkáját szokás tekinteni.⁴ Ezt számos kisebb, inkább speciális témaköröket feldolgozó írás, vagy pedig a kriminalisztika ágait több kisebb kötetben tárgyaló mű követte⁵. Ezután újabb átfogó munkára viszonylag hosszabb időt kellett várni. Az űrt csak 1961-ben töltötte be a Garamvölgyi Vilmos főszerkesztésével készült (szintén meglehetősen sok, tizennyolc szerző munkáját tömörítő) Kriminalisztika (általános rész) című munka⁶, amely a könyv előszava szerint „általános tankönyvnek” készült, azzal a céllal, hogy mind az oktatásban, mind a bűnüldözési gyakorlatban hasznosítható legyen. A joghallgatók oktatása céljára pedig az 1960-as évek elejétől egy egységes jegyzet szolgált, amely

² Külföldön sem ritka az átfogó, egységes nyomozástani mű. Erre talán az egyik legjobb példa az angolszász jogterületről O'Hara immár kilencedik kiadását megérvő nyomozási kézikönyve, amely legelőször 1956-ban jelent meg az USA-ban, majd legutóbb nem is olyan rég, 2019-ben. (A szerző halálát követően már más szerző átdolgozásában. Legutóbb: DeVere D. Woods: *O'Hara's Fundamentals of Criminal Investigation*. Charles C. Thomas Publisher Ltd., Springfield, Illinois, USA, 2019.)

³ A továbbiak során csak a komplex munkákat veszem sorra, értve ez alatt az olyan műveket, amelyek egységesen (egy vagy kivételesen két kötetben) dolgozzák fel a kriminalisztika (általános részi) ágait. Ez okból nem csak a speciális, egyes szakterületeket elemző kézikönyveket vagy monográfiákat nem érintem, de az olyan írásokat sem, amely a kriminalisztika egyes fő területeit több kisebb könyvre bontva dolgozzák fel. Ilyen pl. az általam egyébként nagyra becsült, az egykori Rendőrtiszti Főiskola oktatógárdája (pl. Lakatos János, Kunos Imre, Balláné Füzster Erzsébet) által a főiskola hallgatóinak írt, a Rejtjel Kiadó által kiadott tankönyvsorozat, amely külön kötetben dolgozta fel a kriminálmetodológiát, két kötetben a krimináltaktikát, illetve két kötetben a krimináltechnikát, majd pedig a kriminálmetodika részeként, az egyes különösrészi témákat külön könyvekben/füzetekben. A rendőrtiszti képzés Nemzeti Közszoigalati Egyetembe való integrálását és a tanszékek jelentős tematikus átszervezését követően az új kar régi/új oktatóinak tollából további tankönyvek születtek, ám ezúttal is inkább tematikus, valamint a kriminalisztika ágait önállóan tárgyaló írásokról van szó (pl. Balláné Füzster Erzsébet: *Kriminaltechnika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.)

⁴ Ld. részletesen Ibolya Tibor: *Kriminalisztikatörténeti tanulmányok*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019.

⁵ Pl. A bűncselekmények nyomozása. *Kriminaltaktika I. Kötet. Általános rész*. BM, Budapest, 1952.

⁶ Dr. Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): *Kriminalisztika. Általános rész*. BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961.

több évtized alatt számos kiadást megért.⁷ Az 1980-as években pedig a rendőrtisztai képzésben a krimináltechnikát és a krimináltaktikát egy-egy külön kötetben feldolgozó könyv támogatta az oktatást.⁸ Ezt követően általános, tankönyvi munka megintcsak jó ideig nem volt elérhető; az első jelentős mű ezután a most értékelt kötet szerkesztői által jegyzett, legelőször 1998-ban kiadott *Kriminalisztika* tankönyv és atlasz című kötet volt, amelynek legutolsó kiadására 2012-ben került sor.⁹ A joghallgatók számára emellett ezen időszakban Bíró Gyula tankönyve, valamint Bócz Endre és Finszter Géza kifejezetten joghallgatóknak írt munkája szolgált tananyagul.¹⁰ Végül meg kell említeni a nem elsősorban tankönyvnek, hanem átfogó kézikönyvnek szánt, Bócz Endre szerkesztésében 2004-ben megjelent kétkötetes, (igen terjedelmes, több mint ezer oldalas) szintén sokszerzős munkát.¹¹ E könyveken kívül azonban – egészen a most vizsgált mű kiadásáig – (csaknem 10 éven keresztül) sem komplex tankönyv, sem kézikönyv nem szerepelt a piacon, sőt a korábbi műveket egyre nehezebb, vagy sokszor lehetetlen volt beszerezni.¹² A megújulás igénye azonban a kriminalisztikai szakirodalmat illetően is fokozottan jelentkezik. Bár nem jogi szakterületről van szó, épp a kriminalisztika esetén – főként a krimináltechnikát illetően –, ami ma még modern vizsgálati módszer, pár éven belül már akár elavult eljárásnak is minősülhet. Ez szempontot az új könyv szerzői is maximálisan szem előtt tartották.

3. A mű formai és tartalmi jellemzői

A könyv előszava eleve két pillérré alapozza az új munka megszületésének igényét. Az egyik ok épp az volt, hogy már lassan évtizedes távlatban nem adtak ki itthon komplex szemléletű kriminalisztikai művet. A másik ok pedig, hogy a szerzők „felismerték, hogy az elmúlt évtizedekben bekövetkezett tudományos fejlődés jelentős kihatással volt a nyomozással összefüggő eszközökre és módszerekre is. A magyar és külföldi ismeretek folyamatosan bővülő tárháza olyannyira kitágult és átalakult, hogy kívánatosá vált egy széles spektrumú, friss szellemű nyomozási útmutató, egy modern tudományelméleti összefoglaló.”¹³

⁷ Pl. Vargha László (szerk.): *Kriminalisztika. Egységes jegyzet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 10. kiadás.

⁸ Illár Sándor (szerk.): *Kriminalisztika 1. Krimináltechnika*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1982. és Illár Sándor (szerk.): *Kriminalisztika 2. Krimináltaktika*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983. A korábban írtak szerint e műveket a rendőrtiszták oktatásában a már említett többkötetes művek szolgálták.

⁹ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba: *Kriminalisztika tankönyv és atlasz*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998., majd legutoljára: Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminalisztika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012.

¹⁰ Bíró Gyula: *Kriminalisztika*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004.; Bócz Endre – Finszter Géza: *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008.

¹¹ Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika 1. és 2.* BM Kiadó, Budapest, 2004.

¹² Jelen írás szerzője a fentebb említett művek csaknem mindegyikéből rendelkezik példánnyal, amelyek összegyűjtése komoly erőfeszítést igényelt. Talán ezek birtokában realisabb értékelés adható az újonnan kiadott könyvről.

¹³ A most értékelt könyv főszerkesztőjének pár éve megjelent monográfiája kifejezetten ezt a fejlődési folyamatot és igényt vizsgálja. Ld. Fenyvesi Csaba: *A kriminalisztika tendenciái*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2017.

A formai, szerkezeti kérdéseket illetően megállapíthatjuk, hogy a könyv meglehetősen terjedelmes, 624 oldalas. A mű három fő részre, és ezen belül huszonöt folyamatosan számozott fejezetre oszlik. (A huszonöt mintegy mágikus számként köszön vissza, ám nincs összefüggés a szerzők száma és fejezetek száma között, nem csak egy-egy fejezet köthető az egyes szerzőkhöz; van, aki – többek között a könyv szerkesztői – kifejezetten sok, több mint tíz fejezet írói, míg van olyan szerző, aki csak egy-egy fejezetet, vagy fejezetrészt jegyez.) Pusztán a tartalomjegyzék szerkezete alapján a munka áttekinthetőnek tűnik, a három részre tagolás, és a folyamatosan számozott fejezetek logikus, átlátható rendszert vázolnak.

A három fő rész közül az első, bevezető rész a kriminalisztika alapvetéseit taglalja, elsőként olyan kérdéseket mint a kriminalisztika fogalma, rendszere, története, fejlődése, szakirodalma (1. fejezet). Ezt követi a bevezető részben néhány olyan téma (2. fejezet), amelyek szintén inkább általánosak, és sem a krimináltechnikának, sem a krimináltaktikának nem részei. Ilyenek pl. a verziók kérdése, a nyomozás tervezése, szervezése, vagy a bűnelemzés kérdése, illetve az azonosításelmélet.¹⁴ E fejezetekben találkozhatunk néhány olyan újdonsággal vagy érdekességgel is mint pl. a kriminalisztika és a bűnmegelőzés kapcsolódási pontjainak részletesebb kifejtése (1.1.4), a kriminalisztika fejlődésének mérföldköveit áttekinthető cím (1.2.2.), a kriminalisztika alapelveinek újragondolása (1.2.3.), vagy a kriminalisztika ún. piramismodelljének vázolása (1.2.5.).

A könyv II. része a krimináltechnikát tárgyalja (a sorrendet is megmagyarázzák a szerzők: a krimináltechnika a –taktikánál objektívebb terület, ezért elsőbbséget élvez). A II. rész összesen tizenkét fejezetet foglal magában (3-14. fejezetek), a könyv 386. oldaláig tart e rész. Így már itt megállapíthatjuk, hogy a három fő rész, különösen a II. és III. rész egymáshoz viszonyítva (mind oldalszámot mind a fejezetek számát illetően) arányosnak tekinthető. A krimináltechnikai rész előbb az úgymond klasszikus kérdésköröket tárgyalja, mint amilyen a nyomtam, az anyagmaradványok, az írásvizsgálatok, a ballisztika, a személyazonosítás, illetve a daktiloszkópia kérdése (3-10. fejezetek).¹⁵ Ezután azonban olyan fejezetek következnek, amelyek részletesebb ismertetése vagy újdonságként jelenik meg, vagy legalábbis a szokottnál (vagy a korábbi tankönyveknél) alaposabb, mélyebb kifejtéssel találkozhatunk.¹⁶ (Megjegyzem, csaknem minden krimináltechnikai fejezetben felfedezhetünk egyébként a tudomány és a módszerek fejlődésének eredményeként újszerű ismereteket.) A bűnügyi nyilvántartásról szóló fejezetben (11. fejezet) olyan, a bűnügyi nyomozás gyakorlatában naponta alkalmazott

¹⁴ E kérdéseket az ún. kriminálmetodológia körébe szokás sorolni, amely az általános részi témák általános része.

¹⁵ Egyfajta specializálódás is megfigyelhető azonban, ugyanis mind a nyomtam (általános nyomtam, majd emberi, állati, tárgyi nyomok), mind az anyagmaradványokat (biológia- majd egyéb anyagmaradványok), mind az írásvizsgálatot (kézírásvizsgálat és egyéb írásvizsgálatok) két-két fejezetre bontva tárgyalja a mű.

¹⁶ A kötet szerkesztőinek korábbi tankönyvei sok témát illetően (más művekhez viszonyítva) már akkor is újdonságként vizsgáltak több kérdést is. Ezek egy része itt is megjelenik, de sok esetben más szerző írásában, vagy jelentősen átdolgozva. Ezért – a korábbi munkák viszonylatában – több esetben ezekre is újdonságként utalok.

rendszerekről is szó van, mint amilyen a modus operandi, a robotzsaru program, vagy körözési nyilvántartás. Ezután egy összefoglaló fejezetként egy alapvetően hagyományos kérdéseket is áttekintő egység következik „sajátos krimináltechnikai eszközök és módszerek” címmel (12. fejezet). Itt részben olyan ismert témakörök köszönnek vissza, mint amilyen a szagazonosítás, a csapdák vagy a bűnügyi fényképezés kérdése (képrögztítő és a képalkotó technikák cím alatt)¹⁷, ám egyedi az olyan szakterületek részletesebb vagy újszerű kifejtése mint amilyen a hangtechnika és a hangazonosítás, valamint a számítógép, az informatika és a 3D nyomtatás lehetőségei a bűnüldözésben. Végül ilyen formában újdonság a krimináltechnikán belül a bűnügyi hírszerzés önálló és részletes tárgyalása (13. fejezet). E fejezetben a napi jogalkalmazásban is igen gyakori, a Be. Hatodik Részében részletezett leplezett eszközök kriminalisztikai kérdéseit tárgyalja a fejezet szerzője. Utóbbi tartalmi haszna is kézzel fogható: számos olyan „fogás”, praktikus kérdés kifejtésre kerül itt, amelyet a jogalkalmazó pusztán a Be.-ből nem tud kiolvasni. Mivel az új Be.-nek immár részét képezik, és a nyomozás (illetve az előkészítő eljárás) során is bevetethők azok az eszközök, amelyek korábban csak a nyomozáson kívüli titkos információgyűjtés keretében voltak alkalmazhatók, így megkerülhetlenné vált e témakört is beemelni a kriminalisztika általános tanai közé. Végül a II. rész utolsó témája a szintén hagyományosnak tekintett szakértők alkalmazásának kérdése (14. fejezet). Ám e fejezetben is több egyedi vagy részletesebben kidolgozott téma kerül a szemünk elé. Ilyen pl. a túlbizonyítás kérdése, a szakértők munkájának egymásra épülése, vagy a szakvélemény hitelességének, esetleges torzulásainak problémája. Szintén egyedi (bár a szerkesztők korábbi munkáiban már ismertetett) az ún. Bayes módszerek szakértői alkalmazhatóságának elemzése.

Ezt követi a könyvben a krimináltaktikai rész. Ez 15 fejezetet foglal magába (15-24. fejezetek), a könyv legutolsó fejezete ugyanis egy összefoglaló jellegű egységet jelent (amelyre lentebb még visszatérek). A krimináltaktikai rész kapcsán hasonló jellemzők észlelhetők, mint a –technikai résznél: vannak úgymond hagyományos témakörök, és vannak újszerűek is. Az 15. fejezet a szemle kérdéseit ismerteti, amely az egyik legalapvetőbb krimináltaktikai terület. Ezt azonban egy ilyen megnevezéssel és összefoglalással újszerűnek mondható témakör követi „bűnügyi adatgyűjtés és profilalkotás” címmel (16. fejezet).¹⁸ E fejezetben olyan érdekességeket részleteznek a szerzők, mint a klasszikus ún. humán adatgyűjtés mesterfogásai, de kitér a könyv a technikai vívmányoknak és a jogalkalmazói gyakorlat igényeinek megfelelően a mobiltelefonos híváslisták, vagy a térfigyelő kamerák kérdésére, illetve a mára nagy szerepet játszó internetes adatgyűjtésre is. A profilozással kapcsolatos cím részletesen is bemutatja ezen – hazánkban sajnos még kevésbé elterjedt – módszer legfontosabb lehetőségeit, módszereit. Ezt követi a műben a kihallgatás témaköre; ám ezt is több fejezetre bontják a szerzők: előbb a kihallgatás általános kérdéseit

¹⁷ Ám e klasszikus fejezetekben is több helyen találhatunk újként kifejtett kérdésköröket. Ilyen pl. a képalkotási témán belül az ún. hiperspektrális képalkotás, vagy a háromdimenziós képalkotás témái.

¹⁸ E témakörök ilyen módon való önálló taglalása és részletes kifejtése számomra azért is örömteli, mert mindkét részterülettel korábban magam is igyekeztem foglalkozni. (Székely György László: *A felderítés értelmezési tartományai a büntető eljárásjogban és a kriminalisztikában*. Belügyi Szemle 2021/10. (DOI: 10.38146/BSZ.2021.10.11); Székely György László – Gampel Andrea: *A profilalkotás alkalmazásának lehetőségei a magyar büntetőeljárásban*. Ügyészek Lapja 2009. évi különszám.)

elemzik (17. fejezet), és itt kerül sor a műszeres vallomásellenőrzés mára szintén sokat fejlődött, és egyre többet alkalmazott módszerének részletes kifejtésére is. Ezt követi a terhelt, a tanú és a sértett kihallgatásának taktikája önálló fejezetben (18. fejezet). A 19-23. fejezetek szintén hagyományos témaköröket tárgyalnak, úgy mint a szembesítést, a helyszíni kihallgatást, a felismerésre bemutatást, a bizonyítási kísérletet, valamint a kényszerintézkedése taktikáját. Végül a 24. fejezet ugyancsak újszerűnek látszó témát dolgoz fel: a nemzetközi bűnüldözést. Itt olyan, a gyakorlatban szintén mára általánosan alkalmazott témák kerülnek elő, mint a nemzetközi bűnügyi együttműködés kérdései, a nemzetközi bűnüldöző szervezetek feladatai (pl. Interpol), valamint az EU egyes bűnüldözésben szerepet játszó ügynökségei, mint pl. az Europol, vagy az Eurojust.

Végül figyelemre méltó a könyv záró, összefoglalás helyett íródott fejezete, amely ugyancsak figyelemfelkeltő témaköröket bont ki. Ilyenek pl. a gyakori kriminalisztikai hibák és azok megelőzési lehetőségeinek kérdése, a kriminalisztika 21. századi tendenciái, valamint egyes jövőbeni fejlesztési lehetőségek felvillantása, mint amilyen az emberi szag feltérképezése, az agyolvasó (monoscanner) alkalmazási lehetőségei, a mobil helyszíni/DNS laborokban rejlő potenciál, vagy az elektronikus felderítés jövője.

Nem mellőzhető a megemlítése a könyv végén elhelyezett, a magyar és külföldi szakirodalmat egyedülálló részletességgel bemutató listának sem.

Végül fel kell hívnom a figyelmet a könyvben „rejlő” olyan újdonságra, amely a kötet egyes témáihoz hasonlóan szintén a technikai fejlődés hozadéka. A kriminalisztika szemléltetést igénylő tudományterület, nem véletlen, hogy a hazai szakirodalomban a korábbi könyvek csaknem minden esetben tartalmaztak fényképmellékleteket is. Jelen műben azonban a szemléltető ábrák, fotók nem a könyv oldalait „terhelik”, hanem digitális eszközzel (okostelefonnal) beolvasható QR kód révén juthat el az olvasó az interneten (felhőben) tárolt digitális kép-adatbázishoz.

Összességében a magam részéről feltétlenül hiánypótlónak vélem az új kriminalisztika tan- és kézikönyvet, és úgy gondolom, a könyv fülszövegének ajánlása nem túloz: a mű nem csak a hallgatók számára bizonyul majd fontos tananyagának, de a bűnügyi nyomozással összefüggő munkát végző szakemberek számára is nagyon hasznos kézikönyv kerülhet a kezünkbe.

Irodalomjegyzék

- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (szerkesztők): *Kriminalisztika*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022.
- Balláné Füsztér Erzsébet – Borszéki Győző – Lakatos János: *Kriminálmétodológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2000.
- DeVere D. Woods: *O’Hara’s Fundamentals of Criminal Investigation*. Charles C. Thomas Publisher Ltd., Springfield, Illinois, USA, 2019.
- Ibolya Tibor: *Kriminalisztikatörténeti tanulmányok*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019.

- A bűncselekmények nyomozása. Krimináltaktika I. Kötet. Általános rész. Belügyminisztérium, Budapest, 1952.
 - Dr. Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): Kriminalisztika. Általános rész. Belügyminisztérium Tanulmányi és Módszertani Osztálya, Budapest, 1961.
 - Vargha László (szerk.): Kriminalisztika. Egységes jegyzet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979.
 - Illár Sándor (szerk.): Kriminalisztika 1. Krimináltechnika. BM Könyvkiadó, Budapest, 1982.
 - Illár Sándor (szerk.): Kriminalisztika 2. Kirmináltaktika. BM Könyvkiadó, Budapest, 1983.
 - Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba: Kriminalisztika tankönyv és atlasz. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1998. (és későbbi kiadásai)
 - Bíró Gyula: Kriminalisztika. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2004.
 - Bócz Endre – Finszter Géza: Kriminalisztika joghallgatóknak. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2008.
 - Bócz Endre (szerk.): Kriminalisztika 1. és 2. BM Kiadó, Budapest, 2004.
 - Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2017.
 - Székely György László: A felderítés értelmezési tartományai a büntető eljárásjogban és a kriminalisztikában. *Belügyi Szemle* 2021/10. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.10.11>
 - Székely György László – Gampel Andrea: A profialkotás alkalmazásának lehetőségei a magyar büntetőeljárásban. *Ügyészek Lapja* 2009. évi különszám
-
-

Élet a halál után a felső szintű oktatásban és a tudományban – Requiem egy Professzorért, Honoris causa Csécsy Györgyért Prugberger Tamás*

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.4.2107>

Szívszorító látvány volt, amikor a tragédiáról úgy szereztem tudomást, hogy otthon megnyitottam a komputeremet és szembesültem nemcsak általam, de mindenki által nagyra becsült és szeretett kollegánk Csécsy György professzor hirtelen bekövetkezett haláláról.

Lapozom azt a két kötetet, amelyet „Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére” címen Debreceni Egyetem Állam-, és Jogtudományi Karának dékánja adott ki és szerkesztett Török Éva munkatársával együtt. E két kötetben nemcsak a Debreceni és a Miskolci Egyetem Állam-, és Jogtudományi Kara tanárainak Csécsy György tiszteletére írt tanulmányait, valamint azokat a tanulmányokat tartalmazza, amelyeket a többi jogi kar társtanszékeinek oktatói írtak. Tartalmazza a jogi oktatás körén kívül álló olyan praktizáló és ítélkező jogászok írásait is, akik Csécsy szellemi alkotások jogával összefüggő munkásságát jól ismerték és a hozzájuk került ilyen ügyekben, mielőtt állást foglaltak volna, kikérték Csécsy György véleményét, aki mindenkinek nagyon szívesen segített. Ezt és azt az emberi pozitívumát emeli ki a kötet előszavának a dékáni tisztét akkor is és most is betöltő szerzője, Dr. Szikora Veronika egyetemi tanár, hogy nevelő-oktatóként a hallgatóknak segíteni igyekezett a tanulásban. Valamennyi tanítványával, aki megkereste, leült konzultálni és türelmesen elmagyarázta az olyan kérdéseket és jogdogmatikai összefüggéseket, amelyek nem voltak világosak a hallgatók számára. Emlékszem, olyan esetre, amikor Csécsy tanár úrral együtt vizsgáztattam bizottságban, a hallgató nem tudta a választ, igyekezett rávezetni, de a kísérlet nem sikerült, a kérdés összefüggéseit is kidomborítva az adott jogterület lényegét úgy elmagyarázta neki a vizsga közben a hallgatónak, hogy az megmaradt benne. Tanúbizonyosága volt ennek az, hogy a harmadik tételnél egy hasonló dogmatikai megalapozású kérdés merült fel és ott az előző oktatói fejtegetést alkalmazni tudta a vizsgáló. A polgári jogi záróvizsgára való felkészítésnél is tapasztaltam ezt az oktatói stílusát. Közvetlen volt, az összefüggéseket igyekezett kidomborítani, a

* Professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

jogintézmények egymással fennálló kapcsolatát, rendszerbeli elhelyezkedését, valamint jogdogmatikai és jogszociológiai összefüggéseit igyekezett szemléletesen bemutatni. Nem monológokat mondott színészi attitűddel, mint ami sok egyetemi oktatóra jellemző, hogy katedrára lépve, elszáll önmagától. Erre gyakori a kísértés, mivel az egyetemi oktatói és kutatói pálya komplex.

Az elmélyült tudományos munkát végző tanárban megtalálható a kanti hozzáállás: „Ich bin weit bekennt, aber ich sitze hier”, de ha még jó kiállású és jó előadó is, a katedrát szinpaddá is tudja változtatni. A formalitás ilyenkor elbűvöli a hallgatót, a tartalomból viszont kevés marad meg. Én kutató intézeti „sitze hier”-ből érkeztem, kevés oktatói gyakorlattal és elhatároztam, hogy Csécsy oktatói hozzáállását követem. Képletesen szólva, beálltam ezen a téren hetedik doktorjelölti tanítványának.

Minderre adva volt a lehetőség. Én ugyanis, amikor 1988-ban mint kutatóintézeti tudományos tanácsadó másodállású egyetemi docensként a Miskolci Egyetemre kerültem az agrár-, és a munkajogi tanszék élére, az akkori rektorhelyettes és civilisztikai intézetigazgató, Prof. Dr. Novotni Zoltán D. Sc., személyes jó barátom, akinek akadémiai doktori értekezésem opponálást, majd pedig az egyetemre történt meghívásomat köszönhettem, megkért, hogy amikor Miskolcon vagyok, lakjak Csécsy Gyurinál. A Jubileumi Tanulmánygyűjtemény első kötetének az elején szereplő szakmai önéletrajzából az tűnik ki, hogy jogi doktori diplomájának megszerzését követően szépen ívelt felfelé gyakorlati jogászi pályája. Ügyvédi-jogtanácsosi szakvizsgájának letételét követően a Szabolcs-Szatmár Megyei Állami Építőipari Vállalat jogi-, és igazgatási osztályvezetője lett és ezt a jól jövedelmező vezető jogtanácsosi állást cserélte fel 1983-ban egy jóval kevésbé jövedelmező egyetemi tanársegédi állással. Megérkezésemkor az állomáson várt. Erre egy késő délutáni időben szeptember végén került sor. Miskolc akkori olyan ikonikus cukrászdájába ültünk be, mint amilyenek Szegeden a Virág Cukrászda, Pécsen a Kaflich, Debrecenben pedig a Pálma Cukrászda számított. Ezek voltak azok a részben biedermeier, részben szecessziós vagy art-dekos berendezésű kávéházak, ahol az egyetemi oktatók megfordultak. A hagyomány szerint a Miskolci Jogakadémia idején ilyenek számítottak a Roráriusz is. Oda vitte az általa szerkesztett újság első példányait Zsedényi jogakadémiai tanár úr is. Sajnos ez már csak a múlté. Az étterem még megvan, ahol az első találkozásunkkor megvacsoráztunk és szakmai, valamint társadalomfilozófiai kérdésekről jól elbeszélgettünk, ami aztán tovább folytatódott. A lefekvés előtti esti beszélgetések során győződtem meg nagyfokú altruizmusáról és szociális érzékenységéről. Ő hitt egy emberarcú szocializmusban és elkésztette, hogy folyton ennek ellenkezőjébe kellett botlania.

Csécsy ebben az időszakban a belvároson kívül lakott. Reggeli menetrendje, és amikor Miskolcon voltam és nála aludtam, az én menetrendem is az volt, hogy mint utasa elmentünk Novotni professzorért és őt felvéve együtt mentünk Csécsy autójával az egyetemre. Gyuri az egyetemen jól érezte magát. Novotni becsülte és szerette és ugyanígy szobatársa, Újváryné Antal Edit. Sikerült az óráinkat úgy rakni, hogy a hét egyik felében ő, a mások felében én tartózkodtam a lakásban. Időközben megszületett a leánya, aki ma már orvosként dolgozik. Később sikerült a belvárosba költöznie. Közben beköltöztem a kollégiumba. Kapcsolatunk azonban

továbbfolytatódott a kezdettől fogva fennállt teniszvezetésekben. Miskolci tartózkodásom alatt rendszeresen játszottunk. Azt követően, hogy megcserélte a főállását és elvállalta a debreceni jogi kar polgári jogi tanszékének a vezetését, fél állású professzorként több éven keresztül tárgyvezetőként továbbra is megmaradt a szellemi alkotás jogának oktatójaként, egészen addig, míg tanítványa, Pusztahelyi Réka a doktori fokozatának megszerzését követően át nem vehette tőle a tárgy vezetését.

1982-től 2000-ig, majdnem egy negyed évszázadon keresztül oktattam Miskolcon. Tárgyvezetője volt a szellemi alkotás jogának. Novotni professzor felismerte tehetségét. Rövid időn belül egyetemi adjunktussá nevezték ki. Itt Miskolcon, a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Bizottságának a székházában védte meg sikerrel kandidátusi értekezését, amit egyetemi docensi kinevezés követett. Miskolcon habilitált és itt is lett egyetemi tanár. E több mint két évtizedes miskolci működését, csak úgy, mint ugyancsak két évtizedig tartott debreceni oktató és tudományos, valamint tanszékvezetői tevékenységét figyelemmel tudtam kísérni, ami egy nagy formátumú tudósi és tanári tevékenység volt. Fellapozva a már sokszor emlegetett jubileumi kötetét, nem tudok semmi újat hozzá tenni, ahhoz, amit igen tehetséges tanszéki beosztott tanítványa és egyúttal dékánként írt le róla, hogy kollegái és hallgatói szerették és szerénysége, valamint szakmai tudása miatt határtalanul becsülték. Tudományos híre Magyarország határain is átívelt. Még miskolci időszakában, amikor még rövid ideig Novotni Zoltán közvetett utódként a Civilisztikai Tudományok Intézetének az igazgatója volt. Francia nyelven tartott előadást a Nancy Egyetemen, többször tartott Kassán részben mint miskolci, részben pedig debreceni professzorként előadást a Kassai Jogi Karon. Ezen kívül pedig kimagasló teljesítményként rendszeres előadói meghívást kapott az Ungvári Egyetem jogi karától a szellemi jogalkotás tárgyköréből előadások tartására és egy ukrán nyelven Ungváron megjelent szellemi alkotási tankönyv megírására, amely tankönyv ma is használatban van Ukrajnában. Nem véletlen, hogy az Ungvári Egyetem rektora is megemlékezett egy tanulmánnyal Csécsy Györgyről a már többször említett jubileumi kötetben.

Nem volna teljes a kép, ha nem szólnék tudományos munkásságáról, ami szinte kizárólag a szellemi alkotások körére terjed ki. Oktatói tevékenység azonban mélyrehatóan átfogta a polgári jog egész területét. Ezért azokat a jogintézményeket, amelyek a szerzői jog és a szabadalmi jog körébe tartoznak, mind személyiségi jogi, mind tulajdonjogi, mind pedig hasznosítási jogi vetületeit, bele értve a szerződési jellegűeket is kidolgozta nemcsak a tételes-jogra, hanem a más jogterületekkel fennálló összefüggéseire, a szellemi alkotási jog dogmatikáját, általános elméletét is érintve. Az iparjogvédelmet érintve foglalkozott a know-how-al, a franchisinggel, a reklámjoggal, kutatásának a központi témája azonban a védjegy volt. E témakörből számos tanulmánya és egy monográfiája is született. E fő műve „A védjegy fejlődési tendenciái és aktuális kérdései a piacgazdaságban” címet viselő, aminek alapján jelent meg a Novotni Kiadónál „Ipari mintaoltalom” c. könyve. E munkájában nemcsak a II. világháborút követő védjegyjogi irodalmat, ide értve Kárpáti, Kende és Vida Sándor munkáit dolgozza fel, hanem mindazt a szabadalmi jogi irodalmat is, ami érinti a védjegy jogot. Így Bernáth Aurélt, Palágyi Tivadart és nem utolsósorban

Lontai Endrét, aki viszont Novotninak nagyon jó barátja volt, akinek tudományos munkássága átfogta az egész szabadalmi jogot. Mondható, hogy Csécsy Lontaynak a tanítványa volt, aki viszont a szabadalmi, másként mondva a feltalálói jogot Hoff György és Szertyik István, valamint Beck Salamon II. világháború kezdetén megjelent munkáiból sajátította el. Szükséges megemlíteni még, hogy a szerzői jogot és az iparjogvédelmet együtt tárgyaló munkát az utóbbi hangsúllyal 1966-ban Lontai adott, ki, míg az előbbiit érintő hangsúllyal 1982-ben Világhy Miklós. Kellett már egy új, mindkét jogterületet átfogó szellemi alkotási jogi tankönyv, amelyet az Északkeleti régió számára Csécsy írt meg és ami Miskolcon és Debrecenben is a folyamatos korszerűsítés következtében ma is használatos, amelynek gyökerei visszanyúlnak a szerzői jogot érintve Boyta György, Ficsor Mihály, Törő Károly, Zsemberi István és Nizslovszky György 1948 előtti munkásságához, tőlük is merítve anyagot és szemléletet. Miskolcon a szellemi alkotás jogának méltó oktatója és kutatója lett tanítványa, Pusztahelyi Réka egyetemi docens.

Nem úgy hagyta el Miskolcot, hogy úrt hagyott volna maga után. Gondoskodott utánpótlásról, és megérdemelte, hogy a Miskolci Egyetem Szenátusa 2021-ben díszdoktorrá avassa. Tudományos munkásságából és oktatási stílusából kisugárzó szemlélete nem tűnik el nyomtalanul. Az halálát követően kollegái és tanítványai körében, kik közül többen majd ezt a pályát választják, követni fogják Őt. Sic tibi terra levis est.
